

Prevajanje pravnih besedil

Pasti in strategije
v prevodih pogodb

Alenka Kocbek

Management

Prevajanje pravnih besedil

Znanstvene monografije
Fakultete za management Koper

Glavna urednica

izr. prof. dr. Anita Trnavčević

Uredniški odbor

prof. dr. Roberto Biloslavo

prof. dr. Štefan Bojnec

prof. dr. Slavko Dolinšek

doc. dr. Justina Erčulj

izr. prof. dr. Tonči A. Kuzmanić

prof. dr. Zvone Vodovnik

ISSN 1855-0878

Prevajanje pravnih besedil

Pasti in strategije v prevodih pogodb

Alenka Kocbek

*Prevajanje pravnih besedil:
pasti in strategije v prevodih pogodb*
doc. dr. Alenka Kocbek

Recenzenta · prof. dr. Stojan Bračič
in prof. dr. Karmen Teržan Kopecky
Izdala in založila · Univerza na Primorskem,
Fakulteta za management Koper,
Cankarjeva 5, 6104 Koper

*Oblikovanje in tehnična
ureditev* · Alen Ježovnik

Naklada · 100 izvodov

Koper · 2011

© 2011 Fakulteta za management Koper

*Monografija je izšla s finančno podporo
Javne agencije za knjigo Republike Slovenije*

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81'25:340.134

KOCBEK, Alenka

Prevajanje pravnih besedil : pasti in strategije v prevodih pogodb / Alenka Kocbek. – Koper : Fakulteta za management, 2011. – (Znanstvene monografije Fakultete za management Koper, ISSN 1855-0878)

Dostopno tudi na:

<http://www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/978-961-266-117-5.pdf>

ISBN 978-961-266-116-8

ISBN 978-961-266-117-5 (pdf)

COBISS.SI-ID 259000320

Kazalo

Seznam preglednic · 7

Predgovor · 9

Uvod · 11

PRVI DEL Teoretične podlage za prevajanje gospodarskih pogodb · 17

- 1 Besediloslovni pristop · 19
 - 1.1 Besedilotvorna merila po de Beaugrandu, Dresslerju in Fixovi · 19
 - 1.2 Pragmatični pogled na besedila · 28
 - 1.3 Besedilni tipi, besedilne vrste in besedilni vzorci · 37
 - 1.4 Slogovni aspekt besedil · 43
 - 1.5 Teorija *kulturemov* na ravni besedila · 47
- 2 Prevodoslovni pristopi · 51
 - 2.1 Funkcionalistični pristopi k prevajanju · 53
 - 2.2 Navezava funkcionalističnih pristopov na kulturološke prevodoslovne teorije · 72
 - 2.3 Nadgradnja funkcionalističnih prevodoslovnih pristopov s teorijo memov A. Chestermana · 77
 - 2.4 Sestavljeni/multidisciplinarni prevajalski pristop Mary Snell-Hornby · 82
- 3 Pravno jezikoslovje · 85
 - 3.1 Zgodovinski pogled na pravno jezikoslovje · 85
 - 3.2 Sodobno pravno jezikoslovje · 87
- 4 Prevajanje pravnih besedil · 91
 - 4.1 Tipologija pravnih prevodov · 92
 - 4.2 Splošne/univerzalne lastnosti pravnega jezika · 93
 - 4.3 Načelo kulturne vpetosti pri pravnih besedilih · 99
 - 4.4 Vloga pravnih sistemov in razlik med njimi pri prevajanju pravnih besedil · 100
 - 4.5 Razlike med anglo-ameriškim in kontinentalnim pravom · 104
- 5 Pravni jeziki · 107
 - 5.1 Nemški pravni jezik · 107
 - 5.2 Angleški pravni jezik · 121
 - 5.3 Slovenski pravni jezik · 134

6	Razmerje pravni jezik – pravni sistem · 153
6.1	Prevajalske situacije pri prevajanju pravnih besedil · 153
6.2	Dihotomija med anglo-ameriškim (<i>common-law</i>) in kontinentalnim pravom ter njeno odražanje v jeziku · 155
6.3	Prevajalske rešitve glede na ekvivalenco pravnih terminov · 159
DRUGI DEL Interdisciplinarni pristop k prevajanju pogodb · 161	
7	Pravni okvir pogodbe kot kulturema · 163
8	Protistavna analiza pogodb kot kulturemov · 167
8.1	Zunajbesedilna raven pogodbe kot odraz razmerja med pravno kulturo in jezikom · 171
8.2	Besedilna raven pogodbe · 174
9	Večstopenjski prevajalski model za prevajanje pogodb · 243
9.1	Določanje/prepoznavanje <i>skoposa</i> prevoda · 244
9.2	Določanje vrste prevoda ob upoštevanju <i>skoposa</i> · 244
9.3	Ugotavljanje števila pravnih sistemov, udeleženih v prevajalski situaciji, in njihovih hierarhičnih razmerij · 247
9.4	Določanje ravni sorodnosti pravnih sistemov, udeleženih v prevajalski situaciji · 248
9.5	Določanje razmerij med jeziki in pravnimi sistemi, udeleženimi v prevodu · 248
9.6	Analiza izvirnega besedila kot <i>kulturema</i> – identifikacija <i>memov</i> na različnih ravneh · 250
9.7	Določanje <i>kulturema</i> pogodbenega besedila v ciljni kulturi · 252
9.8	Primerjava izvirnega in ciljnega <i>kulturema</i> – ujemanja in odstopanja · 252
9.9	Dokončno oblikovanje ciljnega besedila · 253
9.10	Preverjanje pravne varnosti ciljnega besedila in utemeljenosti prevajalskih odločitev · 255
Zaključek · 257	
Literatura · 261	

Seznam preglednic

- 8.1 Razmerje med nacionalnostjo/kulturno pripadnostjo strank v pogodbi, jezikom/jeziki, v katerih je pogodba sklenjena, veljavnim pravom, sodno pristojnostjo in avtentičnim besedilom · 173
- 8.2 Zastopanost posameznih splošnih členov (»boilerplate clauses«) v obravnavanih pogodbah · 197

Predgovor

V prevajalski praksi se pri prevajanju pogodb nedvoumno pokaže, da se pri tej vrsti prevajalskega dela srečujejo in soočajo pogledi in stališča različnih strok, ki so udeležene pri sestavljanju, vsebinskem in jezikovnem oblikovanju teh besedil in njihovih prevodov. Zavest o interdisciplinarnosti tega dela se navezuje na dognanja pravne lingvistike, jezikoslovne discipline, ki preučuje razvoj, značilnosti in uporabo pravnega jezika, se ukvarja s specifičnimi lastnostmi pravnih besedil in pravnih jezikov in raziskuje vplive pravne znanosti na posamezne pravne jezike, pa tudi primerjalnega prava, ki obravnava sorodnosti in razlike med posameznimi pravnimi družinami in sistemi, ki se nedvomno odražajo v posameznih pravnih jezikih na različnih ravneh. Ugotovitve teh dveh disciplin je pri prevajanju pravnih besedil treba združiti z dognanji prevodoslovja, jezikoslovne discipline, ki raziskuje procese in zakonitosti, ki urejajo prenašanje sporočil iz izvirnega v ciljni jezik in širše, iz izvirne v ciljno kulturo.

Razumljivo je, da vsaka izmed udeleženih strok v pravnem prevajanju prepozna in priznava drugačno težišče. Tako pravniki pri prevajanju iz enega pravnega jezika in okolja v drugo ključni problem vidijo običajno v pravni terminologiji, ki označuje pojme in pojave, specifične za določen pravni sistem, in v iskanju ustreznice zanje v drugem pravnem jeziku. Jezikoslovci bodo veliko pozornosti namenili tudi ostalim ravnam jezika (širši leksikalni ravni, skladenjski, slogovni in pragmatični), pri katerih so razlike med izvirnim in ciljnim besedilom ključne, morda pa ne bodo vselej prepoznali pomena vpetosti vsakega pravnega besedila v pripadajoči pravni sistem in težav, ki izhajajo iz tega, da pri prevajanju besedila sporočilo prenašamo ne le iz izvirnega v ciljni pravni jezik, ampak pri tem tudi prehajamo iz izvirnega v ciljni pravni sistem.

Interdisciplinarni pristop k prevajanju pravnih besedil, kakršnega predstavlja pričujoče delo, naj bi čimbolj učinkovito združil oba pogleda. Pri prevodoslovcih naj bi razvil zavest, da je pravno besedilo vpeto v širšo pravno kulturo, katere ključni del je vsakokratni pravni sistem, ki pogosto neposredno določa vsebino in s tem tudi obseg prav-

nega besedila, kakršna je pogodba, in pa dejstvo, da je stopnja in globina približevanja izvirnega besedila zakonitostim, ki urejajo ciljna besedila, odvisna od namena, ki naj mu služi prevod. Pravni strokovnjaki pa naj bi iz tega pristopa črpali spoznanje o tem, da pravna kultura vsako pravno besedilo zaznamuje v vseh njegovih razsežnostih – poleg terminološke, ki je morda najbolj očitna, tudi skozi norme in konvencije, ki so se v danem pravnem okolju uveljavile glede skladenjskih struktur, sloga in pragmatičnega značaja teh besedil. Tudi zanje pa je ključno spoznanje, da se prevodi istega izvirnega besedila lahko razlikujejo glede na nameravano uporabo ciljnega besedila, da torej funkcija prevoda lahko zahteva sestavo različnih ciljnih besedil, ki vsa temeljijo na istem izvirniku.

Prav sinergično združevanje pogledov in spoznanj vseh udeleženih ved – pravne (predvsem primerjalnega prava, ki opozarja na ključne podobnosti in razlike med pravnimi sistemi), jezikoslovne (predvsem funkcionalističnih prevodoslovnih pristopov), ki poudarja funkcijo ciljnega besedila kot odločilni dejavnik, ki narekuje strategijo in način prevajanja, ter pravnojezikoslovne, ki preučuje in izpostavlja specifičnost pravnih besedil, lahko pripomore k višji kakovosti in funkcionalnosti tovrstnih prevodov.

Uvod

Namen pričujočega dela je izoblikovati teoretični okvir za prevajanje gospodarskih pogodb, ki upošteva vse posebnosti teh besedil. Pri tem bodo pogodbe obravnavane kot besedilna vrsta, ki sodi v strokovno funkcijsko zvrst in se uvršča v podskupino oziroma podzvrst poslovno-uradovnih besedil (Toporišič 2000, 721). Pri pogodbenih besedilih bo posebej obravnavana njihova kulturna razsežnost, saj gre pri pogodbah za besedila, ki jih zaznamuje in določa pravni sistem, v katerem nastajajo, s tem da narekuje njihove vsebinske sestavine, obenem pa na pogodbeno besedila vpliva tudi širša pravna kultura, ki prek norm in konvencij določa načine oblikovanja pogodbenih besedil in ustaljene jezikovne formulacije. V ta namen bomo preučevali, katere besediloslovne in prevodoslovne teorije nudijo najprimernejšo teoretično podlago za prevajanje gospodarskih pogodb in kakšne prilagoditve teh teoretičnih smernic so potrebne zaradi specifične narave pogodb kot pravnih besedil.

V prvem delu so tako povzeta merila, ki pogodbe opredeljujejo kot besedila. De Beaugrande in Dressler (1981) kot ključno besedilotvorno merilo navajata tudi funkcionalnost, prek katere se njuna kategorizacija besedil navezuje na teorijo govornih dejanj Searla (1977) in Austina (1972), ki besedila kot govorna dejanja razvrščata po funkciji, pa tudi na pristope, ki funkcionalna merila uporabljajo za razvrstitev pravnih besedil (Busse 2000). Dokazovali bomo, da je pogodbe glede na njihovo temeljno funkcijo, to je določiti medsebojne obveznosti in pravice pogodbenih strank, mogoče opredeliti kot besedilno vrsto z normativno besedilno funkcijo (Busse 2000, 658), obenem pa kot kompleksno govorno dejanje s pretežno komisivnim/zavezovalnim in direktivnim/usmerjevalnim oziroma pozivnim značajem. Pri teh dejanjih bomo posebej obravnavali njihovo ilokucijo (ki ustreza funkciji pogodbe) in perlokucijo (nameravani učinek) v povezavi z lokucijo, to je z jezikovnimi sredstvi, uporabljenimi za izražanje funkcije in doseganje nameravanega učinka jezikovnega dejanja.

V okviru besediloslovnih pristopov bodo povzete tudi teorije, ki se

ukvarjajo z razvrščanjem besedil v besedilne vrste, besedilne vzorce in besedilne tipe, kar pri pogodbah kot besedilih, ki sledijo ustaljenim konvencijam in normam in pri katerih je pričakovati konvencionalnost tako pri sestavljanju kot pri sprejemanju besedila, zahteva posebno pozornost.

Pogodbe kot besedilno vrsto vselej zaznamuje pravna kultura, v kateri besedilo nastaja. S tem v zvezi se kot pomemben dodaten besedilovtorni kriterij, ki ga navaja Fixova (2001a), izkaže kulturna pripadnost besedila. To merilo se smiselno povezuje s teorijo *kulturemov* (Oksaar 1988), v skladu s katero lahko ustaljeni način ubesediljenja pogodbenih razmerij znotraj neke kulture pojmujejo kot *kulturem*. Koncept *kulturema* v nekoliko spremenjeni obliki uporabljajo tudi funkcionalistične prevodoslovne teorije (Vermeer 1983; Nord 1997), ki ga pojmujejo kot formaliziran družbeno in pravno vpet pojav, ki v ustaljeni obliki in z ustaljeno funkcijo obstaja samo v določeni kulturi. Pojmovanje pogodbenega besedila kot *kulturema* bo služilo kot vezni člen, ki besedilovslovne pristope smiselno povezuje s prevodoslovjem.

V drugem delu bomo, navezujoč se na merila funkcionalnosti in kulturne vpetosti besedil, povzeli tiste prevodoslovne pristope, ki najbolj ustrezajo specifični naravi pogodb kot *kulturemov*. Dokazovali bomo, da nudijo funkcionalistične teorije in predvsem teorija *skoposa* (Reiß in Vermeer, 1984), ki kot glavno vodilo prevajalskega dejanja postavljajo *skopos*, to je namen, cilj oziroma funkcijo prevoda in prevod obenem pojmujejo kot kulturni transfer, s čimer potrjujejo načelo kulturne vpetosti besedila, primeren teoretski okvir za obravnavo prevodov pogodb. Da bi lahko izvorno besedilo v skladu z vsakokratnim namenom prevoda ustrezno prenesli v ciljno kulturo, bomo morali natančno določiti *kulturem* pogodbe, kakršen obstaja v izvorni in ciljni kulturi. Izkaže se, da je za potrebe prevajalskega procesa smiselno *kulturem* pogodbe razčleniti in ločeno obravnavati vsako od njegovih besedilnih in zunajbesedilnih razsežnosti, na katerih se udejanja načelo kulturne vpetosti (prim. Göpferich 2002). Pri določanju zunajbesedilne razsežnosti besedila bomo ugotavljali, kako na pogodbeno besedilo vpliva pravna kultura, v katero je vpeto pogodbeno besedilo. Na tej ravni se bo delovanje kulture izkazalo predvsem kot vpliv vsakokratnega pravnega sistema. Zunajbesedilna razsežnost, to je vpetost besedila v določen pravni sistem, se povezuje z besedilno ravno tako, da predpisuje vsebino pogodbe (makro raven besedila) in tako posredno določa makrostrukturo besedila in njegove vsebinske elemente, to so pogodbeno določila. Na besedilni ravni

pa se vpliv vsakokratne pravne kulture kaže kot vpliv ustreznega pravnega jezika na mikro ravni in zadeva leksikalno, skladenjsko, slogovno in pragmatično raven besedila. Na vsaki od teh ravni besedila so se v posameznih pravnih kulturah uveljavile ustaljene formulacije in načini jezikovne rabe, ki imajo vse značilnosti kulturnih praks, kakršne so se v zgodovini uveljavile v določenem okolju, pa tudi prenašale, posnemale, spreminjale in prilagajale. Vsako od teh ravni besedila lahko v skladu s teorijo *memov* A. Chestermana (1997) pojmujeemo kot *mem*, zato predstavlja ta teorija smiselno nadgradnjo funkcionalističnih pristopov.

Navezujoč se na ugotovitve avtorjev, ki se ukvarjajo specifično s problematiko pravnega prevajanja, to so predvsem Caova (2007), de Groot (1992) in Sandrini (1999), o prevajanju kot kulturnem transferju pri pravnih besedilih, bomo raziskovali vpliv pravnega sistema kot zunajbesedilnega dejavnika na prevodljivost pravnih besedil. Dokazovali bomo, da je pri prevajanju pravnih besedil in torej tudi pogodb, ključnega pomena poznavanje temeljnih pravnih družin (posebno anglo-ameriške in celinskoevropske), njihovih skupnih značilnosti in razlik, pa tudi univerzalnih značilnosti pravnega jezika in pa prototipičnih lastnosti posameznih pravnih jezikov, ki odražajo zgodovino in razvoj pripadajočih jim pravnih sistemov (Mattila 2006).

Predpostavljamo, da se bodo prevodi, pri katerih prevajamo iz jezika oziroma v jezik, ki temeljita na sorodnih pravnih sistemih, izkazali kot manj problematični, ker gre za kulturne prenose sorodnih, če že ne ekvivalentnih pojmov. Pričakujemo, da se bo kot posebno problematična izkazala angleščina, ki se navezuje na anglo-ameriški pravni sistem kot kulturno podstat, ker je ta sistem osnovan pretežno na *common-law* in se bistveno razlikuje od sistemov tako imenovanega celinskoevropskega ali civilnega prava, ki mu pripada večina evropskih nacionalnih pravnih sistemov, vključno s slovenskim. Opozorili bomo tudi na dejstvo, da pri uporabi angleščine kot *lingve franke* znotraj nadnacionalnih pravnih sistemov, kakršna je Evropska unija, ni mogoče zanemariti dejstva, da so uporabljeni pravni pojmi, čeprav vezani na nadnacionalni pravni sistem, pomensko obarvani, to je zaznamovani s pomenom, ki ga imajo v izvornem, to je anglo-ameriškem pravnem okolju (prim. Kjær 1999).

Če torej poskušamo načela različnih prevodoslovnih teorij uveljavljati pri prevajanju pravnih besedil in posebej pogodb kot *kulturemov*, se v praksi izkaže, da dosledno upoštevanje načela kulturne vpetosti jezika ni vselej zaželeno in da ga je treba upoštevati s pridržki, ki izhajajo

iz vsakokratnega *skoposa* prevoda, pa tudi iz narave pravnih sistemov in širše pravne kulture kot kulturne podstati prevoda.

Pričujoče delo obsega raziskavo, ki zajema besedilni, prevodoslovni, pravningvistični in zunajbesedilni (primerjalnopravni) pogled na prevajanje pogodb. Na besedilni ravni je analizirani korpus preučevan z namenom določiti *kultureme* pogodbenih besedil za vsako od upoštevanih pravnih kultur. Prevodoslovni pogled prinaša izbor prevodoslovnih pristopov, ki najbolj upoštevajo naravo pogodbenih besedil kot *kulturemov* in pomen *skoposa* prevoda za potek prevajalskega postopka, zaradi česar so ključna načela teorije *skoposa* nadgrajena z elementi drugih prevodoslovnih pristopov, predvsem teorije *memov* A. Chestermana in interdisciplinarnega prevajalskega modela Snell-Hornbyjeve. Na zunajbesedilni ravni pa skozi primerjavo *kulturemov* pogodb, kakršni obstajajo v obravnavanih pravnih kulturah, ugotavljamo, v kolikšni meri se (ne)sorodnost pravnih sistemov odraža v večji ali manjši prevodljivosti pogodb kot pravnih besedil in katere so s tem povezane prevajalske pasti.

Izsledki raziskave bodo služili kot podlaga za oblikovanje teoretičnih in praktičnih smernic za prevajanje pogodb, in sicer tako, da bodo dognanja sodobnih, predvsem funkcionalističnih prevodoslovnih teorij, dopolnjena z ugotovitvami, ki zadevajo kulturno vpetost besedil v pravni sistem in njihovo memetsko strukturo, prenesena v slovenski kulturni prostor in prevajalsko prakso, pri čemer bodo upoštevani univerzalne značilnosti posameznih jezikov in pravnih okolij, prototipične poteze posameznih pravnih kultur in jezikov in pa nabor jezikovnih sredstev, ki je v določeni pravni kulturi in jeziku na razpolago za specifično ubesediljenje.

Iz raziskave izhaja, da moramo, zato da bi lahko izdelali funkcionalno ustrezen prevod, najprej določiti memetsko strukturo *kulturema* pogodbe v izvorni in v ciljni kulturi. V naslednji fazi prevajalskega procesa bomo primerjali oba *kulturema* glede na njune besedilne in zunajbesedilne memetske ravni. Ugotavljali bomo prekrivanja in razhajanja med *kulturemoma*, torej kateri *memi* obstajajo v obeh *kulturemih* in jih torej lahko štejemo za univerzalne, kateri so prototipični za vsako od zastopanih pravnih kultur in kateri elementi besedil so specifični za konkretno ubesediljenje. Glede na *skopos* prevoda bomo nato oblikovali ciljno besedilo s prenašanjem, prilagajanjem in kombiniranjem *memov* izvorne in ciljne kulture. Pri prevodih pogodb se izkaže, da je treba načelo kulturne vpetosti uveljavljati kritično ob upoštevanju vsakokra-

tnega *skoposa* in pa tako, da selektivno obravnavamo vsako raven besedila. Na zunajbesedilni ravni, kjer pravni sistem predstavlja komunikacijski okvir določene pogodbe, bosta izvorno in ciljno besedilo pogosto vpeta v isti, s pogodbo določeni pravni sistem (merodajno ali veljavno pravo), ki je običajno pravni sistem ene od pogodbenih strank ali pa izbrani nadnacionalni pravni red. Kar zadeva besedilno razsežnost pogodbe, je na leksikalni ravni treba upoštevati, da lahko prek pravnih terminov prenesemo pojme, ki obstajajo samo v eni od pravnih kultur, ki je udeležena v pogodbi (imajo torej status *memov*) in lahko otežijo ali onemogočijo komunikacijo. Na skladenjski, slogovni in pragmatični ravni je prilagajanje memetskim značilnostim ciljnega jezika manj problematično. Če pogodbeno besedilo pojmujeemo kot *kulturem* z določeno memetsko strukturo, se kot posebno problematične izkažejo pogodbe, ki jih stranke sklepajo v *lingvi franki*, torej izbranem, pogosto tretjem, nevtralnem jeziku, ki ni jezik nobene od pogodbenih strank. Če gre pri *lingvi franki* za tretji jezik, ta ne sovпада z nobeno od kultur, ki sodelujejo v pogodbi, saj je pravni sistem kot kulturna podstat takega jezika za pogodbo irelevanten in njegovo upoštevanje utegne biti celo zavajajoče. Pravni sistem se torej pri prevajanju pogodbenih besedil izkaže kot ključni dejavnik njihove kulturne vpetosti.

Ugotovitve tega dela tvorijo podlago za prevajalski model za prevajanje mednarodnih gospodarskih pogodb, ki vsebuje deset korakov oziroma smernic. Vsaka od teh smernic obravnava specifičen vidik prevajanja tovrstnih besedil, od odločilne vloge *skoposa* prevoda pri določanju vrste prevoda, vpliva (ne)sorodnosti pravnih sistemov in jezikov, ki sodelujejo v prevodu, do pojmovanja pogodbe kot *kulturema* z določeno memetsko strukturo, skozi katero se odraža kulturna vpetost besedila v določen pravni sistem in jezikovne tradicije pravne kulture, vse do ključne faze, v kateri oblikujemo končno jezikovno podobo ciljnega besedila, s tem da smiselno kombiniramo *meme* pogodbenih *kulturemov* izvorne in ciljne kulture.

**Prvi
del**

Teoretične podlage za prevajanje
gospodarskih pogodb

1 Besediloslovni pristop

V okviru pričujočega dela je obravnavan korpus pogodb, ki obsega besedila v slovenskem, nemškem in angleškem jeziku. Ker se glede prevajalskih strategij in pristopa navezujemo na funkcionalistične teorije prevajanja, predvsem na teorijo *skoposa*, ki poudarja, da je primarna enota prevajanja besedilo, posamezne besede oziroma sestavine besedil prevajalca zanimajo le kot elementi besedila (Reiß in Vermeer 1984, 30), bomo pogodbe najprej obravnavali s stališča besediloslovnih pristopov. Tako so pogodbe najprej analizirane v luči besedilotvornih kriterijev de Beaugranda in Dresslerja (1981), v nadaljevanju pa še (ravno tako zaradi navezave na funkcionalistične prevodoslovne teorije) s stališča funkcijsko naravnanih pristopov, kakršna je teorija govornih dejanj Searla (1977) in Austina (1972). Posebej obravnavamo postopke tvorjenja in sprejemanja besedil in slog kot elemente, ki zaznamujejo tip oziroma vrst besedila.

1.1 Besedilotvorna merila po de Beaugrandu, Dresslerju in Fixovi

Za potrebe tega dela so se izkazali kot relevantni predvsem tisti pristopi, ki besedil ne obravnavajo le z jezikovne perspektive, ampak kot elemente komunikacijskih dejanj, ki vključujejo tudi zunajjezikovne dejavnike. Za pogodbe, ki so praviloma sestavljene s povsem jasnim in določenim namenom, se zdijo najprimernejša tista pojmovanja, ki besedila vidijo vpeta v dejanja znotraj človeške komunikacije, torej v luči njihove funkcije. Ti pristopi poudarjajo namenskost besedila, vlogo pošiljatelja in prejemnika ter njuni perspektivi pri tvorbi in sprejemanju besedila ter iz tega izhajajoče družbene vidike besedila kot elementa komunikacijskega procesa.

Najprej bodo povzeta razmišljanja de Beaugranda in Dresslerja (1992) o merilih, ki besedilo definirajo kot tako, to je o merilih besedilnosti. Avtorja besedila ne definirata le kot jezikovni pojav, ampak kot sporazumevalni pojav, torej kot procesno dejanje, ki poteka v okviru človeške komunikacije. Njuna merila na svojski način združujejo različne

pristope, ki so v rabi pri kategorizaciji besedil, to so po eni plati tisti, ki upoštevajo strukturalne, nadstavčne, torej predvsem jezikovne vidike, in po drugi komunikacijsko oziroma funkcionalno naravnani pristopi, ki temeljijo na dejanjih. Po de Beaugrandu in Dresslerju (1981, 3) so pogoji, ki identificirajo besedila, naslednji:

- kohezija,
- koherenca,
- namernost,
- sprejemljivost,
- informativnost,
- situacijskost,
- medbesedilnost.

Prvi dve merili sta besedilno usmerjeni in zadevata slovnično in tematsko, torej predvsem jezikovno strukturo besedila.

1.1.1 Kohezija

Kohezija je merilo, ki zadeva slovnične povezave, to je slovnične odvisnosti, ki jih je mogoče prepoznati v površinski strukturi besedila. Označuje način, na katerega so sestavine površinskega besedila, torej jezikovni elementi, kot jih dejansko vidimo ali slišimo, medsebojno povezani znotraj niza. Ti jezikovni elementi kot površinske sestavine so medsebojno odvisni v skladu z zakonitostmi, ki določajo slovnične oblike, in z jezikovnimi konvencijami (prim. de Beaugrande in Dressler 1992). V mnogih jezikih površinskih nizov ne moremo bistveno spreminjati, ne da bi pri tem povzročili motnje v sporočilnosti. Slovnične odvisnosti v površinskem besedilu delujejo torej kot glavni signali za razbiranje pomenov in jezikovnih rab.

Pogodbe so praviloma besedila, ki se ravnaajo po razmeroma strogih jezikovnih normah in merilo kohezije praviloma izpolnjujejo, posebno ko gre za izvirna besedila. Do pomanjkljive kohezije pa lahko prihaja pri prevodih, ki so delo »spontanih oziroma naravnih prevajalcev« (*natural translators*) po Nordovi (1997, 16), ki pogosto nimajo zadostnih jezikovnih znanj (glej poglavje 8, pogodba H). Jezik pogodb je celo precej standardiziran in formalen, odnosi med posameznimi jezikovnimi elementi pa povsem ustrezajo običajnim slovničnim pravilom. Za pogodbo je značilna posebna vrsta kohezije, ki nastane s ponavljanjem oznak za pogodbene stranke prek vsega besedila (na primer naročnik, izvajalec; kreditodajalec, kreditojemalec; kupec, prodajalec ipd.)

1.1.2 Koherenca

Po de Beaugrandu in Dresslerju je koherenca merilo, ki ni vselej vezano na samo besedilo, ampak že presega povsem jezikovne dimenzije. Nanaša se namreč na povezavo, ki nastaja pri sprejemanju besedila med koncepti (pojmi) in relacijami (odnosi) v globinski strukturi, na kateri temelji besedilo. Pojmi so pri tem definirani kot konstelacije védenja (spoznavne oziroma kognitivne vsebine), ki jih udeleženci v jezikovni komunikaciji sorazmerno usklajeno razumejo in sprejemajo. Posledično vseh elementov koherence ni vselej mogoče ustvariti na površini besedila, torej z znaki. Kjer te povezave niso vzpostavljene z jezikovnimi sredstvi, jih mora sprejemnik besedila sam vzpostaviti in pri tem dopolniti jezikovno ponudbo besedila s svojim shranjenim védenjem o svetu, natančneje o vsakokratni komunikacijski situaciji, njeni vpetosti v kulturo ter o normah in konvencijah, ki urejajo sporazumevanje v določeni kulturi in stroki (prim. Fix 2001a).

Pri pogodbah se besedilo nanaša na celotni, za vsako pogodbo relevantni védenjski kontekst (pravne oziroma zakonske podlage za pogodbo, predmet pogodbe, razmerja med strankami, torej njeno zunajbesedilno razsežnost), ki je pogodbenim strankam sicer poznan, ni pa vselej v celoti predstavljen v besedilu (primer za to so formalni in neformalni pravni viri, ki so včasih v besedilu pogodbe le omenjeni, a za pogodbo veljajo avtomatsko glede na značilnosti pravne ureditve pogodb v določenem pravnem sistemu; več o tem v 7. poglavju) in ga zato stranke avtomatsko aktivirajo.

Poleg teh dveh pretežno besedilno usmerjenih meril obstajajo še druga, ki presegajo meje samega besedila in so usmerjena v komunikacijsko dejanje oziroma so osredinjena na sprejemnika besedila.

1.1.3 Namernost

Namernost je merilo, ki je vezano na komunikacijsko dejanje in upošteva prejemnika besedila. Označuje pravzaprav namen tvorca besedila ustvariti kohezivno in koherentno besedilo, ki ima jasno funkcijo in ki mu bo omogočilo doseči določen komunikacijski cilj. Temu merilu zadošča vsaka pogodba, ki je sklenjena v skladu z načelom dobre vere (katere namen torej ni zavajati ene do strank), saj stranke pogodbe sklepajo izključno zaradi doseganja skupnega cilja, ki je izražen v predmetu pogodbe (na primer kupo-prodajna pogodba, pogodba o najemu itd.) ali v preambuli, ki pojasnjuje okoliščine, ki so privedle do sklenitve pogodbe (več o tem v poglavju 8.2.2.1). Pogodba je po definiciji namerno dejanje,

saj je definirana kot pravni posel, ki nastane s soglasjem volj (konsenzom) strank (*Pravo* 2003, 242), in je kot besedilo izraz tega soglasja volj glede medsebojnih pravic in obveznosti strank.

1.1.4 Sprejemljivost

Merilo sprejemljivosti se nanaša na prejemnika besedila in njegovo pričakovanje kohezivnega in koherentnega besedila, ki je zanj uporabno ali relevantno. Ta odnos sprejemniku omogoča, da kot funkcijsko ustrezno in cilju primerno sprejme tudi zaporedje stavkov, ki kot besedilo ne zadošča popolnoma meriloma kohezije in koherence, pri čemer manjkajoče elemente besedila dopolni sam in tako besedilu da smisel (prim. Fix, 2001a).

V primeru pogodbe pogodbene stranke v nekaterih primerih sprejmejo tudi besedila pogodb, ki ne vsebujejo vseh običajnih pogodbenih določil, ker je v interesu strank, da se ustrezna pogodba sklene, zaradi česar manjkajoče člene sami dopolnijo s svojim poznavanjem konteksta in pogodbenih razmerij. V celinskoevropskih pravnih sistemih, torej tudi v nemških in slovenskih pravnih okoljih, se stranke obenem zavedajo, da za pogodbo implicitno veljajo določila relevantnih zakonov, predvsem Obligacijskega zakonika, ki ureja pogodbene obveznosti, tudi če to ni izrecno navedeno v besedilu pogodbe. V situaciji, v kateri je pričakovati ureditev njihovih razmerij s pogodbo, bodo pogodbene stranke kot sprejemljivo dojele tudi nepopolno besedilo (glej analizo pogodbenih besedil glede vsebinskih elementov v poglavju 8.2.2). Pogosto na primer udeleženi stranki avtomatsko upoštevata obvezujočo ponudbo in na podlagi te ponudbe izdano naročilo kot kupo-prodajno pogodbo, čeprav ne podpišeta formalne pogodbe. Prav tako se podrazumeva, da se pogodba ravna po določilih merodajnega oziroma veljavnega prava, ki je običajno navedeno v posebni določbi, in pa da je treba vse, kar v pogodbi ni izrecno dogovorjeno, razumeti in tolmačiti ob upoštevanju veljavnih pravnih predpisov.

Včasih v pogodbah najdemo tudi napotilo oziroma opombo (velikokrat v drobnem tisku), da za vse, kar ni izrecno dogovorjeno med strankama, avtomatsko veljajo Splošni pogoji poslovanja nekega podjetja ali gospodarske branže (glej poglavji 7 in 8.2.1), torej bodo udeleženci v pogodbi tudi te zunajbesedilne razsežnosti upoštevali kot del svoje situacijske komunikacije.

Glede posebne ureditve pogodb v okviru anglo-ameriških pravnih sistemov, v katerih velja, da morajo biti vsi dogovori strank in veljavna

določila izrecno zajeti v pogodbi, kar ima za posledico veliko obsežnejša pogodbena besedila, je več napisanega v poglavju 8.2.1 o makrostrukuri oziroma obsegu besedila v odvisnosti od njegove vsebine.

1.1.5 Informativnost

Pri merilu informativnosti gre za s kontekstom določeno verjetnost ali neverjetnost, pričakovano ali nepričakovano, poznavanje ali nepoznavanje elementov besedila, ki na neki način usmerjajo sprejemanje besedila. Nepričakovano nekega elementa v besedilu pri sprejemniku zvišuje stopnjo napetosti in s tem pripravljenosti za sprejem. Tako bo na primer v pogodbi določilo, ki je formulirano na manj standarden način, gotovo zbudilo pozornost in morda celo nezaupanje udeležencev v pogodbi oziroma ugibanje o tem, s kakšnim namenom je bila izbrana takšna nestandardna formulacija. Pričakovano in nepričakovano pa nista znani vrednosti, saj sta odvisni od situacijskih dejavnikov (namena, pričakovanj, jezikovnih izkušenj udeležencev, poznavanja obravnavane tematike). Informativnost oziroma informativna vrednost nekega besedila je zato relativno merilo, ki je odvisno od številnih drugih dejavnikov.

Informativnost je sicer bistveno merilo za pogodbo kot besedilo, saj bodo stranke kot pogodbo sprejele in razumele samo besedilo, ki vsebuje vse informacije, ki so v dani situaciji, ki zahteva sklenitev pogodbe, za partnerje relevantne (ob upoštevanju implicitno veljavnih pravnih določil, omenjenih v podpoglavju 1.1.4). Dogaja se, da eden od partnerjev najprej pripravi osnutek besedila pogodbe, ki služi kot osnova za pogajanja in na podlagi katerega stranki nato sestavita dokončno besedilo. Pri sestavi osnutka besedila bo sestavljalec izhajal iz lastnih predstav o tem, katere informacije mora vsebovati pogodba, pa tudi iz konvencij in norm, ki v določeni pravni kulturi zadevajo vsebinsko in jezikovno plat pogodbe. V večini primerov je tak osnutek nato med pogajanja spremenjen in dopolnjen, da bi čim boljše izpolnil zahteve obeh strank glede informativnosti.

Vsekakor pa gre pri pogodbenih besedilih za specifično obliko informativnosti, saj je besedilo pogodbe za pogodbene stranke ali pravne strokovnjake (glede na njihovo poznavanje vseh okoliščin in pravnih podlag posla, urejenega s pogodbo), ki sodelujejo pri sestavi besedila, visoko informativno, za strokovno neusposobljene prejemnike pa bistveno manj. Prav tako se stopnja informativnosti spreminja tudi za strokovno publiko in je pri standardnih ali univerzalnih elementih po-

godb (tako imenovanih »*boilerplate clauses*«, ¹ več s tem v zvezi v poglavju 8.2.2), ki niso neposredno odvisni od predmeta pogodbe, gotovo manjša kot pri določbah, ki so sestavljene po meri pravnega posla, urejenega s pogodbo.

1.1.6 Situacijskost

V skladu z merilom situacijskosti se pomen in uporabnost besedila določita glede na vsakokratno situacijo, ki jo je razumeti kot okoliščine komunikacijskega dogodka. Temu merilu pogodbe večinoma zadoščajo skoraj avtomatsko, saj so situacije oziroma okoliščine, v katerih udeleženci v komunikaciji svoja razmerja urejajo s pogodbo, relativno predvidljive (nakup oziroma prodaja, najem, poslovno sodelovanje itn.)

1.1.7 Medbesedilnost

De Beaugrande in Dressler (1981, 12) merilo medbesedilnosti tolmačita kot dejstvo, da vsako besedilo sledi nekemu vzorcu in da so besedila, ki sledijo istemu vzorcu oziroma vsa besedila, nastala po nekem vzorcu, medbesedilno povezana. Tudi temu merilu pogodba ustreza v celoti, saj so to besedila, ki se vselej ravnaajo po konvencionalnih, za vsako kulturo specifičnih vzorcih, ki danes obstajajo celo v obliki zbirk oziroma priročnikov z vzorci pogodb (na primer *Formularbuch für Verträge* (Fingerhut 2002), v slovenščini pa *Vzorci pogodb civilnega in gospodarskega prava* (Šinkovec in Tratar 2002), v angleščini zbirka avtentičnih precedenčnih besedil R. Christoua *Drafting Commercial Agreements* (1993)), od katerih so mnogi dostopni tudi na spletu. Uporabniki takšnih vzorčnih besedil nato s potrebnimi prilagoditvami in popravki sestavijo pogodbeno besedilo, ki optimalno izpolnjuje njihove zahteve, obenem pa je še vedno relativno standardizirano in glede na obliko in jezikovno rabo poenoteno z veljavnimi vzorci.

Navedenih sedem meril velja kot konstitutivna načela (de Beaugrande in Dressler 1981, 13), in sicer tako pri sprejemanju kot tudi pri tvorbi besedila oziroma pri vzpostavljanju komunikacije med udeleženci. Pri pogodbi kot besedilu pa prav glede sprejema in tvorbe besedila

1. Izraz *boilerplate* v angleščini pomeni vsako besedilo, ki ga je mogoče brez večjih sprememb ali prilagajanj uporabiti v novi situaciji, *legal boilerplate* je tako standardno določilo v pogodbi. Izraz sam prihaja iz tiskarstva, kjer so se za tiskanje delov besedila, ki so se pogosto ponatiskovali (na primer reklame), uporabljale debelejšje in trajnejše jeklene plošče, kakršne so sicer služile za izdelavo vodnih grelcev (*boiler*), za razliko od mehkejših in manj trajnih svinčenih plošč, ki so sicer bile v rabi za tiskanje časopisov.

oziroma glede delitve vlog v okviru komunikacijskega dejanja na tvorca in sprejemnika besedila nastane povsem specifična situacija. Za razliko od drugih vrst besedil, pri katerih je med vlogami tvorca in sprejemnika besedila jasna ločnica, se pogodbene stranke pri pogodbi kot sporazumevalnem dejanju pojavljajo vselej v dvojni vlogi – istočasno kot tvorci besedila, saj običajno končno veljavno besedilo nastane v okviru pogajanj kot rezultat skupnega delovanja vseh udeležениh strank, kot tudi kot prejemniki besedila, saj se pogodbeno besedilo sestavi predvsem za potrebe strank, da bi se tako izognili kasnejšim težavam ali sporom, do katerih bi lahko prišlo zaradi nejasnosti ali različnega tolmačenja, oziroma z namenom, da bi točno definirali pravice in obveznosti udeležениh strank. Poleg pogodbenih strank se lahko pojavljajo tudi drugi prejemniki besedila, kot so na primer organi oblasti (zaradi izdaje morebitnih dovoljenj), banke in drugi s pogodbenimi strankami povezani prejemniki.

Za potek sporazumevalnega dejanja pa so nujna tudi urejevalna načela (nav. delo, 13 in dalje). Ta komunikacijo, ki poteka prek besedil, nadzorujejo in usmerjajo, vendar je ne definirajo. Ta načela veljajo kot vrednostna merila in so naslednja: učinkovitost (čim manjša stopnja truda udeležencev v komunikaciji pri uporabi besedila), efektnost (z vsakokrat vloženim trudom doseženi vtis, ki ga ustvari besedilo, in pa stopnja ustvarjenih ugodnih razmer za dosego cilja), ustreznost (usklajenost med situacijskim kontekstom in načinom realizacije meril besedilnosti). Ta tri načela delujejo kot dodatni dejavniki pri tvorbi in sprejemanju besedila.

V primeru pogodbenih besedil se ta urejevalna načela udeležujejo na poseben način. Načelo učinkovitosti pri nekaterih pogodbenih besedilih (pri tem izstopajo pogodbe, ki sledijo anglo-ameriškim pogodbenim vzorcem) ni dosledno upoštevano, saj pogodbeni jezik zaradi nekaterih svojih lastnosti, kot sta svojevrstna gostobesednost (ang. *verbosity*) in uporaba tako imenovane pravne latovščine (ang. *Legalese*,² glej poglavje 1.4), torej poudarjeno strokovnega, skoraj odtujenega pravnega jezika, od udeležencev v komunikaciji zahteva dodaten napor za razumevanje besedila. Ta značilnost se pojavlja predvsem v besedilih, ki jih po na-

2. *Legalese* je angleški termin, ki je bil prvič uporabljen 1914 za način pravnega pisanja, ki je težko razumljiv za laike, pri čemer velja, da je ta nerazumljivost hotena oziroma namenska, saj ima za cilj izločiti pravno neizobražene ljudi iz pravne komunikacije in upravičiti visoke odvetniške honorarje.

ročilu pogodbenih strank sestavljajo pravni strokovnjaki, ki želijo tudi na ta način upravičiti svojo vlogo pri pogodbi, saj je uporabljeni jezik za laike pogosto težko razumljiv in zato potrebujejo tolmačenje in pomoč pravnika. Iz istih razlogov včasih tudi glede načela efektivnosti velja, da bi bilo mogoče doseči nameravani vtis in ustvariti razmere za sklenitev pogodbe tudi z manj obsežnimi besedili (posebej v celinskoevropskem pravnem okolju, kjer za pogodbo avtomatsko veljajo tudi relevantni predpisi obligacijskega prava). Načelo ustreznosti pa je pri pogodbenih besedilih zelo močno izraženo, saj udeleženci v pravnem sporazumevanju kot ustrezna sprejemajo besedila, ki zvesto sledijo ustaljenim besedilnim vzorcem določene pravne kulture, na morebitne nekonvencionalne besedilne rešitve pa pogosto reagirajo z nezaupanjem (več o tem v poglavju 8.2.1).

Čeprav avtorja zgoraj navedenih sedem meril štejeta za merodajne pri definiranju oziroma za obstoj besedila, istočasno predvidevata tudi možnost nadomestnih funkcij. Če je na primer kohezija nekega besedila pomanjkljiva, je to pomanjkljivost možno nadomestiti s koherenco (aktiviranjem védenja o svetu, ki ga imajo udeleženci v komunikaciji), upoštevanjem situacijskosti (to je okoliščin komunikacijskega dejanja, iz katerih je možno sklepati o manjkajočih elementih koherence) in tudi namernosti (poznavanja besedilnih vrst in njihovih prevladujočih funkcij). Pri pogodbenih besedilih, ki jih tvorci sestavljajo v nematernem jeziku ali prevajajo v nematerni jezik, včasih prihaja do pomanjkljive kohezije (do napak v površinski strukturi besedila, to je v slovničnih razmerjih) zaradi pomanjkljivega jezikovnega znanja. V takih pogodbah najdemo napake, ki bi lahko vplivale tudi na razumevanje besedila, vendar pogosto ostale stranke v pogodbi sprejmejo tudi takšno besedilo in pomanjkljivosti kompenzirajo s poznavanjem konteksta (pogodbenih strank, njihovih interesov, predmeta pogodbe, pravnih razmerij), situacijskosti, to je same komunikacijske situacije, iz katere je mogoče sklepati, da je sklenitev pogodbe v interesu vseh udeleženihih strank, in seveda namernosti, saj je pogodba kot pravni posel definirana kot usklajena izjava volje dveh ali več strank, torej kot v besedilu izražena namera in interes strank, da uresničijo s pogodbo sklenjeni dogovor (več o tem v 8. poglavju – pogodbi H in G).

1.1.8 *Kulturna pripadnost (Kulturalität)*

Tudi če pri nekem besedilu katero od prej navedenih meril ni izpolnjeno, izkazuje vsako besedilo svojo pripadnost določeni kulturni tradi-

ciji z značilnostmi oziroma elementi kulturne obeleženosti (Fix, Poethe in Yos 2001b, 18). Ta tudi formalno prepoznavna pripadnost določeni kulturni tradiciji predstavlja po Fixovi nadaljnje merilo besedilnosti – merilo kulturne pripadnosti. Vsako besedilo predstavlja edinstveno jezikovno tvorbo in tako svojski kulturni pojav.

Besedila pripadajo določenim besedilnim vrstam in sledijo različnim vzorcem, ki so vselej kulturno obeleženi. V primeru pogodb ima vsakokratni pravni sistem kot konstitutivni element kulture nedvomno pomembno vlogo. Pogodbe so besedilna vrsta, na katero imajo norme in konvencije ustrezne kulture odločilen vpliv. Tako je na primer za slovenske pogodbe značilno, da v uvodnem delu pogosto navajajo pravne podlage, to je zakonska določila, ki urejajo določeno pogodbo (na primer »v skladu s ... členom«/»na podlagi ... zakona«). Za pogodbe anglo-ameriške pravne tradicije pa je značilna tako imenovana »Whereas« klavzula v preambuli (več o tem v poglavju 8.2.2.1).

V večini pravnih kultur je pogodba formalno razdeljena na člene, ki so pogosto označeni s posebnim grafičnim simbolom §. Ker je vsaka pogodba po definiciji pravni posel (Duden – Das Lexikon der Wirtschaft 2001, 370), zanjo veljajo določila vsakokratnega pravnega sistema. Prav zato je eden bistvenih elementov vsake pogodbe določilo o veljavnem pravu (nem. *anzuwendendes* oziroma *maßgebendes Recht*, angl. *applicable/governing law*), s katerim se pogodbene stranke dogovorijo, katero pravo se uporablja za sklenjeno pogodbo. O veljavnem pravu je sicer mogoče sklepati tudi iz klavzule o sodni pristojnosti (nem. *Gerichtsstand*, angl. *venue*), ki določa, katero sodišče je pristojno za odločanje in razsojanje o sporih med strankami, ki izhajajo iz pogodbe ali nastanejo v zvezi z njo.

Če pravo neke države razumemo kot »sistem pravnih načel in pravnih pravil, ki v mejah pravne pravilnosti urejajo življenjsko pomembno zunanje vedenje in ravnanje v državno-pravno organizirani družbi« in kot »kulturnozgodovinski in pravnocivilizacijski pojav« (Pravo 2003, 284), potem se pri pogodbah merilo kulturne pripadnosti kot pripadnosti določenemu pravnemu sistemu izkaže kot izjemno pomembno.

1.1.9 Funkcija

Funkcija pogodbe je tesno povezana z merilom namernosti. Pogodbene stranke namreč pogodbo vselej sklepajo s povsem jasnim, skupnim namenom, ki je jezikovno izražen v besedilu pogodbe in tudi določa funkcijo pogodbe. Po razlagi v leksikonu Pravo je pogodba »pravni posel, ki

nastane s soglasjem volj strank (konsenzom)« (*Pravo* 2003, 242), po definiciji v Dudnovem slovarju (1999, 4296) pa je pogodba »(pisni) pravno veljavni dogovor med dvema ali več partnerji« (prevod A. K.). Iz teh definicij izhaja, da je pogodba (pisna) ureditev komunikacijske situacije, v kateri sodelujeta vsaj dva udeleženca, ki z doseženim soglasjem volj (konsenzom) skleneta dogovor. Pri tem gre za interakcijo vsaj dveh udeležencev, pri kateri je dogovor, ki sta ga sklenila, preveden v pisno obliko, to je besedilo, in sicer s ciljem v pisni obliki določiti oziroma fiksirati pogoje tega dogovora. Pogodba kot besedilna vrsta ima torej povsem jasno funkcijo – stranke jo sklenejo namenoma in zavestno, da bi na ta način določile medsebojne pravice in obveznosti in da bi po potrebi lahko služila kot dokaz o prevzemu teh obveznosti oziroma o pridobljenih pravicah. Ta funkcija pogodbe kot besedila narekuje tudi izbor jezikovnih sredstev (značilna pravna terminologija, tipične stavčne strukture, v nemških in angleških pogodbah pogosta uporaba trpnika itd.) in obliko, ki jo prevzame ta dogovor, to je besedilo z značilno zunanjo zgradbo, razčlenjeno v tematske sklope oziroma člene. Prav funkcija je po de Beaugrandu in Dresslerju (nav. delo, 13) nadaljnje merilo, ki je osredinjeno na uporabnika oziroma sprejemnika besedila in ki pogodbe določa iz komunikacijsko naravnane perspektive. V skladu s funkcijo, ki v besedilu prevladuje, so besedila razvrščena v različne funkcijske zvrsti. V kulturnih in komunikacijskih skupnostih (kakršen je na primer poslovni svet ali pravna komunikacija) so določene komunikacijske funkcije konvencionalno vezane na določene besedilne vrste. V evropski (pravni) kulturi je uveljavljena konvencija (kar gre gotovo pripisati tudi skupnim pravnim izhodiščem v rimskem pravu), da so določene vrste dogovorov (kot na primer nakup in prodaja, najem ipd.) urejene v pisni obliki z ustrezno, bolj ali manj standardizirano pogodbo. Pogodba je tipičen primer take povezave določene funkcije z ustrezno besedilno vrsto.

1.2 Pragmatični pogled na besedila

Različni teoretiki so funkcije besedil razvrščali glede na različne kriterije in merila. Osnovo za vsa kasnejša razmišljanja o funkciji besedila predstavlja model organona Karla Bühlerja (1934), v skladu s katerim je jezik pojmovan kot orodje za medčloveško sporazumevanje. Bühlerjev model uvaja funkcijo prikazovanja/referiranja, izražanja ali razodevanja/ekspresije in apeliranja/pozivanja. V skladu s tem modelom v pogodbi prevladuje apelativna ali pozivna funkcija, s katero je prejemnik

sporočila pozvan, da nekaj stori. Jakobson (1960) je Bühlerjev model dopolnil še z dvema funkcijama – s fatično (kjer je sporočilo sam komunikacijski proces) in poetično funkcijo.

Ta razvrstitev besedil je pomembna tudi za funkcionalistične prevodoslovne pristope, saj tako Reiřova kot tudi Nordova izbiro prevajalske strategije navezujeta na besedilni tip, tipe besedil pa razvrščata po funkciji (glej poglavji 2.1.1 in 2.1.5).

1.2.1 Teorija govornih dejanj

Teorija govornih dejanj izhaja pravzaprav iz filozofije. Njen začetnik je filozof John Austin (1962), ki je raziskoval načine, kako obravnavati in analizirati jezik kot obliko dejanja. V prvi fazi je obravnaval dejanja, ki strukturno ustrezajo stavkom, in ugotovil obstoj dveh kategorij – konstativov – izjav, s katerimi povemo nekaj, kar je mogoče preveriti glede na to, ali je resnično ali neresnično, in pa performativov – izjav, s katerimi storimo nekaj, kar ima za posledico spremembo resničnosti. S tem v zvezi Caova (2007, 13–15) v svojem raziskovanju pravnega jezika ugotavlja, da prav pravni jezik (in posledično torej tudi jezik pogodb) bolje kot katerokoli drugo področje jezikovne rabe odraža Austinovo (1962) razmišljanje, da z govorom, torej z uporabo jezika, dosegamo učinke in povzročamo posledice v svetu, ki nas obdaja. V okviru pogodb ta performativna raba jezika vključuje jezikovna sredstva za nalaganje obveznosti in dolžnosti, podeljevanje pravic, prevzemanje obveznosti. Austin (1972) in v povezavi z njim kasneje Searle (1977) sta svojo razvrstitev govornih dejanj, ki se je najprej nanašala na posamezne izjave oziroma zaključene stavke, kasneje razvijala dalje in razširila tudi na besedila. Searle je tako za izhodišče svojih razmišljanj postavil trditev, da osnovni elementi človeškega sporazumevanja niso besede ali celo posamezni stavki, temveč govorna dejanja, in v soglasju z Austinom je razvrstitev govornih dejanj, ki je v začetku izhajala iz stavka kot najmanjše komunikacijske enote, prenesel na besedila. Vsako govorno dejanje je nato razstavil v posamezna delna dejanja. Tako so bile kategorije, ki so se prvotno nanašale na posamezne izjave, uporabljene tudi za razvrstitev besedil. Ta merila, ki se navezujejo na komunikacijsko pojmovanje besedil (besedilo kot dejanje), razvrščajo besedila po njihovi funkciji, po jezikovnih značilnostih in po načinu, kako izražajo razmerje do sveta. Searle razlikuje pet razredov govornih dejanj:

- asertivna ali zatrjevalna govorna dejanja – z njimi je nekaj predstavljen kot ustrezno resnici oziroma »izražajo verjetje, prilaga-

jajo besede stvarnosti in zavezujejo govorca k resničnosti tega, kar trdi« (Verscheuren 2000, 44);

- usmerjevalna/pozivna ali direktivna govorna dejanja – z njimi govorec oziroma tvorec sporočila poskuša prejemnika pripraviti do tega, da nekaj stori;
- izrazna/povezovalna ali ekspresivna govorna dejanja - z njimi govorec izraža razna duševna stanja;
- deklarativna govorna dejanja ali govorna dejanja izražanja (tudi izvršilna) – pri njih je stvarnost prilagojena besedam in besede stvarnosti, bistveno zanje pa je, da povzročajo spremembe v (institucionalni) stvarnosti; pogosto potekajo v obliki obreda in
- zavezovalna ali komisivna govorna dejanja – z njimi se tvorec sporočila/besedila zavezuje, da bo nekaj storil.

Performativna narava pravnega jezika in vrste govornih dejanj, ki se udejanjajo v pravnih besedilih, so podrobneje opisani v poglavju 4.2.3.3.

Če kot poglavitno funkcijo pogodbe štejemo to, da stranke prevzamejo oziroma druga drugi naložijo obveznosti in pa določanje teh obveznosti v pisni obliki, je pogodbe smiselno obravnavati kot kompleksna govorna dejanja, v katerih prevladuje po eni plati zavezovalna funkcija, z drugega zornega kota pa imajo tudi pozivni značaj, saj s sklenitvijo pogodbe stranke druga drugo pozivajo k izpolnitvi prevzetih pogodbenih obveznosti.

Izhajajoč iz Searlove in Bühlerjeve razvrstitve funkcij besedil, je tudi Brinker (1988) razvil lastno tipologijo besedilnih funkcij. Po tej tipologiji so besedila razvrščena glede na naslednje merilo: »vrsto komunikacijskega stika, ki ga tvorec prek sporočil vzpostavi s prejemnikom« (Brinker 1988, 97; prevod A. K.) in uresničujejo pet osnovnih funkcij, in sicer informativno, apelativno ali pozivno, kontaktno ali govornostično, deklarativno ali izrazno/izvršilno in obligacijsko ali dolžnostno funkcijo (*die Informationsfunktion, die Appellfunktion, die Kontaktfunktion, die Deklarationsfunktion und die Obligationsfunktion*).

Pri besedilih z dolžnostno funkcijo »tvorec besedila prejemniku daje razumeti, da se v odnosu do njega zavezuje izvesti določeno dejanje« (Brinker 1988, 109; prevod A. K.). Znova je mogoče pogodbe po tej tipologiji nedvoumno razvrstiti med besedila s prevladujočo dolžnostno funkcijo, saj prvenstveno predstavljajo pisni zapis vseh obveznosti (obligacij), ki so jih prevzele pogodbene stranke.

V teoriji govornih dejanj so besedila obravnavana v kontekstu sporazumevalnega procesa, in sicer kot namerna jezikovna dejanja, v okviru katerih udeleženci zavestno nekaj izjavljajo, da bi dosegli določen učinek. Austin (1972) in Searle (1977) v svojih razmišljanjih izjavo oziroma izrek tolmačita kot kompleksno dogajanje, sestavljeno iz več istočasno potekajočih dejanj. Vsak posamezni element takega dejanja urejajo konvencije. Navezujoč se na predhodno Austinovo shemo, je Searle razstavil govorno dejanje v več posamičnih dejanj, ki potekajo simultano:

- propozicijo,
- ilokucijo,
- lokucijo in
- perlokucijo.

Wunderlich (1976) je to shemo dopolnil s tem, da ji je dodal še kategorijo situacije.

1.2.1.1 Propozicija

V propoziciji gre pravzaprav za vsebinsko plat govornega dejanja, pri kateri je vzpostavljena navezava na neko zunajjezikovno resničnost/stvarnost (referent) in je predmetu te navezave (referenčnemu predmetu) pripisana neka lastnost (predikat). Pri pogodbi lahko to zunajjezikovno resničnost predstavlja pravni posel, ki bo sklenjen s samo pogodbo in glede katerega je v predikatu podrobno določeno, kdo, kdaj, kako itn. bo izvršil prevzete obveznosti.

1.2.1.2 Ilokucija

Ko tvorec besedila referenčnemu predmetu pripiše neko lastnost, to stori z določenim namenom. Tako pride do izreka oziroma izjave, s katerim se sledi določenemu namenu. S tem je izvedeno ilokucijsko dejanje. Ilokucija ustreza pravzaprav funkciji in določa vrsto izreka (na primer pri pogodbi se stranke obvezujejo nekaj storiti in s tem izražajo prevzemanje obveznosti). Včasih je ilokucijo mogoče razbrati iz v lokuciji uporabljenih tako imenovanih performativnih glagolov (kot na primer v pogodbi glagol »zavezati se«). Ilokucije pa se ne uresničujejo samo v posameznih izrekih, ampak tudi v besedilih kot sosledjih izrekov. Pri pogodbah je ilokucija pogosto razvidna iz naslova pogodbe (kupo-prodajna pogodba, kreditna pogodba, razvojna pogodba, pogodba o dobavah rezervnih delov, najemna pogodba ipd.), praviloma pa je jasno izražena v klavzuli o predmetu pogodbe, na primer:

Predmet te pogodbe je prodaja ...

Der sachliche Vertragsgegenstand umfasst die Herstellung und Lieferung unserer Bedarfe aller Teile, die in Anlage 1 aufgeführt sind (pogodba A).

Gegenstand des Vertrages ist die Durchführung des ...
Entwicklungsvorhabens. (pogodba B)

The subject of this agreement is ...

1.2.1.3 Lokucija

Pri lokucijskem dejanju gre pravzaprav za artikulacijo, formuliranje izjave z uporabo slovnično urejenih jezikovnih elementov, ki so nosilci ustreznih pomenov. Referenta in predikat, torej propozicijo, ki sledi določeni ilokuciji (namenu), je mogoče izraziti na različne namene, torej se propozicija lahko uresniči z različnimi lokucijami. Lokucijsko dejanje omogoči sporočanje, zato gre pri njem za izbiro jezikovnih sredstev, iz katerih bo prejemnik nedvoumno razbral ilokucijo.

Pri pogodbi je ključni del lokucije izbira in uporaba jezikovnih sredstev za izražanje obveznosti, ki so specifična za vsako pravno kulturo in so natančneje obravnavana v poglavju 8.2.6.

1.2.1.4 Perlokucija

Perlokutivno dejanje je nameravani učinek govornega dejanja in je naravnano na naslovnika. Označuje cilj, ki izhaja iz namena, ki mu sledi govorno dejanje, v primeru pogodbe na primer vzpostavitev obligacijskega razmerja med pogodbenimi strankami in posledično izpolnitev pogodbenih obveznosti.

1.2.1.5 Situacija

Wunderlich (1976) je Searlovo shemo dopolnil še s kategorijo situacije, s čimer je opozoril na to, da poleg formalnih in vsebinskih značilnosti različnih vrst jezikovnih ravnanj ilokucijo oziroma funkcijo govornega dejanja določajo tudi pričakovanja udeležencev v takih dejanjih in njihovo videnje komunikacijske situacije. Formulacije, ki jih lahko preberemo v najemni pogodbi, kot so na primer naslednje:

Die Firma X mietet Lagerräumlichkeiten von der Firma Y.

Podjetje X najema skladiščne prostore od podjetja Y.

The Lessee X agrees to rent premises from Y (the Lessor).

so v kontekstu časopisnega članka mišljene zgolj kot informacija, kot del pogodbe pa jih je treba razumeti kot izraz obveznosti, ki sta jih pre-

vzela najemnik in najemodajalec (več o kontekstualno pogojenih načinih izražanja obveznosti v poglavju o pragmatični ravni pogodbenih besedil 8.2.6). Ista izjava oziroma izrek ima v različnih situacijah lahko različne ilokucije.

1.2.2 Postopki tvorbe in sprejema besedil

1.2.2.1 Proceduralni model

Samo tvorbo besedila in njegov sprejem de Beaugrande in Dressler razlagata kot vrsto postopkov, ki lahko deloma potekajo istočasno in urejajo skupno delovanje različnih jezikovnih ravni s kognitivnimi in situacijskimi dejavniki (1981, 34). Za opisovanje besedil kot komunikacijskih dogodkov sta razvila proceduralni pristop k modelu tvorbe in sprejema besedila, ki predvideva zaporedje faz obdelovalne dominancje (de Beaugrande in Dressler 1981, 41), to je mentalnih operacij odločanja in izbire, potrebnih za nastanek in sprejem besedila.

Prva faza predvideva načrtovanje in je pravzaprav tisti del tvorbe besedila, pri katerem gre za cilj, ki ga tvorec besedila želi doseči s svojim besedilom. Ta faza vzpostavi povezavo med ciljem in sredstvi, ki so primerna za doseganje tega cilja. Pri pogodbi gre za cilj, ki ga pogodbeni stranki želita uresničiti s pogodbo (na primer nakup/prodaja).

Naslednja faza je ideacija, ki se lahko delno prekriva z načrtovanjem in v kateri gre za iskanje zamisli. Kot zamisel oziroma ideja je mišljeno notranje oblikovanje vsebine. Pri pogodbah bi v tej fazi stranke običajno v procesu pogajanj vsebinsko oblikovale pogodbo, se dogovorile o določilih, ki so zanje pomembna, in obenem upoštevale norme in konvencije, ki veljajo v njihovi kulturi glede strukture pogodbenega besedila in njegove vsebine.

V tretji fazi, to je razvoju, so zamisli, ki so bile najdene, strukturirane, razširjene, dodelane, povezane med seboj, gre torej za določanje, kako naj se razvije vsebina. Ti postopki vodijo v védenjske prostore (nav. delo, 43) oziroma črpajo iz ponotranjenih organiziranih razporeditev shranjenega znanja. V primeru pogodbe bi šlo v tej fazi za logično strukturiranje pogodbenega besedila s preambulo na začetku, določbami o sodni pristojnosti, avtentičnem besedilu, trajanju, začetku veljavnosti, odpovedi in številu izvodov pogodbe na koncu besedila, torej za vzpostavitev vsebinskega ogrodja besedila.

Vse zgoraj naštete faze še niso vezane na jezikovni izraz. Seveda pa je naštete faze treba tudi izraziti in iz izkušenj vemo, da v veliko primerih tvorci besedil za določene vsebine posegajo po značilnih izrazih oziroma ustaljenih vzorcih izražanja, kar se navezuje na pojem besedil-

nega vzorca, kakršnega je uvedla Sandigova (1989). Kot že omenjeno, tudi pri sestavi pogodb sestavljajci besedila oziroma pogodbene stranke pogosto uporabijo vzorčna besedila, ki so dostopna na spletu ali v priročnikih (glej poglavje 1.1.7). Ta vzorčna besedila so lahko uporabljena že v drugi fazi za določanje vsebine pogodbe, pa tudi v tretji fazi, ko pogodbene stranke obdelujejo vzorec pogodbenega besedila in v njem ohranijo določila, ki ustrezajo novemu pogodbenemu razmerju oziroma črtajo nepotrebna in dodajo nova.

Zadnja faza je faza slovnične sinteze, v kateri so najdeni izrazi umeščeni v slovnične povezave v površinski strukturi besedila. Pri pogodbah bi šlo v tej fazi za jezikovno dodelavo vsebinskega ogrodja, ki je nastalo v tretji fazi (tudi na podlagi vzorčnih besedil oz. poznavanja standardnih načinov ubesediljenja pogodbenega razmerja; več o tem v poglavju 8.2 o besedilni ravni pogodb).

Avtorja proceduralnega modela sprejemanje besedila razlagata kot postopek, v katerem faze tvorbe besedila potekajo v obratnem zaporedju, kar pa je težko sprejemljiva trditev. Gotovo gre sicer v zadnji fazi za neke vrste razbiranje oziroma odpoklicavanje zamisli, ki jih je tvorec besedila preoblikoval v besedilo, sicer pa pri sprejemu ne gre toliko za iskanje zamisli, izbiro vsebinskih in jezikovnih elementov ali njihovo zavračanje, ampak bolj za podoživljanje, potrjevanje pričakovanj ali razočaranje, za obdelavo presenečenj nad nekonvencionalnimi rešitvami, za vrednotenje, sprejemanje posredovanega sporočila ali njegovo zavračanje.

1.2.2.2 *Model, ki temelji na sistemih znanja*

Temeljno zamisel, da pri tvorbi in sprejemu besedila udeleženci v komunikaciji nujno črpajo iz svojega uskladiščenega znanja oziroma iz različnih sistemov znanj, sta dalje razvijala Heinemann in Viehweger (1991). Ključna misel njunega pristopa je, da se mora tako v nastajanje kot tudi v sprejemanje besedila stekati znanje, »s pomočjo katerega mentalno predstavo besedila prevedemo v izrazno strukturo oziroma izrek, kar nam omogoča sporočanje vsebin, ki so v naši zavesti« (Heinemann in Viehweger 1991, 93; prevod A. K.). Avtorja to znanje, ki ga je treba vnesti v besedilo, delita v več kategorij – jezikovno, enciklopedično, interakcijsko znanje, kot tudi znanje o splošnih komunikacijskih normah, metakomunikacijsko znanje in znanje o globalnih besedilnih strukturah.

Jezikovno znanje bo tvorcu omogočilo slovnično pravilno realizirati

zamišljeno semantično strukturo, to je tvoriti kohezivno besedilo. V primeru pogodbe bo tvorec besedila moral poznati specifična leksikalna sredstva (pravno in po potrebi drugo strokovno besedišče), skladenjske strukture, ki so v rabi v besedilih pogodb (trpnik v angleških in nemških pogodbah, izražanje obveznosti s prihodnjikom s *shall* v angleških pogodbah in podobno), slogovne in pragmatične značilnosti pogodbenih besedil.

Enciklopedično znanje je tisto, ki ga bosta tvorec in prejemnik besedila potrebovala za posredovanje in razumevanje pojmov, predmetov, relacij, odvisnosti, vzročnosti. V primeru pogodbe morata oba udeleženca v komunikaciji razpolagati tudi s specializiranim znanjem glede pravnih virov za pogodbeno razmerja, ustrezne zakonodaje, pa tudi z znanjem strokovnega področja, za katero se sklepa pogodba (na primer mednarodna trgovina, bančništvo, zavarovalništvo, pomorstvo ipd.) in to znanje tudi aktivirati.

Ker je s tem znanjem treba ukrepati, udeleženci v komunikaciji nujno potrebujejo tudi interakcijsko znanje. Tvorba besedila namreč vselej sledi namenu in besedila ni mogoče razumeti, če ne prepoznamo njegovega namena. S tega stališča tako tvorec kot prejemnik besedila nujno potrebujeta védenje o možnih značilnih funkcijah besedil in delov besedil, to je o tipih ilokucij. V primeru pogodbe morajo udeleženci v komunikaciji imeti potrebno znanje o tipih ilokucij, značilnih za pogodbo (prevzemanje obveznosti, podeljevanje/pridobivanje pravic) in tudi vedeti, katere formulacije oziroma lokucije se običajno povezujejo z določeno vrsto dejanja (izražanje obveznosti z leksikalnim glagolom, s strukturo »sein + zu + nedoločnik« ipd.).

Pri sporazumevanju s pomočjo besedil gre za vrsto komunikacije oziroma sodelovanja, zato je za njegovo uspešno potekanje nujno tudi poznavanje splošnih komunikacijskih norm – v tem primeru gre za deotično znanje, torej znanje o tem, kako je treba nekaj storiti. Najpomembnejša pravila s tem v zvezi so Griceove konverzacijske maksime (1979), to je maksima količine, kakovosti, relevantnosti in načina. Pri pogodbi bi to pomenilo, da se stranki, ki nameravata izpeljati pravni posel (nakup, prodajo, najem ipd.) skoraj avtomatsko podredita že uveljavljenim načinom izpeljave takega posla, pri čemer tudi svoj dogovor zapišeta v obliki, ki upošteva komunikacijske norme in konvencije, ki v določeni kulturi veljajo za pogodbeno besedila.

Če pa bi bilo sporazumevanje ovirano ali oteženo, udeleženci v komunikaciji običajno uporabijo metakomunikacijsko znanje, to je zna-

nje o tem, kako preprečiti oziroma odpraviti motnje v komunikaciji – s preciziranjem, ponavljanjem, povzemanjem, kot tudi s korekcijskimi mehanizmi (popravki, izboljšavami itd.). Metakomunikacijsko znanje stranke v pogodbi potrebujejo in uporabljajo predvsem pri pogajanjih, ki naj pripeljejo do sklenitve pogodbe, v katerih je treba razčiščevati morebitne nejasnosti, pojasnjevati in utemeljevati stališča, odpravljati nesporazume, prilagajati in spreminjati pogajalske pozicije.

Heinemann in Viehweger (1991, 129 in dalje) ugotavljata, da v dani situaciji tvorec besedila upošteva vse elemente govornega dejanja – pozicijo (to je vsebinski del), ilokucijo (želeni cilj), kot tudi, da aktivira svoje zaloge znanja (nem. *Wissensvorräte*) o globalnih strukturah in o besedilnih vrstah, kar mu omogoči, da tvori besedilo v skladu z že uveljavljenimi vzorci besedil ter izbere primerno strukturo in zgradbo besedila, ki bo omogočila pravičen sprejem in razumevanje besedila pri prejemniku, kar pomeni, da upošteva tudi svoje znanje o konvencijah, ki urejajo rabo besedil. Govorci v svoji jezikovni dejavnosti osvojijo znanje o besedilnih vrstah in njihovih tipologijah, ki jim omogoča sodelovanje z drugimi udeleženci na različnih področjih sporazumevanja človeške skupnosti na tak način, da tvorijo in razumejo besedila, ki so vselej sistemsko povezana z vsakokratno situacijo, kontekstom in udeleženi inštitucijami. To znanje jim pravzaprav omogoča, da na različnih področjih komuniciranja, ki so jih kognitivno prepoznali kot kontekst določene besedilne vrste, ravnajo situaciji in družbenemu okolju primerno. Posebne komunikacijske skupnosti, v katerih medsebojne stike vzpostavljajo strokovnjaki nekega področja, zahtevajo od udeležencev v komunikaciji poleg splošnega kulturno obeleženega védenja tudi poznavanje in obvladovanje stroke (v primeru pogodbe prava in morebitnih drugih področij, na katere posega pogodba, kot na primer mednarodno poslovanje, finance, bančništvo ipd.).

O tem predpostavljene znanju o globalnih strukturah besedil lahko upravičeno sklepamo ne le na podlagi komunikativno-tipoloških razmišljanj, ampak tudi zaradi dejstva, da so kompetentni govorniki sposobni večkrat ubesediti isto vsebino v različnih komunikacijskih situacijah, ne da bi pri tem uporabili enake slovnične strukture in pa leksikalna sredstva, to je, kot da bi pri tem črpali shranjeno znanje o prototipih besedil. Poleg tega imajo govorniki tudi sposobnost, da besedila, ki so jih prejeli, razporedijo v družbeno priznane oziroma uveljavljene in zato obvezujoče razrede besedil in da tej klasifikaciji pripišejo tudi ustrezne leksikalne znake, ki se v dani človeški skupnosti uporabljajo v ta namen. To

klasifikacijo bo kompetenten prejemnik znal opraviti tudi, če v besedilu ni izrecnih signalov za tipologijo besedila. Seveda pa imajo nekatere vrste besedil (na primer pogodbe) vrsto prototipičnih elementov, ki delujejo kot signali in prejemnika opozorijo na to, s kakšno vrsto besedila se srečuje (pri pogodbi gre pri tem za običajno nedvoumen naslov, oblikovanost v običajno oštevilčene člene, bolj ali manj stalno vsebinsko razporeditev – preambula na začetku, klavzula o avtentičnem besedilu in številu izvodov na koncu, pa tudi za značilne formulacije).

V tem oziru je smiselno upoštevati tudi besediloslovno-semantični pogled na besedila, ki besedilo, torej tudi pogodbo, pojmuje kot kompleksen jezikovni znak, ki se nanaša na kompleksna dejanska stanja ali izseke resničnosti in jih ponazarja v specifični, enako kompleksni besedilni obliki. Besedilo se tako navezuje na resnične in abstraktne funkcijske sisteme, na dogodke, razmerja, ki so strukturirana na specifičen način in potekajo vsaj deloma po določenih organizacijskih vzorcih, ti pa se odražajo v strukturi besedila. Pri besedilu gre pravzaprav za izbrani, hoteni način nanašanja na dele resničnosti, ki predstavljajo predmet vsakokratnega komunikacijskega dejanja in se udejanjajo v besedilu (Bračič, Fix in Greule 2006, 18–19).

Če ta pogled prenesemo na pogodbe, vidimo, da gre pri pogodbah nedvomno za kompleksen izsek resničnosti, to je pogodbeno razmerje z vsemi specifičnimi obveznostmi, pravicami in pogoji, ki v okviru tega razmerja nastajajo med strankami. Ta kompleksni sistem razmerij se ubesedili v pogodbi, ki v veliki meri sledi organizacijskim vzorcem, po katerih poteka tudi samo komunikacijsko dejanje, urejeno s pogodbo. To zrcaljenje sistemskih razmerij v besedilu je v primeru pogodbe ikonsko, saj zaporedje členov v pogodbi praviloma logično in sistematično odraža potek pravnega posla, ki je urejen s pogodbo (pri kupo-prodajni pogodbi na primer način, kako poteka prodaja, kako kupec prevzame kupljeno blago, po kakšni ceni, ob kakšnih dobavnih in plačilnih pogojih, v kakšnih rokih, kdaj in kako se preverja kakovost blaga, kako se uveljavljajo in rešujejo reklamacije, kakšni so garancijski pogoji in trajanje garancije, kako so urejene morebitne naknadne spremembe pogodbe – z aneksi in ostali vidiki pogodbenega razmerja).

1.3 Besedilni tipi, besedilne vrste in besedilni vzorci

Poleg razmišljanj o tem, kaj so bistvene značilnosti in merila, ki besedilo določajo kot tako ter opisujejo njegov nastanek in njegovo sprejemanje, je bilo velike pozornosti deležno tudi vprašanje, kako smiselno

strukturirati, razporediti in urediti v skupine množico resničnih besedil in njihovih vzorcev (Fix, Poethe in Yos 2001b, 24–25). Besedilo namreč ni enoten pojav, ampak zajema kot pojem vso množico resničnih predstavnikov besedil, ki so si podobni po svojih ključnih, torej besedilotvornih značilnostih in elementih, obenem pa se razlikujejo v drugih elementih, predvsem v tistih, na podlagi katerih jih lahko razvrstimo v določeno zvrst in označimo kot predstavnike določene besedilne vrste. Tipologizacija besedil lahko poteka na dva načina – od zgoraj navzdol (*top-down*) in spodaj navzgor (*bottom-up*).

1.3.1 Postopek od zgoraj navzdol (*top-down*) pri razvrščanju besedil

Prvi je tako imenovani postopek od zgoraj navzdol (*top-down*), to je deduktivni pristop, pri katerem se, izhajajoč iz teoretskih podlag, pridobljenih iz predhodnih teoretskih posplošitev, oblikujejo merila, na podlagi katerih se presojuje in razvrščajo posamezna besedila v posamezne besedilne tipe. Isenberg (1984) je pogoje za tipološko razvrščanje besedil opisal kot skupek izjav o besedilih, ki

- predvsem določajo in opisujejo področja, za katera veljajo;
- predpisujejo osnovo za tipologizacijo, torej (po možnosti kompleksno) merilo, po katerem bodo besedila preučevana;
- opredeljujejo zaključeno množico besedil, ki jo je mogoče določiti ob uporabi omenjenega merila;
- podajajo natančno specifikacijo oziroma opis vseh specifičnih, redno ponavljajočih se lastnosti določenega besedilnega tipa, ki veljajo izključno za ta in za noben drugi tip besedila;
- predpisujejo načela uporabe, kako naj se tipološki pogoji aplicirajo na posamezna obravnavana besedila.

Na podlagi zgornjih smernic je tako oblikoval merila enotnosti (vsa besedila je treba presojeti po istih merilih), doslednosti (obstajati sme samo omejena količina razredov besedil), izčrpnosti (tipologija mora zajeti vsa besedila preiskovanega besedilnega področja) in enoznačnosti (besedilo sme biti razvrščeno samo pod en tip besedila). Ta pristop ima več pomanjkljivosti – prvič, besedil ni vselej mogoče razvrstiti nedvoumno in enoznačno; drugič, pa vsako tako teoretsko razvrščanje temelji na našem predhodnem splošnem znanju (nem. *Alltagswissen*). Obenem pa je pristop pomemben predvsem zato, ker je opozoril na dejstvo, da je

eno od meril za tipološko razvrščanje besedil lahko tudi funkcija besedila, pri čemer izpostavlja funkcije, ki so za besedila posebej relevantne. Ta pristop je v svoji razvrstitvi besedil povzel Grosse (1976), ki besedila po prevladujoči sporazumevalni funkciji razvršča v sedem razredov, pri čemer na prvo mesto postavlja besedila z normativno funkcijo, saj trdi, da so pravila za usmerjanje človeškega ravnanja ključnega pomena. Ostale funkcije, ki zajemajo besedila z nenormativno funkcijo, so po tej razvrstitvi še govornostična/kontaktna (*Kontaktfunktion*), funkcija, ki izkazuje pripadnost skupini (*gruppenindizierende Funktion*), poetična (*poetische Funktion*), samoprikazovalna (*selbstdarstellende Funktion*), pozivna (*Aufforderungsfunktion*) in funkcija prenosa informacij (*Funktion des Informationstransfers*). Pravna besedila glede na njihovo prevladujočo funkcijo večina kategorizacij uvršča med besedila z normativno funkcijo.

1.3.1.1 *Razvrstitev pravnih besedil glede na funkcijo in področje uporabe po Busseju*

Iz te razvrstitve izhajajo tudi Busse (2000) pri svoji obravnavi besedilnih vrst s področja prava in sodstva. S tem v zvezi omenja, da je pri razvrščanju besedilnih vrst mogoče izhajati iz različnih lastnosti besedil, da pa merilo funkcionalnosti velja za najpomembnejše v številnih kategorizacijskih pristopih. Tip besedil z normativno funkcijo, kakršnega prepozna Grosse, sicer priznava za primerne za umestitev besedil s področja prava in sodstva, vendar opozarja, da ta kategorija ni povsem enotna, saj tudi besedila s področja prava in sodstva pogosto združujejo različne vrste govornih dejanj, predvsem pa tej kategorizaciji očita, da ne upošteva razmerja besedil do naslovnikov. Opozarja na to, da je videnje, po katerem pravna besedila vsebujejo izključno navodila za človeško ravnanje, poenostavljeno, saj gre na primer pri zakonskih besedilih, še posebej pri besedilih kazenskega prava, s stališča državljanov za neke vrste grožnje s posledicami, ki jih sprožijo določena ravnanja, s stališča sodnikov kot prejemnikov besedil pa za navodila, kako uporabljati zakone in predpise, oziroma za smernice, kdaj je treba ravnanje, ki ima določene lastnosti, ustrezno kaznovati. S tem pravna besedila obravnava kot kompleksna govorna dejanja (primerjaj poglavje 1.3.3). Busse nadalje utemeljuje, da bi bilo treba razvrščanje pravnih besedil razviti ne le na podlagi jezikoslovnih pristopov, kakršna je teorija govornih dejanj, ampak tudi ob upoštevanju strokovnih področij prava (2000, 4–20). Pri tem opozarja na pomembno vlogo besedil v celinskoevrop-

skih pravnih sistemih, kjer delo pravnikov temelji pretežno na besedilih, predvsem na institucionalno usmerjenem tolmačenju zakonskih besedil in njihovi uporabi, pri čemer imajo ta besedila povsem drugačno vlogo, kot jo imajo besedila v anglosaškem pravu, kjer so ključna besedila zbirke precedenčnih primerov in predhodnih sodnih odločitev (nav. delo, 7). Vlogo besedil pri delu v pravni stroki opisuje kot delo z besedili, na besedilih in s pomočjo besedil, oziroma kot proces ubesediljenja, ki iz besedil prek različnih vmesnih stopenj (v katerih so vselej udeležena besedila) tvori nova besedila. Njegova razvrstitev besedil s stališča pravne stroke pravzaprav ponazarja posamezne faze ali oblike dela z besedili v okviru pravne stroke.

Na podlagi takšnega pristopa Busse razvršča pravna besedila v devet skupin ali razredov besedilnih vrst (2000, 4–20), ta razvrstitev pa upošteva predvsem vlogo besedil na različnih področjih pravne stroke in obsega:

1. besedilne vrste z normativno močjo (*Textsorten mit normativer Kraft*), h katerim prišteva ustavo, zakone, odredbe, statute in podobna besedila;
2. besedilne vrste, ki razlagajo in tolmačijo normativna besedila (*Textsorten der Normtext-Auslegung*), kot so komentarji zakonov, izvedenska mnenja pravnih strokovnjakov in podobno;
3. besedilne vrste sodne prakse (*Textsorten der Rechtsprechung*), kot so sodbe sodišč, dispozitivi, sodni sklepi in sorodna besedila;
4. besedilne vrste, ki so v rabi v postopkih za iskanje pravno ustrezne rešitve (*Textsorten des Rechtsfindungsverfahrens*), kakršne so obtožnice, pisanja oziroma vloge odvetnikov, sodni zapisniki (na primer zapisniki zaslišanj), predlogi, prošnje, ugovori in podobno;
5. besedilne vrste, s katerimi se sklicujemo na pravne predpise in jih uveljavljamo (*Textsorten der Rechtsbeanspruchung und Rechtsbehauptung*), kot so različne vloge, zahtevki, predlogi, prošnje, oporoke;
6. besedilne vrste za uresničevanje in izvrševanje pravnih predpisov (*Textsorten des Rechtsvollzugs und der Rechtsdurchsetzung*), kot so prijava, zaporni nalog, sodna ali zunajsodna poravnava;
7. besedilne vrste pogodbene narave (*Textsorten des Vertragswesens*), kot so notarska pogodba, civilnopravna pogodba, pogodba javnega prava, gospodarska pogodba, statut gospodarske družbe, pravilnik, splošni pogoji poslovanja in podobno;

8. besedilne vrste z značajem uradne ali notarske listine (*Textsorten der Beurkundung – notarielle und amtliche Textsorten*), ki obsegajo vse vrste uradnih listin, overitev, vpise oziroma registracije v zemljiško knjigo, matično knjigo, sodni register gospodarskih družb in podobno ter
9. besedilne vrste pravne znanosti in pravnega izobraževanja (*Textsorten der Rechtswissenschaft und juristischen Ausbildung*), pri katerih gre za vse vrste pravnih učbenikov, strokovnih in znanstvenih člankov s področja prava, pravne slovarje, pravne leksikone, zbirke pravnih dokumentov in sorodna besedila.

Busse sam opozarja, da njegova razvrstitev nikakor ni dokončna, saj je nekatere besedilne vrste mogoče uvrstiti tudi v več razredov in da jo bo treba še izpopolniti in po potrebi spremeniti, vendar pa je njegova kategorizacija, kolikor je iz razpoložljive literature mogoče soditi, edina tovrstna obravnava pravnih besedil, ki združuje pogled jezikoslovja in pravne stroke.

Pomen Bussejeve razvrstitve je nedvomno v tem, da v kategorizacijo pravnih besedil vnaša interdisciplinarno razsežnost in opozarja na nujnost upoštevanja tako jezikoslovnih meril kot tudi stališč pravne stroke pri razvrščanju pravnih besedil. Ta razvrstitev besedil je uporabna tudi v prevodoslovju, ko za potrebe prevajalskega procesa določamo prevladujočo funkcijo izvirnega in ciljnega besedila (glej poglavji 2.1.5 in 4.1).

1.3.2 Postopek od spodaj navzgor (*bottom-up*) pri razvrščanju besedil

Druga vrsta pristopa urejanja besedil je empirični, induktivni pristop, ki poteka od spodaj navzgor (*bottom-up*) in pri katerem se preučuje čim večje število posameznih primerkov besedil (angl. *tokens*) kot zastopnikov določene besedilne vrste. Rezultati takšne analize so osnova za posplošitve o globalnih besedilnih vrstah (angl. *types*). Pri tem se poskuša prepoznati in opisati značilnosti, ki ločujejo eno besedilno vrsto od druge. Ta pristop se navezuje na etnografijo govora in na spoznanje, da obstajajo v vsakodnevem življenju neke družbeno-kulturne skupnosti ustaljeni načini rabe, vzorci, rutine, ki jih vsak pripadnik take skupnosti pozna in upošteva, ki torej tvorijo vsakdanjo kulturo. Adamzikova (1995) vidi besedilne vrste kot elemente jezikovnokomunikacijske zmožnosti, prek katerih se posameznik sooča z resničnostjo. Ker je tudi sporazumevalno dogajanje v resničnem življenju težko povsem

sistematično razmejiti in urediti, prihaja pri poskusih kategorizacije do prekrivanj in nejasnosti, ki pa jih lahko štejemo za običajne pojave, ki ustrezajo našim jezikovnokomunikacijskim izkušnjam (Adamzik 1995, 28). Adamzikova prepoznava »jezikovne rutine na ravni besedil«. Pri tem gre pravzaprav za naše splošno znanje o besedilnih vrstah, za poznavanje vzorcev, za uskladiščeno znanje o vzorcih različnih besedilnih vrst, ki so sestavljeni iz normativnih smernic glede jezikovnega ravnanja, pa tudi iz nenormiranih, prostih mest, praznin, ki jih zapolnjujemo individualno, po lastni presoji.

Toporišič (2000, 715) besedilne vrste imenuje tudi žanri in jih opisuje kot stalne oblike besedil. Glede na njihovo funkcijo besedila deli v štiri funkcijske zvrsti (praktičnosporazumevalna, publicistična, strokovna in umetnostna zvrst). Ta razvrstitev v zvrsti je primerljiva s tipološkimi klasifikacijami, ki kot merilo upoštevajo funkcijo in so opisane v poglavju 1.3.1. Umestitev besedil v funkcijske zvrsti upošteva dejstvo, da besedila služijo različnim uporabnostnim namenom. Toporišič zvrsti nadalje deli še v podskupine, strokovna zvrst je tako razdeljena še na praktično-strokovno, poslovno, poljudnoznanstveno in znanstveno (2000, 27). Omenja pa, da bi jih lahko imenovali tudi področne zvrsti, ker ubesedujejo predmetnost različnih področij človekovega udejstvovanja, in jih enači s pojmovanjem registra, kakršno je uveljavljeno v angleški kulturi (2000, 27–28).

V okviru tega dela bo pogodba obravnavana kot besedilna vrsta, ki sodi v podzvrst ali podskupino poslovno-uradovanih besedil (Toporišič 2000, 721), ta pa so predstavniki strokovne funkcijske zvrsti. Da bi ugotovili značilnosti pogodbe kot besedilne vrste, bomo preučevali primere pogodbenih besedil (*tokens*) in pri tem uporabili zgoraj opisani postopek od spodaj navzgor. Pri tem bomo ugotavljali lastnosti pogodb, ki so skupne besedilom vseh treh obravnavanih pravnih kultur, tiste, ki so prototipične za posamezne pravne kulture, in pa specifične poteze posameznih pogodbenih besedil.

1.3.3 Besedila kot kompleksna govorna dejanja

Pri opisovanju vzorčnosti besedil je izjemno uporaben pristop Sandigove (1978), ki vzorce besedil pojmuje kot kompleksna govorna dejanja, sestavljena iz vsakič drugačnih delnih dejanj, ki jih je mogoče opisati, in sicer iz propozicije besedila (to je reference in predikata besedila, ki besedilo določata), ilokucije besedila (v besedilu prevladujočega govornega ravnanja) in lokucije besedila (za določeno besedilno vrsto značil-

nih elementov, uporabljenih v formulaciji besedila). Ta tri delna dejanja so tisto, kar je za določen vzorec besedila prototipično, kar omogoča njegove ponovitve, in kot taka predstavljajo primerno merilo za kategorizacijo besedilnih vrst. Tako je na primer za besedilno vrsto pogodba značilna prevladujoča propozicija (kupo-prodaja, najem itd.), prevladujoča ilokucija (naložiti obveznosti, podeliti pravice strankam v pogodbi) in značilna jezikovno-lokucijska sredstva (semantično polje naložitev oziroma prevzem obveznosti). Iz zgoraj navedenega lahko poznamo definiciji za besedilni vzorec in besedilno vrsto, ki po Fixovi (2001a, 499) pravzaprav opisujeta dve plati istega pojava. Obema definicijama je skupno to, da temeljita na spoznanju, da imamo v svojem splošnem znanju shranjeno tudi znanje o besedilnih vrstah, ki nam omogoča, da neko besedilo na podlagi prototipskih značilnosti uvrstimo v določeno skupino besedil. Pri tem besedilni vzorec odraža kvalitativni vidik te skupine besedil in ga lahko razumemo kot navodilo s prototipskimi elementi in prostimi mesti/prazninami, ki nas informira o vsakokratnih vsebinskih, funkcionalnih in formalnih pogojih uporabe besedil določene besedilne vrste, torej o njihovih tematsko-propozicijskih, za določeno ravnanje tipičnih-ilokucijskih in stilistično-formulacijskih sredstvih. Termin besedilna vrsta pa odraža kvantitativni vidik, to je govori o tem, da obstajajo skupine besedil, ki sledijo enemu vzorcu besedila. Besedilna vrsta je torej razred besedil, ki sledi skupnemu vzorcu besedila. Prav ta navezava posamičnega besedila na besedila iste besedilne vrste prek skupnega vzorca besedila je tudi izraz izpolnjevanja kriterija (tipološke) medbesedilnosti po de Beaugrandu in Dresslerju.

V 8. poglavju so obravnavane pogodbe kot besedilne vrste, ki morda še bolj očitno kot druga besedila sledijo ustaljenim besedilnim vzorcem. Te vzorce zaznamujejo nekatere značilnosti, ki so skupne vsem obravnavanim pravnim kulturam in druge, ki so kulturnospecifične.

1.4 Slogovni aspekt besedil

Ko se zunajjezikovni dejavniki (situacija, namen, funkcija) prenašajo na raven besedila, se to dogaja prek ubesediljenja (Fix, Poethe in Yos 2001b, 26–28). Na vsaki ravni jezikovnega izražanja – tudi, ko govorimo o stvarnih, celo tehničnih besedilih – pa se to dogaja vselej prek lastnih, individualnih jezikovnih rešitev, tako da je vsako besedilo unikatno in enkratno in se (če odmislimo hotene ponovitve) besedila nikoli ne ponavljajo.

Način, kako govorec formulira besedilo, je vselej enkraten – in to samostojno jezikovno oblikovanje oziroma tvorjenje besedila predstavlja specifično področje stilistike, v skladu s katero posameznik jezikovno aktualizira situacijske danosti z uporabo svojih jezikovnih zmožnosti in sporazumevalnih izkušenj. Slog pravzaprav nastaja v procesu sporazumevanja, in sicer pri sprejemanju morda na drugačen način kot pri tvorjenju. Če je besedilo s čuti zaznavna, materializirana pojavná oblika jezikovnega ravnanja, izraža slog specifičnost tega ravnanja. Slog nastaja šele v besedilu kot celoti, kajti vsi v nekem besedilu uporabljeni slogovni elementi v svojem skupnem in medsebojnem delovanju ustvarjajo slog besedila. Na splošni ravni določajo slog vzorci besedil, v svoji končni obliki pa nastaja pri individualnem prenašanju vzorcev v konkretna besedila, ko tvorec besedila, upoštevajoč prototipske elemente, uporablja individualne rešitve pri zapolnjevanju prostih mest/praznin, ki jih vsebuje vzorec. Tudi načrtno, hoteno kršenje pravil, vsebovanih v slogovnih vzorcih, je svojski izraz sloga.

Iz tega izhaja dvojni pogled na slog. Pri slogu kot realizaciji na površini besedila gre za to, kako nekaj ubesedilimo – v jezikovni obliki izrazimo specifične lastnosti ravnanja, ki je preneseno v besedilo. Obenem pa slog kot realizacija v površinski strukturi besedila izraža tudi, kaj želimo sporočiti. Poleg primarne informacije o tem, na kakšen način je nekaj izraženo, slog vselej posreduje tudi sekundarne informacije o tem, kakšen je odnos med pošiljateljem, jezikovnimi znaki, ki jih uporablja in pa prejemnikom teh znakov. Ti odnosi so vselej družbeno zaznamovani, zato te informacije osvetljujejo pragmatično rabo jezika. Z uporabo določenega sloga tvorec besedila prejemniku posreduje informacije o komunikacijski situaciji, v kateri je besedilo uporabljeno, kot tudi o normiranem (to je z družbenimi normami določenem) odnosu do prejemnika in o svojem osebnem razmerju do njega.

Obenem je slog tudi sredstvo samoprikazovanja ali samoopisovanja tvorca besedila, saj s tem, kako govorimo ali pišemo, hote ali nehote sporočamo informacije o tem, kako pojmujejo sami sebe, svojo vlogo v komunikaciji in kakšno podobo želimo ustvariti o sebi (s poudarjeno strokovnim izražanjem prepričati sogovornika o svojem znanju ipd.).

Poleg tega je slog tudi sredstvo, s katerim vzpostavljamo odnose oziroma razmerja med udeleženci v komunikaciji. S tem, kako pišemo ali govorimo, če pri tem zavzemamo avtoritaren ali enakopraven položaj, nastopamo uradno ali zasebno, strokovno ali prijateljsko, sporočamo vrsto družbenega razmerja, ki ga hočemo vzpostaviti.

Caova (2007, 22) slog pravnega izražanja na splošno, torej tudi slog jezika pogodb, označuje kot neoseben. Zanj je tudi značilna uporaba tridilnih stavkov, s katerimi so izražene pravice in obveznosti. Namen tega neosebnega stila je po vsej verjetnosti ustvariti vtis o objektivnosti, čustveni neobarvanosti razmerij, ki so ustvarjena s pogodbo (več o tem v poglavjih 4.2.3.4 in 8.2.5).

Slog pravnih besedil in tudi pogodb pogosto zaznamuje tudi uporaba tako imenovane pravne latovščine (ang. *legalese*), za katero lahko domnevamo, da služi tudi ustvarjanju določenega (asimetričnega) razmerja med pravnim strokovnjakom in laičnim uporabnikom besedila, saj omogoča pravniku vzpostavitev in ohranjanje statusa strokovnjaka, ki ima v komunikacijski situaciji edini potrebno znanje za tolmačenje pravnih razmerij, izraženih z uporabo odtujenega, nerazumljivega strokovnega jezika.

1.4.1 Pragmatični pristop v stilistiki

Sandigova (1978, 69 in dalje) je razvila pragmatični pristop k stilistiki, ki se navezuje na teorijo govornih dejanj in se kot tak zdi primeren tudi za obravnavo stilističnih vprašanj v pogodbah. Ta pristop pojmuje slog kot informacijo pragmatične narave (sekundarna informacija oziroma informacija o slogu), ki je posredovana prek jezikovne forme in ki

- pojasnjuje situacijo, v katero je vpeto besedilo;
- obenem predstavlja neke vrste samopredstavitev tvorca besedila;
- v jezikovno obliko prenaša oblikovanje razmerja med tvorcem in prejemnikom besedila;
- nakazuje, kako (to je kot kakšno besedilno vrsto oziroma zvrst) je treba brati in dojemati besedilo
- in končno izpričuje odnos tvorca besedila do jezika, ki ga uporablja.

Vse te funkcije, ki jih prevzema slog, kažejo, da je način, kako nekaj sporočamo, bistvenega pomena za uspešnost sporazumevanja. Sandigova (1986, 23) svoje pojmovanje sloga, ki ga tolmači v luči teorije govornih dejanj in pri katerem se tudi sklicuje na terminologijo te teorije, razlaga takole: Slog je razumeti kot ravnanje. Temu ustrezno ga je treba opisovati s kategorijami teorije govornih dejanj, to je s propozicijo, ilokucijo, lokucijo in perlokucijo. Jezikovno ravnanje, torej tudi tisto ravnanje, ki zadeva slogovne odločitve, je vselej namerno, podrejeno določenemu namenu.

V luči teorije govornih dejanj je torej vsebina besedila pojmovana kot vrsta jezikovnega ravnanja (propozicija, ilokucija), slog pa kot način, na katerega se uresničuje jezikovno ravnanje (lokucija).

Jezikovnoslogovno ravnanje je konvencionalno in sledi pravilom. Sandigova pri tem upošteva predvsem uporabna besedila in njihov slog, ki ga, kot kažejo izkušnje, uravnavajo norme in konvencije neke kulturne skupnosti. Udeleženci v komunikaciji morajo poznati te konvencije, da bi lahko sporazumevanje potekalo uspešno.

Če je slog urejen s konvencijami, ga je mogoče tudi opisati v vzorcih teh konvencij oziroma vzorcih za oblikovanje določenih besedil. Tvorec besedila lahko namreč jezikovno ravnanje oblikuje na različne načine in s temi različnimi formulacijami dosega različne učinke. Prejemnik besedila pričakuje konvencionalni značaj nekega besedila. Na morebitna odstopanja od vsakršnih konvencij bo reagiral s povečano pozornostjo.

Sandigova slogovne vzorce pojmuje kot posamezne dele jezikovnih ravnanj, pri čemer ločuje dve vrsti slogovnih postopkov – izvajanje vzorcev, to je sledenje konvencijam, in unikaliziranje, to je odstopanje od konvencij. Če prevzamemo tudi njeno pojmovanje besedil kot kompleksnih govornih dejanj (1978, 69 in dalje), iz tega izhaja, da vzorce besedil lahko opisujemo glede na posamična dejanja, ki jih sestavljajo – torej glede na propozicijo (referenco in predikat), ilokucijo (prevladujoče govorno dejanje) in lokucijo (elementi dejanja formuliranja, ki so značilni za besedilno vrsto). Ta vrsta opisovanja in obravnave besedila temelji na etnometodološkem pojmovanju besedilne vrste, ki se opira na splošno (vsakodnevno) znanje sodelujočih v komunikaciji, to je na dejstvo, da vsi udeleženci v komunikaciji razpolagajo z znanjem o »rutinah jezikovnega ravnanja« in tako lahko zaznajo in razumejo tako upoštevanje teh rutin kot tudi hoteno odstopanje od njih. Nedvomno pa je tudi znanje o komunikacijskih rutinah oziroma, širše gledano, o konvencijah in normah, ki uravnavajo določeno vrsto tudi jezikovnega ravnanja, pogojeno s kulturnim okoljem, v katerem te norme in konvencije veljajo, torej je tudi slog besedila nujno zaznamovan s kulturo, v kateri besedilo nastane.

Če izhajamo iz predpostavke, da pogodbe v današnjem civiliziranem svetu praviloma urejajo enako vrsto človeških razmerij (pravice in obveznosti, izhajajoče iz določenega pravnega posla), da je njihov namen pretežno enak (določiti oziroma fiksirati te pravice in obveznosti v jezikovni – praviloma pisni – obliki), ugotovimo, da se razlike med posameznimi kulturnimi okolji kažejo predvsem v tem, kakšna jezikovna

sredstva uporabljajo za izražanje ključnih vsebin pogodbe. Če torej preučujemo več pogodb za isto ali primerljivo vsebino v različnih kulturnih okoljih, propozicijo, ilokucijo in tudi perlokucijo lahko dojemamo kot stalnice, spremenljivka pa je nedvomno vsakokratna lokucija, to je formulacija – izbira jezikovnih in tudi stilističnih sredstev, ki so značilna in edinstvena za vsako kulturo.

Pogodbe so izrazito konvencionalna besedila in tako tvorci pogodbenih besedil kot njihovi prejemniki v pogodbenih besedilih uporabljajo oziroma pričakujejo standardne formulacije, ustaljeno obliko besedila strukturirano v členih, pa tudi formalen neoseben slog, ki ustvarja vtis objektivnosti in strokovnosti. Prav zato se je pri sestavljanju pogodb kot običajno uveljavilo svojevrstno plagiatorstvo, saj nova besedila pogosto nastajajo s prilagajanjem in spreminjanjem vzorčnih besedil (ki so dostopna v že omenjenih priročnikih) ali avtentičnih besedil, ki so bila uporabljena za sorodne pravne posle. Prejemniki pogodbenega besedila na nekonvencionalne formulacije in jezikovne rešitve praviloma reagirajo z nezaupanjem in povišano pozornostjo, zato je za pogodbeno besedila značilen konzervativen, v primeru anglo-ameriških pogodb celo arhaičen, slog (več o tem v poglavju 8.2.5).

1.5 Teorija *kulturemov* na ravni besedila

Če pogodbe pojmujejo kot besedilne vrste, ki služijo sporazumevanju v pravnem okolju in sledijo ustaljenim besedilnim vzorcem, ti pa odražajo norme in konvencije, ki so se za pogodbeno besedila izoblikovale v določeni kulturi, lahko to pojmovanje smiselno navežemo na pojem *kulturema*, kakršnega je uvedla Els Oksaar v svojem delu, ki obravnava sporazumevalna dejanja (1979), celovito pa predstavila v okviru svoje teorije *kulturemov* leta 1988. Po Oksaarjevi *kulturem* označuje vzorec sporazumevalnega vedenja. V luči teorije *kulturemov* lahko proces sklepanja pogodb med pogodbenimi strankami označimo kot obnašanje ali ravnanje, ki je za določeno kulturo razmeroma standardizirano in ga je mogoče strniti v družbenokulturno kategorijo. To kategorijo je mogoče razčleniti na posamezne enote ali vzorce sporazumevalnega vedenja ali ravnanja. V primeru sklepanja pogodbe je ključni vzorec tega ravnanja ubesediljenje pogodbenega razmerja v ustreznem pogodbenem besedilu, ki ga po Oksaarjevi lahko označimo za *kulturem*. Če pogodbeno razmerje in njegov jezikovni izraz pojmujejo kot svojevrstno sporazumevalno dejanje, morajo udeleženci v tej komunikaciji za izpeljavo in dojemanje takega komunikacijskega dejanja razviti potrebno inte-

rakcijsko zmožnost. Oksaarjeva to zmožnost označuje kot sposobnost udeleženca v komunikaciji, da v situacijah, v katerih prihaja do interakcije z drugimi udeleženci, realizira in interpretira jezikovna, pa tudi zunajjezikovna dejanja v skladu z družbenokulturnimi in sociopsihološkimi pravili neke družbene skupine (Oksaar 1988, 26). To ravnanje je znotraj neke kulture, pa tudi znotraj posameznih družbenih skupin, razmeroma poenoteno, tako da ga je mogoče razčleniti na posamezne elemente oziroma enote, to je *kultureme*.

Kulturemi so abstraktna kategorija in pripadniki neke kulture jih lahko udejanjajo z različnimi komunikacijskimi dejanji, ki se med seboj razlikujejo glede na specifične vidike – generacijsko, po spolu, pripadnosti stroki, družbeni skupini in drugih značilnostih udeležencev v komunikaciji. Načine njihove realizacije Oksaarjeva označuje za *behavioreme* (1988, 27), ki zadevajo področje verbalne komunikacije, pa tudi njene paraverbalne, neverbalne in ekstraverbalne razsežnosti. Behavioremi se nadalje delijo na izvedbene (*ausführende*), ki označujejo verbalna, paraverbalna in neverbalna sredstva, in pa regulacijske/urejevalne (*regulierende*), ki zadevajo zunajjezikovne dejavnike, kot so čas, prostor, družbena ureditev itd.

Če *kultureme* kot vzorce sporazumevalnega obnašanja preučujemo v različnih kulturah, se razlike med njimi kažejo v vseh zgoraj omenjenih vrstah *behavioremov*. Pri obravnavi pogodbenih besedil kot *kulturemov* so ključnega pomena izvedbeni behavioremi na verbalni ravni (način ubesediljenja pogodbenega razmerja) in urejevalni behavioremi, predvsem vsakokratni pravni sistem, ki predstavlja širši zunajbesedilni okvir pogodbe in narekuje tudi njeno vsebino (obvezne ali običajne vsebinske elemente oziroma člene).

Koncept *kulturema* so v nekoliko prirejani obliki prevzeli tudi predstavniki funkcionalističnih smeri v prevodoslovju, predvsem Vermeer in Nordova. V okviru funkcionalističnih prevodoslovnih pristopov je *kulturem* definiran kot »formaliziran družbeno in pravno vpet pojav, ki v določeni obliki oziroma z določeno funkcijo obstaja samo v eni od dveh primerjanih kultur« (Vermeer 1983, 8, Nord 1997, 34). *Behavioreme* kot načine realizacije *kulturema* pa lahko razumemo kot vrsto *memov* v skladu s pojmovanjem *mema*, kakršnega v prevodoslovju uporablja Chesterman, ki prevzema Dawkinsovo definicijo, da je *mem* »enota kulturnega prenosa ali enota posnemanja« (1976, 206). *Memi* torej označujejo ideje, koncepte, pa tudi ustaljene načine ravnanja ali kulturne prakse, torej lahko tudi ustaljeni način ubesediljenja sporazumevalnega deja-

nja, kakršnega predstavlja pogodba, pojmuje kot *kompleksen mem*. Za vsako kulturo prototipične načine, na katere določena pravna kultura uresničuje različne ravni pogodbenega besedila – njegovo zunajbesedilno razsežnost (vpliv pravnega sistema) in besedilno razsežnost na makro (obseg v odvisnosti od vsebine) in mikro ravni (leksikalni, skladenjski, slogovni in pragmatični), pa lahko pojmuje kot posamične *meme*, ki tvorijo *kompleksni mem* pogodbe, ta pa je v primeru pogodbenega besedila enakovreden *kulturemu*.

Obravnava pogodb v luči besediloslovnih pristopov je pokazala, da so pogodbe besedila, ki izpolnjujejo vsa merila besedilnosti po de Beaugrandu in Dresslerju, kar zadeva njihovo kulturno razsežnost pa nanje bistveno vpliva pravna kultura, v kateri nastajajo, in sicer neposredno kot pravni sistem, ki ureja pogodbeno razmerja, in posredno prek norm in konvencij, ki vplivajo na različne ravni pogodbenega besedila. Vsaka pogodba je sestavljena z določenim namenom in ima zato jasno določeno funkcijo. Glede na prevladujočo funkcijo v pogodbah, to je usmerjanje človeškega ravnanja, sodi pogodba med besedila normativnega tipa oziroma se uvršča v poslovno-uradovno zvrst besedil. Pogodbe kot besedilne vrste sledijo besedilnemu vzorcu z naslednjimi prototipičnimi lastnostmi: besedilo je strukturirano v običajno oštevilčenih členih, organiziranost besedila praviloma ikonsko odslilkava potek posla, ki je urejen s pogodbo, prevladujočo funkcijo besedila je običajno mogoče razbrati že iz naslova besedila, s stališča teorije govornih dejanj gre v pogodbi predvsem za prevzemanje oziroma naložitev obveznosti med strankami, zato v pogodbi kot kompleksnem govornem dejanju prevladujejo direktivna ali usmerjevalna in pa komisivna ali zavezovalna govorna dejanja. Za tvorbo in sprejemanje pogodbe kot besedilne vrste potrebujeta tako tvorec besedila kot njegov sprejemnik enciklopedično znanje, ki zajema poznavanje pravnih podlag za pogodbo, torej veljavne prava in relevantne zakonodaje, in tudi drugih strok, ki jih zadeva posel, urejen s pogodbo, pa tudi znanje o komunikacijskih normah in konvencijah, ki so se v določeni kulturi uveljavile glede pogodb. Pogodbene stranke imajo pri pogodbi istočasno vlogo tvorca besedila in njegovega naslovnika, saj besedilo nastane kot rezultat pogajanj in izraža doseženi dogovor, torej voljo strank, ki ga ustrezno oblikujeta, obenem pa s tem, da se ta dogovor zapiše v pogodbi, stranki druga na drugo naslavljata besedilo, v katero sta zajeli zapis prevzetih in naloženih obveznosti. Pri sestavljanju besedila je treba upoštevati, da ima pogodba vse lastnosti *kulturema* z določeno *memetsko* strukturo, zato je za uspe-

šno komunikacijo nujno, da je na vsaki ravni pogodbe upoštevana uveljavljena *memetska* struktura *kulturema*, ki velja za določeno pravno kulturo. Obravnava pogodbe kot *kulturema* povezuje besediloslovni pogled s prevodoslovnim in je ključnega pomena pri prevajanju pogodb, pri čemer bomo ciljno besedilo oblikovali kot kombinacijo *memov* izvirnega in ciljnega *kulturema* glede na nameravano uporabo ali *skopos* ciljnega besedila.

Takšno pojmovanje pogodbenih besedil, ki prek koncepta *kulturema* povezuje besediloslovni in prevodoslovni pogled na pogodbe, bo služilo kot osnova za preučevanje korpusa besedil v 8. poglavju, v katerem bomo z analizo pogodbenih besedil določali, kakšni so *kulturemi* pogodbenih besedil, ki obstajajo v različnih pravnih kulturah, in kakšna je njihova *memetska* struktura.

2 Prevodoslovni pristopi

Na podlagi predstavljenih besediloslovnih pristopov in narave pogodbenega besedila kot *kulturema* se izkaže, da moramo pri prevajanju pogodb kot kompleksnih pravnih besedil upoštevati vrsto dejavnikov, zato je treba pri izbiri primerne prevajalske strategije oziroma pristopa izmed že razvitih uporabiti tiste, ki najbolj ustrezajo specifičnim potrebam pravne komunikacije, ki se udejanja s pogodbo.

Glede na specifično naravo pogodb, razloge, zaradi katerih se pogodbenega besedila prevajajo, in ključni vpliv pravnih sistemov kot elementov kulture na tovrstna besedila, se je v okviru tega dela izkazalo kot potrebno izmed različnih šol in pristopov podrobneje obravnavati tiste, ki najbolj omogočajo upoštevanje specifičnih lastnosti pogodb kot *kulturemov* in pa okoliščin pravne komunikacije s posebnimi zahtevami in zakonitostmi, ki to komunikacijo urejajo. Iz tega razloga so kot manj primerni obveljali pristopi, ki bolj upoštevajo literarno prevajanje in njegove specifične zahteve, in so bili upoštevani predvsem tisti, ki so primerni za tako imenovana strokovna besedila in upoštevajo zahteve oziroma posebne pogoje, ki jih morajo izpolnjevati tovrstni prevodi.

Ker so pogodbe besedila, ki imajo tako v izvorniku kot tudi v prevodu povsem jasno določeno funkcijo in so odločilno zaznamovane s specifičnimi značilnostmi pravne komunikacije, so bile kot temeljni okvir prevodoslovnega pristopa k prevajanju pogodb izbrane funkcionalistične prevodoslovne teorije, ki po eni plati poudarjajo povezavo jezikovne funkcije z besedilno vrsto (Reiř 1971; 1977), poleg tega prevajalsko dejavnost označujejo kot komunikacijski proces, ki vključuje vrsto akterjev (Holz-Mänttari 1984), in končno poudarjajo, da je izbira prevajalske strategije odvisna od namena, cilja oziroma *skoposa* prevoda (Vermeer 1978) ter da funkcija oziroma nameravana uporaba prevoda določata tudi vrsto prevoda oziroma način prevajanja besedila (Nord 1997).

Pogodbe so besedila, ki so odvisna od vsakokratnega pravnega sistema ter širše pravne kulture ter z njima določena, obenem pa na formulacije v pogodbah ključno vplivajo splošne značilnosti pravnega je-

zika in posameznih pravnih jezikov, vezanih na specifične pravne sisteme, zato je bilo treba upoštevati tudi pristope, ki poudarjajo vpetost jezika v kulturo in vpliv kulture (v primeru pogodb pravnega sistema kot ključnega elementa kulture) na jezikovno izražanje pravnih razmerij (Bassnett 1991).

Ob preučevanju učinka, ki ga imajo prevodi, ki uvajajo nove kulturne kategorije (v primeru pogodb pravne pojme – termine, pa tudi nove vsebinske elemente – določila) iz izvorne v ciljno kulturo, se je izkazalo za smiselno opozoriti tudi na proces, ki ga sproža oziroma omogoča prevod, to je prenos, širjenje in hkratno mutiranje novih idej, pojmov, zamisli, formulacij oziroma *memov*, kar je temeljna ideja Chestermanove teorije *memov* (Chesterman 1997). Širša dimenzija teorije *memov*, ko *memi* razvijejo tolikšno moč, da jih določena skupnost sprejme kot norme, se je zdela smiselna nadgradnja funkcionalističnega pojmovanja norm. Reifšova in Vermeer norme in konvencije namreč obravnavata predvsem na ravni besedila, v primeru prevajanja pravnih besedil pa je treba norme, ki so se razvile iz določenih *memov*, upoštevati na treh ravneh: družbeni (kot pravni sistem), etični (kot etična pravila in vrednote, ki urejajo prevajalsko delo) in tehnični (kot pravila, ki urejajo tehnično plat prevajalskega dela, to je sam proces prevajanja in prevod kot proizvod tega procesa). Za tehnično raven prevajalskega dela so ključnega pomena norme, ki oblikujejo *meme* na zunajbesedilni in besedilni ravni pogodbe kot *kulturema*.

Ker se nadalje ob prevajanju pravnih besedil izkaže, da zahteva združevanje in uporabo različnih prevajalskih pristopov, nadgrajenih z upoštevanjem ugotovitev primerjalnega prava kot vede, ki se ukvarja z razlikami med pravnimi sistemi (ki se odražajo v posameznih pravnih jezikih), je prevajalski model za prevajanje pogodb, ki je predstavljen v 9. poglavju, neke vrste kompilacija – sestavljanica, ki funkcionalistični pristop nadgrajuje z drugimi relevantnimi prevodoslovnimi teorijami in se v določeni meri navezuje na idejo Snell-Hornbyjeve (1988) o nujnosti integriranja različnih obravnava oziroma pristopov in znanj pri prevajanju, to je interdisciplinarnega prevajalskega pristopa, ki se posebno pri pogodbah kot pravnih besedilih izkaže kot neizbežen. Še posebej se s tem v zvezi izkažejo dragocene ugotovitve in pristopi, ki izhajajo iz upoštevanja različnosti pravnih sistemov kot temeljnih elementov kulture in posledičnega odražanja te različnosti v posameznih pravnih jezikih, zato so bili v pričujočem delu s tem v zvezi upoštevani avtorji, ki se posebej ukvarjajo s problematiko pravnega prevajanja (Caova 2007, de Groot

1992; 1998; Sandrini 1999) in primerjalnega pravnega jezikoslovja (Cao 2007; Mattila 2006).

2.1 Funkcionalistični pristopi k prevajanju

Funkcionalistični pristopi k prevajanju s skupnim imenom nemška šola funkcionalističnega prevodoslovja se osredinjajo na funkcijo ali funkcije besedil ter prevodov se oddaljujejo od teorij, ki temeljijo na ekvivalenci med izvornim in ciljnim besedilom (več s tem v zvezi v poglavju 2.1.2.5). V okviru te usmeritve je prav teorija *skoposa*, ki različne funkcionalistične pristope združuje in nadgrajuje, odigrala ključno vlogo in bistveno vplivala na nadaljnji razvoj prevodoslovja. Teorije nemške šole so osredinjene bolj na proces kot na končni proizvod samega prevajanja. Prevajanje in prevajalca postavljajo v širši kulturni kontekst in upoštevajo odnos med prevajalcem in naročnikom prevoda, kot tudi odnos med prevajalcem in avtorjem izvornika in pa med prevajalcem in prejemnikom prevoda. Poudarjajo status prevajalca kot izvedenca, ki naj bo deležen enakega priznanja kot katerikoli drugi strokovnjak. Obravnava tudi etiko prevajanja in pa vse vrste prevajalčeve odgovornosti.

Mejniki v razvoju te prevajalske šole so bili

- funkcionalistična prevodna kritika Katharine Reiß,
- teorija *skoposa* Hans. J. Vermeerja,
- teorija prevajalskega dejanja Juste Holz-Mänttari,
- dela nemških teoretikov, ki so funkcionalistični pristop z dognanji teorije *skoposa* in teorije prevajalskega dejanja uvedli v izobraževanje prevajalcev (Hans G. Hönig in P. Kußmaul) in
- prevajalsko usmerjeni model analize besedil pri prevajanju Christiane Nord.

2.1.1 Funkcionalistična prevodna kritika Katherine Reiß

V svojem delu *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* (1971) K. Reiß uvede v svoj »objektivni pristop k prevodni kritiki« kategorijo funkcije, in čeprav se še vedno navezuje na modele ekvivalence (torej navezanosti na izvorno besedilo), razvije model prevodne kritike, ki temelji na funkcijskem odnosu med izvornim in ciljnim besedilom. V tem delu Reißova kot idealen prevod označi tistega, »ki stremi za tem, da v ciljnem jeziku doseže ekvivalentnost, kar zadeva konceptualni kontekst, lingvistično formo in komunikativno funkcijo izvirnega besedila«

(Reiß 1977; prevod A. K.). Tako vrsto prevoda označuje za celovito komunikacijsko dejanje.

Ker izhaja iz prevajalske prakse, dopušča odstopanja – včasih pri prevajanju zgoraj opisana ekvivalenca ni mogoča ali celo ni zaželeno, posebno v primerih, ko taka vrsta prevoda izhaja iz naročila prevoda. Ciljno besedilo ima lahko drugačen namen ali funkcijo kot izvirnik ali pa je namenjeno drugačni publikli, kot je bila publika izvirnega besedila (izvirnik neke pogodbe na primer določa medsebojne obveznosti in pravice strank, prevod pa lahko služi kot osnova za preučevanje posebnosti pravnega jezika v državi ene od strank). Tovrstni prevodi po njeni presoji ne sodijo med »prave« prevode, ampak predstavljajo prenose (*Übertragungen*) (Reiß 1971, 105). V teh primerih torej funkcionalistični vidik prevlada nad zahtevo po ekvivalenci. S tega stališča je lahko vsaka vrsta prevoda upravičena v določenih okoliščinah, ko pa gre za razširitev izvirnega monolingvalnega komunikacijskega procesa na takšen način, da vključuje tudi prejemnike v drugem jeziku, mora biti prevod pojmovan kot celostno komunikacijsko dejanje, ki brez zunajbesedilnih dodatkov (opomb, razlag itd.) daje vpogled v kognitivni pomen, lingvistično formo in komunikacijsko funkcijo besedila v izvirnem jeziku (Reiß 1977). Ta pristop že jasno nakazuje razvoj v smeri teorije *skoposa*.

V skupnem delu Katharine Reiß in Hansa J. Vermeerja *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (1984) Reißova v drugem delu med specifičnimi teorijami (ki sledijo Vermeerjevim splošnim teorijam prevajanja) predstavi svojo zamisel o navezovanju prevajalskih metod in strategij na besedilne tipe, kar sicer vnaša v to delo neke vrste neskladnost. Vermeer namreč v svojih splošnih teorijah izvorno besedilo označuje le kot ponudbo informacij, zato deluje nekako presenetljivo, da Reißova ohranja teorijo besedilnih tipov. Po Reißovi je tipologija besedil prevajalcu v pomoč, ko se odloča o hierarhiji stopenj ekvivalence, potrebnih glede na *skopos* določenega prevoda. Reißova ločuje dve vrsti klasifikacije: besedilne tipe, ki so razvrščeni po prevladujočih komunikacijskih funkcijah (informativna, ekspresivna in operativna) ter besedilne vrste, ki so opredeljene v skladu z lingvističnimi značilnostmi in konvencijami (na primer pogodba). Tipologija besedil Reißove temelji na modelu organona Karla Bühlerja (1934), ki je predstavljen v poglavju 1.2 in besedila deli na informativna, ekspresivna in operativna.

Poglavitna funkcija informativnih besedil je informirati bralca o predmetih in pojavih v resničnem svetu. Izbira lingvističnih in stilističnih sredstev je podrejena tej funkciji. Ker se predpostavlja, da je ta

tipologija univerzalna, velja tako za izvorna kot tudi za ciljna besedila. Ta vrsta vključuje tudi povsem fatično komunikacijo, v okviru katere je dejanska informacijska vrednost nična in je sporočilo sam komunikacijski proces.

Pri ekspresivnih besedilih je informativni vidik dopolnjen ali celo prešežen z estetsko komponento. Stilistična izbira avtorja vzpostavlja pomen besedila in ustvarja estetski učinek pri bralcu. Pri prevodih teh besedil je treba poskušati doseči analogen stilistični učinek.

Pri operativnih besedilih sta vsebina in oblika podrejeni zunajjezikovnemu učinku, ki naj bi ga besedilo doseglo. Pri prevajanju teh besedil je praviloma treba doseči enak učinek pri bralcu, kakršnega je nameraval doseči izvirnik pri izvornem prejemniku.

Pogodbe sodijo v operativni tip besedil in najpogosteje svojo funkcijo ohranijo tudi v prevodu (na primer prevod za eno od pogodbenih strank, za potrebe sodišča).

V kontekstu skupnega dela Reifsove in Vermeerja, predvsem pa v luči Vermeerjeve splošne teorije prevajanja pa analiza besedilnih tipov in besedilnih vrst ni več odločilno, temveč le eno od možnih meril za izbiro prevajalske metodologije in strategije, ki sta podrejeni *skoposu* določenega prevoda. Uvrstitev izvirnega besedila v določeno besedilno vrsto je torej smiselna samo, kadar je namen ciljnega besedila predstaviti besedilni ekvivalent izvirnega besedila. Ta vrsta prevodov je v zgoraj omenjenem skupnem delu označena kot komunikativni ali posnemujoči/imitirajoči prevod (Reiř in Vermeer 1984, 89 in dalje) in je po Reiřovi še vedno najbolj razširjen in zaželen način prevajanja.

2.1.2 Hans J. Vermeer in teorija skoposa

Kot šolan prevajalec in tolmač Hans J. Vermeer izhaja iz prevajalske prakse, ki pa jo nadgrajuje s študijem splošnega jezikoslovja in prevodoslovja. V svojem delu *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie* (1978) se oddalji od jezikoslovne teorije prevajanja, kar utemelji s stališčem, da prevajanje ni samo in sploh ne prvenstveno lingvistični proces, in pa s tem, da jezikoslovje še ni ponudilo pravih odgovorov na probleme prevodoslovja. Kot nadpomenko, ki vključuje tako prevajanje kot tudi tolmačenje, uporablja termin translacija (*Translation*), kar je prevzeto po tako imenovani Leipziški šoli. Ti dve vrsti prevajalskega delovanja sta ločeni tako, da je prevajanje definirano kot tista vrsta prevajalske dejavnosti, pri kateri ostajata tako izhodiščno kot ciljno besedilo v celoti in v posameznih delih prisotna, tako da je prevod oziroma rezultat

prevajanja prevajalcu na voljo za popravke, kar pomeni, da je mogoče spreminjati in popravljati obe besedili. Praviloma, ne pa nujno, se tako izvirno kot ciljno besedilo pojavljata v pisni obliki. Tolmačenje pa je tista vrsta prevajalske dejavnosti, pri kateri tolmač nima možnosti popraviti prevoda samega oziroma rezultata prevajanja, ker izhodiščno in ciljno besedilo obstajata samo v ustni obliki. Pri tolmačenju izdelata tolmač že pri prvi produkciji tako verzijo besedila, ki velja za dokončno, medtem ko se pri prevajanju izdelata potencialno začasna verzija besedila.

V okviru tega dela je termin prevajanje uporabljen kot enakovreden terminu translacija, in sicer ob upoštevanju definicije, da gre pri prevajanju za posebno vrsto kulturnega prenosa.

V svojem zgoraj omenjenem delu Vermeer prevajanje (vključno s tolmačenjem) označi za vrsto prenosa, pri katerem se komunikacijski verbalni in neverbalni znaki prenašajo iz enega jezika v drugega. Temeljno delo teorije *skoposa* je *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (Reiß in Vermeer 1984), v katerem v prvem delu Vermeer predstavi svojo splošno ali temeljno teorijo (*Basistheorie*), ki je neodvisna od posameznih kulturnih in jezikovnih parov, v drugem delu, ki ga je napisala Reißova, pa vsebuje posebne teorije (*Spezielle Theorien*), v okviru katerih je obča teorija primerjana oziroma aplicirana na različne prevajalske tradicije v specifičnih teorijah. Določena nesoglasja med obema deloma izhajajo iz dejstva, da je Reißova svoj pristop, ki je vezan na besedila in prvotno izhaja iz teorije ekvivalence, poskušala prilagoditi Vermeerjevemu pristopu, ki temelji predvsem na teoriji dejanja.

Vermeer prevajanje opredeli kot vrsto človeškega dejanja in kot takega ga definira kot namerno, namensko obnašanje, ki se dogaja v dani situaciji, je del te situacije in jo obenem tudi spreminja. V svoji opredelitvi prevajanja kot namernega dejanja za osnovo upošteva von Wrightov akcijski pristop, ki vsako dejanje opisuje kot »namerno (hoteno) povzročanje ali preprečevanje sprememb v svetu (naravi)« (1968, 28; prevod A. K.) in ga razširi v lastno definicijo, ki poudarja namensko naravnost človeškega ravnanja: »Namernost interakcije se kaže v tem, da predpostavljamo, da so udeleženci imeli možnost izbire ravnati na tak ali drugačen način, odreči se delovanju na določen način ali pa sploh ne delovati« (1986a, 220, prevod A. K.). Prevajanje je torej namerno dejanje, ker spreminja obstoječe stanje stvari (omogoča komunikacijo, ki brez tega dejanja ne bi bila možna), odraža namen prevajalca ali pa še pogosteje pobudnika prevajalskega procesa (spremeniti nezmožnost nekaterih ljudi, da bi komunicirali drug z drugim) in je posledica odlo-

čitve prevajalca ali pobudnika, da je prvi med možnimi ravnanji v dani situaciji izbral prevajalsko delovanje v kakršnikoli obliki, oziroma drugi dal pobudo zanj.

Vermeer v skladu s tem pristopom prevajanje vidi kot obliko prevajalskega dejanja, ki temelji na izvornem besedilu, ki lahko vsebuje verbalne in/ali neverbalne elemente (risbe, ilustracije, tabele ...). Obstajajo tudi druge vrste prevajalskih dejanj, na primer posredovanje informacij v vlogi svetovalca. V okviru te teorije je eden najpomembnejših dejavnikov, ki določajo namen prevoda, naslovnik tega prevoda, torej nameravani prejemnik ali publika ciljnega besedila s svojim za njuno kulturo specifičnim pojmovanjem in poznavanjem sveta, pričakovanji in komunikacijskimi potrebami. Vsak prevod je torej usmerjen k nameravanemu prejemniku, kajti za Vermeerja je prevajati »izdelati besedilo v ciljnem okolju za ciljni namen in za ciljne prejemnike v ciljnih okoliščinah« (Vermeer 1987, 29; prevod A. K.).

2.1.2.1 *Pravilo skoposa in s tem povezani pojmi*

Vermeer vsako obliko prevajalskega dejanja tolmači kot namerno dejanje, ki sledi določenemu cilju ali *skoposu* (Vermeer 1989b, 173 in dalje). V tem kontekstu je torej *skopos* (grški izraz za namen) strokovni termin, ki označuje cilj, namen ali funkcijo prevoda. Vsako dejanje ima za posledico rezultat, ta je lahko nova situacija, dogodek ali morda nov predmet. Teorija *skoposa* je torej teorija namenskega dejanja, v okviru katere je *skopos* temeljno načelo, ki določa prevajalski proces. Če izhajamo iz definicije prevajanja kot namernega dejanja, pri tem predpostavimo obstoj svobodne volje in možnost izbire med najmanj dvema možnima oblikama ravnanja. Vendar pa je ena od teh dveh oblik obnašanja primernejša za doseg nameravanega cilja ali namena (*skoposa*).

Na področju prevajanja lahko razločujemo tri možne vrste ciljev (Vermeer 1989a, 100):

- splošni cilj, ki mu sledi prevajalec v prevajalskem procesu (na primer pridobitev honorarja oziroma plačila);
- komunikativni cilj ali namen, ki mu sledi ciljno besedilo v ciljni situaciji (na primer izobraziti bralca ali poučiti eno od strank v pogodbi o njenih obveznostih) in pa
- namen ali cilj, ki ga zasleduje določena prevajalska strategija ali postopek (na primer izdelati sodno overjeni prevod pogodbe za potrebe sodišča);

- običajno pa *skopos* označuje namen ciljnega besedila in določa, kolikšna stopnja ekvivalence z izvornim besedilom najbolj ustreza temu namenu.

Poleg termina *skopos* Vermeer uporablja še sorodne besede: cilj, namen, namera in funkcija. Cilj je definiran kot končni rezultat, ki ga neki akter namerava doseči s svojim dejanjem (v primeru kupo-prodajne pogodbe bi bil to prodajni posel oziroma nakup).

Namen je vmesna faza v postopku doseganja cilja (v primeru, da je kupec v dani pogodbi nemško podjetje, prodajalec pa slovensko, je namen prodajalca priskrbeti prevod pogodbe iz slovenskega v nemški jezik).

Funkcija se nanaša na to, kaj neko besedilo pomeni ali kar naj bi pomenilo s stališča prejemnika (prejemnik, v primeru omenjene kupo-prodajne pogodbe kupec, bo iz prevoda pogodbe razbral svoje pravice in dolžnosti).

Namera pa je definirana kot »načrt dejanj za doseg cilja«, in sicer tako pri pošiljatelju kot pri prejemniku, in nakazuje primeren način izdelave ali razumevanja besedila (priprava izvirnega besedila pogodbe v slovenščini, pritegnitev prevajalca, naročilo prevoda).

Nordova (1991) s tem v zvezi predlaga le razlikovanje med osnovnima pojmom namen in funkcija. V tem kontekstu je namen opredeljen s stališča pošiljatelja, ki želi z besedilom doseči določen cilj (v primeru pogodbe ena od pogodbenih strank pripravi osnutek pogodbe z namenom, da bi z drugo stranko sklenila posel). Uspešnost tega delovanja pa ni vnaprej zagotovljena, še posebej, če se situaciji pošiljatelja in prejemnika bistveno razlikujeta (če se na primer norme in konvencije, ki urejajo pogodbeno besedila v izvorni in ciljni kulturi zelo razlikujejo, prevod pa teh razlik ne upošteva, lahko pride do motenj v komunikaciji in celo do prekinitve posla). Prejemnik torej uporabi besedilo z določeno funkcijo, v odvisnosti od svojih pričakovanj, potreb, predhodnega znanja in okoliščin komunikacijske situacije (pogodbeno stranka iz enega od celinskoevropskih pravnih sistemov utegne določila o pogodbenih jamstvih v anglo-ameriških pogodbah razumeti kot izraz nezaupanja druge strani; več o tem v poglavjih 5.2.7 in 8.2.2.6).

Posebno pri prevajanju, pri katerem pošiljatelj in prejemnik po definiciji pripadata različnima kulturama in različnim okoljem, je to razlikovanje med namenom in funkcijo smiselno.

Vermeer te delitve ne prevzema. Konceptom cilja, namena, namere in funkcije pripisuje enako vrednost, vse pa združuje v pojmu *skopos* in jih temu podreja. (Reiß in Vermeer 1984, 96). Kot pravilo najvišjega

ranga postavlja pravilo *skoposa*, po katerem je vsako prevajalsko dejanje določeno s svojim *skoposom*, oziroma po katerem »namen posvečuje sredstvo« (Reiř in Vermeer 1984, 101; prevod A. K.). Pravilo *skoposa* Vermeer razlaga, kot sledi (Vermeer 1989a, 20; prevod A. K.):

Vsako besedilo je izdelano za določen namen, ki mu mora služiti.

Pravilo *skoposa* se torej glasi: Prevajaj/tolmači/govori na tak način, kakršen tvojemu besedilu/prevodu omogoča, da deluje v situaciji, v kateri je uporabljen/o in s tistimi ljudmi, ki ga želijo uporabljati, in sicer na način, na kakršnega oni želijo, da deluje.

Vermeer opozarja, da večina prevajalskih dejanj dopušča več vrst *skoposov*, ki so lahko med seboj hierarhično povezani, in da bi prevajalec moral biti sposoben upravičiti izbiro določenega *skoposa* v dani prevajalski situaciji (kar je primerljivo z normo utemeljenosti prevajalskih odločitvev po Chestermanu, ki je predstavljena v poglavju 2.3.1.3.2).

Pravilo *skoposa* naj bi rešilo večno dilemo, čemu dati prednost: svobodnemu prevodu pred zvestim, dinamični ali formalni ekvivalenci itd. Dopušča celo paletu prevajalskih rešitev med obema skrajnostima v odvisnosti od namena, ki naj mu prevod služi, in nikakor ne predpisuje, da se mora dober prevod avtomatsko prilagajati ciljni kulturi, čeprav je pravilo *skoposa* pogosto napačno interpretirano na ta način.

Ta napačna interpretacija morda izhaja tudi iz pravila, ki z nekoliko bolj sociološkega stališča definira *skopos* kot spremenljivko prejemnika. V skladu s tem je prejemnik, oziroma naslovnik, glavni dejavnik, ki določa *skopos* ciljnega besedila. Vendar to načelo ne izključuje možnosti izdelave tako imenovanih filoloških, zvestih ali celo dobesednih prevodov, če takšna vrsta prevoda najbolje ustreza določeni vrsti komunikacije. V nekaterih primerih je pri prevodu potrebna prav določena »dobe-sednost« (sodno overjeni prevod izvlečka iz vpisa podjetja v slovenski sodni register, preveden v nemški jezik, ki naj posreduje prejemniku vse informacije, ki jih registracija v slovenskih razmerah vsebuje, ne more in ne sme izgledati kot originalni nemški izvleček iz trgovinskega registra, saj ta ne vsebuje povsem enakovrednih informacij in je tudi drugače strukturiran).

2.1.2.2 *Naročilo prevoda*

Naročilo prevoda ima ključno vlogo pri določanju *skoposa*. Načelo *skoposa* določa, da je treba zavestno in dosledno prevajati v skladu z določenim namenom ali ciljem, ki naj izhaja iz naročila prevoda, torej ga določa naročnik v posvetovanju s prevajalcem. Da bi prevajalec mogel identificirati vidike, v katerih naj bi se izvirno in ciljno besedilo razliko-

vala, mora primerjati izvorno besedilo s profilom ciljnega besedila, kakršen je definiran v naročilu. Izvirno besedilo je običajno sestavni del naročila.

Naročilo naj bi vsebovalo čim več podatkov o namenu oziroma cilju prevoda, predvsem pa (implicitno ali eksplicitno) informacije o:

- nameravani funkciji ali funkcijah ciljnega besedila,
- prejemnikih ciljnega besedila,
- pričakovanem času in kraju sprejema besedila,
- mediju, prek katerega bo besedilo posredovano,
- motivih za produkcijo in sprejem besedila.

Naročilo pa nikoli ne vsebuje navodil, kako prevesti, kakšno strategijo uporabiti ali kateri tip prevoda izbrati. Pogosto lahko izkušen prevajalec razbere *skopos* iz prevajalske situacije, ki si jo razlaga na podlagi svojih predhodnih izkušenj ali jo prepozna kot rutinsko. V takih primerih o *skoposu* sklepamo iz določenih predpostavk, kulturnih konvencij, med drugim tudi iz konvencij o uporabi specifičnih besedilnih vrst v določenih komunikacijskih situacijah (nakup oziroma prodaja bosta v zahodnih kulturah običajno urejena s pisno pogodbo).

Naročilo prevoda je dejavnik, prek katerega naročnik lahko v znatni meri pripomore h kvalitetnejšemu prevodu, da bo ta optimalno služil komunikacijskemu namenu, ki se uresničuje s prevodom. V slovenski prevajalski praksi je naročilo prevoda najpogosteje izdano v obliki naročilnice, avtorske pogodbe za prevajanje (prim. Šinkovec in Tratar 2002, 307–309), sklepa sodišča (v primeru, da sodišče sodnemu tolmaču naroči izdelavo sodnega prevoda), pogosto je posredovano v ustni obliki (tudi telefonsko) ali po elektronski pošti. Najpogosteje vsebuje podatke o količini (število strani ali znakov) izvirnega besedila, jeziku ciljnega besedila oziroma prevoda, želenem oziroma zahtevanem roku, v katerem naj se prevod opravi in ceni. Praviloma naročilo ne vsebuje informacij, ki so potrebne v skladu s teorijo *skoposa* in jih mora prevajalec najpogosteje sam zahtevati od naročnika ali pa razbrati iz situacije in/ali izvirnega besedila. V tem oziru je pomembno, da se udeleženci v prevajalskem procesu zavedajo svojih vlog in jih opravljajo s potrebno odgovornostjo in strokovnostjo.

2.1.2.3 Interaktivni značaj prevajalskega delovanja in udeleženci

V prevajanju kot dejanju sta vedno udeležena najmanj dva ali pa tudi več dejavnikov, ki imajo določene funkcije ali vloge. Te so medsebojno

povezane in tvorijo kompleksen splet medsebojnih odnosov. V praksi prevajalci redko začnejo delati na lastno pobudo. Običajno jim prevajanje poveri naročnik oziroma stranka kot pobudnik prevoda, ki potrebuje določeno besedilo za določen namen in za prejemnika v ciljni kulturi. Stranka prevajalcu naroči prevod besedila in/ali drugih informacij, ki se ji kot izvirni material zdijo primerna podlaga za prevod. Ta izvirni material je v pogojih izvirne kulture izdelal tvorec besedila in/ali je bil od pošiljatelja posredovan prejemniku v izvirni kulturi.

Pri postopku prevajanja v ožjem smislu se kot najpomembnejše pojavljajo vloge pobudnika prevoda in prevajalca, tvorec izvirnega besedila v njem sodeluje samo posredno, saj je odgovoren samo za lastnosti izvirnega besedila. Prejemnika izvirnega in ciljnega besedila kot naslovnika sta pomembna, ko določamo cilje obeh besedil. Holz-Mänttärjeva (1984, 109 in dalje) temu modelu dodaja še vlogi naročnika in končnega uporabnika (glej poglavje 2.1.4).

2.1.2.3.1 Pobudnik in naročnik prevoda. Pobudnik prevoda je oseba, skupina ali ustanova, ki sproži postopek prevajanja in predpiše njegov potek s tem, da določi, kakšnemu namenu bo služilo ciljno besedilo. Holz-Mänttärjeva ločuje še med pobudnikom kot nosilcem potrebe (*Bedarfsträger*), ki ciljno besedilo dejansko potrebuje, in naročnikom (*Besteller, Auftraggeber*), ki prevajalcu naroči izdelavo ciljnega besedila v določen namen in za določenega naslovnika. Naročnik lahko vpliva na produkcijo ciljnega besedila s tem, da zahteva določen format in uporabo določene terminologije, ali pa tako, da določi prejemnike ciljnega besedila.

Vlogo pobudnika lahko prevzame avtor izvirnega besedila, bodoči prejemnik ciljnega besedila ali naročnik. V nekaterih situacijah je pobudnik prevoda lahko tudi prevajalec sam.

Pri pogodbah je pobudnik najpogosteje tudi naročnik prevoda. V tej vlogi lahko nastopi ena od pogodbenih strank, lahko pa gre tudi za osebo ali organizacijo, ki ni neposredno udeležena v pogodbi. Če je na primer prevod pogodbe potreben zaradi razreševanja spora med strankami, ki izhaja iz pogodbe, je pobudnik in naročnik prevoda lahko sodišče. Pobudnik prevoda (in naročnik v razmerju do prevajalca) je lahko tudi oseba ali organizacija, ki ni nosilec potrebe, ker prevoda ne potrebuje zase, ampak ga naroča za prejemnika ciljnega besedila (nosilca potrebe), pri čemer se dejansko pojavlja samo v vlogi posrednika med resničnim naročnikom in prevajalcem (v tej vlogi se pogosto pojavljajo prevajalske agencije).

2.1.2.3.2 Prevajalec. V prevajalskem procesu je vloga prevajalca ključna – je strokovnjak za prevajalsko delovanje in kot tak odgovoren za izvedbo naloge, ki mu je poverjena, in za zagotovitev rezultata prevajalskega procesa. V procesu ima vlogo prejemnika naročila prevoda in izvirnega besedila. Potem ko se z naročnikom dogovori o pogojih izpeljave naročila, prevajalec izdelava ciljno besedilo, ki mora biti funkcionalno, torej mora izpolnjevati zahteve naročila prevoda. Kot strokovnjak za medkulturno komunikacijo mora poznati norme in konvencije ciljne kulture, kar v primeru prevajanja pogodb pomeni, da mora imeti tudi interdisciplinarna znanja s področja prava.

Po Vermeerju je naloga prevajalca:

- analizirati sprejemljivost in izvedljivost naročila prevoda glede na zakonske, ekonomske in ideološke pogoje;
- preveriti, ali je prevod resnično potreben;
- določiti potrebne dejavnosti za izvedbo naročila;
- opraviti prevajalsko dejanje, katerega rezultat je ciljno besedilo, morda kratek povzetek ali celo svetovanje stranki, naj izvirnega besedila ne da prevesti, ker ne bi služilo nameravanemu namenu (prim. Vermeer 1986a, 276; Holz-Mänttari 1984, 109).

2.1.2.3.3 Tvorec izvirnega besedila. Tvorec izvirnega besedila proizvede besedilo, ki naj služi kot podlaga za prevajalsko dejanje. To besedilo je lahko nastalo izrecno za potrebe prevajalskega procesa, lahko pa tudi iz razlogov, ki niso v nikakršni povezavi s prevajalskim dejanjem.

Nordova ločuje med pošiljateljem in tvorcem besedila. Pošiljatelj je tisti, ki besedilo uporabi za posredovanje določenega sporočila, tvorec besedila pa je dejansko odgovoren za jezikovne in stilistične odločitve v besedilu, ki izražajo pošiljateljeve komunikacijske namene. Vlogi se lahko tudi prekrivata. Prevajalec se pojavlja v vlogi tvorca besedila za ciljno kulturo, ki izraža komunikacijske namene pošiljatelja iz izvirne kulture.

Pri pogodbah sta tvorca izvirnega besedila pogosto pogodbeni stranki, saj pogodba povzema njun dogovor glede določenega pravnega posla, pri čemer pogodbeno besedilo uskladita v pogajanjih.

2.1.2.3.4 Prejemnik ciljnega besedila. Prejemnik ciljnega besedila je odločilni dejavnik pri izdelavi prevoda in mora biti jasno določen v naročilu prevoda. Lahko ločimo med vlogo naslovnika (nameravanega prejemnika) in (dejanskega) prejemnika. Naslovník je predvideni prejemnik

s stališča tvorca besedila, prejemnik pa je tista oseba, skupina ali ustanova, ki ga dejansko bere ali sliši. Reißova in Vermeer (1984, 101) poudarjata vlogo prejemnika ciljnega besedila. Prevajalec naj bi poskušal od naročnika dobiti čimveč podatkov o njegovem družbeno-kulturnem okolju, pričakovanjih, dovzetnosti in občutljivosti ter predznanju.

Naslovnik in prejemnik prevoda pogodbe je lahko ena od strank v pogodbi, včasih sta/so v tej vlogi celo obe ali vse stranke (če je izdelanih več enakovrednih jezikovnih različic v dveh ali več jezikih), v nekaterih primerih pa je to tretja, s pogodbo nepovezana stranka (banka, sodišče).

2.1.2.3.5 Uporabnik ciljnega besedila. Holz-Mänttärjeva (1984, 111) uva-ja še vlogo uporabnika ciljnega besedila, in sicer je to tisti, ki besedilo končno uporabi, na primer kot učno gradivo, vir informacij, dokaz o prevzetih obveznostih pogodbenih strank itd. V sodnem sporu v zvezi s pogodbo bi bil lahko uporabnik ciljnega besedila odvetnik ali pravni zastopnik ene od strank.

Vse te vloge se lahko in se v prevajalski praksi pogosto prekrivajo, kar je pri pogodbah zelo običajno. Stranka v pogodbi je lahko obenem tvorec izvirnega in prejemnik ciljnega besedila, pa tudi pobudnik in naročnik prevoda (če je pogodba sklenjena v dveh ali več enakovrednih jezikovnih različicah). Včasih pa celo stranke v pogodbi prevzamejo vlogo prevajalca in delujejo kot tako imenovani spontani prevajalci (*natural translators*) po Nordovi (1997, 16), kot je pokazala raziskava, predstavljena v 8. poglavju.

2.1.2.4 Medkulturna in sporazumevalna razsežnost prevajalskega delovanja

Ker so situacije, v katerih poteka prevajalski proces, vpete v vsakokratne kulture, je vsako vrednotenje določene situacije ter njenih verbaliziranih in neverbaliziranih elementov odvisno od njenega statusa znotraj določenega kulturnega sistema. S tem v zvezi se mora teorija prevajanja nasloniti na teorijo kulture, ki naj razloži specifično komunikacijskih situacij in razmerje med verbaliziranimi in neverbaliziranimi situacijskimi elementi (Vermeer 1986a, 187; Nord 1997, 23–25).

Pri prevajanju gre za komunikacijo, pri kateri prevajalec proizvaja znake (v večini primerov pretežno verbalne, vendar so možni tudi neverbalni) za ciljnega prejemnika. Da bi ga ciljna publika razumela, ji mora biti pomen znakov znan, torej mora prevajalec uporabljati znake ciljne kulture, če pa iz določenega razloga (v skladu s *skoposom*) uporab-

lja znake iz nabora izvirne kulture, ki bi jih bilo mogoče s stališča ciljne kulture interpretirati drugače kot v izvorni kulturi, mora biti za prejemnika to razvidno iz prevoda.

Komunikacijska interakcija poteka v situacijah, ki so omejene s časom in krajem dogajanja. Vsaka situacija ima torej zgodovinske in kulturne razsežnosti, ki določajo verbalno in neverbalno ravnanje akterjev, njihovo znanje in pričakovanja, njihovo oceno situacije in njihovo gledišče, s katerega vidijo drug drugega in svet. Prevajalec omogoča komunikacijo med pripadniki različnih kulturnih skupnosti, pri katerih so razhajanja v vseh zgoraj opisanih kulturnih vidikih tolikšna, da ne dovoljujejo učinkovitega komuniciranja med pošiljateljem in prejemnikom, prevajanje je torej medkulturna komunikacija.

2.1.2.5 *Vloga izvirnega besedila kot ponudbe informacij (»izguba prestola«)*

Prevajanje je torej medosebno, delno verbalno medkulturno delovanje, ki temelji na izvirnem besedilu (to lahko vsebuje verbalne in neverbalne elemente, situacijske ključne in skrite ali predpostavljene informacije v razmerju, ki je specifično za vsako kulturo) in katerega rezultat ni vselej ciljno besedilo, lahko se namreč omeji na svetovanje in včasih celo svarilo, naj se komunikacija ne opravi na nameravani način. Prevajalsko dejanje lahko opravi prevajalec v vlogi kulturnega svetovalca ali pa celo v vlogi medkulturnega strokovnega avtorja (Amman in Vermeer 1990, 27), ko ne prevede izvirnega besedila, ampak deluje kot strokovnjak na področju, ki ga prevod zadeva, na primer ugotovi napake v strokovni praksi besedila in jih sam ali po posvetu z izvedencem za določeno stroko popravi oziroma upošteva v ciljnem besedilu (takšno ravnanje bi bilo priporočljivo v primeru pogodb G – glej 8. poglavje).

Vloga izvirnega besedila v funkcionalističnih pristopih k prevajanju se je drastično zmanjšala. Izvirno besedilo ni več prvo in ključno merilo za prevajalčeve odločitve, ampak samo eden od različnih virov informacij, ki jih prevajalec uporablja.

Kot vsako drugo besedilo je mogoče besedilo, uporabljeno kot vir pri prevajalskem delovanju, obravnavati kot ponudbo informacij. Ko je sočen s to ponudbo, vsak prejemnik (tudi prevajalec) izbere tiste elemente, ki se mu zdijo zanimivi, koristni ali primerni za doseganje želenega namena. Pri prevajanju so izbrani informacijski elementi nato preneseni v ciljno kulturo, kjer so predstavljeni na način, ki se prevajalcu glede na *skopos* prevoda zdi najprimernejši za določen namen. Po

Vermeerju je prevod torej nova ponudba informacij v ciljni kulturi, in sicer o nekaterih informacijah, ki so bile posredovane v izvirni kulturi in jeziku.

Če se izdelata prevod pogodbe, ki jo je neka organizacija sklenila s tujim partnerjem, lahko izvirno besedilo služi kot osnova za enega ali več delnih prevodov, ki bodo namenjeni enemu ali več specifičnim prejemnikom, ki jih konkretno zadeva določen del pogodbe (na primer določila o načinu in rokih plačila pogodbene cene za finančne službe in računovodstvo; tehnične specifikacije proizvodov, ki so predmet prodaje in dobave, za tehnološko načrtovanje proizvodnje in službo nabave, ki naj nabavi ustrezne materiale; določila o garanciji in servisnih storitvah za servisno službo itd.).

Še pri Reißovi velja, da je pri prevajanju izvirno besedilo temeljno merilo prevajalskega dela, Vermeer pa ga označuje le kot ponudbo informacij (*Informationsangebot*), ki je predelana v novo ponudbo informacij za ciljne prejemnike (Vermeer 1982). Izvirno besedilo tako izgubi svojo vodilno vlogo ali, kot to imenuje Vermeer, svoj prestol (*Entthronung*), še posebej glede na druge prevodoslovne teorije, ki temeljijo na ekvivalenci.

Koncept, ali če ga poimenujemo po Chestermanu *mem* ekvivalence (Chesterman 1997), je bil v preteklosti eno temeljnih vprašanj (po Chestermanu »*super mem*«) prevajanja, pri katerem gre za razmerje »enakosti oziroma enakovrednosti« med izvirnim in ciljnim besedilom. Številni avtorji so *mem* ekvivalence razčlenili v več vrst ekvivalence, Nida (1964) na primer razlikuje med formalno (osredinjeno na obliko in pomen) in dinamično ekvivalenco, ki stremi za doseganjem istega učinka. Newmark (1981) in mnogi drugi avtorji razlikujejo načine uresničevanja tega koncepta v prevodih, to je semantične in komunikativne prevode, Housova (1981) odkrite in prikrite prevode itd. Kasnejši avtorji so namesto ekvivalence uvedli šibkejše stopnje enakovrednosti, na primer Holmes (1988) ujemanje (*matching*) ali podobnost (Chesterman 1996). Chesterman nadalje (1997, 9) opozarja, da lahko v enem prevodu sobiva več vrst ekvivalence. Če je formalna ekvivalenca logičen in sprejemljiv cilj na ravni morfemov, besed, fraz, je na ravni celotnega besedila bolj smiselna dinamična ekvivalenca, ki jo lahko navežemo tudi na Vermeerjev pogled – le če bo ciljno besedilo prilagojeno ciljnemu prejemniku v ciljnih okoliščinah, bo omogočalo doseganje želenega učinka, ki pa ni nujno enak pričakovanemu učinku izvirnega besedila in se lahko spreminja glede na *skopos*.

2.1.2.6 *Intratekstualna in intertekstualna koherenca, adekvatnost in ekvivalenca*

V okviru teorije *skoposa* Vermeer tradicionalno pojmovanje ekvivalence nadomesti s kategorijami intra- in intertekstualne koherence, konceptu ekvivalence pa določi novo razsežnost in mu doda še pojem adekvatnosti.

V skladu s teorijo *skoposa* je izvedljivost naročila prevoda odvisna od okoliščin v ciljni (in ne izvirni) kulturi. Pomen oziroma funkcijo ciljnega besedila končno določa njegov prejemnik (besedil je toliko, kolikor je njihovih prejemnikov) in prevod je razumeti kot ponudbo informacij, ki jo je formuliral prevajalec v ciljni kulturi in jeziku, o ponudbi informacij, ki jo je formuliral nekdo drug v izvirni kulturi in jeziku.

V skladu z naročilom prevoda prevajalec izbere elemente ponudbe informacij v izvirnem jeziku in jih obdela tako, da oblikuje novo ponudbo informacij v ciljnem jeziku, iz katere naslovniki v ciljni kulturi spet izberejo tisto, kar se jim zdi smiselno v njihovi situaciji. Postopek, ki od izvirnega besedila vodi do sprejema ciljnega besedila pri konkretnem prejemniku, je tako nepovraten proces. Pri tem pa mora prevajalec poskrbeti za to, da izdelava besedilo, za katerega je vsaj verjetno, da bo smiselno za prejemnike v ciljni kulturi, s čimer zadosti načelu »intratekstualne koherence«. To pomeni, da mora biti ciljno besedilo razumljivo za prejemnika, da mora biti smiselno v dani komunikacijski situaciji in kulturi (ta zahteva se navezuje na besedilotvorno merilo situacijskosti, predstavljeno v poglavju 1.1.6). Pravilo koherence, ki je eno od temeljnih pravil teorije *skoposa*, zahteva, da mora biti prevod sprejemljiv v smislu, da je koherenten s prejemnikovo situacijo (Reiß in Vermeer 1984, 113).

Vendar je glede na to, da je prevod ponudba informacij o predhodni ponudbi informacij, mogoče pričakovati, da je v določeni povezavi z ustreznim izvornim besedilom. Ta povezava je po Vermeerju označena kot »intertekstualna koherenca« ali »zvestoba izvirniku«. V skladu s pravilom zvestobe (Reiß in Vermeer 1984, 114) je pomembno, da obstaja ta vrsta koherence med izvornim in ciljnim besedilom, v kakšni obliki in v kolikšni meri je izražena, pa je odvisno od prevajalčeve interpretacije izvirnega besedila in od *skoposa* prevoda. Ena od možnih stopenj te koherence je kar najbolj zvesta imitacija izvirnega besedila. Intertekstualna koherenca je podrejena intratekstualni, obe pa sta podrejeni *skoposu*.

Pri prevodu je prevajalec dejansko prejemnik izvirnega besedila, ki nato informira drugega prejemnika, ki je v drugačni situaciji in v pogojih ciljne kulture, o ponudbi informacij, ki jo posreduje izvirno besedilo. Prevajalec ponudi novemu prejemniku ciljno besedilo, pri izdelavi katerega so ga vodile domneve o njegovih potrebah, pričakovanjih, predznaku itd. Te domneve bodo gotovo drugačne od tistih, ki jih je imel izvirni avtor glede naslovnikov v izvirni kulturi, saj naslovniki v izvirni in ciljni kulturi pripadajo različnim kulturnim in jezikovnim skupnostim. Prevajalec torej ponudi drugo vrsto informacij na drugačen način.

Ta vidik se navezuje na tradicionalni koncept ekvivalence. Reißova tega koncepta ne opušta v celoti, ampak ga navezuje na nadrejeni koncept adekvatnosti (Reiß in Vermeer 1984, 124 in dalje). V teoriji *skoposa* adekvatnost zadeva lastnosti ciljnega besedila glede na naročilo prevoda. Prevod naj bi bil »adekvaten« zahtevam naročila prevoda. Gre za dinamičen koncept, ki se navezuje na koncept prevajalskega dejanja kot medkulturne komunikacije in predvideva cilju oziroma *skoposu* podrejeno izbiro znakov, ki se zdijo najbolj ustrezni za uresničitev cilja komunikacije, kakršen je določen v naročilu.

Ekvivalenca pa je statična kategorija, ki opisuje odnos »enake komunikacijske vrednosti« med dvema besediloma ali na nižji ravni, med besedami, frazami, stavki, sintaktičnimi strukturami itd. V tem kontekstu komunikacijska vrednost označuje pomen, stilistične konotacije in komunikacijski učinek besedila. *Skopos* nekega prevoda določa obliko ali stopnjo ekvivalence, ki je zahtevana za adekvaten prevod.

Adekvatnost je v tej zvezi nadrejeni pojem. Ekvivalenca je eden od možnih ciljev pri prevajanju, ni pa splošno veljavno prevajalsko načelo. V teoriji *skoposa* je ekvivalenca vrsta adekvatnosti glede na *skopos*, ki zahteva, da določeno besedilo služi enaki komunikacijski funkciji ali funkcijam kot izvirno besedilo, ko gre torej za nespremenjeno funkcijo med izvirnim in ciljnim besedilom. S tem je koncept ekvivalence omejen na funkcijsko ekvivalenco, kar ustreza konceptu komunikativnega prevoda po Reißovi (Reiß 1989, 166).

V prevajalskem modelu, ki je predstavljen v 9. poglavju, je *skopos* prevoda upoštevan kot ključno merilo, ki določa tako tip prevoda, ki ga je treba izdelati, kot tudi strategijo oziroma postopek, ki po primerjavi *kulturemov* besedil v izvirni in ciljni kulturi privede do izdelave ciljnega besedila, to pa je takšna kombinacija *memov* izvirne in ciljne kulture na različnih ravneh besedila, ki najbolje izpolnjuje zahteve vsakokratnega *skoposa*.

2.1.3 *Justa Holz-Mänttäre in teorija prevajalskega dejanja*

Za funkcionalistične pristope v prevodoslovju je ključnega pomena tudi delo poklicne prevajalke in teoretičarke nemškega rodu, živeče na Finskem, ki se v svoji teoriji in metodologiji prevajalskega ravnanja (*translatorisches Handeln*), ki je bila prvič predstavljena leta 1981, objavljena pa 1984, oddalji od tradicionalnih pojmovanj prevajanja, saj se celo izogiba uporabi termina prevajanje v ožjem smislu. Njena teorija temelji na načelih teorije komunikacije in teorije dejanja (von Wright 1968; Rehbein 1977) in je zasnovana tako, da lahko zajame vse vrste medkulturnih prenosov, tudi tiste, ki ne vključujejo izvirnih ali ciljnih besedil. Holz-Mänttärejeva poskuša vzpostaviti model in določiti smernice, ki bi jih bilo mogoče aplicirati na čim večje število prevajalskih situacij. Po tem modelu je prevajanje definirano kot »kompleksno dejanje, katerega namen je doseči določen cilj« (Holz-Mänttäre in Vermeer 1985, 4). Ta pojav se označuje s splošnim pojmom »prevajalsko dejanje« (*translatorisches Handeln*). Namen tega dejanja je prenesti sporočila preko kulturnih in jezikovnih preprek s pomočjo prenašalcev sporočil (*Botschaftsträger*), ki jih proizvajajo strokovnjaki in so sestavljeni iz besedilnega materiala, po potrebi kombiniranega z drugimi mediji (sliko, zvokom ali telesnimi gibi). V okviru tega pristopa je prevajalec strokovnjak za izdelavo primernih prenašalcev sporočil v medkulturni ali transkulturni komunikaciji. Ta teorija posebej poudarja akcijski vidik prevajalskega procesa, analizira vloge udeležencev (pobudnika, naročnika, tvorca izvirnega besedila, prevajalca kot tvorca ciljnega besedila, uporabnika ciljnega besedila, prejemnika ciljnega besedila – s tem v zvezi glej poglavje 2.1.2.3) in pa okoliščine v določeni situaciji (čas, kraj, medij), v kateri dejavnosti potekajo. Poudarja tudi vlogo prevajalca kot strokovnjaka, izvedenca na svojem področju.

Ta pristop prevajanje vidi kot namensko človeško interakcijo, ki je usmerjena v izid takega ravnanja in se osredinja na prevajanje kot na proces, v katerem besedila služijo le kot sklopi prenašalcev sporočil (*Botschaftsträger im Verbund*). Prevajalsko dejanje je usmerjeno predvsem v izdelavo ciljnega besedila, ki je funkcionalno ustrezno, kar pomeni, da omogoča sporazumevanje s prejemnikom. S tem v skladu morata biti oblika (torej tudi besedilna vrsta) in tip oziroma zvrst ciljnega besedila funkcionalno prilagojena ciljni kulturi. Prevajalec mora biti sposoben upoštevati standarde za funkcionalno ustreznost in zagotoviti, da prenos sporočila med kulturami poteka zadovoljivo. Izvirno besedilo je

predmet preučevanja samo glede na »strukturo in funkcionalni profil« (Holz-Mänttäre 1984, 139–148). Pri tem analiza zajame dve ravni, to je po eni plati vsebinsko (*Tektonik*), ki je nadalje deljena na faktografske informacije in celotno komunikacijsko strategijo, in pa oblikovno, ki je strukturirana kot tekstura (*Textur*) in prav tako obsega dva dela – terminološki del in kohezivne elemente. Pri tem so potrebe prejemnika odločilni dejavnik pri oblikovanju ciljnega besedila.

Holz-Mänttärejeva prevajalsko dejanje kot vrsto komunikacije umešča v širše družbeno-kulturno okolje ter identificira udeležence v tej komunikaciji in njihove vloge (glej točko 2.1.2.3). S tem postavi osnove za menedžment prevajanja, v katerem prevajalca kot strokovnjaka za medkulturno komunikacijo, ki pa mora imeti poleg jezikovnega znanja in poznavanja izhodiščne in ciljne kulture (v primeru prevajanja pogodb tudi specifična znanja s področja primerjalnega prava) tudi menedžerska znanja, ki mu omogočajo delovanje v profesionalnem okolju, dodeli osrednjo vlogo v komunikacijskem procesu – mora biti namreč sposoben pogajati se z naročnikom o elementih naročila, na primer plačilu, roku prevoda, pa tudi izposlovati takšno naročilo, ki bo prispevalo h kakovosti prevoda (glej točko 2.1.2.2).

Holz-Mänttärejeva poskuša v kasnejših delih z dognanji biokibernete razložiti sposobnost posameznika, da proizvaja ali oblikuje funkcionalne prenašalce sporočil, ki mu omogočajo interkulturno ali transkulturno komunikacijo. To sposobnost določajo možganske funkcije in prav to spoznanje je pomembno za usposabljanje in šolanje bodočih prevajalcev (1993, 304 in dalje).

2.1.4 Protokoli glasnega razmišljanja (*Think Aloud Protocols*)

Hönig in Kušmaul v svojih delih metodologijo prevajanja zasnujeta na komunikacijski teoriji, ki temelji na teoriji prevajalskega dejanja in vpetosti tega dejanja v kulturno okolje, in nakažeta, kako funkcionalistične prevajalske strategije pripomorejo k ustreznim rešitvam prevajalskih problemov. Eno njenih temeljnih načel je »pravilo potrebne stopnje natančnosti« (*maxim of the necessary degree of precision*), ki narekuje prevajalcu, naj pri prevajanju reproducira tisto semantično značilnost ali samo tiste značilnosti, ki je ali ki so v danem kontekstu relevantne glede na funkcijo prevoda (Kušmaul 1995, 92).

V novejših delih oba avtorja uporabljata empirične psiholingvistične metode za analizo miselnih in kognitivnih procesov, tako imenovane protokole glasnega razmišljanja (*Think Aloud Protocols*), da bi z njihovo

pomočjo izboljšala razumevanje ustvarjalnosti (Kußmaul 1993; 1995) in osebnosti prevajalca (Hönig 1993; 1995). Protokoli glasnega razmišljanja so bili osnova za refleksijo o prevajalskem procesu pri prevajanju pogodb, ki je povzet v prevajalskem modelu, opisanem v 9. poglavju.

2.1.5 Model besedilnih funkcij C. Nord

Christiane Nord je za potrebe izobraževanja prevajalcev razvila modele besedilnih funkcij, ki so podobno kot tipologija besedil Reißove izpeljani iz modela organona K. Bühlerja (1934). Nordova besedila razvršča po njihovih funkcijah: referenčni, ekspresivni in apelativni (ki ustreza operativnemu tipu pri Reißovi), dodaja pa še četrto, to je fatično funkcijo, ki je prevzeta iz modela jezikovnih funkcij Romana Jakobsona (1960). Te so definirane kot sledi:

- pri referenčni funkciji se besedilo navezuje na predmete in pojave sveta ali določenega, lahko tudi fiktivnega sveta;
- ekspresivna funkcija se navezuje na pošiljateljev odnos do predmetov in pojavov sveta, odraža njegovo mnenje, čustva, vrednotenje ipd.;
- apelativna funkcija se navezuje na občutljivost ali pripravljenost za delovanje prejemnika, njen namen je izzvati določeno reakcijo pri prejemniku;
- fatična funkcija je usmerjena v vzpostavljanje, ohranjanje in končanje stika med pošiljateljem in prejemnikom in temelji na jezikovnih in nejezikovnih konvencijah.

Nordova poleg tipologizacije, kakršno uporablja Reißova, upošteva tudi razlikovanje med odkritimi in skritimi prevodi po Housovi (House 1981, 188 in dalje), v skladu s katero skriti prevod ohranja nespremenjeno funkcijo izvirnega besedila, obenem pa poskuša v ciljni kulturi doseči status izvirnika, odkriti prevod pa je tisti, ki ni naravnan neposredno v prejemnika v ciljni kulturi in pri katerem je prejemnik seznanjen z dejstvom, da je prejeto besedilo prevod.

Nordova je tako razvila tipologijo prevodov, ki temelji na funkcijskih merilih in ločuje med funkcijo prevajalskega procesa in funkcijo ciljnega besedila. S tem v zvezi definira dva osnovna tipa prevajalskega procesa. Pri prvem tipu gre za izdelavo neke vrste dokumenta v ciljnem jeziku (o določenih vidikih komunikacijske interakcije, pri kateri pošiljatelj v izvorni kulturi komunicira s publiko izvorne kulture prek izvirnega besedila v pogojih izvorne kulture) in rezultat takega procesa je označen

kot dokumentarni prevod. Cilj druge vrste prevajalskega procesa pa je v ciljnem jeziku izdelati instrument oziroma sredstvo za novo komunikacijsko interakcijo med pošiljateljem v izvirni kulturi in publiko ciljne kulture; rezultat tega procesa pa je instrumentalni prevod.

2.1.5.1 Dokumentarni prevod

Pri dokumentarnih oblikah prevodov je rezultat prevoda, to je ciljno besedilo, besedilo o besedilu. Ta vrsta prevoda je razdeljena še na tri kategorije:

- dobesedni prevod, katerega namen je predstaviti morfološke, leksikalne in/ali skladenjske lastnosti izvirnega jezika (primer takega prevoda bi bil prevod angleške ladjarske pogodbe – *charter party*, ki naj jezikoslovcu, ki se ukvarja s primerjalno pravno lingvistiko, predstavi vse posebnosti te izjemno arhaične in konzervativne besedilne vrste);
- zvesti prevod, pri katerem skladenjske strukture in idiomatske izraze prilagodimo normam ciljnega jezika (prevod pogodbe, ki naj posreduje informacijo o tem, kakšna je makrostruktura besedila in običajna vsebina pogodbe v določeni pravni kulturi);
- filološki prevod, ki ostaja dokaj zvest izvorniku in v opombah, komentarjih ali glosarju posreduje razlago posebnosti izvirnega jezika (komentirani prevod pogodbe za potrebe preučevanja določenega pravnega jezika);
- eksotizirajoči prevod ali prevod tujek, v katerem namerno ohranjamo elemente izvirnega besedila, ki v ciljni kulturi predstavljajo tujek (prevod angleškega besedila, v katerem brez razlage ali prilagoditev ohranimo vso specifično angleško hierarhijo in poimenovanja sodišč, kakršni sta na primer *Crown Court in Queen's Bench Division*).

2.1.5.2 Instrumentalni prevod

Pri instrumentalnih prevodih naj prejemnik ne bi opazil, da gre za prevod, saj običajno upoštevajo norme in konvencije ciljne kulture glede tipa, vrste besedila, registra, vsebine. Ta vrsta prevodov obsega:

- ekvifunkcionalni prevod, pri katerem je funkcija prevoda enaka funkciji izvornika (tehnična besedila, priročniki, prevod besedila pogodbe za eno od pogodbenih strank), ki ustreza komunikativnemu prevodu po klasifikaciji Reißove;

- heterofunkcionalni prevod, pri katerem funkcije ali funkcij izvirnika ni mogoče ohraniti v celoti ali v isti hierarhični vrednosti zaradi kulturne ali časovne oddaljenosti (prevod srednjeveške dedne pogodbe kot ilustracija fevdalne družbene ureditve, prevod anglo-ameriške pogodbe, ki služi za pripravo nove pogodbe, usklajene z določili enega od celinskoevropskih pravnih sistemov, in zahteva prilagoditve);
- homologni prevod, pri katerem je ciljno besedilo enakovredno glede na status v nekem korpusu ali sistemu, uporablja se predvsem pri prevodu literarnih in poetičnih besedil (prevod grškega heksametra z angleškim *blank verse*, prevod obveznosti, izraženih v nemškem jeziku s strukturo »haben + zu + nedoločnik« z angleškim prihodnjikom »shall + leksikalni glagol« oziroma v slovenščino z enim od leksikalnih glagolov, na primer »obvezati se«).

Nordova se je v svojem prevajalsko usmerjenem modelu analize besedil pri prevajanju osredinila na tiste vidike prevajanja, ki niso neposredno vezani na jezik (Nord 1991). Tako njen model vključuje analizo zunajbesedilnih in znotrajbesedilnih vidikov komunikacijskega dejanja in poskuša omogočiti prepoznavanje elementov, ki omogočajo določanje funkcije tako izvirnega kot tudi načrtovanega ciljnega besedila v skladu z naročilom prevoda. Prevajalec naj bi tako s primerjavo *skoposa* prevoda s funkcijami izvirnega besedila, še preden začne prevajati, uspel prepoznati probleme, ki se bodo pojavili v procesu prevajanja, in temu ustrezno oblikoval prevajalsko strategijo. Tipologija prevodov Nordove je bila za področje pravnega prevajanja prilagojena in dodatno razčlenjena (glej poglavje 4.1).

Prevajalski pristop, ki ločeno obravnava zunajbesedilno in besedilno razsežnost izvirnega in ciljnega besedila, se izkaže kot smiseln pri prevajanju pogodb kot besedil, na katera imajo zunajbesedilni dejavniki (pravni sistem z relevantnimi predpisi) neposreden vpliv, zato je bil prevzet in utemeljen v prevajalskem modelu za prevajanje pogodb, predstavljenem v 9. poglavju.

2.2 Navezava funkcionalističnih pristopov na kulturološke prevodoslovne teorije

Prevajanje se dogaja v konkretnih, opredeljivih situacijah, ki vključujejo pripadnike različnih kultur. Jezik je bistveni del kulture, še posebej, če jo definiramo kot »celoto znanj, spretnosti in zaznav« (Snell-Hornby 1988,

40). Širino tega pojma pojasnjuje naslednja interpretacija pojma kultura ameriškega etnologa W. H. Goodenougha (1964, 36; prevod A. K.):

Po mojem videnju kulturo neke družbe sestavlja vse, kar je treba vedeti ali verjeti, zato da ravnamo na za njene pripadnike sprejemljiv način in pri tem prevzamemo vlogo, ki jo ti dojemajo kot sprejemljivo za kogarkoli od njih. Glede na to, da je za razliko od kulturne dediščine kultura tisto, česar se moramo naučiti, mora vsebovati končni proizvod učenja znanje v najširšem, pa čeprav relativnem pomenu. Iz te definicije izhaja, da kultura ni materialen pojav: ne sestavljajo je stvari, ljudje, obnašanje ali čustva, ampak predstavlja prej njihovo organiziranost. Kultura je oblika stvari, ki jo imajo ljudje v mislih, vzorci/modeli, prek katerih te stvari zaznavajo, povezujejo in jih še drugače interpretirajo.

Ta definicija je bila izhodišče vsem funkcionalističnim pristopom k prevajanju. Göhring jo je prvi uporabil za preučevanje medkulturne komunikacije in jo je nekoliko prilagodil, da bi bila primerna za prevajalske probleme. Göhring (1978, 10) poudarja, da pri medkulturni komunikaciji posameznik izbira med upoštevanjem vedenjskih vzorcev, ki so v drugi kulturi sprejemljivi, in prevzemanjem posledic ravnanja, ki je v nasprotju s pričakovanimi vedenjskimi standardi te kulture.

Agar posebej poudarja medsebojno odvisnost in povezanost jezika in kulture in govori o »jezikulturi« (*»languaculture«*, prevod A. K.). Po njegovem videnju ločnice med kulturami določajo tako imenovane razmejitvene točke (*»rich points«*) – razlike v obnašanju, ki povzročajo kulturne konflikte ali komunikacijske kratke stike med skupnostmi, ki prihajajo v stik (Agar 1991, 168).

Vsak pojav v določeni kulturi ima določen položaj v zapletenem vrednostnem sistemu, je torej ovrednoten. Vsak posameznik pa je element v sistemu časovnih in krajevnih koordinat. Če to upoštevamo, vemo, da mora delovanje ali komunikacija preko kulturnih meja upoštevati kulturne razlike glede obnašanja, vrednotenja in komunikacijskih situacij. Značilnosti določene kulture Vermeer in Nordova imenujeta *kulturem*. Ta pojem prevzemata po Oksaarjevi (glej poglavje 1.5) in ga definirata nekoliko drugače, in sicer kot »družbeni pojav v kulturi A, ki ga pripadniki te kulture štejejo za pomembnega in ki se ob primerjavi z ustreznim družbenim pojavom v kulturi B izkaže za specifičnega za kulturo A« (Vermeer 1983, 8; Nord 1997, 137). Ta definicija zanemarja sporazumevalno razsežnost *kulturema*, saj ga pojmuje poenostavljeno gledano le kot kulturnospecifičen pojav, medtem ko ga Oksaarjeva pojmuje kot kulturnospecifičen vzorec sporazumevalnega obnašanja. Obe definiciji

pa ustrežata vlogi pogodbe v določeni kulturni skupnosti, ki sicer v primerljivi obliki obstaja tudi v drugi skupnosti, vendar jo zaznamujejo kulturnospecifične poteze na različnih ravneh besedila. Takšno pojmovanje pogodbe kot *kulturema* služi kot temeljni okvir prevajalskega modela, predstavljenega v 9. poglavju.

Nordova vidi prevajanje kot primerjanje kultur (Nord 1997, 34). Prevajalci interpretirajo pojave izvirne kulture v luči svojega specifičnega poznavanja te kulture, in sicer nanjo gledajo od zunaj ali znotraj glede na to, ali prevajajo iz svojega maternega jezika ali v svoj materni jezik oziroma kulturo.

Za Vermeerja je jezik (lekt) element kulture, in sicer je jezik konvencionalno komunikacijsko sredstvo in sredstvo razmišljanja v neki kulturi. Kultura pa je v neki družbi veljavna družbena norma in obenem njen izraz (Reiř in Vermeer 1984, 26). Jezik je torej temeljno sredstvo komunikacije, mora pa biti uporabljen v kontekstu določene kulture.

Tudi druge smeri v prevodoslovju poudarjajo povezanost in medsebojno odvisnost jezika in kulture; tako Bassnettova v svoji knjigi *Translation Studies* (1991, 14) temeljno povezanost in medsebojno določanje jezika in kulture opisuje z naslednjo metaforo:

No language can exist unless it is steeped in the context of culture; and no culture can exist which does not have at its center, the structure of natural language. Language, then, is the heart within the body of culture, and it is the interaction between the two that results in the continuation of life-energy. In the same way that the surgeon, operating on the heart, cannot neglect the body that surrounds it, so the translator treats the text in isolation from the culture at his peril. (»Noben jezik ne more obstajati, če ni vpet v kulturni kontekst, in ne obstaja nobena kultura, ki v svojem središču ne bi imela strukture naravnega jezika. Jezik je torej srce kulture in njuno medsebojno delovanje in povezanost zagotavljata neprekinjen obtok življenjske energije. Tako kot kirurg pri operaciji srca ne more zanemariti celotnega organizma, prevajalec, ki besedilo obravnava ločeno od kulture, ravna v svojo škodo.« Prevod A. K.)

Prevajalec torej poleg jezikovnega znanja potrebuje tudi temeljito poznavanje drugih elementov izhodiščne in ciljne kulture, ki so udeleženi v prevajalski situaciji in morajo biti upoštevani, da bi preprečili nastanek morebitnih motenj ali celo prekinitev v sporazumevanju.

V svojem uvodu k zbirki esejev *Translation, History and Culture*, ki nekako zaznamuje tako imenovani kulturni preobrat (*cultural turn*) v

prevodoslovju, Bassnettova in Lefevere (1990, 4) opozarjata tudi, da je treba preseči zgolj jezikoslovni pogled na prevajanje, in poudarjata interakcijo med jezikom in kulturo, način, na katerega kultura vpliva na prevajanje in ga zaznamuje, celo omejuje, in pa širše dejavnike, ki delujejo na prevajanje, kakršni so kontekst, zgodovina in konvencije. Čeprav se ta dva avtorja ukvarjata predvsem z literarnim prevajanjem, njune ugotovitve veljajo tudi za uporabna besedila, v nekaterih primerih, kot je na primer prevajanje pravnih besedil, je vpliv (pravne) kulture na besedilo celo odločilen (glede vpliva pravnih sistemov na *kulturem* pogodbe več v 7. poglavju).

Vsekakor pa tudi Vermeer v okviru svoje teorije *skoposa* in pojmovanja prevoda kot medkulturnega prenosa izpostavlja to povezavo, ki je razvidna tudi iz naslednje Vermeerjeve definicije kulture: »Kultura je celoten sklop norm in konvencij, ki jih mora posameznik kot član neke družbe poznati, da je lahko tak kot vsi drugi, ali zato, da se razlikuje od vseh ostalih« (Vermeer 1987, 28; prevod A. K.). S tem v zvezi je pomembno ločiti med normami in konvencijami, ki delujejo na ravni besedil in prevajalske prakse, in drugimi, splošnejšimi normami in konvencijami, ki delujejo na zunajbesedilni ravni in ključno vplivajo na prevajalsko dejanje kot medkulturno komunikacijo.

Reiðova še natančneje poudarja, da imajo norme močnejši preskriptivni značaj (predpisujejo, kaj člani neke družbe morajo oziroma česa ne smejo početi) in so kot take obvezujoče, medtem ko termin konvencija opisuje pravilo obnašanja, ki se je postopoma uveljavilo s splošnim soglasjem in torej označuje priporočljive, pričakovane načine obnašanja v neki družbi (Reið and Vermeer 1984, 178).

Kot je iz zgornje Vermeerjeve definicije kulture razvidno, je pri prevajanju kot medkulturnem delovanju bistvenega pomena poznavanje in upoštevanje norm in konvencij izvorne in ciljne kulture. Konvencije so po definiciji Nordove (1991, 96) implicitna ali molče sprejeta pravila obnašanja, ki so splošno znana in po katerih se ravna člani neke skupnosti, ki si obetajo, da bodo s tem izpolnili pričakovanja drugih v tej skupnosti glede sprejemljivega oziroma uveljavljenega obnašanja v določeni situaciji. Vermeer poudarja njihovo dialektično naravo, saj se spreminjajo s časom, in pa njihovo fleksibilnost v primerjavi z normami, ki so obvezujoče in veliko bolj toge.

Poleg splošnih norm in konvencij, ki posredno ali neposredno zadevajo prevajalsko dejanje (kakršna je na primer konvencija, da so v zahodni kulturi določeni pravni posli, kot je prodaja, najem, dajanje po-

sojila in podobno praviloma urejeni s pisno pogodbo, ki upošteva določila merodajnega pravnega sistema), so za prevajanje ključnega pomena norme in konvencije, ki zadevajo izvorno in predvsem ciljno besedilo ali sploh rezultat prevajalskega dejanja. Reišova in Vermeer se v svojem delu omejita na konvencije, ki zadevajo besedilne vrste (1984, 180 in dalje).

Te so rezultat standardizacije komunikacijskih praks in se navezujejo pravzaprav na prvine, ki označujejo besedila znotraj neke kulture in ki so predmet besediloslovne obravnave (glej poglavje 1.1). Ker se določene vrste besedil vedno znova uporabljajo v določenih situacijah z bolj ali manj enako funkcijo ali funkcijami, ta besedila prevzamejo konvencionalne oblike, ki včasih pridobijo celo status družbenih norm. Te norme in konvencije imajo pomembno vlogo tako pri produkciji besedil (avtor mora upoštevati konvencije, če želi realizirati svoje komunikacijske namene) kot tudi pri sprejemanju (prejemnik mora razbrati avtorjev namen iz uporabljene konvencionalne oblike besedila). Konvencije, ki veljajo glede besedilnih vrst, delujejo lahko kot signali, ki omogočajo prepoznavanje besedilne vrste - pri prejemniku sprožijo določena pričakovanja (velikokrat gre za funkcionalno-stilistične posebnosti v zvezi z besedilom), in če ta ostanejo neizpolnjena, lahko to onemogoči nameravano komunikacijo, ali pa delujejo kot signali, ki usmerjajo razumevanje besedila (tako lahko pomen posameznih elementov besedila določimo glede na vrsto besedila ali obratno, zaradi pojava določenih elementov besedila uvrstimo besedilo v določeno besedilno vrsto).

Pogodbe so dober primer takih konvencionalnih besedil, saj se tvorca teh besedil ravnajo po ustaljenih vzorcih pri oblikovanju pogodbenih določil med drugim tudi z namenom, da prejemnik že iz oblike (strukturiranost v členih), tipičnih vsebin, to je členov oziroma določb (predmet pogodbe, klavzula o sodni pristojnosti, avtentičnem besedilu, višji sili in ostale) besedilo nemudoma prepozna kot pogodbo in kot besedilno vrsto, ki ustreza vrsti komunikacije (pravni posel), kot tudi razmerju med pogodbenima strankama (na primer kupec–prodajalec, najemnik–najemodajalec).

Po Vermeerju se konvencije pojavljajo na različnih ravneh – zadevajo lahko leksikalni (v pogodbah specifična pravna terminologija), slovnični (trpnik v angleških in nemških pogodbah), frazeološki vidik besedila (uporaba frazemov, ki so vezani na pogodbe kot na primer »skrbnost dobrega gospodarja«), njegovo strukturo (pogodba je praviloma strukturirana v členih), zgradbo (preambula in člen o predmetu pogodbe na

začetku, določba o avtentičnem oziroma merodajnem besedilu običajno na koncu) itd.

Nordova poleg zgoraj omenjenih opozarja tudi na konvencije glede ustreznega sloga in tudi neverbalnega obnašanja (1997, 55–57). Pogodbe kot pravna besedila zaznamuje praviloma formalni in neosebni slog ter uporaba kompleksnih, zloženih povedi. V različnih kulturah veljajo različne konvencije glede tega, kaj velja kot dober slog za določeno vrsto besedil (več o tem v poglavjih 1.4 in 8.2.5).

2.3 Nadgradnja funkcionalističnih prevodoslovnih pristopov s teorijo memov A. Chestermana

Funkcionalistično videnje norm in konvencij kot konstitutivnih elementov kulture pa v primeru prevajanja pravnih besedil ni dovolj poglobljeno, da bi zajelo vse vidike prevajalskega delovanja. Primerjava prevodoslovnih pristopov je pokazala, da Chestermanova teorija *memov* (1997) nudi širše in bolj smiselno pojmovanje norm (kot razvojnih oblik *memov*), ki so relevantne za prevajalsko dejavnost. Chesterman kategorijo *memov* povzema iz sociobiologije po Dawkinsu, ki jo je uvedel v svojem delu *The Selfish Gene* (1976), kjer razlaga, da je iskal termin, ki bi bil nekako vzporeden genu (v genetiki) in s katerim bi bilo mogoče opisovati evolucijo kulturnih pojavov. Po Dawkinsovi definiciji je *mem* »enota kulturnega prenosa ali enota posnemanja« (1976, 206) in izhaja pravzaprav iz starogrškega korena »mimesis«, vendar se je Dawkins odločil za okrajšano obliko, to je enozložnico, ki poudarja podobnost z besedo »gen« in s tem tudi druge vrste sorodnosti obeh pojmov. *Memi* so lahko ideje, koncepti, ustaljeni načini ravnanja, vrednote ipd. in tako, kot se geni z razmnoževanjem širijo z enega organizma na drugega, se *memi* prenašajo med ljudmi s postopkom, ki ga lahko opišemo kot vrsto posnemanja. Dawkins kot primer navaja dogajanje v znanosti, kjer se zamisel ali odkritje, ki ga predstavi neki znanstvenik s članki in predavanji in ki ga znanstvena skupnost oceni kot kvalitetno, zelo hitro razširi med člani te skupnosti, prehaja od »možganov do možganov« in pri teh prehodih doživlja tudi spremembe, prilagajanja, nadgradnje, podobno kot geni, ki pri prenašanju pogosto mutirajo. Znotraj neke kulture se *memi* prenašajo s posnemanjem in seveda prek jezika, če pa prenosi potekajo med različnimi kulturami, je *meme* mogoče prenašati samo s prevajanjem. Chesterman prevode tako definira kot mehanizme za preživetje *memov* (*survival machines for memes*), ko ti prehajajo iz ene kulture v drugo (1997, 7).

Koncept *mema* se smiselno navezuje tudi na pojmovanje norm in konvencij kot ključnih elementov kulture po Vermeerju. *Memi*, ki so dovolj močni in razširjeni, lahko v določeni fazi svojega obstoja zaradi zgodovinskih, političnih in širših družbenih okoliščin, lahko pa tudi zaradi potreb določene družbene ali strokovne skupnosti, prerastejo v norme (Chesterman 1997, 51 in dalje). Chestermanovo definicijo norm kot *memov*, ki jih določena skupnost iz kakršnikoli razlogov sprejme, ker oceni, da vodijo k obnašanju, ki velja za koristno, je mogoče primerjati z Vermeerjevo definicijo kulture kot skupka norm in konvencij, ki jih morajo pripadniki neke skupnosti upoštevati, da jih ta skupnost sprejema, oziroma katerih neupoštevanje ima za posledico izobčenje iz te skupnosti. Chesterman norme umešča zelo smiselno nekje na pol poti med zakoni (ki so absolutni in obvezni) in konvencijami, ki so neobvezujoče, veljajo bolj kot priporočila ali celo trenutno modno obnašanje (1997, 55).

2.3.1 Norme v prevajanju po Chestermanu

V zvezi s prevajalsko dejavnostjo Chesterman zagovarja stališče, da ta potrebuje tri vrste norm – družbene, etične in tehnične (1997, 51–85), kar se izkaže kot posebej pomembno pri prevajanju pravnih besedil.

2.3.1.1 Družbene norme

Prevajanje pravnih besedil, še posebej, če gre za prevode, ki jih mora overiti zapriseženi sodni prevajalec, je nedvomno urejeno z družbenimi normami, saj obstajajo zakonska določila in pravilniki, ki predpisujejo pogoje, ki jih mora izpolniti tak prevajalec (izobrazba, opravljen izpit). V Sloveniji status, delovanje in odgovornost sodnih prevajalcev in tolmačev ureja Pravilnik o sodnih tolmačih.

2.3.1.2 Etične norme

Poleg splošnih etičnih norm, ki urejajo komuniciranje v človeški skupnosti, veljajo za pravno prevajanje še specifična etična pravila, ki so povzeta v aktih, to je pravilnikih in statutih prevajalskih strokovnih organizacij in združenj, v skladu s katerimi prevajalec prevzema moralno, etično in tudi kazensko odgovornost za svoje delo. Tako vlogo ima na primer dokument »*The Translator's Charter*« Mednarodnega združenja prevajalcev (FIT), ki je bil sprejet na kongresu FIT leta 1963 v Dubrovniku in dopolnjen leta 1994 na kongresu v Oslu in katerega glavne določbe je Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije, ki je od

leta 1993 redni polnopravni član FIT-a, povzelo v Kodeksu prevajalske etike, ki vse člane društva zavezuje k spoštovanju mednarodno uveljavljenih norm prevajalske etike, ki izhajajo iz tega dokumenta. Določila, ki urejajo etično plat in odgovornost zapriseženih sodnih prevajalcev in tolmačev, so vsebovana v pravilnikih, navedenih v točki 2.3.1.1.

Ti dve vrsti norm na specifičen način predstavljata vpliv širše družbene in kulturne skupnosti na delovanje prevajalca, obenem pa sta primerljivi s Touryjevim prelinarnimi normami (1980), ki so sicer nekoliko ožje, saj obravnavajo pretežno odražanje kulturne, družbene, ekonomske, celo politične stvarnosti v uveljavljeni politiki neke družbe glede prevodov (katera besedila se prevajajo, iz katerih jezikov itd.).

2.3.1.3 Tehnične/strokovne norme

Samo prevajalsko dejavnost pa po Chestermanu najbolj neposredno urejajo tako imenovane tehnične oziroma strokovne norme, ki zadevajo proizvod prevajanja, to je prevod (produktne norme) in prevajalsko dejavnost kot proces (procesne norme).

2.3.1.3.1 Produktne norme (operativne, začetne in norme pričakovanja). Že Toury je glede prevoda kot produkta identificiral operativne in začetne norme, pri čemer operativne zadevajo lingvistične, stilistične, žanrske plasti jezika, začetne pa temeljno prevajalčevo odločitev, katere jezikovne norme bodo usmerjale njegov prevod, tiste iz izvorne ali one iz ciljne kulture (1980, 54). Sam prevod kot rezultat prevajalske dejavnosti zadevajo tudi norme pričakovanja po Chestermanu (1997, 64–65), pri katerih gre pravzaprav za to, kaj so uveljavljeni standardi v neki skupnosti, na podlagi katerih prejemniki neko besedilo sprejmejo kot prevod, oziroma kaj je pravilen/korekten prevod. Te norme se oblikujejo prek prevladujočih prevajalskih tradicij, ali kot jih imenuje Prunč (1998), prevajalskih kultur v neki skupnosti v določenem obdobju in pa z upoštevanjem lastnosti sorodnih oziroma paralelnih besedil v ciljnem jeziku. Bolj kot pravilnost zadevajo ustreznost, primernost in vsekakor jih je smiselno aplicirati ob istočasnem upoštevanju pravila *skoposa*, saj lahko šele namen prevoda določi, kaj je sprejemljivo in primerno v dani situaciji in za dani namen. Pri tej vrsti norm gre tudi za pričakovano izpolnjevanje meril sprejemljivosti, informativnosti, situacijskosti in medbesedilnosti po de Beaugrandu in Dresslerju (glej poglavje 1.1).

2.3.1.3.2 Procesne norme (norma utemeljenosti prevajalskih odločitev, komunikacijska norma in norma povezanosti). Za samo prevajalsko dejavnost

nost kot proces pa je Chesterman predvidel uveljavljanje tako imenovanih profesionalnih norm, ki jih nadalje deli na tri kategorije – normo utemeljenosti prevajalskih odločitev (*accountability norm*), komunikacijsko normo (*communication norm*) in normo povezanosti (*relation norm*) med izvirnim in ciljnim besedilom.

Norma utemeljenosti prevajalskih odločitev (accountability norm). Norma utemeljenosti prevajalskih odločitev se vsekakor navezuje tudi na dejavnike zunaj besedila in celo zunaj prevajalske situacije, saj ureja tudi etično plat prevajanja. Gre za to, da mora znati prevajalec upravičiti svoje ravnanje in pri tem izkazati lojalnost avtorju izvirnika, naročniku prevoda, prejemnikom prevoda in ne nazadnje tudi sebi in svojim profesionalnim in etičnim standardom. Ta norma se navezuje na splošno komunikacijsko načelo iskrenosti in je vsebovana v osebnih ali družbenih standardih, ki zadevajo strokovnost in profesionalno integriteto prevajalca.

V skladu s to normo mora biti prevajalec pripravljen vselej prevzeti odgovornost za svoje odločitve oziroma za svoje prevajalsko ravnanje. Raziskava, ki je predstavljena v 8. poglavju, je pokazala, da je smiselno upoštevanje te norme obenem s pravilom *skoposa* – prevajati je treba torej ustrezno namenu ciljnega besedila in se ob tem ravnati po širših družbenih, etičnih in strokovnih standardih, ki zadevajo prevajalsko delo. Posebno pri prevodih pravnih besedil, in torej tudi pogodb, prevajalske odločitve ne morejo biti naključne ali prepuščene intuiciji, ampak jih mora prevajalec znati utemeljiti glede na komunikacijsko situacijo z vsemi dejavniki, ki nanjo vplivajo, in glede na udeležence v tej situaciji. S tem v zvezi se izkaže tudi, da je pri prevajanju strokovnih besedil, kakršne so gospodarske pogodbe, zato da bi zadostili normi upravičenosti prevajalskih odločitev, potrebno tudi interdisciplinarno znanje prevajalca. V primeru prevajanja pravnih besedil bo prevajalec, zato da bo znal strokovno utemeljiti svoje prevajalske rešitve, nujno potreboval temeljna znanja s področja primerjalnega prava in pravne lingvistike. Izkušnje pri pravnem prevajanju kažejo, da ta norma zajema tudi nujnost upoštevanja interdisciplinarnega pristopa, kakršnega zagovarja Mary Snell-Hornby (glej poglavje 2.4).

Komunikacijska norma (communication norm). Druga pomembna norma je komunikacijska norma, ki prevajalca zavezuje, da s svojim delovanjem optimizira sporazumevanje med strankami, ki sodelujejo v dani komunikacijski situaciji. Ta norma izhaja iz statusa prevajalca kot stro-

kovnjaka za (medkulturno) sporazumevanje in zahteva od njega uporabo jezikovnega in zunajjezikovnega znanja, pravilno presojo komunikacijske situacije in uporabo primerne strategije glede na vrsto prevoda in potrebe udeležencev.

Ta norma je lahko uporabljena in uveljavljena le pod pogojem, da v neki družbeni skupnosti veljajo jasna pravila in zahteve za opravljanje prevajalskega dela in da sta status in vloga prevajalca jasno določena, saj ni mogoče pričakovati, da bi jo neprofesionalni prevajalci ali spontani prevajalci po Nordovi (1997, 16) sprejemali kot zavezujočo.

Izkušnje kažejo, da je tudi to normo smiselno aplicirati ob hkratnem upoštevanju funkcionalističnih stališč, zlasti teorije *skoposa*, ki prevajalca vidijo kot medkulturnega strokovnjaka, čigar vloga je glede na vsakokratni *skopos* prevoda poskrbeti za uspešno komunikacijo med pripadniki različnih kultur.

Norma povezanosti (relation norm) med izvornim in ciljnim besedilom.

Norma povezanosti izvirnega in ciljnega besedila je specifična za prevajalsko dejavnost in komunikacijo, ki jo ta dejavnost omogoča. Ta norma predpisuje, da mora prevajalec ravnati tako, da med izvornim in ciljnim besedilom vzpostavi in vzdržuje primerno razmerje potrebne podobnosti in kot taka zadeva predvsem jezikovno podobo prevoda. Tudi v tem primeru izkušnje kažejo, da je to normo treba upoštevati ob hkratnem upoštevanju *skoposa* prevoda. Šele poznavanje nameravane uporabe ciljnega besedila bo namreč prevajalcu omogočilo izbrati primerno prevajalsko strategijo, določiti tip prevoda in njegovo memetsko strukturo (ob poznavanju *kulturemov* besedil v izvorni in ciljni kulturi), ki bodo najbolj ustrezali komunikacijskemu namenu.

Če analiziramo razmerje, ki ga pri prevodu vzpostavimo med izvornim in ciljnim besedilom, se kot smiselno izkaže besedilo obravnavati kot *kulturem*, ki ga analiziramo na več ravneh, te pa se vsaka na svoj način odražajo v končni podobi prevoda. Te ravni zadevajo jezikovno plat prevoda – leksikalno, skladijsko, pragmatično, slogovno in pa njegovo zunajjezikovno razsežnost (umeščeno v relevantno področje kulture, kakršno za pravna besedila predstavlja pravni sistem). Na vsaki od teh ravni so se v posameznih kulturah, in jezikih oblikovale ustaljene poteze besedil, ki imajo vse lastnosti *memov* in skupaj oblikujejo memetsko strukturo besedila kot *kulturema*. Za potrebe prevajalskega procesa mora prevajalec identificirati *kulturem* določene besedilne vrste v izvorni kulturi (na podlagi izvirnega besedila) in hipotetični *kulturem* te bese-

dilne vrste v ciljni kulturi. Pri tem mu je v pomoč poznavanje besedilnih vzorcev, ki obstajajo v obeh kulturah, in pa ustreznih besedilnih norm in konvencij. Primerjava teh *kulturemov* mu bo omogočila prepoznati skupne poteze (*univerzalne meme*) in pa odstopanja med njimi (kulturnospecifične ali prototipične *meme*). Ciljno besedilo bo nato oblikoval tako, da glede na vsakokratni *skopos* prenese ustrezne *meme* izvirnega besedila, jih po potrebi spremeni in prilagodi ciljnemu *kulturemu* (*meme* pri tem mutirajo), nekatere pa nadomesti z *meme* ciljnega *kulturema*. Končni prevod je tako kombinacija *memov* izvirnega in ciljnega *kulturema*, ki pa so realizirani s specifičnimi jezikovnimi sredstvi, ki jih prevajalec črpa iz nabora možnih realizacij *memov*. Analiza pogodbenih besedil, ki je predstavljena v 8. poglavju, je pokazala, da je v primeru pogodb mogoče identificirati memetsko strukturo besedil glede na njihovo zunajbesedilno (vpetost v pravni sistem in širše kulturno oziroma družbeno okolje) in besedilno razsežnost, ki je še nadalje razdeljena na makro raven (obseg besedila v odvisnosti od vsebine) ter mikro raven z leksikalno, skladijsko, slogovno in pragmatično ravno. Prevajalski model, ki je bil razvit na podlagi takšne obravnave besedil, sledi zgoraj opisanemu postopku (glej 9. poglavje).

Izkušnje iz prevajalske prakse so pokazale, da je smiselno vse tri Chestermanove kategorije profesionalnih norm za področje prevajanja pravnih besedil upoštevati obenem z ugotovitvami drugih avtorjev. Da bi prevajalec bil sposoben koherentno zagovarjati svoje prevajalske odločitve in upoštevati vse norme, ki po Chestermanu urejajo njegovo delovanje, potrebuje obsežno interdisciplinarno znanje, ki v primeru pravnih besedil sega na področje primerjalnega prava in pravne lingvistiike. Nujnost interdisciplinarnih znanj za prevajalce pravnih besedil potrjuje tudi prevajalski pristop, katerega glavna zagovornica je Mary Snell-Hornby.

2.4 Sestavljeni/multidisciplinarni prevajalski pristop Mary Snell-Hornby

V svojem delu *Translation Studies: An Integrated Approach* (1988) Snell-Hornbyjeva podaja pregled in neke vrste poskus združitve različnih prevodoslovnih teorij v integrirani prevodoslovni pristop. Pri tem sicer izhaja iz različnih besedilnih tipov in nato glede na tip besedila, ki se prevaja, prevodoslovne tehnike nadgradi z drugimi vedami (literarno zgodovino, kulturnimi študijami, sociologijo itd.), v primeru strokovnih besedil (na primer pravnih) pa še s preučevanjem posamezne stroke

oziroma vede (v tem primeru prava). Svoj pristop tako strukturira v več ravni oziroma slojev (od A do F), ki označujejo prehod od splošnih pristopov k vse bolj specializiranim. Na ravni A tako vzpostavlja tri kategorije prevodov – literarne, splošnojezikovne in strokovne prevode. Na ravni B prepoznava osnovne prototipične besedilne tipe (na primer gospodarsko pogodbo kot primer strokovnega besedila), na ravni C pa identificira zunajjezikovne discipline, ki so neločljivo povezane z določeno vrsto prevoda (na primer pravo pri pravnih besedilih), pa tudi širši družbeno-kulturni kontekst prevoda. Sam proces prevajanja poteka na ravni D, ki obsega razumevanje izvirnega besedila in določitev težišča/fokusa in komunikacijske funkcije ciljnega besedila (kar ustreza *skoposu* v funkcionalističnih pristopih). Raven E zadeva lingvistično obdelavo besedila – upoštevanje besedilnih konvencij, značilnosti strokovnega jezika, standardizacijo terminologije in podobno. Na tej ravni bi bilo smiselno ta pristop nadgraditi s teorijo *memov* in prevod oblikovati v skladu z zgoraj predstavljenim modelom. Zadnja raven zadeva fonološke aspekte besedila, kakršni so na primer ritem jezika, prilagajanje prevoda izvirni govornici pri podnaslavljanju in je pri strokovnih besedilih, kakršne so pogodbe, zanemarljiva.

Ta integrirani pristop (ob upoštevanju omenjenih dopolnitev) je nedvomno uporaben tudi pri prevodih pogodb, pomembno pa je predvsem, da opozori na nujnost interdisciplinarnih znanj pri prevajalcu, to je, da si mora prevajalec strokovnih besedil za korektno prevajanje nujno pridobiti ključna znanja določene stroke oziroma discipline. Za prevajanje pravnih besedil ta znanja po izkušnjah na področju pravnega prevajanja nujno obsegajo osnove primerjalnega prava in zavedanje o razlikah med pravnimi sistemi in njihovem odražanju v pravnih jezikih.

Nadalje je za izpolnjevanje komunikacijske norme in norme povezanosti izvirnega in ciljnega besedila potrebno tudi obvladovanje specifičnih aspektov pravnega prevajanja, ki izhajajo iz lastnosti pravnega jezika na obči ravni, in pa tistih, ki se kot posebnosti posameznih pravnih sistemov in kultur zrcalijo v posameznih pravnih jezikih. V tem oziru je treba tako dognanja funkcionalizma in teorije *skoposa* kot tudi Chestermanov pristop dopolniti z ugotovitvami avtorjev, ki se ukvarjajo izključno s področjem primerjalne pravne lingvistike (Mattila), ki obravnava splošne poteze pravnega jezika in pa specifične lastnosti posameznih pravnih jezikov, in pa s specifično problematiko prevajanja pravnih besedil (Caova).

3 Pravno jezikoslovje

3.1 Zgodovinski pogled na pravno jezikoslovje

Mattila (2006) v svoji knjigi *Comparative Legal Linguistics* utemeljuje obstoj pravne lingvistike kot samostojne discipline. Čeprav gre za eno novejših jezikoslovnih področij, sega ukvarjanje s pravnim jezikom daleč v zgodovino človeštva, saj pravni jezik obstaja toliko časa kot pravo. Tudi prevajanje pravnih besedil ima za seboj dolgo zgodovinsko pot, saj je bilo prvo pravno besedilo, ki se je ohranilo do današnjih dni, dvojezični mirovni sporazum med Egipčani in Hetiti iz leta 1271 pr. n. št. Sledili so mu številni prevodi s področja mednarodnih odnosov, pa tudi za notranje potrebe posameznih držav. Ključnega pomena za razvoj pravne znanosti in tudi pravnega jezika je obdobje antičnega Rima. Rimsko pravo v izvirnem pomenu označuje pravni sistem, ki je bil razvit v rimskem cesarstvu in je vplival na vse sodobne pravne sisteme, predvsem na države kontinentalne Evrope. Poleg tega pa se izraz rimsko pravo uporablja tudi za označevanje *jus commune*, to je pravnega sistema, ki so ga ustvarili srednjeveški učenjaki na podlagi rimskega prava na univerzah v srednjem veku in v začetku novega veka.

Rimsko pravo v antičnem Rimu je bilo sicer najprej dokaj primitivno in formalno. Kasneje pa se je s stališča pravne znanosti razvilo do zelo visoke stopnje, zahvaljujoč poklicu *jurisconsulta*, ki se je postopno uveljavil v starorimski družbi. Delo *juriconsultov* je doseglo svoj vrhunec v prvih treh stoletjih našega štetja, ko je nastala tako imenovana *jurisprudentia* – rimska pravna znanost. Kontinuiteto te znanosti so zagotovile različne pravne šole in pravna literatura. Delo *juriconsultov* je ustvarilo podlago, na kateri so srednjeveški učenjaki in njihovi nasledniki v modernejših časih zgradili sistem občega prava *jus commune*. Rimski pravniki so se s pojavom prava ukvarjali povsem racionalno. Da bi zagotovili stalnost in nespremenljivost pravnih razmerij, so ti pravniki preučevali pravne koncepte in oblikovali pravne doktrine, zaradi česar se je rimsko pravo ohranilo in ostalo vplivno še dolgo po propadu rimskega cesarstva. V zahodni Evropi je rimsko pravo kot koherenten pravni sistem sicer doživelo zaton s propadom rimskega cesarstva, obenem pa je to

pravo še naprej vplivalo na razvoj pravne znanosti na zahodnih območjih nekdanjega cesarstva, kjer se je mešalo z lokalnimi germanskimi običaji. V bizantinskem cesarstvu pa je rimsko pravo ostalo na izjemno visoki ravni in na ta način ohranjalo kulturno tradicijo starega Rima. Cesar Justinijan (528–534 n. št.) je dal to pravo zbrati in zapisati v velikem kodeksu oziroma zakoniku, ki je kasneje dobil ime *Corpus juris civilis* in je ključnega pomena za razvoj prava in pravnih jezikov v kontinentalni Evropi. Ta zakonik je sestavljen iz 3 delov. Prvi del se je imenoval *Codex Iustinianus* in je v 12 knjigah vseboval zbirko predpisov, zbranih iz dotedanjih cesarskih odlokov. Najobsežnejši je drugi del, imenovan *Digesta* ali *Pandekte* (kar je dalo ime pandektni šoli prava), sestavljen iz 50 knjig, v katerih so bili zbrani izreki 1625 spisov klasičnih pravnikov. Ta del je najbolj neposredno vplival na kasnejši razvoj prava (Vilfan 1996, 36). Tretji del so *Institucije*, ki obsegajo 4 knjige v obliki učbenika. Ta kodeks je bil najprej preveden v grščino in kasneje v številne druge jezike.

Tudi raziskovanje pravnega jezika sega v čase antičnega Rima, in kar zadeva metode raziskav, v antično Grčijo. Čeprav v antičnem obdobju rimsko pravo še ni bilo tako sistematično obdelano kot ob koncu srednjega veka, so antični rimski pravniki že vzpostavili elemente za sistematizacijo pravnega reda in za oblikovanje podrobnih pravnih konceptov, ki so jih kasneje uporabili in razvijali srednjeveški učenjaki. Primer takšne sistematizacije je na primer delitev na javno in zasebno pravo. V okviru te dejavnosti so bili definirani termini, ki so označevali posamezne koncepte, in to je vodilo do nastanka prvih pravnih leksikonov. Prvi pravni leksikon, ki ga poznamo še danes, je delo Gaja Elija Gala in sega v obdobje 1. stoletja pr. n. št. – gre za leksikon *De verborum quae ad jus pertinent significatione* (O pomenu besed, ki se nanašajo na pravo; prevod A. K.). Tradicijo pravne leksikografije so nadaljevali učenjaki v Bizancu in kasneje v zahodni Evropi. V zahodni Evropi so prvi pravni slovarji nastali v latinščini, kasneje pa še v novih nacionalnih jezikih. Prvi dvojezični leksikoni so bili sestavljeni v Bizancu (čeprav so sezname prevedenih pravnih izrazov obstajali že prej) – šlo je za grško-latinske leksikone. To so bili enciklopedični slovarji in delno slovarji, ki so vsebovali definicije. V srednjem veku je ukvarjanje s pravnim jezikom temeljilo predvsem na prevajanju iz latinščine v tako imenovane vernakularne jezike in iz teh jezikov v latinščino. Zato se je pojavila potreba tudi po pravnih slovarjih, ki so izhajali iz latinščine in vsebovali prevodne ustreznice za različne moderne evropske jezike.

Za razvoj pravne lingvistike je bila pomembna tudi retorika, znanost ki se je razvila že v antiki. Že v Stari Grčiji je bila ta disciplina tesno povezana z nastopanjem odvetnikov pred sodišči. Tudi prva razprava o retoriki, ki jo je napisal Koraks iz Sirakuz v 5. stoletju pr. n. št., je obravnavala teorijo pravne retorike. Vse do 19. stoletja je imela retorika izjemno pomembno mesto v izobraževanju, v srednjem veku je bila eden od predmetov tako imenovanega *triviuma* in nedvomno so retorične spretnosti vedno bile nujni sestavni del izobraževanja in dela evropskih pravnikov.

V okviru raziskovanja, opravljenega še v antični dobi, je bil vzpostavljen konceptualni sistem prava in ustvarjena je bila podlaga za nacionalni pravni red, *jus commune*, ki je kasneje nastal na evropskih univerzah v srednjem veku. Ta sistem še danes predstavlja neke vrste skupni imenovalec pravnih redov držav kontinentalne Evrope.

3.2 Sodobno pravno jezikoslovje

Ko se je v začetku 20. stoletja razvilo sodobno jezikoslovje, so s tem nastale tudi možnosti za preučevanje pravnega jezika s stališča lingvistike. Poleg tega je razvoj znanosti in tehnike v 20. stoletju oblikoval tudi potrebo po preučevanju različnih strokovnih jezikov, in sicer primerjalno, kot tudi v odnosu do splošnega jezika. V tem kontekstu se je začelo tudi sodobno raziskovanje pravnega jezika, ki pa ni vselej potekalo pod oznako pravne lingvistike in se je razlikovalo tudi po vsebini. Francoski jurist Geny je v svojem delu *Science et technique en droit privé positif* (glej Mattila 2006) v enem od poglavij objavil »splošna opažanja kot pripravo na vzpostavitev pravne lingvistike«. Pojem pravna lingvistika je torej francoskega izvora. Podoben termin se je uveljavil tudi v nemščini, to je *Rechtssprachwissenschaft*, kjer pa ni tako običajen kot v frankofonih državah in se ukvarja bolj s filozofijo jezika kot s pravnim jezikoslovjem. Slovanski jeziki poznajo sorodne izraze, in sicer *jurysprachwissenschaft* v poljščini in *pravovaya lingvistika* v ruščini. V slovenskem jezikoslovju in pravni znanosti se to področje ne omenja. V anglosaških državah je bil ta termin doslej neznan, razširjen pa je termin forenzična lingvistika, ki označuje eno od področij pravne lingvistike. Ko se ukvarjajo z raziskovanjem pravnega jezika, avtorji iz teh držav uporabljajo oznako *law and language*, ki so jo poleg zgoraj omenjene prevzeli tudi v nemško govorečih državah.

Mattila (2006, 11–14) definira pravno jezikoslovje kot disciplino, ki preučuje razvoj, značilnosti in uporabo pravnega jezika. Raziskave na tem področju zadevajo besedišče (natančneje terminologijo), skladnjo in semantiko.

Težko bi trdili, da pravna lingvistika predstavlja vejo lingvistike, bolj smiselno je trditi, da v okviru te discipline jezik prava preučujemo v luči ugotovitev, ki jih je dosegla lingvistika. Pravna lingvistika je torej neke vrste sinteza pravne znanosti in jezikoslovja, predvsem uporabnega jezikoslovja.

Smiselno je tudi preučevati položaj pravne lingvistike glede na različne veje jezikoslovja. Predvsem se takoj izkaže, da je ta disciplina tesno povezana s semantiko. Leksikologija, kot del semantike, zavzema osrednje mesto v pravni lingvistiki, saj se pravni jezik od splošnega razlikuje predvsem po terminologiji. Pomembno področje praktične rabe leksikologije je slovaropisje, sestavljanje pravnih leksikonov in slovarjev.

Na ravni skladnje se pravna lingvistika ukvarja na primer z dolžino stavkov in pogostostjo odvisnikov. Obenem pa so druga področja jezikoslovja, kot na primer morfologija, fonologija in fonetika, manj povezana s pravno lingvistiko. Le v okviru morfologije je na primer zanimivo raziskovanje tvorjenja zloženek, in sicer v jezikih, kakršna je na primer nemščina, v kateri je struktura jezika naklonjena takšnemu načinu besedotvorja.

Raziskovalni področji, ki jih Mattila posebej ne omenja, gotovo pa sta smiselni v povezavi s pravnim jezikom, sta raziskovanje pravnega diskurza in pa besediloslovni in pragmatični pristopi, saj na področju pravnega jezika nastajajo zelo specifične oblike besedil, ki na svojski način uresničujejo jezikovno rabo v pravnih okoljih.

Zanimivo področje pravne lingvistike, ki se praktično navezuje na pravno stroko in ima neposredno uporabno vrednost, je forenzična lingvistika, ki za potrebe sodišč in sodnih procesov preučuje nastajanje in sprejemanje oziroma razumevanje izrekov s pravnega stališča. Med drugim vključuje fonetično analizo človeškega glasu (za potrebe identifikacije), ugotavljanje avtentičnosti in avtorstva dokumentov z lingvistično analizo ipd.

Raziskave se ukvarjajo tudi s slogom pravnih besedil in njihove ugotovitve se uporabljajo pri poučevanju retorike.

Zanimivi so tudi zgodovinski in sociološki pristopi v pravni lingvistiki, ki kažejo med drugim, kako se pravno besedišče spreminja v času, kako nastaja in tudi izginja (na primer slovensko besedišče sistema samoupravljanja v nekdanji SFRJ), kakšni so tuji vplivi, od kod prihajajo besede tujega izvora, kdaj in od kod so bile prevzete itn.

Vsako preučevanje pravnega jezika pa je nujno povezano tudi s prav-

no znanostjo. Poenostavljeno rečeno lahko trdimo, da se pravna znanost ukvarja z abstraktnimi enotami – pojmi, ki predstavljajo pomene terminov, za pravno lingvistiko pa predstavljajo termini enega temeljnih predmetov raziskave. Zaradi povezave med tema dvema disciplinama potrebuje pravna lingvistika podporo pravne znanosti, saj šele ta lahko v celoti razkrije pomene pravnih terminov.

Če so predmet raziskave različni pravni jeziki, njihov razvoj, sestava in besedišče, medsebojni vplivi itd., se kot nujno izkaže poznavanje primerjalnega prava in delno zgodovine prava. Tudi če preučujemo preva-
janje iz enega pravnega jezika v drugega, se izkaže, da ta proces zahteva interdisciplinarni pristop, ki združuje prevodoslovje, pravno lingvistiko in primerjalno pravo.

4 Prevajanje pravnih besedil

Deborah Cao se v svoji knjigi *Translating Law* (2007) posveča problematiki prevajanja pravnih besedil. Opozarja, da ta vrsta prevajanja predstavlja posebno, specializirano vrsto prevajanja, ker vključuje pravo in nima samo jezikoslovnih učinkov, ampak tudi pravne posledice zaradi specifične narave prava kot discipline in pravnega jezika. Pri tem gre za povezavo različnih disciplin – pravne teorije, teorije jezika in prevodoslovja. Caova se sicer opira na dognanja splošnega prevodoslovja, vendar jih dopolnjuje in nadgrajuje z ugotovitvami in pristopi, ki veljajo samo za pravno prevajanje. Tako povzema prototipologijo Snel-Hornbyjeve (glej poglavje 2.4), v skladu s katero pravno prevajanje nedvomno sodi v kategorijo strokovnih prevodov in kot tako predpostavlja uporabo strokovnega jezika. Nadalje je pravno prevajanje mogoče deliti na druge podzvrsti po različnih merilih. Šarčevićeva (1997) pravna besedila razvršča po funkciji v tri velike kategorije. V prvo sodijo prvenstveno preskriptivna besedila, kakršna so zakoni, zakoniki, pogodbe, sporazumi in konvencije. Pri tej kategoriji gre za urejevalne instrumente, ki predpisujejo pravila oziroma norme ravnanja in obnašanja, torej za normativna besedila. V drugo kategorijo sodijo besedila, ki so predvsem deskriptivna in delno preskriptivna. Gre za sodne odločitve in pravne instrumente, kakršni se uporabljajo za vodenje sodnih in upravnih postopkov. Tretjo kategorijo pa predstavljajo povsem deskriptivna besedila, torej besedila s področja pravne znanosti, ki jih sestavljajo pravni strokovnjaki. Ta kategorija obsega učbenike prava, članke, pravna mnenja. Pomanjkljivost te in drugih sorodnih razvrstitev je, da temeljijo predvsem na funkciji izvirnega besedila, zanemarjajo pa funkcijo ciljnega besedila, ki se glede na izvirnik lahko spremeni. Obenem je pomanjkljivost te kategorizacije, da ne zajema nekaterih vrst dokumentov, na primer dopisovanja med odvetniki in njihovimi strankami. Caova zato razvija svoj način klasifikacije pravnih prevodov, ki ga je v določeni meri mogoče navezati na funkcionalno tipologijo prevodov Nordove (glej poglavje 2.1.5).

4.1 Tipologija pravnih prevodov

Prevajanje v pravnem okolju torej zahteva nadaljnjo razčlenitev funkcionalne tipologije. Caova tako pravne prevode razvršča v tri kategorije: prevode v normativne namene, prevode v informativne namene in prevode za splošne ali sodne namene (2007, 10–12).

4.1.1 Pravni prevodi v normativne namene

Ob primerjavi z modelom besedilnih funkcij Nordove (poglavje 2.1.5) pravno prevajanje v normativne namene ustreza njenim instrumentalnim prevodom. Pri tej vrsti prevodov gre za izdelavo prevodov nacionalnih zakonov in mednarodnih pravnih instrumentov v dvo- ali večjezičnih zakonodajah, kjer imata tako izvirno kot ciljno besedilo enak pravni učinek. Besedila te vrste so pogosto sestavljena v eni jezikovni različici in nato prevedena v drugi jezik ali jezike, pri čemer ima prevod veljavo avtentičnega pravnega instrumenta in je enako obvezujoč kot izvirno besedilo. Primeri takih prevodov so prevodi pravnih besedil, ki nastajajo znotraj dvo- ali večjezičnih zakonodaj (na primer v Švici, na dvojezičnih območjih Slovenije, Italije, Belgije itd.), kot tudi večjezični pravni instrumenti OZN in EU, pa tudi prevodi dokumentov zasebnega prava, na primer pogodb, ki so sestavljeni v dveh ali več enakovrednih jezikovnih različicah, ki so vse pravno obvezujoče.

V skladu s klasifikacijo Caove je treba dokumentarne prevode po Nordovi razdeliti v dve nadaljnji podkategoriji – prevode v informativne in prevode v splošne ali sodne namene.

4.1.2 Pravni prevodi v informativne namene

Prva podkategorija zajema pravne prevode v informativne namene, ki imajo konstativne ali deskriptivne funkcije, in vključuje prevode različnih vrst pravnih besedil (zakonov, sodnih odločb, znanstvenih besedil), ki so izdelani zato, da bi prejemnikom v ciljni kulturi služili kot vir informacij (v obliki dokumenta), pri čemer pa imajo ti prevodi samo informativno vrednost, nimajo pa pravne veljave. Primeri takih prevodov nastajajo pogosto v enojezičnih pravosodjih, kjer so besedila iz drugih pravosodij prevedena, da bi služila kot vir informacij o teh zakonodajah (na primer prevodi besedil za študijske namene, na primer iz anglo-ameriškega oziroma *common-law* prava za strokovnjake ali študente v kontinentalnih pravnih sistemih). Ta vrsta prevodov lahko nastaja tudi v zunajpravne namene, na primer za prejemnike zunaj pravnega okolja.

Kupo-prodajno pogodbe je tako včasih treba prevajati za finančne institucije, ko se prevod predloži kot dokazilo o pričakovanem prihodku, ki naj upraviči odobritev posojila neki stranki. Nadalje je mogoče dele mednarodne pogodbe prevesti zato, da se javnost informira o razvoju odnosov med državami ali vladami ali pa je pravno besedilo prevedeno zato, da bi lahko preučevali specifične lastnosti določenega pravnega jezika (torej v didaktične namene).

4.1.3 Pravni prevodi v splošne ali sodne namene

Drugo podkategorijo dokumentarnih prevodov Nordove po Caovi predstavljajo prevodi v splošne ali sodne namene, v katerih se besedila v izvornem jeziku prevajajo zato, da bi služila kot dokazno gradivo v sodnem postopku. Ti prevodi imajo tako informativno kot tudi deskriptivno funkcijo in lahko vključujejo poleg pravnih dokumentov (pogodb, zahtevkov itd.) tudi besedila s področja splošnega jezika ali drugih strok, kot je na primer poslovna ali zasebna korespondenca, izjave prič in poročila izvedencev (na primer medicinskih) ipd., ki niso pisana v pravnem jeziku in jih niso sestavljali pravni strokovnjaki, ampak vstopajo v sfero pravne komunikacije zaradi posebnih okoliščin. Ti prevodi so namenjeni uporabi v sodnih postopkih, in sicer so izdelani za stranke v postopku, ki ne obvladajo jezika, ki je v rabi na sodišču, oziroma za odvetnike in/ali sodne uradnike, ki jim je treba zagotoviti dostop do izvornih dokumentov, sestavljenih v jeziku, ki se razlikuje od jezika v rabi na določenem sodišču.

Če povzamemo, lahko pravno prevajanje označimo kot prevajanje besedil, ki so v rabi v pravu in pravnem okolju. Ta vrsta prevajanja zajema tako prevode pravnih besedil kot tudi besedil, ki sodijo v druge vrste komunikacije v pravnem okolju. Če se navežemo na funkcionalistične prevodoslovne pristope, je treba opozoriti, da mora prevajalec ugotoviti status in komunikacijski namen tako izvirnega besedila kot tudi prevoda.

Pri prevajanju pravnih besedil se izkaže, da mora prevajalec temeljito poznati specifične lastnosti pravnega jezika, in sicer tiste, ki so splošne narave, kot tudi specifične lastnosti posameznih pravnih jezikov, ki odražajo zgodovino in razvoj prava v določenih kulturnih okoljih.

4.2 Splošne/univerzalne lastnosti pravnega jezika

Caova (2007, 13) povzema splošno razširjeno mnenje, da je pravno prevajanje zahtevna in kompleksna naloga. S tem v zvezi navaja, da je te-

žavnost pravnega prevajanja nedvomno povezana tudi s specifično naravo pravnega jezika ter s posebnostmi medkulturne in medjezikovne komunikacije, ki poteka med različnimi pravnimi sistemi. Opozarja na nekatere specifične lastnosti pravnega jezika, ki so splošne narave (veljajo za pravni jezik v vseh kulturah) in so ključnega pomena tudi pri prevajanju pogodb. Kot ključne značilnosti pravnega jezika izpostavlja njegovo normativnost, performativnost in strokovnost (Cao 2007, 13–15).

4.2.1 Normativni značaj pravnega jezika

Normativni značaj tega jezika izhaja iz dejstva, da je temeljna naloga prava v družbi usmerjati človeško obnašanje in urejati medčloveške odnose. Pravo na neki način združuje in predstavlja ideale, načela in standarde, ki jih ljudje v neki skupnosti spoštujejo in uresničujejo, kakršni so pravičnost, svoboda, pravica, enakopravnost, zaščita temeljnih človeških vrednot, in ki so vsebovani v pravnem redu (Jenkins 1980, 98). Pravo torej obstaja kot zbirka obvezujočih predpisov, s katerimi so določeni in uveljavljeni dogovori, razmerja, postopki in vzorci obnašanja, ki jih je treba upoštevati v neki družbi. Jezik, ki ga pravo uporablja, da uresničuje svoje cilje, je pretežno preskriptiven, direktiven in imperativen. Zakoni so pisani v jeziku, katerega vloga ni zgolj izražati in posredovati informacije in znanje, ampak tudi usmerjati obnašanje ljudi, nanj vplivati in ga spreminjati (z zakoni, sodnimi sklepi in seveda pogodbami). Maley (1994, 11) tako opozarja, da mora vsaka družba izraziti, tolmačiti in uveljavljati svoje zakone in da se pretežni del teh pravnih postopkov uresničuje z uporabo jezika. Jezik je v tej funkciji istočasno sredstvo (medij), postopek in proizvod delovanja na različnih področjih prava, kjer nastajajo pravna besedila z namenom, da bi urejala obnašanje članov neke družbene skupnosti.

4.2.2 Performativni značaj pravnega jezika

Z normativnim značajem prava in pravnega jezika je neposredno povezana njegova performativnost. Nobeno drugo področje rabe jezika ne uspeva bolje ponazoriti zamisli, ki jo je prvi opisal Austin (1962) v svoji teoriji govornih dejanj, da z govorom, to je z uporabo jezika, dosegamo učinke in sprožamo posledice v svetu okrog nas. Jezik, ki služi izrekanju sodb v sodnih postopkih, nalaganju obveznosti in podeljevanju pravic v pogodbah, izražanju prepovedi itd., neizpodbitno dokazuje svojo performativno moč.

Danetova (1980) rabo pravnega jezika razvršča v pet različnih vrst

govornih dejanj, ki temeljijo na Searlovi (1977) splošni klasifikaciji. Po Danetovi (1980, 457–461) so pravna govorna dejanja sestavljena iz naslednjih kategorij:

1. Prikazovalna ali reprezentativna govorna dejanja, pri katerih gre za izreke, s katerimi govorec sporoča dejstva ali izpoveduje resničnost neke propozicije in ki v pravnem okolju obsegajo dejanja, kakršna so pričanje, priseganje, zatrjevanje in ugotavljanje. V primeru pogodb, značilnih za anglo-ameriško pravno kulturo, to vrsto dejanj predstavljajo navedbe v preambuli pogodbe, to je tako imenovana klavzula *whereas*, pri kateri stranke navajajo oziroma ugotavljajo okoliščine, ki so privedle do sklenitve pogodbe (Caova opozarja, da je treba *whereas* v tem delu pogodbe razumeti kot »*given the fact that*«, kar je smiselno prevajati z »upoštevajoč naslednja dejstva« oziroma »stranki ugotavljata, da«.
2. Zavezovalna ali komisivna govorna dejanja, s katerimi se govorec obvezuje, da bo v prihodnosti nekaj storil. Primer za to so na primer ženitne pogodbe, oporoke in nedvomno pogodbe, v katerih stranke sprejemajo obveznosti.
3. Razodevalna ali ekspresivna govorna dejanja, ki izražajo govorčev psihološko stanje glede neke propozicije in vključujejo (samo)opravičevanje, obsojanje, obžalovanje, odpuščanje in obtoževanje.
4. Govorna dejanja izražanja (izvršilna) ali deklarativna govorna dejanja, katerih uspešna realizacija vzpostavi povezavo med vsebino propozicije in resničnostjo. Primeri tovrstnih dejanj so poročni obredi, imenovanja, razrešitve, oblikovanje obtožnice, priznanje ali zavračanje krivde, izrekanje sodb.
5. Usmerjevalna/pozivna ali direktivna govorna dejanja, ki so usmerjena v prihodnost in poskušajo spreminjati resničnost, pripraviti nekoga, da nekaj stori, in ki so najbolj očitna pri tistih formulacijah pravnega jezika, pri katerih gre za nalaganje obveznosti (odloki, odredbe, določanje kazni, odškodnin, nalaganje pogodbenih obveznosti).

Ključne dimenzije performativne rabe pravnega jezika v funkciji urejanja človeškega obnašanja in družbenih odnosov so izražanje obveznosti, prepovedi in dovoljenja.

Pogodbe so po definiciji pravni posli, zato je ena njihovih značilnih jezikovnih lastnosti prav razširjena uporaba performativnih glagolov (ki pokrivajo pomenska polja zgoraj navedene klasifikacije pravnih govor-

nih dejanj Danetove), kakršni so na primer »izjaviti« (*declare; erklären*), »zavezati/obvezati se« (*undertake, bind oneself; sich verpflichten*), »prevzeti obveznost/jamstvo« (*assume the obligation/liability; die Verpflichtung/Haftung übernehmen*), »podeliti/odobriti pravico« (*grant/confer rights; Rechte erteilen/gewähren*) itd. ter njihove prevodne ustreznice v drugih jezikih (Cao 2007, 21–22).

4.2.3 Pravni jezik kot strokovni jezik

Glede strokovnosti pravnega jezika sta se izoblikovali dve stališči. Zagovorniki prvega trdijo, da pravni jezik kot tak ne obstaja in da gre le za specializirano obliko splošnega jezika oziroma za splošni jezik, ki je uporabljen v posebne namene. Drugo stališče, ki je v strokovni literaturi bolj argumentirano in danes tudi bolj razširjeno, pa je, da nedvomno obstaja pravni jezik kot strokovni jezik. H. L. Hart, ki se ukvarja s filozofijo prava, meni, da je zaradi svojih specifičnih lastnosti pravni jezik edinstven (1994). Bistvo Hartovega pogleda je, da predpostavlja obstoj pravnega sistema in pravnih pravil, ki tvorijo neke vrste ozadje, na podlagi katerega pravni jezik pridobi smiselnost in natančno določene pomena. Hart nadalje razlaga, da strokovni termini vplivajo na pomen vsake druge besede, ki je uporabljena v povezavi z njimi, in pa da imajo pravni termini svoj pomen samo v kontekstu obstoječega pravnega sistema in prek specifičnih pravnih pravil.

Caova te poglede preseže in predlaga pojmovanje pravnega jezika kot registra. Po Hallidayu in Hasanu je register različica jezika, ki jo določa raba. Register ja tako označen kot to, »kar nekdo govori ob določenem času, odvisno od tega, kaj počne in od narave dejavnosti, v okviru katere jezik deluje«, register nadalje odraža družbeno ureditev, vrste družbenih aktivnosti (Halliday in Hasan 1985, 41; prevod A. K.). Gre torej za različico jezika, ki je vezana na njegovo rabo in ne na uporabnike (kot so na primer geografsko pogojene različice, na primer dialekti). Register obsega odprto množico jezikovnih različic, ki so značilne za področja različnih poklicev – jezik religije, pravni jezik, jezik medicine itn. Nadalje se registri razlikujejo v pomenu, zato so različna tudi besedišča, ki izražajo pomen, in pa slovnične strukture. Označevalci registra so torej leksikalni, na primer strokovni termini, in strukturalni, na primer posebna uporaba slovničnih struktur.

Med slovenskimi avtorji Novak pravni jezik označuje kot poslovni jezik, ki je podzvrst poslovnega in uradnega jezika (1980), Toporišič pa pravna besedila glede na funkcijsko zvrstnost umešča v strokovno

zvrst, natančneje v podzvrst uradovnih besedil (Toporišič 2000, 718). Toporišičeva delitev na zvrsti upošteva dejstvo, da besedila služijo različnim uporabnostnim namenom oziroma ubesedujejo predmetnost različnih področij človekovega udejstvovanja, zato zanje predlaga tudi poimenovanje področne zvrsti in jih enači s pojmovanjem registra, kakršno je uveljavljeno v angleški kulturi (2000, 27–28). V tem oziru se stališče Caove, ki pravni jezik pojmuje kot register (po Toporišiču zvrst), in Toporišiča oz. Novaka, ki ga pojmujeta kot podzvrst, v pretežni meri pokrivata.

V skladu z zgoraj opisanim lahko pravni jezik kot register (ali podzvrst) pojmujeemo kot različico jezikovne rabe strokovne narave. Kot podzvrst strokovnega jezika ga označujejo specifične leksikalne, skladenjske in pragmatične lastnosti.

V angleško govorečih okoljih se je za posebej odtujeno različico pravnega jezika, ki je skoraj nerazumljiva za laičnega bralca ali poslušalca, uveljavila že omenjena oznaka *legalese*, to je pravna latovščina. Ta označuje jezik pravne komunikacije, ki se namerno oddaljuje od jezika v splošni rabi in je razumljiv samo »posvečenim« pravnim strokovnjakom in posledično krati pravice državljanov, da bi se lahko seznanili z zakonodajo lastne države, pa tudi s pomenom različnih dokumentov na področju zasebnega prava, obenem pa krepi položaj pravnikov in odvetnikov. V ZDA se je kot odziv na tovrstni strokovni jezik razvilo gibanje *Plain English Movement* (podobne pobude so se pojavile tudi v Nemčiji in Italiji), ki si prizadeva pravni jezik približati vsakomur.

4.2.3.1 Leksikalna raven pravnega jezika

Pravni jezik nedvomno določa njegova kompleksna in edinstvena leksikalna dimenzija, ki zaznamuje posamezne pravne jezike. Najbolj prepoznavna in opazna lastnost vsakega pravnega jezika je prav specifično besedišče, ki je običajno obsežno in nastane kot posledica in odraz specifičnega pravnega sistema. Na terminološki ravni predstavlja specifične pojme in koncepte vsakokratnega pravnega sistema in prav na tej ravni morda najbolj ponazarja dejstvo, na katerega opozarja Gérard-René de Groot, profesor primerjalnega in zasebnega mednarodnega prava na univerzi v Maastrichtu na Nizozemskem (de Groot 1998, 21 in dalje; prevod A. K.), in sicer da je »/j/ezik prava . . . močno sistemsko pogojen, to je jezik, ki je vezan na določen pravni sistem. Prevajalci pravne terminologije so se zato pri svojem delu primorani ukvarjati s primerjalnim pravom.«

Iz te navezanosti jezika na sistem izhajajo tudi številni prevajalski problemi, saj posamezni pojmi obstajajo samo v določenih pravnih sistemih, ki imajo tudi ustrezne termine, pri prevajanju v drugi pravni jezik pa ekvivalentni termini ne obstajajo, ker pripadajoči sistem ne pozna določenega koncepta (na primer specifični koncepti anglosaškega prava, kot je na primer *consideration* v anglo-ameriških pogodbah). Ta prevajalska problematika je natančneje obravnavana v poglavju 8.2.3.1.

4.2.3.2 Skladenjska raven pravnega jezika

Skupna lastnost skladnje pravnega jezika je formalen in neoseben slog pisnega izražanja, za katerega so značilni dolgi in pogosto priredno in podredno zloženi stavki. Stavki v pravnih besedilih so običajno daljši kot v drugih besedilnih vrstah (Salmi-Tolonen 2004, 1173). V besedilih zakonov so dolgi in kompleksno zgrajeni stavki pogosto nujni zaradi kompleksnosti vsebin, ki jih izražajo. Te kompleksne stavčne strukture so ikonske narave, saj so nujne za izražanje pogojnosti, omejitev in izjem, ki so v teh besedilih pogoste vsebinske sestavine in služijo za izražanje zapletenih medsebojnih povezav. Kot opozarja Bhatia (1997, 208), te specifične jezikovne poteze običajnemu bralcu, pa tudi prevajalcu, pogosto predstavljajo oviro za učinkovito razumevanje pravnih besedil. Poleg teh skupnih značilnosti imajo posamezni pravni jeziki še svoje specifične značilnosti, o katerih je več napisanega v poglavju 8.2.4.

4.2.3.3 Pragmatična raven pravnega jezika

Na pragmatični ravni različni pravni jeziki uporabljajo različna sredstva za doseganje želenih učinkov oziroma uresničevanje jezikovnih funkcij. Značilno za pravno komunikacijo je, da z uporabo jezika dosegamo konkretne učinke. S posameznimi izjavami v pravnem jeziku opravljamo dejanja, ustvarjamo stanja, podeljujemo pravice, vzpostavljamo razmerja, predpisujemo obveznosti. Pogodbe ali pa na primer oporoke so izjemni primeri pravnih govornih dejanj. V pravnem jeziku se pomen besed lahko spreminja glede na vsebino, obseg in učinek, odvisno od tega, kdo, kje in kdaj jih izreka ali zapiše. Za izražanje obveznosti se na primer v angleških pravnih besedilih pogosto uporablja prihodnjik s *shall*, ki ima lahko v drugih okoliščinah samo pomen prihodnjika, za izražanje pravic modalni glagol *may*, ki lahko v drugih okoliščinah izraža zgolj dovoljenje ali možnost. Pogosta je raba performativnih jezikovnih sredstev, kakršni so glagoli »izjaviti«, »oznaniti«, »obvezati se«, »podeliti«, »imenovati za« ipd.

Na pragmatični ravni je zanimiva tudi dvoumnost, nedoločljivost in nepreciznost nekaterih pravnih izrazov, kot so »s potrebno skrbnostjo«, »v razumnem roku«, »v najkrajšem možnem času« ipd., ki so lahko vir pravnih sporov zaradi različnih interpretacij.

4.2.3.4 Slogovna raven pravnih besedil

Slog pravnih besedil zadeva tako jezikovne aspekte pisnega pravnega jezika kot tudi način, na katerega so pravni problemi obravnavani, razdelani in rešeni. Slog pravnih besedil odraža pravno tradicijo, razmišljanje in kulturo. Splošna lastnost pravnih besedil je neoseben slog, ki ga označuje razširjena raba trdilnih stavkov za izražanje pravic in obveznosti. Slogi posameznih pravnih jezikov odražajo vsakokratno pravno kulturo, zato se med seboj razlikujejo. Ker se je na primer nemško pravo v stoletjih razvijalo na sistematičen, logičen, abstrakten oziroma konceptualen način, temelji nemška pravna misel bolj na splošnih načelih kot na pragmatičnih določilih, pri čemer so problemi konceptualizirani in niso obravnavani na podlagi posamičnih konkretnih primerov. Prav zato je ta jezik tako abstrakten in zgoščen, da je za laike pogosto nerazumljiv (de Cruz 1999, 91). Seveda pa imajo posamezni pravni jeziki poleg zgoraj omenjenih splošnih tudi specifične slogovne značilnosti, ki obeležujejo pravna besedila v posameznih pravnih jezikih (glej 5. poglavje).

4.3 Načelo kulturne vpetosti pri pravnih besedilih

Pravno prevajanje se sooča s posebnimi težavami, saj gre pri tej dejavnosti za preseganje meja med jeziki in pravnimi sistemi. Ključni problemi pravnega prevajanja izhajajo pravzaprav iz razlik med pravnimi sistemi, ali če uporabimo funkcionalistični koncept kulturne vpetosti, iz dejstva, da so pravna besedila kot *kulturemi* vselej vpeta predvsem v pripadajoči pravni sistem in pravno kulturo in le na nekaterih memetskih ravneh v splošno kulturo.

Če Vermeerjev koncept kulture, pojmovane kot sklop norm in konvencij, ki jih morajo upoštevati člani neke skupnosti, primerjamo z Jenkinsovim opisom prava, ki pravi, da je »temeljna funkcija prava v družbi upravljanje človeškega vedenja in urejanje (med)človeških odnosov« (Jenkins 1980, 103; prevod A. K.), uvidimo, da se norme, ki po Vermeerju urejajo obnašanje članov neke družbe, in pa norme kot razvojna faza *memov* po Chestermanu, ki na določeni stopnji svoje evolucije razvijejo tolikšno moč, da pridobijo status norm, pravzaprav odražajo v

sistemu pravil, ki jih člani neke družbe priznavajo kot obvezujoče, to je v pravnem sistemu. Pri prevajanju pogodb se pravo kot element kulture izkaže za še posebej pomembno, saj morajo pogodbe praviloma (posebno pa tiste, ki se sklepajo med strankami iz različnih držav in posledično pravnih sistemov) vsebovati določilo o merodajnem pravnem sistemu.

Pri takšnem pojmovanju kulture se v kontekstu prevajanja pravnih besedil, kar pogodbe nedvomno so, koncept njihove kulturne vpetosti, kot ga opisuje Reißova (Reiß and Vermeer 1984, 152), in sicer glede izvirnega in ciljnega besedila, pa tudi pojmovanje prevoda kot medkulturnega prenosa (Reiß and Vermeer 1984, 24 in dalje) izkažeta kot problematična. Če pogodbe pojmujejo kot besedilni del pravnega sporazumevanja in če to sporazumevanje poteka med različnimi kulturami, bomo kot norme, ki neposredno delujejo na sporazumevalne situacije, nedvomno morali upoštevati pravni sistem oziroma pravne sisteme, ki so udeleženi v tej komunikaciji. Udeleženci v tovrstni komunikaciji, torej tudi prevajalec, morajo zato, da bi se izognili morebitnim komunikacijskim problemom, nujno imeti temeljna znanja o pravnih sistemih tako izvirne kot tudi ciljne kulture. Ker pravni sistemi udeleženih strank neposredno vplivajo na komunikacijske situacije prek pravnih predpisov in določil, ki veljajo za določen pravni posel oziroma jih celo pogojujejo, se morajo udeleženci v komunikaciji dogovoriti, kateri pravni sistem bo upoštevan kot komunikacijski okvir. Znotraj tega sporazumevalnega okvira bodo morali biti *memi* pogodbe kot *kulturema* v odvisnosti od *skoposa* prevedeni (preneseni brez sprememb ali pa mutirani, prilagojeni) iz izhodiščnega jezika, izhodiščne kulture in izhodiščnega pravnega sistema v drugi jezik, drugo kulturo oziroma drugi pravni sistem.

4.4 Vloga pravnih sistemov in razlik med njimi pri prevajanju pravnih besedil

Pri pravnem prevajanju je pravni sistem odločilen, nezanemarljiv element kulture, ki označuje pripadajoči pravni jezik in neposredno vpliva na način prevajanja in na prevod kot rezultat prevajalskega dejanja. Gérard-René de Groot, ki je profesor primerjalnega in zasebnega mednarodnega prava na univerzi v Maastrichtu na Nizozemskem, s tem v zvezi opozarja, da je ključno dejstvo, ki ga je treba upoštevati pri prevajanju pravnih pojmov, da so ti vpeti v vsakokratni pravni sistem, ki določa in na neki način tudi omejuje njihov pomen. Prevajalec mora v pri-

meru, ko prevod poteka med dvema različnima pravnima sistemoma, nujno upoštevati razlike in sorodnosti med temi sistemi, za kar potrebuje temeljna znanja s področja primerjalnega prava (de Groot 1998, 21 in dalje). Ta znanja mu bodo omogočila prepoznati razlike in neujemanja med posameznimi pravnimi sistemi ter najti način, kako te razlike upoštevati na jezikovni ravni.

Pravne ureditve posameznih držav se med seboj razlikujejo in zaenkrat še ni bila vzpostavljena mednarodno veljavna pravna terminologija. Vsaka država (v nekaterih primerih celo posamezne regije znotraj neke države) je razvila svojo neodvisno pravno terminologijo, večjezična pravna terminologija pa nastaja le postopoma znotraj nadnacionalnih pravnih sistemov, kakršno je pravo Evropske unije. Ta terminologija se nato uvaja v uporabo na posameznih področjih evropskega prava, na katerih poteka proces harmonizacije.

Ko prevajamo iz enega pravnega sistema v drugega, moramo nujno upoštevati obstoječe razlike med njima. Sandrini poudarja, da je sorodnost pravnih sistemov in ne sorodnost jezikov, ki so udeleženi v prevodu, tista, ki določa stopnjo prevedljivosti pravnih pojmov (Sandrini 1999, 17).

Pravni sistemi obstajajo neodvisno od pravnih jezikov, ki se v njih uporabljajo, nastanejo pa kot posledica delovanja družbenih in političnih okoliščin. Med pravnim jezikom in pravnimi sistemi ni neposredne korelacije. Neki pravni sistem lahko uporablja različne jezike (na primer Švica ali Kanada – angleški in francoski, slovenski pravni sistem, ki na dvojezičnih območjih uporablja poleg slovenskega tudi italijanski in madžarski jezik, dvojezična območja v Avstriji, Italiji, Belgiji), prav tako pa je neko jezikovno območje lahko razdeljeno na različne pravne sisteme (Združeno kraljestvo ali ZDA). Poleg tega ima vsaka družba svoje pravne koncepte, pravne norme in načine, kako uveljavlja pravo. Šarčevićeva (1997, 13) meni, da vsako nacionalno pravo predstavlja neodvisen sistem z lastnim terminološkim aparatom, ki temelji na skupni konceptualni podlagi, ima svoja pravila razvrščanja, pravne vire, metodološke pristope in družbenoekonomska načela.

Če upoštevamo zgoraj opisana razmerja med pravnim jezikom in pravnimi sistemi, postane očitno, da mora prevajalec pravnih besedil poznati glavne pravne družine, njihove razlike in skupne poteze ter biti sposoben razvrstiti pravne sisteme, udeležene v prevodu, v ustrezne pravne družine. Na ta način bo znal tudi prepoznati in predvideti obseg in glavne vire prevajalskih problemov, ki jih je pričakovati pri določē-

nem prevodu kot posledico morebitne nesorodnosti pravnih sistemov, med katerimi prevaja.

4.4.1 *Pravne družine*

Zweigert in Kötz (1998) pravne sisteme združujeta v družine na podlagi njihovega zgodovinskega razvoja, specifičnega načina pravnega razmišljanja, značilnih pravnih inštitucij, pravnih virov in njihove obravnave oziroma upoštevanja, kot tudi na podlagi ideoloških parametrov. Tako razlikujeta med osmimi poglavitnimi pravnimi družinami (1998, 68–72):

- romansko,
- germansko,
- nordijsko,
- anglo-ameriško (*common-law*),
- socialistično družino,
- pravom Daljnega Vzhoda,
- islamskim
- in hindujskim pravom.

Dve najvplivnejši pravni družini danes sta družina *common-law* (imevovana tudi anglo-ameriška ali anglosaška družina) in tako imenovano kontinentalno pravo (angl. *civil law*) oziroma romansko-germanska družina, ki jima pripada 80 % držav vsega sveta.

Anglo-ameriška pravna družina vključuje Anglijo in Wales, ZDA, Avstralijo, Novo Zelandijo, Kanado, nekatere nekdanje angleške kolonije v Afriki in Aziji, kot so Nigerija, Kenija, Singapur, Malezija in Hong Kong, medtem ko družini kontinentalnega prava pripadajo Francija, Nemčija, Švica, Avstrija, države Latinske Amerike, Turčija, nekatere arabske države, severnoafriške države, Japonska in Južna Koreja. Nekateri pravni sistemi so hibridi, ki so nastali z mešanjem vplivov anglo-ameriškega in kontinentalnega prava, kot na primer Izrael, Južna Afrika, provinci Quebec v Kanadi, Louisiana v ZDA, Škotska, Filipini in Grčija. Caova tudi pravni sistem Evropske unije uvršča med tako imenovane mešane jurisdikcije (2007, 25).

Pravni sistemi, ki sodijo v tako imenovano družino kontinentalnega prava, ki vključuje romanski, germanski in nordijski pravni sistem, so relativno sorodni. Imajo skupne podlage v rimski pravni tradiciji in zanje je značilna kodifikacija, kar pomeni, da so najpomembnejša pravila

in predpisi kodificirani, to je določeni v pisnih pravnih virih. V primeru kontinentalnih pravnih sistemov lahko pričakujemo precejšnjo sorodnost, kar zadeva pravne koncepte, ki jih ti sistemi uporabljajo. Po drugi strani so pravni sistemi drugih držav in kultur, ki temeljijo na drugačnih tradicijah, težko primerljivi – kar velja posebej za pravo Daljnega Vzhoda, islamsko in hindujsko pravo. Nesorodnost zaznamuje tudi primerjavo med kontinentalno in tako imenovano anglo-ameriško pravno družino, ki temelji na treh osnovnih konceptih: na občem pravu (*common law*), pravu pravičnosti (*equity*) in uzakonjenem pravu (*statute law*).

4.4.1.1 *Anglo-ameriška pravna družina (common-law)*

Common law je »sistem po svojem izvoru običajnih, kasneje in danes v odločbah sodišč utrjenih pravnih pravil« (Beran et al. 1999, 41–42), ki ga pogosto opisujejo kot pravo, ki ga ustvarjajo sodniki (*judge-made law*), ker ne temelji na pisnih zakonikih, ampak na odločitvah, ki so jih sodniki sprejeli v predhodnih pravnih zadevah. Ta pravni red se je razvijal v Angliji od 11. stoletja dalje. Njegova pravna načela so zajeta pretežno v preteklih izrečenih sodbah, ki se nanašajo na dejanske situacije, ki so nastajale v pravnih sporih, o katerih so sodišča razsojala. Ta sistem temelji pretežno na pravu sodnih primerov oziroma sodni praksi (*case law*) ali na sodnih precedensih. Termin *equity* (pravo pravičnosti) po drugi strani označuje sistem pravil, ki veljajo ob občemu pravu in nima ustreznice v kontinentalnem pravu (več v poglavju 5.2.2). Zadnji termin, to je *statute law*, označuje uzakonjeno pravo (na primer zakone, ki jih sprejema parlament), torej tiste pravne vire, ki v anglo-ameriškem pravnem sistemu obstajajo v kodificirani oziroma pisni obliki.

4.4.1.2 *Družina kontinentalnega prava/(evropsko)celinska družina*

V nasprotju z anglo-ameriškim pravnim sistemom sistem kontinentalnega prava izvira iz antičnega rimskega prava, kakršno je bilo kodificirano v kodeksu *Corpus Juris Civilis* cesarja Justinijana (528–534 n. št.), zaradi česar ga pogosto tudi imenujemo civilno pravo. Kasneje so ga od srednjega veka dalje razvijali srednjeveški pravni učenjaki. Predstavlja najstarejšo pravno tradicijo zahodnega sveta. Prvotno je kontinentalno pravo predstavljalo en sam enoten pravni sistem v večini Evrope, z nastankom nacionalnih držav v 17. stoletju in v času francoske revolucije pa se je ta sistem razgradil v ločene nacionalne pravne sisteme. Te spremembe so se še poglobile z nastankom ločenih nacionalnih zakonikov oziroma kodeksov, od katerih so bili francoski Napoleonov kodeks

ter nemški in švicarski zakonik najvplivnejši. Civilno pravo se je razvilo na področju kontinentalne Evrope in se je kasneje razširilo po vsem svetu, predvsem v Latinsko Ameriko in Azijo (Merryman, Clark in Haley, 1994). Ko sta konec 19. stoletja naraščala moč in vpliv Nemčije, so mnoge azijske države prevedle in uvajale sistem kontinentalnega prava. Tako je bil na primer nemški Civilni zakonik podlaga za pravni red Japonske in Južne Koreje. Na Kitajskem je bil nemški Civilni zakonik uveden ob izteku 19. stoletja in v začetku 20. stoletja in je služil kot osnova za pravo Republike Kitajske, ki še danes velja na Tajvanu. Močno pa je vplival tudi na pravni sistem Ljudske republike Kitajske. Nekateri avtorji trdijo, da je kontinentalno oziroma civilno pravo služilo tudi kot temelj socialističnemu pravu.

Kar zadeva način pravnega razmišljanja, je za družino kontinentalnega prava značilna naklonjenost uporabi abstraktnih pravnih norm in delovanje jasno artikuliranega sistema, ki ima natančno razmejena področja prava.

4.5 Razlike med anglo-ameriškim in kontinentalnim pravom

Na področju pravnih institutov so značilni instituti anglo-ameriškega sistema, ki nimajo ustreznice v kontinentalnem pravu in so kot taki skoraj neprevedljivi, na primer specifična pravna ureditev skrbništva oziroma fiduciarnih razmerij, imenovana *trust law*, ureditev deliktne prava (*law of torts*), *estoppel* (s celo paleto pomenov, ki se najpogosteje prevaja kot prekluzija, to je izguba pravice do uveljavljanja določene pravice zaradi prejšnjih temu nasprotujočih ravnanj ali izjav). Poleg tega anglo-ameriško pravo razlikuje med kategorijami, kakršno je pogodbeno pravo (*contract law*) in odškodninsko (*tort*) pravo kot posebnima vejama prava.

Vendar pa ta sistem ne razlikuje med javnim in zasebnim pravom na način, ki velja v kontinentalnem pravu (de Cruz 1999). Poleg tega ima kontinentalno pravo edinstvene pravne institute, kakršni so na primer kavza (*causa*) in zloraba pravice. Germanska pravna družina poleg tega pozna pojem pravnega posla, izjavo volje in podobno (Zweigert in Kötz 1998).

Kljub vsem tem razlikam pa ta dva sistema nista povsem nekompatibilna. Razlike sicer obstajajo, zaradi njih je prevajanje med temi sistemi sicer bolj zahtevno, ni pa nemogoče, saj končno oba sistema pripadata zahodni pravni tradiciji in političnim kulturam. Prihaja tudi do zблиževanja med njimi zaradi medsebojnih vplivov ter prevzemanja konceptov

in tradicij (na primer uvedba dvotirnega sistema upravljanja v delniških družbah v Sloveniji, ki je sicer značilen za anglo-ameriški pravni red).

Kar zadeva slog posameznih pravnih jezikov, ta kar v največji meri odraža pripadajočo pravno kulturo in logiko. De Cruz (1999, 91) ugotavlja, da na primer slog nemških pravnih besedil (pri čemer je nemški pravni sistem eden od glavnih temeljev kontinentalne pravne družine), odraža sistematski in logični razvoj nemškega prava, s tem da uporablja konceptualen jezik, ki temelji na skrajno abstraktnih, sistemsko naravnanih kategorijah in deduktivnem načinu mišljenja in ni namenjen, da bi ga razumeli laiki, ampak da ga bodo brali strokovnjaki, ki bodo znali ceniti »njegovo natančnost in miselno doslednost« (Zweigert and Kötz 1998, 150; prevod A. K.). Kar zadeva stil pravnega pisanja, Tetley (2000, 703) označuje slog zakonikov in zakonskih besedil kontinentalnega prava kot zgoščen in jedrnat, medtem ko slog besedil anglo-ameriškega prava opisuje kot natančen in izčrpen. Poleg tega trdi, da jezik, v katerem so pisana besedila v sistemu *common-law*, temelji na induktivnem načinu razmišljanja in na empiričnem pristopu k pravnim problemom, katerega namen je, kolikor je mogoče skržiti možnost različnih interpretacij.

5 Pravni jeziki

Caova (2007, 23) razlaga, da vsak pravni jezik odraža zgodovino, evolucijo in kulturo ustreznega pravnega sistema, zato je pri prevajanju pravnih besedil pomembno upoštevati vse te faktorje in se zavedati, da imajo pravna besedila poleg jezikovne dimenzije vselej tudi širši pravni okvir, ki natančneje določa pomenski razpon uporabljenih jezikovnih sredstev.

V nadaljevanju so predstavljeni nemški, angleški in slovenski pravni jezik kot jeziki pogodb, ki so obravnavane v 8. poglavju. Predstavljen je nastanek teh jezikov, njihov razvoj in dejavniki, ki so oblikovali njihovo današnjo podobo.

5.1 Nemški pravni jezik

5.1.1 Razvoj nemškega pravnega jezika in zgodovinski vplivi

Po propadu rimskega imperija so germanska plemena združila svoja pravna pravila v zakonih, ki so jih latinski avtorji imenovali »barbarski« (leges barbarorum). Ti barbarski zakoni so bili zapisani v latinščini. V latinščini so bili zapisani tudi vsi drugi pravni dokumenti, ki so nastajali na nemškem jezikovnem področju vse do 13. stoletja. Vplivi latinščine so zaznavni tudi v današnji pravni nemščini, saj ta vsebuje prevzete besede, ki izhajajo iz tega obdobja, kot na primer beseda *Pacht* (zakup), ki izhaja iz množinske oblike latinske besede *pactum* in je bila prevzeta v germanskem obdobju (Wacke 1990, 880). Ko se je običajno pravo nemških plemen zapisovalo v latinščini, je na slog teh pisnih zapisov neizbežno vplival slog (kot način izražanja, zgradba stavkov, osnovni pravni termini), v katerem so bili sicer pisani rimski pravni dokumenti. Latinščina, v kateri so bili zapisani germanski zakoni v srednjem veku, je bila tako mešanica rimskih in germanskih elementov.

Kot omenja Mattila, nekateri viri beležijo, da so ob latinščini, ki je bila v rabi v pisnem pravnem izražanju, sodni postopki na nemško govorečih področjih ves čas potekali v tako imenovanih vernakularnih ali vulgarnih jezikih, kar je v srednjem veku pomenilo različna narečja stare visoke nemščine (2006, 159). V obdobju Svetega rimskega cesarstva sta

bila enakovredna uradna jezika nemščina in latinščina. Njuna vloga in razširjenost pa sta se spreminjali. Od 13. stoletja dalje so različna narečja stare visoke nemščine postopoma izrinjala latinščino kot pravni jezik in leta 1235 je bil zapisan prvi zakon v nemščini, to je *Mainzer Reichslandfrieden* (Lohaus 2000, 29). Ta jezik pa ni bil enoten, obstajalo je več regionalnih različic in bil je družbeno pogojen. Iz tega obdobja je v pravni nemščini ostalo v uporabi nekaj izrazov, ki jih omenja von Polenz (1991, 215), kot na primer *anfechten* (spodbijati), *bescheinigen* (potrditi, overiti v pisni obliki), *erweisen* (izkazati, dokazati), *verantworten* (biti odgovoren za, jamčiti, zavezati se, sprejeti posledice). Od obdobja reformacije dalje so novonastale protestantske države kot uradni jezik začele uporabljati visoko nemščino. Ta srednjeveška pravna nemščina je bila konkreten, stvaren jezik z bogatim besediščem. Ker je bila raven abstraktnosti srednjeveške pravne nemščine nizka, je bilo potrebnih veliko besed za opisovanje dejanskih pravnih primerov. Poleg tega je bila v takratnih nemških narečjih razširjena navada, da se pomembne dele besedil poudarja z uporabo sinonimov ali polsinonimov, kar je še dodatno povečevalo število uporabljenih besed.

Ker je bilo Sveto rimsko cesarstvo razdrobljeno in precej neenotno, ni imelo enotnega pravnega sistema, ki bi ga vzpostavil cesarski zakonodajalec. Zakone na različnih germanskih ozemljih so ustvarjali lokalni vladarji in so bili pogosto nedoločeni in nedosledni. Takratna nemška družba se je hitro razvijala, zato ti zakoni niso več ustrezali njenim potrebam. Čutiti je bilo namreč potrebo po razvitejšem pravnem sistemu, ki bi veljal po vsem cesarstvu, ne glede na meje lokalnih kneževin. Tak sistem je že obstajal in Katoliška cerkev je skrbela za njegovo razširjanje prek evropskih univerz, na katerih so poučevali rimsko pravo. To ni bilo klasično rimsko pravo, ampak tako imenovano obče pravo, latinski *jus commune*, ki je nastalo na njegovi podlagi in ga je sestavljal obsežen znanstveno zasnovan sistem z dobro uveljavljenimi pravili, ki so ga ustvarili srednjeveški pravniki. *Jus commune* je bil nadnacionalni pravni red, njegovo avtoriteto pa je podpirala Cerkev, saj je bil usklajen s kantskim pravom, ki je prav tako nastalo pretežno na podlagi rimskega prava. Na neki način je to pravo tudi opravičevalo ime cesarstva in njegovo povezavo s prvotnim rimskim imperijem oziroma njegov status dediča tega imperija.

S tem v zvezi je tudi zanimiva vloga univerz. V srednjem veku so nemške univerze delovale v okviru velikega nadnacionalnega sistema, saj so bili prvi profesorji na teh univerzah šolani v Italiji (predvsem v Bolo-

gni), kjer so se izobrazili v rimskem pravu. Ker je bilo za srednji vek običajno, da so se profesorji v času svoje akademske kariere selili z univerze na univerzo, so obenem širili vpliv rimskega prava. Istočasno je prihajalo do intelektualizacije nemškega prava, saj še precej primitivni komentarji nemških zakonov niso dosegali intelektualne ravni pravne doktrine italijanskih univerz, zato so si v Italiji izšolani profesorji prizadevali za prevzem rimskega prava. S tem se je pojavila tudi potreba po sodnikih, ki bi imeli tudi teoretično pravno izobrazbo. Sodniki višjih nemških sodišč so postali pravniki z univerzitetno izobrazbo in na ta način se je rimsko pravo v Svetem rimskem cesarstvu dokončno uveljavilo. Tako je bilo 1495 ustanovljeno cesarsko sodišče (*Reichskammergericht*), v katerem je bila polovica sodnikov plemičev, druga polovica pa so bili doktorji prava. To sodišče je razsojalo na podlagi rimskega prava in delno kanonskega prava. S tem je rimsko pravo tudi uradno postalo podlaga za nemško običajno pravo (*Gemeines Recht*). Ko se je rimsko pravo uveljavljalo tudi na nižjih sodiščih, kjer sodniki niso imeli univerzitetne izobrazbe, se je razvila praksa, da so se ti sodniki za mnenja in nasvete obračali na pravne strokovnjake. Sodne spise so tako pošiljali na univerze in ta postopek je bil imenovan *Aktenversendung*. Tako so posebno v 16. in 17. stoletju pravne fakultete v Nemčiji imele vlogo sodišč višje stopnje. Vloga sodnikov brez pravne izobrazbe je postajala vse manjša, dokler niso popolnoma izginili, obenem pa sta naraščali vloga in vpliv profesorjev prava. Mnenja pravnih strokovnjakov so bila tudi objavljena in tako je nastal *usus modernus Pandectarum*, ki so ga v 17. stoletju preimenovali v *usus modernus juris Romani in foro Germanico* (Dahm 1963, 105), to je sodobna raba rimskega prava na nemškem sodišču (prevod A. K.). Prevzem (tako imenovana recepcija) rimskega prava je močno vplival na nemško pravo, saj je prispeval k njegovi abstraktnosti in konceptualnosti. Pred tem obdobjem je sodnik za svoje delo potreboval samo nekaj življenjskih izkušenj in občutek za pravico, po prevzemu rimskega prava je to postal poklic, ki je zahteval strokovno znanje, ki ga je bilo treba pridobiti na formalen način, zato se je za sodnike zahtevala univerzitetna izobrazba. Pravica tako ni bila več prepuščena presoji laičnih sodnikov, ampak avtoriteti kodeksa *Corpus juris civilis*. To je nakazalo smer bodočega razvoja prava kot znanosti in njegove kodifikacije (Dahm 1963, 99).

Rimsko pravo je bilo torej prevzeto v nemško pravo v obliki, v kakršni so ga učili na univerzah in v kakršni je bilo v veljavi na višjih sodiščih. Obenem je pomembno vlogo odigralo tudi kanonsko pravo, predvsem

na področju dedovanja in zapuščinskega prava. Po drugi plati pa nemški prostor ni prevzel rimskega prava v celoti, ampak predvsem zasebno pravo. Vplivi rimskega prava so bili posebej opazni na področju pogodbenega in lastninskega prava.

Vse te procese je spremljalo tudi dogajanje na področju pravnega jezika. Po prevzemu rimskega prava ob koncu srednjega veka je latinščina ponovno postala vodilni jezik prava, še posebej zato, ker v tem obdobju še ni obstajal enoten nemški jezik.

Pravna nemščina, kolikor je še bila v rabi, pa je iz latinščine prevzela številne učene izraze in prevzete besede. Tako se je pomen besede *Recht* razširil, da bi dosegel enak pomenski razpon kot latinski *ius*. Ko se je krepil način rimskega pravnega razmišljanja, je tudi pravna latinščina na nemških tleh postajala vse bolj abstraktna in precizna. Od konca 15. stoletja dalje je bila nemška pravna terminologija sistematizirana in delno latinizirana. V obdobju prevzemanja rimskega prava je nemščina prevzela 80 odstotkov prevzetih besed iz latinščine.

Vse večja latinizacija pravnega okolja je sprožila nastanek gibanja, ki se ji je zoperstavljalo, in sicer tako, da so nastajala dela, v katerih je bil novi pravni sistem rimskega izvora opisan v vernakularnem jeziku in v poenostavljeni obliki. Pojavila so se popularna dela o rimskem zasebnem in postopkovnem pravu v nemščini. 1516 je bilo tako objavljeno delo Sebastiana Brandta, ki je sicer nastalo 1480, imenovano *Klagspiegel*. Drugo delo, namenjeno nemškemu ljudstvu, je bil tako imenovani *Laienspiegel*. V poznem srednjem veku in ob začetku novega veka je bila izbira jezika, v katerem so bili pisani dokumenti, odvisna od tega, komu je bilo besedilo namenjeno. Kazenska zakonodaja in predpisi o javnem redu so bili na primer namenjeni ljudstvu, ki naj bi jih spoštovalo, zato so bili sestavljeni v nemščini. Primeri takih besedil so Karolina – *Constitutio Criminalis Carolina* iz leta 1532, to je neke vrste kazenski zakonik cesarja Karla V., in pa *Reichspolizeiordnung* iz 16. stoletja. Karolina še danes velja kot izjemno jezikovno delo, primerljivo z Luthrovo Biblijo. Pri svojem delu pa so nemški pravniki vztrajali pri uporabi latinščine, kljub temu da je ta jezik izginjal iz rabe na drugih področjih življenja. V 17. in 18. stoletju je postopoma prihajalo do vse večje uporabe nemščine, v tem obdobju pa je celo v enem dokumentu prihajalo do mešanja obeh jezikov. Tako je v *Codex Max. Bavaricus* iz 1756 (1v. knjiga, 15. poglavje, 12. člen) zapisano »*unter folgenden drei Requisiten: weder Mora noch Culpa aut Facto Debitoris*« (Behrends 1991).

Ko je v 17. stoletju Francija postala velesila, ki je svoj jezik in kul-

turo širila na tuja ozemlja, je to dogajanje zadevalo tudi Sveto rimsko cesarstvo. Nemški vodilni sloj je takrat postal dejansko trijezičen, uporabljal je namreč nemščino, latinščino in francoščino. V nekaterih okolišjih (mednarodni trgovini, pomorstvu) je naraščal vpliv italijanščine in španščine. V takšnih okoliščinah je nemški jezik prevzel vrsto besed tujega izvora. Vpliv francoščine je bil viden tudi v pravnem okolju, čeprav sta bila uradna jezika nemščina in latinščina in tako je bilo sredi 17. stoletja število francoskih prevzetih besed primerljivo z obsegom latinskih. Prav v tem obdobju je bila na Pruskem celotna francoska trgovinska zakonodaja prevedena iz francoščine v nemščino in v takšni obliki začela veljati in se uporabljati. Poleg tega je francoščina imela pomembno vlogo v zunanjih zadevah srednjeevropskih držav, tako je bila tudi interni jezik pruskega ministrstva za zunanje zadeve in dogajalo se je celo, da so bili sporazumi med dvema ali več nemško govorečimi državami sklenjeni v francoščini (Brunot 1935, 812).

V obdobju baroka je bil tudi pravni jezik skrajno okrašen in zapleten, množila se je uporaba tako imenovanih binarnih obrazcev, v katerih je bila ista stvar povedana dvakrat ali celo večkrat z uporabo sinonimov, sorodnih izrazov in besednih zvez. Stavki v pravnih besedilih so postajali neverjetno dolgi in zaradi pravne razdrobljenosti nemško govorečih ozemelj je število pravnih terminov naraščalo – latinski izraz *pignus* (jamstvo, zalog, zastava) je imel na primer petdeset prevodnih ustreznic v nemščini.

V dobi razsvetljenstva je prišlo do reakcije na takšno stanje. Filozofi 18. stoletja so zagovarjali stališče, da morajo biti državljani osveščeni in da imajo pravico biti informirani o pravnih pravilih, ki veljajo v družbi, da torej ne morejo pasivno doživljati postopkov pred sodišči, kjer se pravniki sklicujejo na rimsko pravo. Izobraženi državljani naj bi poznali svoje pravice in dolžnosti in iz tega stališča se je rodila potreba po jasnem pravnem jeziku in po razumljivo napisanih zakonikih. Pravni jezik naj bi bil strnjen, enostaven in razumljiv. Način izražanja naj bi bil jase in kratek, po vzorcu vojaških povelj (Hattenhauer 1987, 34–35).

Prihajalo je do poskusov definiranja zahtev glede pravnega jezika, v skladu s katerimi naj bi zagotovili, da bi bil pravni jezik razumljiv, pravna besedila jasno sestavljena, opustili naj bi skrivnostne okrajšave in zapletene stavčne strukture in omejili rabo latinščine, obenem pa tudi nadomestili besede tujega izvora s pristnimi nemškimi izrazi. Namen prizadevanj za intenzivnejšo rabo nemškega jezika in opuščanje tujejezičnih vplivov je bil tudi okrepiti nemško nacionalno zavest in

enotnost in v tem smislu naj bi jezik deloval kot povezovalni dejavnik.

V pravnih krogih so te težnje najprej naletele na odpor, pravniki so se predvsem upirali opuščanju latinščine, ki se jim je zdela nenadomestljiva za izražanje pojmovnega sveta rimskega prava in je tako ostala v uporabi vse do sredine 18. stoletja. Vendar pa so nekatera sodišča že ob koncu 17. stoletja izdajala sodbe v nemščini, prav tako so notarji, ki so imeli med pravnimi poklici nekoliko nižji status, začeli poslovati v nemščini. Del latinske terminologije je bil preveden v nemščino že v času humanizma (na primer *proprietas* – *Eigentum* – lastnina, *fidejussor* – *Bürge* – porok, *ususfructus* – *Nießbrauch* – užitek, *societas* – *Gesellschaft* – družba). Konec 18. stoletja je v pravnih krogih nemščina prevladala nad latinščino in postala glavni jezik nemške pravne kulture.

V tem obdobju se je uveljavila raba binarnih obrazcev, ki naj bi olajšali razumevanje terminologije. Ti obrazci so bili sestavljeni iz pristnih nemških izrazov, ki so razlagali besede tujega izvora in tujega izraza, ali pa obratno, na primer *publice und öffentlich* (javno), *Bestätigung und Approbation* (potrditev), *exequiren und vollstrecken* (izvršiti), *bona fide und unter gutem Glauben* (v dobri veri).

Pojavljale pa so se tudi radikalnejše zahteve, da je nemščino treba popolnoma očistiti besed tujega izvora, ne le latinskega, ampak tudi francoskega. V skladu s temi zahtevami je bila izpeljana metodična preobrazba oziroma ponemčenje jezika – *Eindeutschung*, ki je uresničevala stališče, da prevzete besede niso potrebne, saj je mogoče vsako besedo tujega izvora nadomestiti s pravimi nemškimi besedami. Christian Wolff (1679–1754) (v Mattila 2006, 167) je celo trdil, da je nemščina za znanstveno rabo primernejša od latinščine in da omogoča izražanje zadev in stvari, ki so delovale barbarsko, če so bile izražene v latinščini. Ta postopek ponemčenja je imel za posledico tvorbo novih besed znanstvene narave – neke vrste umetnih besed (*Kunstwörter*). V dobi razsvetljenstva se je pojavila tudi zamisel, da je treba svet konceptualizirati, ga urediti kot racionalen sistem. Na pravnem področju se je ta zamisel udejanjila v sistematični kodifikaciji. Temeljna ideja te kodifikacije ni bila zbrati pravna pravila, ki so se že uporabljala, ampak najti oziroma ustvariti naravne, smiselne rešitve za pravne probleme. Prav zato se zakonodajna dela iz tega obdobja imenujejo kodifikacije naravnega prava. Uveljavljanje teh pravil je pomenilo istočasen zaton *ius commune* rimskega izvora. Ta kodifikacija se ni dogajala na ravni Svetega rimskega cesarstva, temveč na ravni regionalnih držav tega cesarstva. Razsvetljeni vladarji teh držav so se lotili sestave zakonikov, ki

so temeljili na naravnem pravu. Tako so nastala dela kot je *Allgemeines Landrecht für die preußischen Staaten* (1794), pa tudi *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (1811), to je obči državljanski zakonik, ki predstavlja kodifikacijo avstrijskega civilnega prava in je neposredno vplival tudi na pravo slovenskega kulturnega prostora.

Cilj nemških kodeksov naravnega prava je bil izboljšati pravno zaščito državljanov. Ti naj bi bili dobro seznanjeni s svojimi pravicami in dolžnostmi, zato naj bi bile te jasno razvidne iz pravnih določil, ki so bila zato izjemno podrobna in konkretna, še posebej v primerjavi s Civilnim zakonikom (*Bürgerliches Gesetzbuch* oziroma BGB¹), ki je nastal stoletje kasneje. Ti kodeksi naravnega prava so poskušali zagotavljati najvišjo raven razumljivosti, njihov jezik je bil naraven, slog pa jasen in pedagoški. V prizadevanju za čim večjo jasnost so ta besedila v določilih zakonikov včasih zanemarjala zahtevo po pravni natančnosti.

19. stoletje je prineslo združitev Nemčije in njen vzpon na položaj velesile. Prebujena narodna zavest je tudi okrepila skrb za nacionalni jezik in prizadevanja za očiščenje nemškega jezika vseh tujih vplivov so se še okrepila. Na področju strokovnih jezikov je nastala vrsta neologizmov, ki so nadomestili besede tujega izvora (delež teh je padel s 4 do 5 % na zgolj 0,5 %) in ta proces je zajel tudi pravni jezik. Primeri za takšne zamenjave so na primer *Alimentation – Unterhalt*, *Citation – Ladung*, *Kopie – Abschrift* ipd. Civilni zakonik (BGB), ki je izšel leta 1896, je skoraj v celoti germaniziral terminologijo nemškega zasebnega prava. Vendar pa je bil jezik tega zakonika označen kot *Papierdeutsch*, torej nemščina, ki je nihče ne bi uporabil v govorjeni obliki. Kljub kritikam pa so nemški pravniki ta jezik sprejeli in občutek, da gre za umetno in prisiljeno tvorbo, je postopoma izginil. Obenem so številni pravni termini, ki so jih uporabljali različni organi oblasti v stiku z državljani, sčasoma postali del vsakdanjega jezika. Slog tega jezika je bil abstrakten, kar ga je očitno ločevalo od hoteno razumljivega jezika razsvetljenstva.

V veliki meri je bil ta jezik tudi odraz dogajanj v okviru velikih nemških pravnih šol 19. stoletja. V 19. stoletju je nemška zgodovinska šola prava izpodrinila doktrino naravnega prava, kar je na svojski način odražalo stališče, ki se je v obdobju romantike razvilo v nemški družbi, da je pravo organsko jedro vsake družbe. V prejšnjih obdobjih so bolj poudarjali univerzalnost prava, dejstvo, da je bilo skupno vsemu človeštvu, medtem ko je to obdobje poudarjalo, da se pravo oblikuje s kulturno

1. Glej <http://dejure.org/gesetze/BGB/1943.html>.

dediščino vsakega ljudstva. Nekoliko paradoksalno je to razmišljanje v nemški zgodovinski šoli vodilo k ponovni oživitvi rimskega prava oziroma k zadnji in morda najučinkovitejši romanizaciji, saj naj bi rimsko pravo predstavljalo bistveni del nemške pravne dediščine, ker je odločilno vplivalo na nastanek nacionalnega prava. Iz teh razmišljanj se je rodila tako imenovana pandektistika, proučevanje in praktična uporaba rimskega prava (*Pandektenwissenschaft*), ki je bila deležna velikega občudovanja in posnemanja po vsej Evropi in ki je vplivala na razvoj pravne znanosti tudi v Franciji, Italiji in Avstriji.

Eden od spremnih pojavov, ki so jih sprožila stališča zgodovinske šole, je bila tudi povečana vloga države kot ustvarjalke prava. Razširil se je pravni pozitivizem, v skladu s katerim so zapisani zakoni obveljali kot edini ali vsaj poglavitni pravni vir, obenem pa so pozitivisti sprejeli tudi Montesquieujevo doktrino delitve oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno vejo.

Vzporedno s pandektistiko se je razvila tudi doktrina *Begriffsjurisprudenz* (pojmovna jurisprudenca), katere temeljna ideja je, da je pravni red sistem, ki ga tvorijo pravni koncepti. Obsežen in logično zasnovan sistem pravnih konceptov naj bi tako omogočal hitro in enostavno reševanje sporov.

Kot odgovor na to doktrino sta se razvili dve pravni šoli, to je interesna jurisprudenca (*Interessenjurisprudenz*) in svobodno pravo (*Freirechtsschule*). Obema je bilo skupno stališče, da so pravna pravila samo sredstvo za doseganje družbenih ciljev, vendar pa sta prav pandektistika in *Begriffsjurisprudenz* najmočnejše vplivali na jezik Civilnega zakonika (BGB), ki velja za zakonodajno mojstrovino moderne Nemčije.

Nemški Civilni zakonik (*Bürgerliches Gesetzbuch*) predstavlja izjemen dosežek v razvoju nemškega prava. Odlikuje ga izjemno logična struktura (po zgledu naravoslovnih znanosti), vendar pa njegova vsebina še zdaleč ni zlahka razumljiva za bralca. Gre pravzaprav za vrhunsko delo pravne znanosti, ki pa ni bilo napisano za laike, ampak za sodnike, vešče pravne znanosti. Ena od njegovih ključnih značilnosti je hierarhična razporeditev konceptov (tako imenovane piramide konceptov), zaradi česar je bil deležen velikega občudovanja, pa tudi kritike. Med ključnimi koncepti tega zakonika so »pravni posel« (*Rechtsgeschäft*), ki je popolnoma tuj anglo-ameriškiemu sistemu, o čemer priča tudi cela vrsta prevodnih ustreznic, ki so bile uporabljene za ta termin (*legal act, juristic act, legal transaction* itd.), pa izjava volje (*Willenserklärung, ang. declaration of intention*) in mnogi drugi.

Civilni zakonik je izjemno vplivno delo, ki je kljub velikim družbenim in gospodarskim spremembam svoj pomen ohranilo tudi v 20. stoletju, saj je ostal v veljavi celo v NDR vse do leta 1975, do sprejema vzhodno-nemškega civilnega zakonika.

Abstraktna narava tega dela se močno odraža tudi v jeziku, v katerem je pisan. Čeprav gre za preproste jezikovne strukture in natančen način izražanja, je ta jezik istočasno izjemno strokoven in uporablja množico abstraktnih terminov. Za njihovo razumevanje je treba poznati pravne strukture in institute, na katere se nanašajo, za neposvečene bralce pa je lahko popolnoma nerazumljiv. Kot primer tega abstraktnega sloga navajamo 1942. člen Civilnega zakonika, ki zadeva pridobitev in zavrnitev dediščine:

§ 1942 Anfall und Ausschlagung der Erbschaft

(1) Die Erbschaft geht auf den berufenen Erben unbeschadet des Rechts über, sie auszuschlagen (Anfall der Erbschaft).

(2) Der Fiskus kann die ihm als gesetzlichem Erben angefallene Erbschaft nicht ausschlagen.

(»Pripad in zavrnitev dediščine: (1) Dediščina preide na imenovanega dediča ne glede na njegovo pravico, da dediščino odkloni (pripad dediščine). (2) Davčni organi dediščine, ki mu je kot zakonitemu dediču pripadla, ne morejo zavrniti.« Prevod A. K.)

Gruntar Jermolova opozarja, da so nemška pravna besedila kljub relativno enostavni skladijski strukturi in (navidezno) razumljivi leksiki zaradi visoke stopnje abstraktnosti formulacij pogosto težko razumljiva (Gruntar Jermol 2009, 276). Paradoksalno je, da je prav prizadevanje piscev Civilnega zakonika za kakovost jezika, to je, da bi se izognili gostobesednosti in preštevilnim odvisnikom, imelo za posledico nastanek izjemno abstraktnega jezika, za katerega so značilne nominalizacija in zgoščene, strnjene stavčne strukture in ki je v veliki meri hermetičen. Vsekakor to ni delo, namenjeno široki publiki, in za razliko od francoskega Civilnega zakonika, za katerega velja, da je bil vir navdiha Stendhalu, njegov suhoparni jezik ne bi mogel služiti kot vzor literarnemu delu.

Ko je naraščala politična in gospodarska moč Nemčije, se je širil tudi vpliv nemškega jezika. Poleg tega je Nemčija tudi načrtno ponemčevala slovanska ozemlja, ki so ji pripadala, in v ta namen je bil 1877 sprejet *Gerichtsverfassungsgesetz*, ki je predpisoval, da je nemščina edini jezik za uporabo na sodiščih.

V obdobju nacizma je kljub siceršnjim nacionalističnim težnjam ponovno porasla raba tujk in besed tujega izvora. Nekatere raziskave takratnega jezika kažejo, da je pri uporabi takšnega jezika šlo pravzaprav za doseganje učinkov z uporabo psihologije mase, pri čemer je bil namen uporabe teh besed narediti vtis na poslušalce in bralce tudi z uporabo nerazumljivih terminov (Szalatnay 2007). V povojnem obdobju je prišlo do reakcije na skrajnosti nacistične dobe in opuščene so bile tudi težnje, da bi preprečili vplive drugih jezikov na nemščino. Ponovno so prišle v uporabo številne tujke, kot na primer *Prozeß* namesto izraza *Rechtsstreit*, ki je uporabljen v Civilnem zakoniku. Popuščanje nacionalistične jezikovne politike je tudi omogočilo vpliv angleščine na pravni jezik. Tako so bili prevzeti številni termini, kot na primer *joint venture*, *franchising* itd. Obenem so se pojavila tudi prizadevanja, da bi zagotovili demokratičnost jezika državnih institucij, tako da bi ta jezik poenostavili in približali državljanom, ki pa niso obrodila večjih konkretnih rezultatov.

5.1.2 Značilnosti pravne nemščine

V primerjavi z drugimi pravnimi jeziki velja pravna nemščina za terminološko izjemno bogat jezik, kar gre delno pripisati tudi besedotvornim zakonitostim – možnosti spreminjanja pomena s predponami in pa seveda skoraj neskončnim možnostim tvorbe zloženek. Poleg tega pa pravno razmišljanje, ki temelji na konceptualni analizi, zahteva veliko število nedvoumno različnih izrazov. Tako pokriva na primer nadpomenka *Verstoß* (kršitev) 49 podrejenih terminov, ki se razlikujejo po stopnji krivde storilca in po naravi prekršenege pravila.

Zaradi politike ponemčenja (*Eindeutschung*) nemški pravni jezik danes vsebuje manj besed tujega izvora kot drugi pravni jeziki, vendar je ta njegova podoba nekoliko zavajajoča, saj je veliko število nemških pravnih terminov pravzaprav kalkov, tvorjenih iz latinskih izrazov (že sam izraz *bürgerliches Recht* je kalk latinskega izraza *jus civile*).

Kljub politiki ponemčenja pa tudi pravna nemščina še vsebuje določeno število besed tujega izvora. Poleg latinskih so to besede, prevzete iz renesančne italijanščine (*Konto*, *Risiko*, *Giro*, *Indossament*), pa tudi iz francoščine, posebej na področju mednarodnega prava (na primer *Konvention*, *Konstitution*, *Föderation*), ki pa so izvorno seveda tudi latinske. Danes večina prevzetih besed, tako kot tudi v drugih jezikih, prihaja iz angleščine (*leasing*, *management*).

Kar zadeva skladnjo, je eden najpogostejših očitkov pravni nemščini

ta, da so stavki zapleteni in okorni. Značilno je tudi kopičenje pridevnih prilastkov pred samostalniki, kar otežuje razumevanje besedil.

5.1.3 Razširjenost nemškega pravnega jezika

Nemščina je v pravnem okolju v rabi v številnih državah – poleg ZRN je uradni jezik v Avstriji in Švici poleg francoščine, italijanščine in retoromanščine. Poleg tega ima status uradnega jezika v Severni Italiji (Južna Tirolska) in vzhodnih delih Belgije.

5.1.4 Avstrijska pravna nemščina

Zaradi zgodovinskih vplivov je za slovenski pravni jezik posebnega pomena avstrijska pravna nemščina, ki jo obravnava M. Lohaus (2000) v svojem delu, v katerem preučuje pravno terminologijo Nemčije in Avstrije, razlike in podobnosti nemškega in avstrijskega pravnega jezika ter razloge zanje.

Zgodovinsko gledano nemščina v srednjem veku še ni bila enoten jezik in uradni dopisi kanclerstva Svetega rimskega cesarstva so bili pisani v različnih narečjih. Ob koncu srednjega veka se je razširila raba bavarsko-avstrijskega jezikovnega standarda (*Gemeines Deutsch*) v južnem delu nemškega jezikovnega območja. Z reformacijo in z jezikovnim standardom, ki ga je uvedel Luther, so se razlike med luteranskim in katoliškim delom nemških ozemelj še poglobile. Na to dogajanje so se odzvali jezuiti, ki so vodili protireformacijsko gibanje in so močno podprli razvoj posebnega južnonemškega jezika, ki je bil prežet s katoliškim duhom in je bil pretežno v rabi v dvornih pisarnah.

Kljub temu pa je bila luteranska različica nemščine konec 18. stoletja uvedena tudi v južnih katoliških nemških državah v okviru Svetega rimskega cesarstva. Ta skupni jezik naj bi tudi okreplil nacionalna čustva in prepričanje, da je s stališča kulture nemški narod enoten, kar naj bi bila obenem tudi protiutež upadajoči moči cesarstva. Na jezikovni ravni se je kot prva posledica teh okrepljenih narodnostnih čustev razvilo močno nasprotovanje latinščini. Druga posledica pa je bilo poenotenje pisnega jezika, s čimer naj bi bilo politično razdrobljeno cesarstvo združeno vsaj na jezikovni ravni. Ta jezik je temeljil na pisnem jeziku osrednjega dela Nemčije, ki je bil po Luthrovi dobi še izpopolnjen. V nasprotju s tem jezikom pa je južna različica nemščine (*Gemeines Deutsch*) kot uradni jezik postajala vse šibkejša zaradi velikega pomena latinščine, in pa ker so ta jezik istovetili z jezikom katoliške duhovščine (*Jesuitendeutsch*), Cerkev pa je bila v času razsvetljenstva deležna številnih kritik.

Končno odločitev, da nemščina osrednjega dela Nemčije postane uradni jezik tudi v Avstriji, sta sprejela razsvetljena vladarja Marija Terezija in Jožef II. ki sta podpirala prizadevanja za poenotenje nemškega jezika. V nadaljevanju te usmeritve je Avstrija leta 1901 podpisala Konvencijo nemško govorečih držav o nemškem pravopisu (Lohaus 2000, 35–42).

Prusija in Avstrija sta v tem obdobju postali tekmiči, ki sta pridobili položaj najmočnejših nemško govorečih državah. Zaradi tega rivalstva v Nemško zvezo (*Deutscher Bund*), ki je nastala 1815 in je združevala 35 kneževin in 4 svobodna mesta, niso bila vključena vsa avstrijska ozemlja (izvzeta so bila ozemlja, ki so sodila pod madžarsko krono, Galicija, Bukovina, Dalmacija, Istra, Benečija in Lombardija). Avstrija se je tako samostojno razvijala v velesilo, ki so jo tvorile predvsem nenemško govoreče pokrajine, in kot taka se tudi ni pridružila Nemškemu cesarstvu l. 1871.

Ta zgodovinski razvoj pojasnjuje specifične lastnosti avstrijskega pravnega jezika, saj je Avstrija že zgodaj imela lasten sodni in upravni sistem, ki sta že v 19. stoletju razvila tudi lastno terminologijo. Avstrijski jezik tudi ni doživel vpliva ponemčenja (*Eindeutschung*) v obdobju, ko je bilo to v Nemčiji najbolj intenzivno. V avstrijskem pravnem jeziku so bile v rabo vpeljane številne besede, ki so bile v Nemčiji neznane, nekatere besede pa so imele tudi različne pomene (Lohaus 2000, 49–50). Ta terminološka razhajanja je spodbujalo dejstvo, da je bil nemški vladajoči razred v Avstriji v neprestanem stiku z nenemškimi jezikovnimi skupinami cesarstva. Kot posledica tega stanja se je razvila kultivirana raba nemščine, ki ni imela osnove v pristnih nemških narečjih in je bila imenovana *Schönbrunnerdeutsch* (po cesarski palači) ali *Hofratsdeutsch* (po visokih dvornih uradnikih).

Po propadu avstrijskega cesarstva so nekateri krogi v novonastali državi Avstriji podpirali idejo o združitvi z Nemčijo, vendar pa so velike sile kot zmagovalke prve svetovne vojne te težnje zatrle v versajski mirovni pogodbi. Hitlerjeva Nemčija si je z Anchlussom priključila Avstrijo in šele po tragičnih dogodkih nacizma in druge svetovne vojne so težnje po združitvi z Nemčijo popolnoma zamrle. Avstrijska samostojnost se je izkazovala tudi na jezikovni ravni in leta 1950 je izšel slovar *Österreichisches Wörterbuch*, ki je natančno dokumentiral vse posebnosti avstrijske nemščine.

V osnovi sta si avstrijska in nemška različica pravnega jezika identični, kar je mogoče razložiti s tem, da temelji pravno razmišljanje v obeh državah na isti tradiciji. Skupna podlaga obema je nemško obče

pravo oziroma *jus commune*, omeniti pa je treba tudi vpliv predstavnikov pandektne šole, ki so v 19. stoletju predavali na avstrijskih univerzah. Konceptualni jezik teh univerzitetnih profesorjev še danes predstavlja neke vrste *lingvo franko* nemških pravnih strokovnjakov.

Prav zaradi te konceptualne podlage sta pravni terminologiji v Nemčiji in Avstriji vsaj zelo podobni, če ne enaki. Seveda pa obstajajo odstopanja. Tako Lohausova v svojem delu navaja okrog 650 avstrijskih terminov, ki se razlikujejo od ustreznih izrazov v nemščini. Köhlerjev pravni slovar vsebuje okrog 5000 terminov, tako da je razhajajočih se terminov pribl. 13 %. Ta delež je bistveno višji kot v vsakodnevem jeziku, kjer je specifičnih avstrijskih besed okrog 2 %.

Terminološke razlike zadevajo različna pravna področja, večina pa se jih pojavlja na področju upravnega prava in ureditve upravnih postopkov in pa civilnega prava in civilnega postopkovnega prava. Podobno kot med anglo-ameriškim in kontinentalnim pravom tudi v tem primeru razlike zadevajo tudi poimenovanja sodišč, tako so na primer avstrijska prvostopenjska sodišča imenovana *Bezirksgericht* (v Nemčiji *Amtsgericht*), za priziv oziroma pritožbo v civilnih zadevah pa se v Avstriji uporablja termin *Rekurs*, v Nemčiji *Beschwerde*. Vsekakor je avstrijski pravni jezik iz zgodovinskih razlogov močno vplival tudi na nastanek in razvoj slovenskega pravnega jezika (glej poglavje 5.3.).

5.1.5 Mednarodni položaj pravne nemščine

V obdobju nemškega in pa avstro-ogrškega cesarstva je bila nemščina najbolj razširjen jezik v Evropi. V poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju je celo uživala status uradnega jezika v večjem delu srednje in vzhodne Evrope, pa tudi na zahodu sta bili Alzacija in Lorena del nemškega cesarstva.

Ta dominantni položaj se je odražal med drugim tudi v razširjenosti študija nemščine – okrog leta 1900 je bilo učenje oziroma študij nemščine na primer najbolj razširjen jezikovni študij v Franciji, tik pred prvo svetovno vojno je bil na tretjem mestu, v severni in vzhodni Evropi pa odvisno od posameznih držav – celo na prvem oziroma drugem mestu (Mattila 2006, 179–180).

Po l. 1918 se je pomen nemščine bistveno zmanjšal, saj sta bili Nemčija in Avstrija poraženi in na njunih nekdanjih ozemljih je nastala vrsta novih negermanskih držav, v katerih nemščina ni bila več uradni jezik. Obdobje nacizma in poraz Nemčije v drugi svetovni vojni sta še pospešili zaton nemščine kot mednarodnega jezika.

V obdobju po drugi svetovni vojni se je zato nemščina znašla v slab-

šem mednarodnem položaju kot angleščina in francoščina, zmanjšalo se je tudi zanimanje za njeno učenje. Vendar pa nemščina ostaja pomemben jezik, ki ga danes v Evropi kot prvi jezik uporablja približno 90 milijonov ljudi, pa še dodatnih 10 milijonov, ki jo uporabljajo kot drugi jezik (Mattila 2006, 180). Po padcu berlinskega zidu se je položaj nemščine nekoliko okrepil tudi v vzhodno- in srednjeevropskih državah.

Vpliv nemščine kot pravne *lingve franke* je povezan z vplivom nemškega prava. V obdobju velikih kodifikacij v 19. in 20. stoletju je samo Civilni zakonik izjemno močno vplival na prava drugih držav, saj je bil sistem konceptov tega zakonika prevzet v ustrezne zakonike Japonske, Brazilije, Siama, Kitajske in Grčije, vplival pa je tudi na madžarsko, turško, mehiško in perujsko pravo (Mattila 2006, 180).

Zelo vpliven je bil tudi švicarski Civilni zakonik (*Zivilgesetzbuch*) iz leta 1907. Ta zakonik odraža duh razsvetljenstva, ki je poudarjalo pomen razumljivosti pravnih določil in je bil skoraj v celoti prevzet v Turčiji v obdobju Atatürkovih reform.

Vpliv nemškega prava se je po padcu berlinskega zidu okrepil tudi v nekdanjih socialističnih državah, še posebej v Češki republiki in nekaterih bivših sovjetskih republikah.

Posebne okoliščine za širjenje vpliva nemškega prava so nastale v obdobju nacizma, ko so bili številni pravni strokovnjaki, od katerih mnogi židovskega rodu, prisiljeni zapustiti Nemčijo. Nemške pravne fakultete naj bi takrat zaradi emigracij, odpuščanij in prepovedi opravljanja službe izgubile kar tretjino svojih profesorjev. Pravni strokovnjaki, ki so emigrirali v ZDA in Anglijo in so začeli poučevati na tamkajšnjih univerzah, so prenesli vpliv nemškega prava v tamkajšnje pravne kroge.

Danes nemščina zunaj Evrope nima statusa mednarodnega jezika, saj je na primer uradni jezik samo v treh svetovnih organizacijah in delovni jezik v eni sami, vendar pa je uradni jezik 12 evropskih organizacij. V vsakem primeru je njena vloga manjša kot vloga angleščine in francoščine. To velja tudi za njen položaj v EU. Leta 1994 je samo 6 % javnih uslužbencev EU v ustni komunikaciji pretežno uporabljalo nemščino. Število tistih javnih uslužbencev, ki so uporabljali nemščino, ki pa ni bila njihov materni jezik, je bilo še nižje – 3 % (predvsem nizozemskega in danskega rodu). Za komunikacijo izven EU je nemščina služila le v 1 % primerov (von Polenz 1999, 225).

Pomembno vlogo pa ima pravna nemščina kot jezik, v katerem izhaja vrsta priznanih pravnih revij, ki so razširjene in brane po vsej Evropi, na primer *Europarecht*, *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, *Zeit-*

schrift für europäisches Privatrecht in Zeitschrift für europarechtliche Studien.

5.2 Angleški pravni jezik

Angleški pravni jezik je nastal kot izrazno sredstvo konceptualnega sistema angleškega prava in odraža njegovo pravno in jezikovno zgodovino, obenem pa je v svojem razvoju ta jezik doživel močan vpliv latinščine in francoščine. Tako kot se je angleško pravo razvijalo na zelo svojski način, je tudi angleški pravni jezik v marsičem unikaten in brez povezav z drugimi pravnimi jeziki. Da bi razumeli njegovo današnjo podobo, je treba poznati okoliščine, v katerih je nastajalo angleško pravo (prim. Zweigert in Kötz 1998, 180–255).

Ključni temelj angleškega prava je *common-law* (obče pravo), ki pa ima pravzaprav tri različne pomene. Prvi, najširši pomen se nanaša na celotni pravni sistem angleškega izvora, torej pravo Anglije in Walesa, Irske, ZDA, Kanade, Avstralije in Nove Zelandije. V tem najširšem pomenu je enakovreden oziroma sinonim pojmov anglo-ameriško pravo ali anglosaško pravo. Drugi pomen tega imena je, da označuje pravo, ki so ga in ga še ustvarjajo sodišča v Angliji in drugih državah, ki so prevzele angleško kulturo in jezik, in velja poleg zapisanega prava, torej zakonodaje teh držav. V tem pomenu je *common-law* sinonim izrazu *case-law*. Po zelo strokovni interpretaciji ima to poimenovanje še tretji, zelo specializiran pomen in pomeni eno od dveh ključnih področij pravnega sistema *case-law*, pri čemer drugo področje predstavlja pravo pravičnosti (*equity*). V tem delu je termin *common-law* uporabljen kot sopomenka termina anglo-ameriško pravo.

5.2.1 Nastanek sistema *common-law*

Po normanski zasedbi Anglije (1066) je bila država, ki ji je vladal kralj, razdeljena na fevde. Ti fevdi so pripadli kraljevim vazalom, ki so kmalu pridobili precejšnjo moč. Da bi utrdil svojo oblast, je kralj hotel centralizirati sodni sistem kraljestva tako, da je ustanovil *Royal Courts of Justice* (Kraljeva sodišča) v Westminsteru. V prvem obdobju po ustanovitvi sodišč jih vazali niso posebej upoštevali, vendar je njihov pomen rasel obenem s krepitvijo kraljeve moči.

Postopek, prek katerega je stranka v sodnem postopku predložila svoj primer v razsojo kraljevim sodiščem, je bil izjemno zapleten. V ta namen je bilo treba najprej nasloviti prošnjo na kraljevega kanclerja in zaprositi za ukrepanje kraljevega sodišča v določenem sodnem primeru. Če

je kancler presodil, da je zadeva v kraljevi pristojnosti in da je tožnikova zahteva upravičena, je v imenu kralja izdal dokument o tej zadevi, imenovan *writ* (lat. *breve*), naslovljen na lokalnega predstavnika oblasti (*sheriff*). Če nasprotna stran v sporu zahtevi tožnika ni ustregla, je ta lahko spor predložil v natančnejšo presojo kraljevim sodiščem.

Ker je bil ta sistem izjemno zapleten, so pravniki sčasoma začeli označevati in indeksirati primere, v katerih je bilo mogoče izdati *writ*. Na ta način je bila vzpostavljena delitev angleškega prava na področja in razviti so bili temeljni koncepti tega prava. Sistem *common-law* se je tako razvil s postopno ustalitvijo postopkovnih načinov, s katerimi je bilo določeno, kako naj tožnik predstavi svoj primer v vsaki kategoriji sodnih primerov in kakšni ukrepi in dejanja so bili v tem primeru potrebni. Tako je vsakemu sodnemu primeru, v katerem je bilo najprej zaproseno za določeno vrsto *writa*, ustrezal poseben postopek, ki se je razvil na podlagi ustaljenih načinov ravnanj. Ta razvoj je imel za posledico pojmovanje, ki se je globoko ukoreninilo v angleškem pravnem razmišljanju, in sicer, da je pravni red treba kategorizirati glede na vrste sodnih primerov (*case*) in postopkov, od tod tudi drugo poimenovanje za ta sodni sistem, to je *case-law*. Sodbe oziroma odločitve sodišč v posameznih primerih so bile tako bistvenega pomena – ne le za konkretni primer, v katerem so bile izrečene, ampak tudi za bodoče sorodne primere. Na ta način se je postopoma razvil sistem precedensov, ki so vplivali na vse kasnejše sodne odločitve. Ta pravni sistem, ki gradi na sodnih primerih, je izjemno okrepil tudi vlogo in družbeni položaj sodnikov.

5.2.2 Razvoj sistema *equity* (pravo pravičnosti)

V srednjem veku so se kraljeva sodišča preoblikovala v vse bolj arhaične in formalistične sodne organe. Njihova dejavnost je bila rutinska, sodniki so presojali primere, ne da bi upoštevali vsakokratne specifične okoliščine in iz teh razmer se je porodila potreba po možnosti pritožbe proti najbolj neobjektivnim ali krivičnim sodbam. Kancler, ki je bil obenem tudi kraljevi spovednik, je začel s prakso popravljanja oziroma izboljšav sodb, ki so jih izrekla westminstrska sodišča, na podlagi načel naravne pravice. Na ta način je sčasoma nastalo novo sodišče – *Court of Chancery*, kanclerji so postali pravniki. V kasnejših obdobjih je to sodišče oblikovalo lastna pravna sredstva in natančno razdelan sistem pravnih konceptov, ki so se samo še v obrisih navezovali na načela poštenosti in razumnosti.

V 17. stoletju je prišlo do pravega boja za premoč med Westminstr-

skimi sodišči in *Court of Chancery*, ki se je končal tako, da je bilo vsakemu od njih dodeljeno lastno področje pristojnosti. Posledično je tako prišlo do temeljne tehnične delitve angleškega prava – na sistem *common-law* (obče pravo) in na *equity* (pravo pravičnosti), ki je bila ohranjena tudi potem, ko se je v 19. stoletju angleški pravni sistem združil in je bilo sodišče *Court of Chancery* ukinjeno.

Ena od ključnih značilnosti angleškega prava je tudi njegova kontinuiteta – vse od normanske zasedbe angleška zgodovina ni doživela večjih preobratov, ki bi privedli do reorganizacije pravnega sistema. To je torej sistem, ki ga zaznamuje evolucija, ni pa doživel revolucij, zato so njegovi temelji ostali nespremenjeni vse do danes.

Danes ima parlament sicer suvereno vlogo, saj lahko po zakonodajni poti spremeni katerokoli pravilo, ki se je oblikovalo v sodni praksi, to je kot *case-law*. Tudi obseg današnje zakonodaje je primerljiv z zakonodajo katerekoli kontinentalne države. Kljub temu pa pomen sodne prakse ostaja nespremenjen. Parlamentarni zakoni veljajo za nepopolne, dokler niso pokriti z zadostnim številom precedensov, prek katerih se izoblikuje interpretacija njihovih glavnih določil. Sodni primeri tako ostajajo primarni vir prava, kar se kaže v doktrini precedensa (*stare decisis*), v skladu s katero sodne odločitve služijo kot osnova, iz katere se izkristalizirajo pravna pravila, ki jih je treba spoštovati v kasnejših sodnih primerih.

Temeljna delitev med *common-law* in *equity* je kontinentalnemu pravu neznan, tako kot mnogi drugi instituti angleškega prava. Ta delitev in instituti so nastali, kot je zgoraj opisano, iz postopkovnih načinov (*forms of action*), pri čemer se je pravni sistem oblikoval glede na tožnikove možnosti, da pridobi dostop do pravnih sredstev v različnih vrstah sodnih primerov.

Za razliko od zakonodajalca morajo sodišča začrtati zelo jasne ločnice, saj razsojajo v izjemno različnih posameznih primerih (ki se nujno razlikujejo v nekaterih podrobnostih). Prav zato so tudi pravila, ki so deduktivno izpeljana iz teh primerov, izjemno konkretna in podrobna, zato jih je težko povzdigniti na raven abstrakcije, ki je značilna za pravila, ki nastanejo z znanstveno analizo v okviru pravne znanosti. Posledično so angleški zakoni pogosto izjemno kazuistični in zato okorni.

Kot že omenjeno, imajo angleška sodišča od vselej veliko avtoriteto, že zaradi pomena, ki so ga imela pri oblikovanju sistema. Njihovo avtoriteto še povečuje enotnost angleškega sodnega sistema – Anglija na primer nima upravnih sodišč. Nadalje se za razliko od kontinentalnega

sistema sodniki izbirajo izmed priznanih odvetnikov in njihov status, tako kot status odvetnikov (*barristerjev* in *solicitorjev*), je pomembnejši kot status univerzitetnih profesorjev prava; praksa je torej bolj cenjena kot teorija.

5.2.3 *Germanski elementi v angleškem pravnem jeziku*

Razvoj pravne angleščine je tesno povezan z zgodovinskim razvojem angleškega prava. V anglosaškem obdobju pravni sistem praktično še ni obstajal, obstajala so le običajna plemenska prava. Pojavili pa so se že zametki pravne terminologije – nekateri takratni termini so v rabi še danes, čeprav s spremenjenimi pomeni. Tako so se stari angleški dokumenti, s katerimi se je potrjevala prodaja nepremičnin, ki so bili opremljeni s pečati, imenovali *gewrit* ali *writ*. Kasneje, v normanskem obdobju, so imeli pomembno vlogo pri ustvarjanju sistema občega prava. Danes se *writ* še uporablja v pomenu, katerega korenine segajo v normansko dobo, to je *writ of summons* (sodni poziv na obravnavo).

V času, ko so Anglijo zasedli Vikingi, so anglosaška plemena prevzela veliko skandinavskih besed. Pomembna prevzeta beseda iz tega obdobja je *law*. Iz stare norveščine pa izvirajo besede, kot so *gift*, *loan*, *sale* in *trust*.

Za primitivne skupnosti je bila značilna mistična, magična uporaba jezika – pravna dejanja, kakršno je bilo na primer prenos lastništva, so zahtevala zapletene in natančno predpisane jezikovne obrede. V jezikovnih obrazcih, ki so se uporabljali v teh obredih, je bila pogosta aliteracija, ki je dajala obredu še posebno svečan in mističen značaj. Napaka v takšnem obredu je pomenila, da je bilo pravno dejanje razveljavljeno in nično.

5.2.4 *Latinski in francoski elementi v angleškem pravnem jeziku*

Ko se je od l. 600 dalje sorazmerno hitro razširilo krščanstvo, pa tudi sicer z rimsko oblastjo, so bile prevzete nekatere besede latinskega izvora. Iz tega obdobja so besede, kot na primer *convict* (obsojenec), *admit* (priznati), *mediate* (posredovati), *legitimate* (legitimen, zakonit). V tem obdobju je stara angleščina prevzela tudi besedo *clerk* (uradnik), ki je prvotno pomenila duhovnik (lat. *clericus*). V zgodnjem srednjem veku so znali pisati samo pripadniki višjih slojev, predvsem duhovniki, zato so pogosto služili tudi kot pisarji – iz tega pomena izhaja tudi današnji pomen besede.

Normanska zasedba je v Anglijo pripeljala tudi francosko govoreči

vladajoči razred. Z Viljemom Osvajalcem so se namreč iz Normandije preselile tudi številne plemiške družine. Francoščina v obdobju po normanski zasedbi sicer ni pridobila statusa uradnega pravnega jezika, kar pa ni pomenilo, da je kot pravni jezik služila stara angleščina. Najprej je v sodni rabi povsem prevladala latinščina, saj so tudi v okoliščinah, v katerih se je predhodno uporabljala stara angleščina, Normani uvedli uporabo latinščine, ki so jo bili vajeni uporabljati ob pomembnih priložnostih. V 11. in 12. stoletju so bili tako pravni dokumenti v Angliji (podobno kot drugod v Evropi) pisani v latinščini. V istem obdobju pa je nastal tudi angleški pravni sistem – *common-law*, kar pojasnjuje tudi, zakaj so mnogi specifični termini tega sistema latinski (na primer *breve* za *writ*).

Latinščina, ki je bila jezik angleškega prava, je bila zato močno lokalno obarvana. Termini so morali ustrezno izražati izvirni pomen pojmov prava *common-law*, obenem pa so iz slovničnih razlogov včasih prevzemali pomen, ki je bil drugačen kot v klasični latinščini. Terminologija prava *common-law* v latinščini je le delno nastajala na podlagi klasičnega latinskega besedišča. Pogosto je šlo za latinizirane francoske ali celo angleške besede. Tako je bila germanska beseda *morðer* prenesena v latinščino kot *murdrum*. Poznavalci klasične latinščine so zato to različico latinščine imenovali kar pasja latinščina (*dog Latin*). Ne nazadnje se je tudi način pisanja srednjeveške latinščine pogosto razlikoval od klasičnega zapisa (na primer *predictus* namesto *praedictus* – (prej) omenjeni, navedeni).

Latinščino je v angleških pravnih krogih ob koncu 13. stoletja izrinila francoščina, vendar pa je bil prvi zakon v francoskem jeziku izdan šele 1275, več kot dve stoletji po normanski zasedbi. Ob koncu 13. stoletja sta se tako latinščina kot tudi francoščina pojavljali kot pravna jezika, v začetku 14. stoletju pa je francoščina pridobila monopolni položaj pri zapisovanju zakonov (razen v cerkvenih zadevah). Ob koncu 13. stoletja so kraljeva sodišča v svojih obravnavah vsaj delno uporabljala francoščino in tudi poročila o posameznih sodnih primerih so bila v tem jeziku.

Francoščina je ostala pravni jezik zakonodaje in sodnih postopkov skoraj dve stoletji. Uporaba francoščine ob koncu srednjega veka je ne navaden pojav, saj je ob koncu 13. stoletja francoščina kot sporazumevalni jezik v angleški družbi že začenjala ugašati, obenem pa se je začenjala uveljavljati kot jezik prava, ki so ga kasneje poimenovali *law French*. Razlogi za to so različni. Med drugim je bil ob koncu 13. stoletja del angleške aristokracije še vedno francosko govoreč. Poleg tega

se je val imigracije francoskega zgornjega razreda v Veliko Britanijo ponovil v času poroke Henrika III. z Leonoro Provansalsko leta 1236. V tem obdobju se je položaj francoščine kot jezika kulture močno okreplil. Centralizacija sodnega sistema in politične okoliščine tega obdobja so pripomogle k dodatni konsolidaciji položaja francoščine. Ker se je v tem obdobju sodni sistem sekulariziral, duhovniki niso več delovali kot sodniki. Francoščina je izginjala iz splošne rabe, okreplil pa se je njen status jezika elite. Prav pripadniki te elite so izvajali sodno oblast na višjih sodiščih srednjeveške Anglije, saj je bil sodniški poklic monopol teh družbenih slojev. Poleg tega je uporaba francoščine v sodnih postopkih zagotavljala, da se ostali ljudje niso mogli vpletati v sodni sistem zaradi jezikovnih ovir, ker niso mogli slediti postopku obravnave. Tako imenovani *law French* je bil mrtev jezik, njegovo besedišče je imelo pomen samo v pravnem kontekstu in je bilo zato primerno za terminološko uporabo.

Uporaba latinščine in francoščine v pravnih zadevah je povzročala veliko težav zunaj krogov pravne elite, ki ji je sicer bilo v interesu ohranjati takšno stanje. Kot odziv na takšno stanje in kot prvi poskus, da bi spremenili jezik v rabi na sodiščih, je leta 1362 izšel zakon *Statute of Pleading* (sestavljeno v francoščini), ki je predpisoval, da morajo sodniki uporabljati angleščino, sodni zapisniki pa naj bi bili pisani v francoščini.

Učinek tega zakona ni bil takojšen, francoščina se je še naprej uporabljala v pravnih krogih, vendar pa je počasi le prepuščala mesto angleščini. Ob koncu 14. stoletja so člani parlamenta že uporabljali angleščino, ob koncu 15. stoletja je angleščina postala jezik zakonodaje. V tem obdobju so bila objavljena tudi prva pravna dela v angleščini. Obenem pa je bilo francoščino še slišati na dvoru in občasno na sodiščih vse do 17. stoletja in tudi nekatera dela so bila še pisana v *law French*. Francoščina in latinščina sta bili kot sodna jezika uradno ukinjeni leta 1731. Čeprav je uporaba latinščine v 16. in 17. stoletju zamirala, je ostala pomemben pravni jezik – zapisniki, nekateri sodni dokumenti (*writi*) so bili pisani v latinščini vse do 18. stoletja.

Opisani razvoj angleškega pravnega jezika izpričuje, da je bila angleška pravna stroka v nekem obdobju trijezična, glede na kontekst so se namreč uporabljali trije jeziki – angleščina, francoščina in latinščina. Latinščina je bila jezik pisne pravne komunikacije, angleščina jezik zaslišanj prič, francoščina pa jezik ustne pravne komunikacije. Ti jeziki so medsebojno vplivali drug na drugega, kar je še danes opazno v sodobni pravni angleščini. Pravna angleščina je zelo neenoten jezik, saj po svetu

obstaja več različic tega jezika, razlikuje pa se tudi glede na različne situacije, v katerih se uporablja. Tiersma opozarja na veliko razliko med govornim jezikom sodnih obravnjav in pisnim pravnim jezikom (1999, 5). Ena od razlag zanjo je porotni sistem sodišč – ko se odvetniki obračajo na člane porote, uporabljajo neformalen in čim bolj naraven jezik, da bi prepričali porotnike. V strokovni medsebojni komunikaciji pa uporabljajo visoko strokoven, skoraj hermetičen pravni jezik, pogosto tudi pravno latovščino.

Čeprav sta bili francoščina in latinščina uradno ukinjeni, so njuni vplivi v angleškem pravnem jeziku še vedno zelo močni, saj so nekateri latinski izrazi del vsakodnevnega pravnega besedišča (na primer *stare decisis* – doktrina precedensa, *versus* – proti, *in re* – v zadevi, *affidavit* – izjava pod prisego), zelo pogosti pa so tudi kalki iz teh dveh jezikov. Zanimive so spremembe besedne vrste, kot na primer pri *affidavit* (v latinščini: »on je izjavil«), ki je v današnji pravni angleščini samostalnica in pomeni pisno ali tiskano izjavo pod prisego. Nekateri latinski strokovni izrazi so razumljivi samo v pravnem kontekstu, kot na primer *amicus curiae* (dobesedno prijatelj sodišča), označujoč osebo, ki ni stranka v postopku v ožjem smislu, pa ji sodišče dovoli predstaviti mnenje o določeni zadevi (neke vrste pravni svetovalec sodišča ali izvedenec, ki ga sodišče povabi, da pomaga razjasniti zapleten primer). Ta izraz obstaja samo v anglo-ameriškem sistemu in je bolj razširjen v ZDA kot v Veliki Britaniji.

Vpliv latinščine pa je viden tudi v uporabi tako imenovanih pravnih zaimkov (*legal pronouns*), ki predstavljajo svojevrstno dediščino srednjeveških latinsko govorečih pravnikov in se še danes uporabljajo v pisni pravni angleščini, kot na primer *aforesaid*, *said* (zgoraj ali prej omenjeni).

Vpliv pravne francoščine (*law French*) je opazen v klasičnih panogah angleškega prava (na primer *trust*, nepremičninsko pravo). Poleg tega velik del strokovnega besedišča pravne angleščine izhaja iz stare francoščine (*judge/juge* – sodnik, *verdict/verdict* – sodba, *party/partie* – stranka), pri čemer ustrezni sodobni francoski pravni termini pogosto izhajajo iz drugega korena, kot na primer *agreement* – sporazum, pogodba (fr. *accord*, *convention*, *contrat*), *misdemeanor* – prekršek (fr. *contravention*, *délit mineur*).

Pravna francoščina je močno vplivala na tvorbo angleških besed. Pretekli deležnik v stari francoščini se je tvoril tako, da je bila osnovi dodana končnica *-e* ali pa *-ee*. V angleški pravni francoščini (*law French*) se je s to končnico označevala oseba, ki nekaj prejme ali ki je predmet ne-

kega dejanja (na primer *arrestee/aretiranec*). Temu ustrezno je imela beseda, ki je označevala nosilca dejanja, storilca, končnico *-or*. Na ta način so tvorjeni besedni pari *employer/employee* (delodajalec/delojemalec), *vendor/vendee* (prodajalec/kupec). Podoben ostanek jezikovne rabe v stari pravni francoščini je postavljanje pridevnika za samostalnikom v nekaterih stalnih zvezah – *accounts payable* (kategorija v računovodskih izkazih – obveznosti do upnikov oziroma dobaviteljev), *attorney general* (javni/državni tožilec), *court martial* (vojno sodišče) ipd.

V zvezi z že omenjeno obredno rabo jezika v pravnih postopkih je ponavljanje, ki se kaže kot uporaba binarnih jezikovnih obrazcev, v katerih sta uporabljeni dve besedi z enakim pomenom, od katerih je pogosto ena germanskega, druga pa latinskega/romanskega izvora, na primer *acknowledge and confess* (priznati), *act and deed* (listina), *devise and bequeath* (dati/zapustiti nepremičnino z oporoko), *will and testament* (oporoka) itn. Včasih se pri ponavljanju pojavijo trije izrazi, na primer *null and void and of no effect* (neveljaven), ... *is hereby authorized, empowered and entitled to ...* (... je pooblaščen-a, da ...).

Namen teh ponavljanj, ki v današnjih besedilih delujejo arhaično, ni le ustvariti vtisa vzvišenosti in dostojanstva, njihova uporaba se navezuje tudi na miselnost anglo-ameriških pravnikov, ki stremijo v dokumentih zajeti vse predvidene možnosti in primere – v ta namen uporabljajo sopomenke in polsinonime (glej poglavje 8.2.3.5). S tem je povezana tudi neke vrste gostobesednost kot pomembna značilnost angleškega pravnega jezika. Kot že omenjeno, angleško pravo nastaja skozi lastno zgodovino, zaradi česar so pravna pravila tembolj cenjena, čim starejša so, zato pogosto ostajajo v uporabi stare in pogosto dolge fraze. Po drugi plati temelji to pravo na konkretnih preteklih sodnih primerih (*case-law*), ki morajo biti čim natančneje opisani in opredeljeni, da lahko služijo kot precedens za presojo kasnejših primerov. V ta namen je treba vsak odtenek pomena čim natančneje določiti in opisati, da ne bi prišlo do različnih interpretacij, zato so formulacije v angleških pravnih dokumentih izjemno natančne in gostobesedne.

Te značilnosti so še posebej očitne v angleškem pogodbenem pravu. Ta jezik je še posebej gostobeseden oziroma dolgovezen. Angleške (in ameriške) pogodbe so običajno zelo dolge v primerjavi s primerljivimi pogodbami v kontinentalnih pravnih sistemih (glej poglavje 8.2.1). Prav pri pogodbah se pomen zakonodaje (zapisanega prava) izkaže kot bistven. V angleškem pogodbenem pravu (ki predstavlja posebno pravno panogo) ne obstaja splošna zakonodaja, ki bi urejala tolmačenje posa-

mezne pogodbe (kakršno je obligacijsko pravo v kontinentalnem sistemu), ampak vsako tolmačenje temelji na pretekli pravni praksi. Zato morajo pogodbene stranke v sami pogodbi upoštevati vse okoliščine in dogodke, do katerih bi lahko prišlo v prihodnosti (ne da bi se pri tem lahko sklicevale na neko nadrejeno zakonodajo). Če bi izpušile neko določilo, ne morejo računati na to, da bi v primeru spora sodišče avtomatsko, ob sklicevanju na določen zakon, upoštevalo takšno (nezapisano) določilo. Pogodbeno besedilo mora torej upoštevati vse možnosti, in ker se v skladu s tradicijo sistema *common-law* pogodbena določila vselej tolmačijo zelo dobesedno in ozko, mora pogodba vsebovati vse, kar je potrebno za presojo njene vsebine. Istočasno mora biti dovolj splošna, da zajame vse možne situacije, in obenem dovolj specifična, da pogodbenim strankam zagotovi jasen in nedvoumen pravni položaj. Angleške in ameriške pogodbe zato pogosto vsebujejo dolge sezname in naštevavanja, katerih namen je zajeti oziroma upoštevati vse elemente, na katere bi se pogodba lahko nanašala. Značilne so tudi formulacije, ki opozarjajo, da ti sezname niso dokončni oziroma da niso izčrpani (... *including, but not limited to* ...). Po drugi plati se v teh pogodbah poskuša omejiti možnost neželenih interpretacij z izrazi, kot so »*without admitting*« (ne da bi dovoljevali/dopuščali), *without prejudice to* (ne da bi pri tem prejudicirali/oškodovali/okrnili ali kršili pravico).

Kadar angleščina služi kot *lingva franca* med strankami, ki pripadajo kontinentalnim pravnim sistemom, bi bilo nujno upoštevati, da so zgoraj navedene specifične formulacije v pogodbah vezane na anglo-ameriški pravni sistem. V primeru, ko se stranki dogovorita, da je veljavno pravo v neki pogodbi pravo ene od strank (torej kontinentalno pravo), je treba upoštevati, da besedilne norme, ki veljajo v anglo-ameriški pravni kulturi, niso vselej v skladu s komunikacijskimi normami kontinentalnega pravnega sistema in da se je posledično treba izogibati uvajanju konceptov anglo-ameriškega prava v pogodbo, ki jo ureja kontinentalno pravo, čeprav je pisana v angleškem jeziku (več o tem v analizi pogodbenih besedil 8.1).

5.2.5 Pravna angleščina kot svetovni jezik

Z vzponom Velike Britanije kot kolonialne sile je sistem *common-law* postal eden od svetovnih pravnih sistemov. Danes je prevladujoči pravni sistem v dejansko vseh državah z angleško govorečim prebivalstvom, ali v katerih ima angleščina status uradnega jezika. V procesu širitve na nova področja se je *common-law* spreminjal in tudi prevzemal elemente

drugih pravnih sistemov (kar potrjuje teorijo o *memih*, saj je pravni sistem nedvomno sestavljen iz množice medsebojno povezanih *memov*). Tako je splošno znano, da se pravna sistema ZDA in Velike Britanije razlikujeta, čeprav oba sodita v družino *common-law*. Razlogov za takšno stanje je več. Prvi je ta, da se je *common-law* razvil v fevdalni družbi, ta pa predstavlja družbeni red, ki je bil za ZDA nesprejemljiv že od samega začetka. Poleg tega je bilo v ZDA v prvem obdobju malo šolanih pravnikov, zato je pravo tam dlje časa ostalo manj specializirano. Po vojni za neodvisnost so se v ZDA pojavila protibritanska stališča, obenem pa se je na območjih, ki so bila nekoč last Španije in Francije, ohranil vpliv kontinentalnega prava. Svoje so prispevali tudi pravniki, ki so se iz Evrope preseljevali v ZDA (na primer nemški pravniki v času nacizma).

Na nekaterih področjih, kot so na primer Škotska, Quebec in Južnoafriška republika, se je angleško pravo pomešalo s kontinentalnim. Istočasno pa so mnoge neevropske države prevzele angleško pravo kljub pripadnosti drugim kulturam, na primer mnoge afriške države, v katerih se je angleško pravo pomešalo z običajnimi plemenskimi pravi.

Angleško pravo uporablja kot izrazno sredstvo angleški jezik. Pomen angleščine v današnjem svetu dokazuje dejstvo, da po nekaterih ocenah danes od 1,2 do 1,5 milijarde ljudi obvlada ta jezik, medtem ko število ljudi, katerih znanje angleščine je primerljivo z znanjem maternega, znaša približno 670 milijonov. Kar zadeva pravno angleščino, je angleški jezik uradni jezik v večjem ali manjšem obsegu v 75 državah (dober primer za takšno ureditev je indijska podcelina). Poleg tega 85 % mednarodnih organizacij uporablja angleščino kot enega od uradnih jezikov ali kot edini uradni jezik. V mednarodni trgovini angleščina dejansko prevladuje.

5.2.6 Pravna angleščina v ZDA

Da bi razumeli specifičnost ameriške pravne angleščine, je treba upoštevati dva dejavnika, ki sta delovala nanjo – ameriški način pravnega razmišljanja, ki se navezuje na angleškega in zato izraža sorodnost pravnih kultur, in pa temeljno organiziranost ZDA, ki se zelo razlikuje od britanske, kar tudi na svojski način pojasnjuje razlike med angleškim in ameriškim pravnim jezikom.

Neposredni vpliv angleškega prava na ozemlju, ki danes pripada ZDA, je zgodovinsko gledano prenehal s proglasitvijo neodvisnosti ZDA in je danes le še simboličen. Ameriški sodniki izjemno redko citirajo angleške sodbe, pravila, ki so bila v okviru sistema *case-law* razvita v Veliki

Britaniji, se v ZDA ne prevzemajo. Kljub temu pa so temeljni pristop k pravnemu redu, osnovna načela in pravni koncepti, kot tudi ključna pravna terminologija, enaki v ZDA in Veliki Britaniji. Zanimivo je tudi, da sodbe britanskih sodišč iz obdobja pred ameriško neodvisnostjo še vedno veljajo kot pomemben del ameriške pravne tradicije.

Podobno kot v angleški pravni kulturi so tudi za ameriško značilne tri globoko ukoreninjene ideje: prva je popolna suverenost prava, kar pomeni, da smejo neodvisna sodišča preverjati zakonitost delovanja organov državne oblasti, druga sprejemanje sodnih odločitev na podlagi precedensov, to je predhodnih odločitev, in tretja pojmovanje sodnega procesa kot neke vrste spopada (načelo adversarnosti), pri čemer sta stranki v postopku nasprotnika, ki s svojimi dejanji določata potek postopka, sodnik in člani porote pa so nevtralni arbitri.

Enako kot v angleškem pravu tudi v ameriškem ne najdemo razdelitve na panoge, ki so značilne za kontinentalno evropsko pravo. Ameriško pravo sicer pozna delitev na *common-law* in *equity*, vendar sta se ti dve panogi spojili, tako da se na ameriških pravnih fakultetah *equity* kot študijski predmet ne predava več. Kljub tej spojitvi pa delitev na ta dva instituta v nekaterih zadevah ohranja svoj pomen. V katero od teh dveh kategorij sodi zadeva, je na primer pomembno, ko se določa, ali je za njeno obravnavo potrebna prisotnost porote. Prav tako se pravice, ki izhajajo iz *equity*, to je prava pravičnosti, še vedno označujejo s terminom *equitable rights*.

V ameriškem pravu je podobno kot v kontinentalnem pomembna delitev na materialno in postopkovno pravo, obenem pa je podobno kot v angleški tradiciji delitev na zasebno in javno pravo manj pomembna kot v kontinentalnih pravnih sistemih.

Kar pa daje svojski značaj ameriškem pravu, je način organiziranosti države. Ustava ZDA ima nekatere lastnosti, zaradi katerih je bila vzor za ustavne ureditve mnogih držav po svetu – predvsem gre za delitev oblasti in izvorno federalno ureditev. V skladu z ustavo je državna oblast razdeljena na tri veje – na izvršne organe (to so predsednik in uslužbenci javnih služb, ki so mu podrejeni), zakonodajni organ (kongres, ki ga sestavljata predstavniški dom – *House of Representatives* in senat) in pa pravosodni sistem (sodišča). Ta delitev pa ni absolutna – zvezna sodišča imajo moč, da odločijo, ali je zakon, ki ga sprejme kongres, v nasprotju z ustavo, in preprečijo njegovo uveljavitev. Za federalno ureditev pa je značilna delitev oblasti med zvezno državo in posameznimi državami. Posamezne države imajo vsa pooblastila, ki niso izrecno izvzeta iz nji-

hove pristojnosti z ustavo. To pomeni, da ima vsaka zvezna država svoj pravni red in neodvisen sodni sistem. V zadnjih letih se je področje delovanja zvezne (federalne) države razširilo, saj je vrhovno sodišče ustavo tolmačilo v korist države, na primer pri urejanju trgovine med posameznimi zveznimi državami.

Kar zadeva ameriški pravni jezik, je ta v veliki meri enak angleškemu zaradi skupnih temeljev pravnega reda in enakega pravnega razmišljanja. Tudi dela, ki se najbolj poglobljeno ukvarjajo z značilnostmi pravne angleščine, so nastala v ZDA (Mellinkoff 1963; Tiersma 1999). Ker pa je ameriška različica prava *common-law* iz zgodovinskih razlogov doživela svojski razvoj, se v jeziku kažejo tudi nekatere razlike. Gre na primer za poimenovanja različnih sodišč – sodišča prve stopnje v ZDA predstavljajo *district courts* (okrožna sodišča) in nekatera specializirana sodišča. Država je razdeljena v sodna okrožja. Vsaka zvezna država obsega najmanj eno okrožje. Sodišča druge stopnje so *courts of appeal* (apelacijska oziroma prizivna sodišča). Vrhovno sodišče ZDA je edino sodišče, katerega ustanovitev predvideva ustava. Vsaka posamezna zvezna država ima nato še podobno organiziran lastni sistem sodišč.

V Veliki Britaniji je sistem sodišč drugačen. Tako se sodišča prve stopnje imenujejo *magistrate's courts* in *county courts*. Na drugi stopnji je eno samo sodišče – *Supreme Court of Judicature*, ki ima tri organe *High Court of Justice*, *Crown Court* in *Court of Appeal*. *High Court of Justice* ima tri oddelke – *Queen's Bench Division*, *Chancery Division* in *Family Division*. Na zadnji instanci sodne primere obravnava zgornji dom parlamenta (*House of Lords*).

Pri nekaterih pravnih pojmih se ameriška pravna terminologija razlikuje od angleške. Ko obravnava sodbo nižjestopenjskega sodišča, jo ameriško prizivno sodišče potrди ali razveljavi (*affirms or reverses*) – ustrezni angleški termini so *allow* in *dismiss*. Prav tako se pravo družb v ZDA imenuje *corporate law*, v Veliki Britaniji pa *company law*.

Arhaični izrazi so se ohranili tudi v ameriškem pravnem jeziku, še posebno v obredni rabi jezika in tudi zapletene formulacije še vedno otežujejo razumevanje pravnega jezika. Iz tega razloga se je v ZDA v 70. letih 20. stoletja porodilo gibanje, imenovano *Plain English Movement*, katerega cilj je bil posodobiti pravni jezik in ga približati državljanom.

S prevajalskega stališča je ameriška pravna angleščina primernejša za izražanje konceptov kontinentalnega prava (tudi zaradi vplivov kontinentalnega prava na ameriško pravo). Poleg tega je imelo ameriško pravo velik vpliv na razvoj pravnih sistemov po vsem svetu. Nekateri

pravni instituti, ki so nastali v ZDA, so bili prevzeti v številnih državah. Ameriška pravna terminologija mora pokrivati različne pravne ureditve v okviru ZDA, zaradi česar je bolj fleksibilna od angleške. Iz teh razlogov je ameriška terminologija tudi primernejša za prevajanje besedil kontinentalnega prava v angleščino. Tudi v prevodih, ki so namenjeni za mednarodno rabo, se pogosteje uporabljajo ameriški termini, ker so zaradi globalne razširjenosti in pomena ameriškega prava bolj razširjeni. Vendar pa to dejstvo ni vselej upoštevano, saj se besedila, ki nastajajo v britanskem prostoru za mednarodno rabo, še vedno ravna po normah in konvencijah britanske pravne kulture (glej 8. poglavje – pogodbo E).

5.2.7 Pravna angleščina v mednarodni trgovini

Angleščina je najpomembnejši jezik mednarodnih pogodb. Pogosto jo uporabljajo ljudje, ki niso rojeni govorci angleščine, in sicer v stikih z rojenimi govorci pa tudi kot *lingvo franko*. Tako v pravni praksi vsakodnevno nastajajo pogodbe v angleščini, ki se po jezikovnih značilnostih zgledujejo po tradicionalnih pogodbah, kakršne sestavljajo pravniki v anglo-ameriškem sistemu. Z uporabo svetovnega spleta so vzorci različnih pogodb dostopni vsakomur; tako se dogaja, da stranke s šibkim znanjem angleščine sklepajo pogodbe, v katerih je vrsta pojmov in terminov, ki se navezujejo na anglo-ameriški sistem. Včasih so že same besedilne norme, ki veljajo za anglo-ameriške pogodbe, tuje strankam, ki pripadajo kontinentalnim pravnim sistemom. Tako so na primer klavzule, v katerih stranke s podrobnimi izjavami zagotavljajo neka dejstva (*representations and warranties*, jamstva in zagotovila), na primer da je blago, ki ga prodajalec prodaja, resnično njegova last, v kontinentalni pogodbi neobičajne. Predstavljajo lahko tujek, ki pripelje do nesporazuma ali celo spora. Angleški izrazi, ki se navezujejo na termin *equity*, kot na primer *equitable right*, se tako pogosto napačno tolmačijo enostavno kot pravičnost oziroma »pošten, razumen, pravičen«, v resnici pa pomenijo, da so v pristojnosti sodišč sistema *equity*. Podobno ima lahko termin *execute* v kontekstu pogodbe dva pomena – izpolniti pogodbo ali pa jo podpisati.

Ker se v mednarodnih pogodbah običajno določi merodajno pravo in pristojno sodišče, lahko postanejo izrazi, ki so močno označeni s pomenom, ki ga imajo v anglo-ameriškem pravnem sistemu, če jih morajo interpretirati strokovnjaki kontinentalnih sodišč, vir nesporazumov, napačnih tolmačenj in zato velikih težav. Angleščina kot pravna *lingva franca* zahteva zato izjemno selektivno rabo – pri njeni uporabi

se je treba izogibati specifičnim normam in konvencijam, ki veljajo izključno za besedila znotraj anglo-ameriškega pravnega sistema in bi v komunikaciji med udeleženci iz kontinentalnih pravnih sistemov lahko privedla do napačnih tolmačenj in posledično oteževala ali v tovrstni pravni komunikaciji celo onemogočila sporazumevanje med udeleženci (več o tem v drugem delu).

5.3 Slovenski pravni jezik

5.3.1 Zgodovinski pogled na slovenski pravni jezik

Če lahko za angleški in nemški pravni jezik rečemo, da odražata zgodovinski razvoj pripadajočih pravnih sistemov, tega za slovenski pravni jezik ni mogoče trditi. Tudi če iščemo opis slovenskega pravnega sistema v temeljnih delih primerjalnega prava (David in Grasmann 1998; Zweigert in Kötz 1998), o njem ne najdemo veliko zapisanega, saj je samostojno slovensko pravo nastalo šele 1991, ko je Slovenija postala neodvisna država.

O pravu, ki je veljalo za slovenski prostor v okviru predvojne Jugoslavije ter kasnejših FLRJ in SFRJ, je v teh delih zaslediti le obrobne pripombe. Tako je v zvezi z vplivom nemškega Civilnega zakonika omenjeno, da je na pravni sistem Jugoslavije po njenem nastanku l. 1918 vplivalo predvsem avstrijsko pravo, kasnejša zakonodaja in zakoni s področja zasebnega prava pa so se v precejšnji meri zgledovali po nemškem pravu (Zweigert in Kötz 1998, 154). Kar zadeva avstrijski Občji državljanski zakonik (ABGB), ista avtorja navajata, da je bila širitev tega zakonika predvsem delo razsvetljenih uradnikov absolutistične in avtoritarne države, zato ni imel velikega vpliva zunaj njenih meja, dokazano pa je vplival na pravo nenemško govorečih delov avstro-ogrskega cesarstva, med drugim tudi na slovensko ozemlje (Zweigert in Kötz 1998, 166). Zanimivo je, da slovansko govoreče dežele nikoli niso razvile neke tako imenovane slovanske pravne družine, Poljska je bila tako pod vplivom francoskega prava, južnoslovanske dežele pa pod vplivom avstrijskega Občega državljanskega zakonika, z izjemo črnogorskega zakonika, ki je zavestno črpal iz južnoslovanskega ljudskega izročila (David in Grasmann 1998, 75). Kar zadeva pravni sistem povojne Jugoslavije, v katerega je kot ena od zveznih republik spadala Slovenija, ga omenjeni klasični deli s področja primerjalnega prava uvrščata v tako imenovano socialistično pravno družino, vendar z omejitvami glede specifične ureditve posameznih pravnih področij v jugoslovanskem pravu. Po vojni se je izoblikovala socialistična pravna družina, ki se je od prej obstoječih

pravnih družin razlikovala predvsem po političnem sistemu in gospodarski strukturi (David in Grassmann 1998, 142) oziroma po ideoloških merilih (Zweigert in Kötz 1998, 72). Nekateri avtorji (Wieacker 1952, 506 in dalje) celo menijo, da gre v tem primeru samo za podskupino celinskoevropske, to je rimsko-germanske pravne družine. Te države so ohranile delitev prava na temeljna področja, institute in pravno terminologijo, ki so v veliki meri temeljili na srednjeevropski pravni vedi, ki jo je zaznamoval pandektni nauk (David in Grassman 1998, 87). Ista avtorja opozarjata tudi, da je bila socialistična Jugoslavija v posebnem položaju glede na ostale države te družine tudi na političnem področju, saj je dopuščala več svobode zasebnemu razvoju, zanj je bil značilen pluralizem, ki je izhajal iz zvezne zgradbe države z različnimi družbenimi in gospodarskimi razmerami v posameznih republikah, zato njen pravni sistem označujeta kar kot vmesno stopnjo med pravnimi sistemi drugih socialističnih držav in celinskoevropsko družino. Omenjata tudi, da je znotraj jugoslovanskega sistema Slovenija izstopala s svojim posebnim kmečkim dednim pravom in da se je uveljavilo nekakšno zasebno-avtonomno trgovinsko pravo za promet med kolektivnimi podjetji, za katera se je razvilo posebno podjetniško ustavno pravo (David in Grassman 1998, 90).

Slovenski pravni sistem je bil kot neodvisen sistem vzpostavljen šele leta 1991, ko se je Slovenija oblikovala kot samostojna in neodvisna država s sprejetjem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije ter Ustavnega zakona za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, hkrati pa je sprejela tudi Deklaracijo o neodvisnosti. Tega leta so se 29. oktobra v okviru Svobodne katedre na Pravni fakulteti v Ljubljani zbrali najvidnejši slovenski pravniki na razgovoru o razvoju slovenskega pravnega sistema (Jakulin 1991, 17) in zastavili smernice za razvoj pravnega sistema novonastale države.

Pravni sistem, ki je veljal l. 1991 po osamosvojitvi Slovenije, so sestavljali zvezni predpisi, ki so bili prevzeti v republiško zakonodajo (260–280 zakonov), vendar le tisti in v tolikšni meri, kolikor ti niso bili v nasprotju s slovenskim pravnim redom, in pa veljavni republiški predpisi in samoupravni splošni akti z najrazličnejših področij (Jakulin 1991, 17). Po sprejemu amandmajev št. 96 in 99 k Ustavi republike Slovenije je bila sprejeta najnujnejša zakonodaja na gospodarskem in političnem področju, vendar nadaljnje spremembe niso bile možne, ker bi bile v nasprotju z veljavno ustavo, ki je bila vezana na sistem samoupravljanja.

S sprejetjem ustave decembra 1991 se je Slovenija pridružila državam evropskega oziroma zahodnega sveta, ki so svoje temeljne ustavne standarde razvile v nekaj stoletjih. Ti temeljni standardi zadevajo predvsem ustavno pravico naroda do samoodločbe ter varstvo temeljnih človekovih pravic in svoboščin, pa tudi varstvo in ohranitev narodnih manjšin. Na političnem področju ta temeljna načela obsegajo delitev državne oblasti in zagotovitev demokracije prek njenih posrednih in neposrednih oblik. Kar zadeva ekonomsko področje, je bila vzpostavljena svoboda zasebne lastnine in drugih lastninskih oblik ter tržnega gospodarstva (z nekaterimi omejitvami), obenem pa so bile zagotovljene tudi institucije socialne države. Ključnega pomena je bilo tudi udejanjenje načela pravne države v najširšem pomenu, pa tudi načela laičnosti države, v skladu s katerim so cerkvene ustanove v političnem in pravnem smislu del civilne družbe (Bohinc, Cerar in Rajgelj 2006, 201). V novi državi je bila tako sprejeta zakonodaja s področja osebnih in kapitalskih družb, soupravljanja delavcev, prisilne poravnave in stečaja, vzajemnih skladov in investicijskih družb, varstva konkurence, tehničnih predpisov in standardizacije, varstva industrijske lastnine, finančnega poslovanja, borze vrednostnih papirjev, notariata in še veliko drugih ključnih zakonov, ki so bili potrebni za vzpostavitev normativnega okvira, potrebna za tržno zasnovani model gospodarstva sodobne države (Janko 1991, 471). Novi zakoni so morali biti usklajeni z direktivami, priporočili in drugimi pravnimi akti Evropske unije (takrat še Evropske skupnosti), saj se je slovenska zunanja politika kmalu po osamosvojitvi odločila za vstop v EU in kasneje tudi v zvezo NATO, zaradi česar je bila ustava marca 2003 tudi ustrezno spremenjena.

Če govorimo o pravu pred letom 1991, gre bolj za pravo, ki je veljalo na slovenskem ozemlju ali za Slovence kot narod, kot pa za samostojen slovenski pravni sistem, kar podrobno opisuje Vilfan v svojem delu *Pravna zgodovina Slovencev* (1996). Slovenski pravni jezik pa se je kot izrazno in komunikacijsko sredstvo prava in pravnih sistemov, ki so veljali na slovenskem ozemlju, razvil mnogo prej.

Začetki slovenskega prava se navezujejo na staroslovansko pravo, pri katerem gre bolj za organizacijsko obliko družbe in za običaje, po katerih so ljudje uravnavali svoja razmerja, kot za pravni red v današnjem smislu. O Slovanih in njihovi ureditvi so pisali nekateri bizantinski pisci, ko so Slovani ob koncu 5. stoletja prodrli do Donave in v naslednjih desetletjih napadali bizantinsko državo. Ti vpadi so potekali najbolj intenzivno v času cesarja Justinijana, v obdobju, ko je nastajal najobse-

žnejši zapis rimskega prava *Codex juris civilis*. Zapisi bizantinskih piscev omenjajo demokratično urejenost slovanske skupnosti in opisujejo svobodoljubnost Slovanov, obenem pa njihovo slabo organiziranost in nesposobnost za ustanovitev lastne države.

Zanimivo je, da tudi na področju zgodovine prava kot najpomembnejšo metodo za spoznavanje staroslovanskega prava Vilfan omenja primerjalnojezikoslovno metodo (1996, 25–28). Tako je mogoče iz dejstva, da različni slovanski jeziki poznajo in uporabljajo isti izraz za neki pravni pojem, sklepati o tem, da je bil ta pojem znan že v staroslovanskem pravu. Dober primer je že sama beseda pravo in sorodni izrazi »pravda«, »pravica«, iz katerih je izpeljana vrsta pravnih terminov. Pri-sega v sakralnem smislu se je imenovala »rota« in iz tega izraza se je v današnjem jeziku ohranil glagol »rotiti«. Pojmi, ki označujejo lastnino, v sodobnih slovanskih jezikih izhajajo iz korenov »last«, »svoj« ali »sopstven«, nanašajo pa se predvsem na osebno lastnino. Da se je pomenski obseg kasneje razširil na druge vrste lastnine, tudi zemljiško, in s tem povezano moč, dokazuje tudi iz iste osnove izpeljan izraz oblast.

Pomembni so izrazi, ki govorijo o organiziranosti Slovanov, to sta »rod« in »pleme«, ki obstajata v slovanskih jezikih v različnih izpeljankah, pa tudi poimenovanja različnih poglavarjev, kot so »starešina«, »vojvoda« (od voditi), »vladar«, »vladika« (vladati). O tem, kako so ti poglavarji in drugi organi vodili javne zadeve, veliko pove izraz »veča«, ki je staroslovanski izraz za zbor ali skupščino, na kateri so se zbirali pripadniki ali predstavniki širše ali ožje rodovne ali plemenske skupnosti in tudi odločali o sporih. Koren »sod-«, iz katerega so izpeljane besede »soditi«, »sodba«, »sodišče« pomeni tudi sklepanje na veči. Nekatera osnovna razmerja, opravila in dejanja, ki nakazujejo obstoj sistema pravnih pravil, so bila že znana, kar dokazujejo skupni slovanski izrazi, ki jih najdemo v zgodovini različnih panog zasebnega prava, kot na primer »menjava«, »kup(iti)« – čeprav je ta glagol gotskega izvora (*kaupon*, nem. *kaufen*) in so ga Slovani prevzeli od germanskih sosedov še v pradomovini.

Predniki slovenskega naroda so ozemlje današnje Slovenije, pa tudi ozemlja v vzhodnih Alpah, ki so jih nato okrog 1500 izgubili, zavzeli in poselili konec 6. stoletja. Ob tem so prihajali v stik z različnimi ljudstvi in prek njih tudi z njihovimi pravnimi običaji – s prebivalstvom tega območja še iz obdobja pred rimsko zasedbo – z Iliri, Rimljani in romaniziranim prebivalstvom, z različnimi germanskimi ljudstvi in Obri, ki so ta območja zasedali že pred njimi. O vplivu njihovih pravnih ureditev na

Slovence ni veliko znanega, domneva se, da se je slovansko plemensko pravo pomešalo z ilirskim substratom in z do neke mere prek kontinuitete (predvsem v primorskih mestih) ohranjenim rimskim pravom, ki je prav v 6. stoletju v vzhodnem rimskem cesarstvu doživelo svoj najobširnejši zapis po nalogu cesarja Justinijana, to je že omenjeni kodeks *Corpus juris civilis*. Vendar pa je v rimskem pravu veljalo osebno načelo – plemenski oziroma krajevni izvor osebe je odločal o tem, po katerem pravu živi, in o njenih pravicah po rimskem civilnem pravu, saj je to veljalo samo za rimske državljane – *cives*. Vpliv rimskega prava v kasnejši pravni zgodovini Slovencev je bil najmočnejši šele tisočletje po obdobju selitve narodov, in sicer prek posredovanja drugih ljudstev ob koncu srednjega veka.

Pripadniki drugih plemen, tudi Slovani, ki so živeli v rimski državi, so živeli po svojih, ljudskih pravih – *ius gentium*. Slovani so tako živeli pretežno po svojem plemenskem pravu. Kasneje je v času tako imenovanih barbarskih držav prišlo do vpliva različnih germanskih prav, od katerih je imelo na Slovenskem največji vpliv frankovsko in delno bavarsko pravo.

Čas od naselitve Slovencev v 6. stoletju do popolnega uveljavljanja tuje fevdalne države v 9. in 10. stoletju je doba staroslovenskega prava, ki se deli na dve obdobji – prvo, ko še ne obstaja država in je pravo le skup pravil, ki urejajo življenje v rodovno-plemenski družbi, in drugo, ko že obstaja država, ki razvija elemente fevdalizma. Zapisi iz tega obdobja omenjajo župe kot naselitvena območja (morda tudi kot rodovne enote) in župane kot njihove poglavarje, pa tudi koseze, prvotno kot poseben sloj svobodnih kmetov. Že ob naselitvi so plemenom ali od delkom plemen poveljevali knezi kot plemenski starešine, ki so, ko so se plemena ustalila, postali poglavarji večjega ali manjšega ozemlja, to je kneževine. Zaradi grozeče nevarnosti vpadov drugih ljudstev je nastala prva plemenska zveza pod vodstvom kralja Sama, kasneje pa Karantanija, najpomembnejša slovenska politična tvorba, ki je obstajala od 7. do 11. stoletja. Pri karantanskem knezu vidimo, da je vloga kneza prerasla tudi v državnega poglavarja. V 8. stoletju je po naročilu salzburškega nadškofa nastal spis o Spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev (*Conversio*), ki je glavni pisni vir za spoznavanje staroslovenske družbe in države.

V Karantaniji je veljal obred ustoličevanja knezov na Gosposvetskem polju, ki se je ohranil vse do obdobja prvih Habsburžanov v začetku 15. stoletja. Ustoličevalec koroškega vojvode je nosil naziv »sodnik de-

žele« do 11. stoletja, kar kaže, da je imel knez tudi pomemben položaj v sodstvu. Pomembno vlogo je imel tudi zbor kot posebno volilno telo, ki je knezu, čigar položaj je bil sicer deden, v slovesnem obredu izročilo oblast. Okrog leta 745 je Karantanija prišla najprej pod frankovsko oblast, med letoma 820 in 822 pa je bila spremenjena v mejno grofijo pod bavarskimi grofi. V 9. stoletju je prišlo še do zadnjih poskusov osvoboditve izpod frankovske nadvlade, od tega obdobja dalje pa je slovenska družba izgubila vladajoči sloj, ki so ga zamenjali tuji, pretežno germanški oziroma nemški gospodarji.

V obdobju fevdalizma, to je od propada staroslovenskih kneževin v 9. stoletju do marčne revolucije 1848, je bila večina pravnih razmerij urejena s tako imenovanim običajnim pravom. Slovenske običaje je postopoma izrinilo pravo germanskih narodov (ohranili so se redki slovenski pravni običaji, poleg ustoličevanja knezov na primer še gorske pravde, na Primorskem imenovane gorski zbor, na Dolenjskem, Štajerskem in Kranjskem pa gorske bukve, v katerih gre za urejanje pravnih razmerij v vinogradih). Takratni slovenski pravni jezik je nastajal tako, da so nekateri splošni pogovorni izrazi pridobivali pravni pomen tudi v procesu terminologizacije v pravnih okoljih, ki ga opisuje Škrubejeva (2007, 247 in dalje).

Upoštevati je namreč treba dejstvo, na katerega opozarja Škrubejeva (2007, 253), in sicer, da »obstoj prava ni vezan ne na obstoj države in ne na dejstvo zapisa«. Poleg tega omenja tudi, da pisani zakoni, ki dokazujejo obstoj pravnega sistema, v kontinentalni Evropi sistematično nastajajo zadnjih dvesto let oziroma od konca 18. stoletja, ko so pod absolutističnimi vladarji nastale velike kodifikacije, v katerih je pravo sistematizirano in hierarhično razvrščeno. Od tega obdobja dalje velja kodificirano pravo kot primarni vir prava. Vendar pa pisnih pravnih virov kot dokaza o obstoju prava ni mogoče uporabiti za obdobje pred 18. stoletjem, v nekaterih delih sveta pa niti v današnji dobi. Primarni vir prava v takih primerih je sodna praksa sodišč različnih skupnosti. Ne gre tudi zanemarjati dejstva, da je do 18. stoletja pravna komunikacija potekala pretežno v ustni obliki. Vse do tega obdobja so bili sodniki praviloma laiki, pogosto tudi niso znali brati in pisati. Zapisovanje je bilo prepuščeno njihovim pisarjem. Šele konec 18. stoletja na slovenskem ozemlju cesar izda dvorni dekret in patent o nastavitvah izobraženih oziroma tako imenovanih »izprašanih sodnikov« (Škrubej 2007, 254).

Kar zadeva pisne vire o pravni komunikaciji (različne listine), je treba nadalje upoštevati, da iz jezika, v katerem so pisani, ni mogoče sklepati

o jeziku ustne pravne komunikacije. Tako so redki ohranjeni zapisniki pravnih in pravna pravila iz obdobja pred 18. stoletjem zapisani v nemškem jeziku, kar pa ne dokazuje, da je za udeležence v tej komunikaciji veljalo germansko pravo. Podobno, kot je na nemških ozemljih ustno komuniciranje od 13. stoletja dalje potekalo v nemščini, zapisi o tej komunikaciji pa so bili v latinščini (veljavno pravo pa nikakor ni bilo rimsko), je na slovenskem ozemlju ustna komunikacija potekala v slovenščini, zapisi o tej komunikaciji pa so bili pretežno v nemškem jeziku. Škrubejeva pojasnjuje, da so v ustni komunikaciji sodni zbori avtonomnih srednjeveških in novoveških skupnosti delovali kot stabilno pomenotvorno okolje, v katerem so se nekateri pravno relevantni izrazi terminologizirali in s stalno uporabo v teh okoljih tudi ohranili vse do danes (na primer glagol soditi), kar med drugim priča tudi o obstoju sodne prakse, ki je v ustni obliki potekala v slovenščini.

5.3.2 Razvoj slovenskega pravnega jezika

V obdobju do l. 1848 je slovenski pravni jezik nastajal prek prevajanja (Jemec Tomazin 2009, 67–69). Prvi zapis v slovenskem pravnem jeziku je prevod gorskih bukev Andreja Reclja iz leta 1582 v slovenščino. Precej kasneje, v času cesarice Marije Terezije (1740–1780) je prišlo do sistematičnega prevajanja pravnih besedil v slovenščino, ko so po posodobitvi državne uprave patente (zakone) začeli prevajati v vse jezike habsburške monarhije. Večje število prevodov pravnih aktov v slovenščino je nastalo tudi v času Ilirskih provinc (1809–1813), ko je v Ljubljani izhajal časnik *Télégraphe officiel des Provinces Illyriennes*, v katerem so uradni razglasi izhajali v francoščini, nemščini in slovenščini. Vendar v tej fazi še ne moremo govoriti o sistematičnem nastajanju slovenske pravne terminologije in pravnega jezika, gre bolj za prevajanje, ki je marsikdaj tudi okorno, saj kot prevajalsko strategijo najpogosteje uporablja skladenjske in besedotvorne kalke tujih izrazov, zaradi česar so besedila pogosto težko razumljiva in zato deležna kritik.

Med prevajalci so bili tudi Anton Tomaž Linhart, Valentin Vodnik in Franc Metelko, ki so zaradi svoje siceršnje kulturne vloge vplivali na vzpostavitev terminologije in prilagajanje skladnje pravnega jezika govorniki slovenščini. Kot primer uspešnega prevoda, ki so ga hvalili tudi pravniki v drugi polovici 19. stoletja, velja Metelkov prevod Gozdne naredbe iz leta 1771 (prevedena 1824), ki zaradi zahtevne terminologije velja za poseben prevajalski dosežek.

Revolucionarno leto 1848 zaznamuje pomembno ločnico v nastaja-

nju slovenskega pravnega jezika. Tako je oktobra 1848 avstrijska oblast dovolila ustanovitev poskusne slovenske katedre za zasebno in kazensko pravo v Ljubljani. Marca 1949 je cesar Franc Jožef razglasil državno ustavo avstrijskega cesarstva, s katero je bilo predpisano izdajanje državnega zakonika v desetih jezikih cesarstva. Že decembra istega leta je cesar odobril, da zakoni izidejo najprej v nemščini in se nato postopoma prevajajo v druge jezike, saj je bilo zaradi pomanjkanja usposobljenih prevajalcev izjemno težko zagotoviti prevode v kratkem času. V cesarskem patentu iz leta 1850 pa je bilo določeno, da je uradni jezik najvišjih sodišč nemški, če pa je celotni postopek tekkel v nenemškem jeziku, naj bi tudi vrhovno sodišče svojo odločbo in obrazložitev izdalo v jeziku postopka in v nemščini. Vendar je to ostala le teoretična možnost, saj vrhovno sodišče nikoli ni izdalo nobene odločbe v slovenščini (Kranjc 1998, 173).

Decembra 1852 je bilo s patentom določeno, da kot edini izvornik državnega zakonika velja nemško besedilo. Slovenski prevodi so izhajali v deželnih zakonikih, od 1860 so bili ukinjeni, v obdobju med 1861 in 1869 pa so bili v slovenščino prevedeni samo predpisi, ki so veljali na naselitvenem območju Slovencev. Junija 1869 je bil sprejet nov državni zakonik, vendar je kot izvornik veljalo samo nemško besedilo, prevodi v ostale jezike, med katerimi je bila tudi slovenščina, so imeli status uradnega prevoda (Jemec Tomazin 2009, 69).

Začetek sistematičnega nastajanja slovenskega pravnega jezika oziroma najprej pravne terminologije sega v leto 1848, ko so bila v Ljubljani organizirana prva predavanja iz civilne in kazenske zakonodaje (Kocbek 2004, 107–108). Prva predavatelja sta bila Anton Mažgon in Ernest Lehmann. Po Mažgonovi smrti so bila ta predavanja prenesena na pravno in državoznanstveno fakulteto v Gradcu, kjer pa so zaradi odpora tamkajšnjih nemških nacionalističnih krogov leta 1854 zamrla. Prvi prevajalec splošnega državnega in vladnega zakonskega lista avstro-ogrškega cesarstva je bil priznani slavist in jurist Fran Miklošič (1813–1891), terminološko delo pa so nadaljevali tudi Matej Cigale (1819–1889) in Janko Babnik (1891–1927). Ob prevajanju Občega državlanskega zakonika (prim. Orožen 1996, 229 in dalje), ki je izšel leta 1849, so postali očitni problemi, povezani s pomanjkljivo slovensko pravno terminologijo, zato je Cesarsko-kraljevo Ministrstvo za pravosodje na Dunaju istega leta ustanovilo posebno komisijo in ji poverilo sestavo pravnega slovarja juristično-politične terminologije za vse slovanske jezike avstro-ogrške monarhije. Člani te komisije za južnoslovansko jezikovno po-

dročje so bili najvidnejša imena slovanske lingvistične in pravne znanosti – med drugim tudi srbski jezikoslovec Vuk Stefanović - Karadžić, ki je bil pobudnik ideje, da bi pri določanju pravne terminologije posameznih južnoslovanskih jezikov upoštevali vsakokratni pisni jezik in bi tudi v tem kontekstu uporabljali način pisanja, ki bi bil kolikor je mogoče blizu govorjenemu jeziku. Za slovenski jezik so pri sestavi slovarja sodelovali slovenski jezikoslovec in profesor na dunajski univerzi ter prvi prevajalec Splošnega državnega in vladnega zakonskega lista za avstrijsko cesarstvo Fran Miklošič, dvorni in sodni odvetnik dr. Matija Dolenc in pa Matej Cigale, urednik državnega in vladnega lista. Leta 1853 je tako izšlo prvo strokovno delo s področja slovensko-nemške pravne terminologije, to je *Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs* (Pravno-politična terminologija za slovanske jezike Avstrije). V slovenskem dopolnilu srbskemu in hrvaškemu predgovoru je Matej Cigale, ki je slovar uredil, zapisal, da cilj določiti enotno pravno terminologijo za južnoslovanske jezike takratne Avstrije sicer ni bil popolnoma dosežen, zahvaljujoč se prizadevanjem dr. Matije Dolenca pa je uspelo združiti vse tri južnoslovanske jezike v posebni, ločeni izdaji. Namen, ki ga odraža mikrostruktura tega slovarja, ki nudi ustreznicе nemških gesel v treh jezikih, je bil dokazati sorodnost treh južnoslovanskih jezikov, pri čemer se termini, ki se pojavljajo oziroma ki so svetovani v slovarju, medsebojno podpirajo, opravičujejo in dopolnjujejo. Njegova mikrostruktura je dokaj skopa – za vsak nemški pravni termin ne nudi slovničnih informacij ali natančne definicije pomena, ampak le v hrvaščino, srbsščino in slovenščino prevedeno definicijo, ki v zelo omejenem obsegu daje tudi pravila za pravilno jezikovno rabo (kontekste).

Cigale je bil tudi sicer izjemno ploden prevajalec, ki je v drugi polovici 19. stoletja prevedel vrsto predpisov in obenem zbiral gradivo za nemško-slovenski slovar in pravno terminologijo. Prav zaradi svojega bogatega prevajalskega opusa je bil deležen tudi številnih kritik iz pravnih krogov. Leta 1870 se je odzval nanje s članki v reviji *Pravnik slovenski*, kjer je poudaril, da bi bilo zaradi poenotenja terminologije treba vzpostaviti neke vrste centralno prevajalsko službo (»središna prestavljalnica postav in ukazov za vse Slovence«).

Kljub kritikam pa so Cigaletovi prevodi veljali za zanesljiv prevajalski standard in terminološki vir. Ko so se kasneje v prevodu Občega državnega zakonika začele uporabljati posamezne hrvaške in druge slovanske besede (na primer *brak* za zakon ali zakonsko zvezo), je Cigale to prakso kritiziral (1870, 5–12).

Poleg Cigaleta in Miklošiča je bil za razvoj slovenskega pravnega jezika izjemno zaslužen Jakob Razlag (1826–1880), ki se je obrnil na vse slovenske pravnike in jih povabil k sodelovanju pri nastajanju svojega časopisa *Pravnik slovenski*, ki je prvič izšel 1870, že 1873 pa je prenehal izhajati, saj ni bilo dovolj avtorjev, ki bili pripravljene objavljati v njem, pa tudi ne naročnikov. Razlag si je prizadeval pisati brez tujk in prevzetih besed, vendar je bilo njegovo prizadevanje za izključno rabo slovenskih besed, ki naj bi nadomestile splošno uveljavljene latinske pravne termine, pretirano puristično in zato mnogi predlagani slovenski izrazi v praksi nikoli niso bili sprejeti, na primer prvopis za original, drugopis za duplikat, dosoja za revizijo (Kranjc 1988, 463).

Šele ko je leto 1867 obeležilo začetek dobe avstrijskega konstitucionalizma, je bila na sodiščih in drugih uradih uvedena raba slovenskega jezika, kar je zahtevalo intenzivnejše razvijanje slovenskega pravnega jezika. Tako je leta 1884 v slovenščini izšel Obči sodni red, ki ga je 1782 razglasil cesar Jožef II. Prevedel ga je Alfonz Mosche, kasnejši urednik Slovenskega pravnika. Sistematičnega razvijanja slovenske pravne terminologije so se lotili prevajalci uradnih listov in slovenski pravoslovni pisci, ki so leta 1888 ustanovili društvo Pravniki. Člani društva so si za eno svojih glavnih nalog zastavili skrb za kakovosten prevod zakonov v slovenščino in vzpostavitev slovenske pravne terminologije. Na svojih skupščinah so zato člani društva poročali o napredku pri prevajanju zakonodaje ter usklajevanju in izboljšavah slovenskega pravnega jezika. Že leta 1881 je začel izhajati strokovni časopis *Slovenski pravnik*, ki pa se je vse do leta 1887, ko je po prekinitvah ponovno začel izhajati, soočal z različnimi težavami. V tem časopisu so izhajali številni članki, ki so spodbujali k rabi slovenščine kot pravnega jezika, pa tudi terminološki seznam, v zvezi s katerimi so spodbujali bralce, naj pošiljajo svoje pripombe nanje in predloge izboljšav (Jemec Tomazin 2009, 84).

Eden od urednikov Slovenskega pravnika, ki pa so bili prav vsi zaslužni za razvoj slovenske pravne terminologije, je bil tudi dr. Janko Babnik, avtor leta 1894 izdanega slovarja pravne terminologije *Nemško-slovenska pravna terminologija (Deutsch-slowenische Rechtsterminologie)*.

Leta 1889 je Anton Levec sestavil zbirko 264 obrazcev za slovensko uradovanje na sodiščih. Sodišča v tistem obdobju namreč niso upoštevala veljavnih predpisov, ki so jih obvezovali k rabi slovenščine kot krajevno (tudi deželno) običajnega jezika. Pravniki, med katerimi je bil tudi Ivan Tavčar, ki je sodeloval pri urejanju Slovenskega pravnika, so opozarjali na to, da sodniki, sodni uradniki in tudi sami odvetniki ne ob-

vladajo slovenskega (pravnega) jezika in bi se ga morali naučiti, da bi tako udeležencem v sodnih postopkih zagotovili pravno varnost (Jemec Tomazin 2009, 70). Velike zasluge za oblikovanje slovenske pravne terminologije je imel tudi Karel Štrekelj (1859–1912), redni profesor za slovansko filologijo na graški univerzi, kot urednik slovenske izdaje državnega zakonika.

Kot pojasnjuje predgovor društva Pravniki k slovarju Janka Babnika *Nemško-slovenska pravna terminologija* (1894), se je v času od objave prvega slovarja pravnega jezika v letu 1853 slovenska pravna terminologija razvijala dalje, izšli so novi zakoni, ki so prinašali nove termine in deloma se je stari slovar izkazal kot jezikovno in pravopisno zastarel. V slovenski izdaji Deželnih zakonikov in prevodih posameznih državnih zakonov, ki so v letih od 1854 do 1869 nadomestili slovensko izdajo državnega zakonika, in pa v izdajah državnega zakonskega lista, ki so bili objavljeni v slovenskem jeziku po letu 1870, so bili izrazi, ki so bili normirani v terminologiji iz leta 1853, pogosto opuščeni, istočasno pa so v slovenskem pravosodju in pravni literaturi nastajali novi termini. Vse to je kazalo, da je bilo treba pripraviti novo, sodobnejšo izdajo pravnega slovarja. Združenje »Pravniki« je prevzelo to nalogo in v juniju 1890 so bili slovenski pravniki pozvani, naj se udeležijo pripravljanih del za nov pravni slovar. Njihova naloga je bila primerjati slovenske izdaje državnega in na Kranjskem izdajanega deželnega zakonskega lista z ustreznimi nemškimi besedili in nato zapisovati slovenske ustreznice posameznih nemških besed in fraz na kartotečne kartice. Zbrano gradivo (skupno 45 000 kartic) je bilo zajeto v novem slovarju, ki ga je uredil dr. Janko Babnik. Slovar *Nemško-slovenska pravna terminologija* je dvojezičen in semaziološko urejen. Strukturiran je kot splošen slovar, posamezne enote obsegajo nemško geslo, h kateremu so vselej navedene tudi stalne besedne zveze in fraze, ne pa tudi slovnične informacije, in pa vsakokratno slovensko ustreznico, ki sestoji iz definicije v slovenščini ter delno tudi kolokacij (Kocbek 2004; 112–113).

Čeh Alois Pražak, ki je med leti 1881 in 1888 opravljal funkcijo pravosodnega ministra avstro-ogrskega cesarstva, je še posebej podprl prevajanje zakonodaje iz nemščine in rabo deželnih jezikov na sodiščih (prim. Jemec Tomazin 2009, 71). Po njegovem odhodu z ministrstva se je strpnost do rabe deželnih jezikov nekaj časa še nadaljevala, potem pa se je od konca 19. stoletja stanje slabšalo, odpor proti rabi slovenščine pa se je večal, tako da je leta 1898 prizivni senat na višjem deželnem sodišču v Gradcu slovenskima odvetnikoma prepovedal uporabljati slovenščino

(prim. Vezovišek 1991, 362). Na to prepoved se je odzvala ljubljanska odvetniška zbornica, ki je za svoj edini uradni jezik razglasila slovenščino. Zbornica je leta 1898 uspela uveljaviti slovenščino kot jezik prizivnih razprav v Gradcu, sodišče v Ljubljani pa je slovenščino začelo uporabljati med prvimi inštitucijami takratne države (Wilfan 1969, 418–426).

Nekateri pravniki so opozarjali na nujnost posodabljanja pravne terminologije, ker je 1894 izšel Pleteršnikov slovar, ki je prinašal posodobljeno besedišče, 1898 pa je izšel nov civilni red, zaradi katerega je bila sprejeta vrsta novih zakonov z novimi izrazi, za katere je bilo treba najti slovenske ustreznice. Henrik Tuma je v zvezi s takratno slovensko pravno terminologijo ugotovil, da obstajata dve kategoriji terminov – po eni plati izrazi, ki jih tvorijo kranjski, štajerski in koroški pravniki pod vplivom nemščine, in pa izrazi, ki nastajajo pod vplivom italijanščine na Primorskem, ki pa so za slovenščino »manj pogubni« (Tuma 1915, 98).

Prva svetovna vojna in temeljite spremembe v položaju Slovencev po njenem koncu so pomembno zaznamovale razvoj prava na slovenskih tleh. Decembra 1918 je bila ustanovljena skupna država Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je najprej imenovala kraljestvo SHS, nato kraljevina SHS in od leta 1929 tudi uradno kraljevina Jugoslavija.

Za razvoj slovenske pravne vede in pravnega jezika je bila izjemnega pomena ustanovitev prve slovenske univerze 1919 in v njenem okviru pravne fakultete. Slovenska pravna terminologija, ki je nastajala v tej začetni fazi, je bila pogosto nedosledna in neenotna, pogosto so novi termini nastajali kot bolj ali manj posrečene nove besedne tvorbe, skovane po zgledu nemških terminov ali pa so bili strokovni termini prevzeti iz drugih, slovenščini najbližjih slovanskih jezikov, zlasti iz srbohrvaškega. S tem v zvezi je treba omeniti prizadevanja Josipa Wilfana, ki je opozarjal, da je novonastala država večjezična in da je to večjezičnost treba upoštevati tudi v ustavi (Wilfan 1921, 37–40). Kot knjižna jezika sta sicer veljala srbski/hrvaški in slovenski, vendar je ustavni načrt, pa tudi obe poznejši ustavi (vidovdanska iz l. 1921 in oktroirana iz l. 1931) predvideval en sam jezik, ki je bil imenovan srbsko-hrvaško-slovenski. Ta prizadevanja za enotni jugoslovanski jezik so v praksi pomenila ukinitje slovenskih izrazov, zato je Wilfan zahteval, da v kraljevini veljata dva državna jezika, kar naj bi potrdilo, da je kraljevina res država Srbov, Hrvatov in tudi Slovencev.

Novoustanovljena pravna fakulteta v Ljubljani je začela izdajati revijo *Zbornik znanstvenih razprav*, ki je prevzela vodilno vlogo znanstvene re-

vije. Vendar pa se niti nova revija niti *Slovenski pravnik*, ki je še naprej izhajal, nista sistematično posvečali problematiki slovenskega pravnega jezika.

Po drugi svetovni vojni je prišlo z ustanovitvijo FLRJ (kasnejše SFRJ) zaradi spremembe političnega sistema do velikih sprememb tudi v pravu. Pravo takratne države je z nekaterimi posebnostmi sodilo v socialistično pravno družino (glej poglavje 4.4.1). Spremembe pravnega sistema so se odražale tudi v pravnem jeziku nove države. Revija *Slovenski pravnik* je zadnjič izšla 1944, leta 1946 pa je začel izhajati *Ljudski pravnik*, ki se je leta 1953 preimenoval v *Pravnik*. Ob ustanovitvi je uredniško delo prevzel Božo Vodušek, ki je bil sicer pravnik, pa tudi jezikoslovec, pesnik in prevajalec, ki si je v svojem delu prizadeval za čim boljši slovenski pravni jezik (Vodušek 1946, 315–316). Pri tem je opozarjal na slabosti, ki izhajajo iz »suženjskega prevajanja« uradnega sloga in uradnih izrazov iz drugih jezikov – v preteklosti iz nemščine, ki je slovenskemu uradnemu in pravnemu jeziku tako vtisnila neizbrisen pečat, po letu 1918 pa pretiranemu oklepanju srbščine. Opozarjal je, da v novi državi ni več narodnostnih pritiskov, ki bi opravičevali prevajanje in prenašanje uradnih izrazov in uradnega sloga iz srbščine. Ta praksa se je namreč nadaljevala tudi v povojnem obdobju in Vodušek jo je označil kot škodljivo, saj je slovenski uradni in pravni jezik oddaljevala tako od knjižne slovenščine kot od ljudskega govora. Žal pa Voduškova prizadevanja niso naletela na velik odziv in kakovost pravnih besedil je bila pogosto slabša kot v obdobju med obema vojnama, ker so bili mnogi priznani pravniki, ki so objavljali prispevke v zvezi s pravnim jezikom v *Slovenskem pravniku*, po vojni iz političnih razlogov umaknjeni iz aktivnega strokovnega življenja.

Leta 1974 sta bili sprejeti Ustava SFRJ in Ustava SRS, ki sta pri sestavljanju mednarodnih pogodb zagotovili enakopravnost jezikov narodov in narodnostnih manjšin, kot tudi enakopravnost vseh jezikov jugoslovanskih narodov (Jemec Tomazin 2009, 75–76). Ustava SRS je v 21. členu določala, da je pred uradnimi organi v Sloveniji obvezna uporaba slovenščine.

Kljub zakonsko zagotovljeni enakopravnosti jezikov v SFRJ se je v praksi najpogosteje uporabljala srbohrvaščina. Le redke mednarodne pogodbe so bile sklenjene v slovenščini in drugem tujem jeziku, vsebovale pa so klavzule o avtentičnem besedilu, ki so veljale v primeru jezikovnega neskladja (Čičerov 1978, 286).

Obdobje izgradnje novega družbenega sistema po letu 1945 je bilo

obenem tudi čas, ko se je spreminjal slovenski pravni jezik oziroma terminologija, v kateri je bilo treba upoštevati spremembe in novosti družbenega in pravnega sistema ter obenem posvetiti pozornost jezikovni čistosti in pravilnosti pravnih terminov (Kocbek 2004, 113–115). V času od ustanovitve pravne fakultete v Ljubljani leta 1919 dalje so se prve generacije profesorjev na tej fakulteti poleg svojega znanstvenoraziskovalnega in pedagoškega dela pogosto ukvarjale tudi s terminološkimi problemi. Pri tvorbi enotne slovenske terminologije je včasih prihajalo tudi do ponesrečenih prenosov strokovnih terminov iz sorodnih slovenskih jezikov, predvsem iz srbohrvaškega jezikovnega prostora. Ko je Slovenija postala ena od republik socialistične Jugoslavije, je prišlo do novega selekcioniranja obstoječega terminološkega inventarja. V okviru tega procesa je bilo treba preveriti, kateri od že obstoječih pravnih terminov naj bi bili ohranjeni, kateri opuščeni in katere je bilo treba tvoriti na novo. Do leta 1974 je bil ta proces normiranja terminologije zaključen. Istega leta je izšel slovar Franca Šinka *Pravni izrazi: primerjalni, z decimalno klasifikacijo slovensko-srbohrvaško-francosko-nemško*. Ta slovar je zasnovan sinhrono, predstavlja namreč inventarizacijo pravne terminologije v času svojega nastanka (Kocbek 2004, 113). V okviru precej zožene mikrostrukture prinaša, izhajajoč iz slovenskega jezika, ustreznice v srbohrvaškem, francoskem in nemškem jeziku. Zanimivo je, da je v predgovoru k slovarju omenjeno, da sta v njem upoštevani nemška in francoska pravna terminologija, ker takratno jugoslovansko pravo, enako kot francosko in pravo nemško govorečih dežel, pripada sistemu kontinentalnega evropskega prava, ki temelji na skupni konceptualni tradiciji, čeprav se družbeno-politični sistemi posameznih držav med seboj razlikujejo, torej ne umešča jugoslovanskega prava v družino socialističnega prava.

Specifičnost takratne jugoslovanske družbeno-politične ureditve in tudi pravnega jezika, ki je bil vezan na takratni jugoslovanski pravni sistem, predstavlja *Petjezični glosar ustave in samoupravljanja SFRJ*, delo dr. Janka Goliasa, ki je izšlo leta 1976. Ta glosar je zasnovan kot specializiran slovar in obsega povsem specifičen, tematsko omejen izbor 215 gesel, ki nudijo neke vrste trenutni posnetek jugoslovanskega oziroma slovenskega pravnega sistema in njegove terminologije v obdobju samoupravljanja. V njem so namreč zajeti izrazi, ki se nanašajo na ustavo, samoupravni sistem, ustrezne organe in organizacijske oblike. Ker je bil v času objave tega slovarja jugoslovanski družbeno-politični sistem svojevrsten unikum, je bilo treba najprej določiti in normirati slovensko

terminologijo in v kasnejši fazi na novo tvoriti ustreznice v različnih tujih jezikih, ki so morale biti nato prav tako normirane (na primer »TOZD – Temeljna organizacija združenega dela«/SOAA – *Stammorganisation der assoziierten Arbeit*/BOAL – *Basic Organisation of Associated Labour*). Glosar prinaša v prvem delu izčrpne opise pomena v slovenščini in angleščini in samo kratke prevode gesel v drugih jezikih, v drugem delu pa sezname besed v posameznih jezikih, kar omogoča iskanje, izhajajoč iz kateregakoli upoštevanega jezika. Ne vsebuje pa navodil za rabo besed (kontekstov, kolokacij). Izdalo ga je Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije, ki se je tako vključilo v proces oblikovanja slovenskega pravnega jezika (Kocbek 2004, 113–114).

Izjemno pomembno delo na področju pravne terminologije je opravila terminološka sekcija AZU, kasneje SAZU (Jemec Tomazin 2009, 97–98). Akademija znanosti in umetnosti je bila ustanovljena 1937 in kmalu po ustanovitvi si je zadala nalogo pripraviti pravno in sodnomedicinsko terminologijo. Delo je med drugo svetovno vojno zastalo, po vojni pa so ga nadaljevali. V okviru teh terminoloških dejavnosti so iz uradnih glasil in pravnega slovstva od l. 1895 dalje izpisovali terminološko gradivo – v prvi fazi do leta 1952, nato pa v skrčenem obsegu še do 1986. Rezultat teh terminoloških prizadevanj je izšel leta 1999 kot gradivo z naslovom *Pravni terminološki slovar do leta 1991* (Beran in sod. 1999), ki še vedno predstavlja najobsežnejši pregled sistematično zbranih slovenskih pravnih pojmov. Žal ta slovar ni bil posodobljen zaradi starosti in smrti nekaterih soavtorjev, predvsem pa zaradi sprememb v pravnem jeziku, do katerih je prišlo zaradi osamosvojitve Slovenije in nove zakonodaje.

V okviru ZRC SAZU potekajo trenutno trije pravni terminološki projekti (Jemec Tomazin 2009, 98–99), in sicer priprava pravnozgodovinskega terminološkega slovarja oziroma slovarja starejšega pravnega izrazja, priprava slovarja evropske zakonodaje in sodobnega pravnega slovarja.

Do ključnih sprememb je v slovenskem pravnem jeziku prišlo po letu 1991 in pa z vstopom v Evropsko unijo. Slovenščina je z novo ustavo Republike Slovenije pridobila vse pravice uradnega jezika. Sprejemanje nove zakonodaje je zahtevalo tudi uvajanje novih terminov in prilaganje pravnega jezika. Za nekatera področja je bila ponovno oživiljena starejša slovenska terminologija, na primer za pojme s področja prava družb (kot na primer delnica, delniška družba, nadzorni svet ipd.), ki so s spremembo političnega, pravnega in gospodarskega sistema ponovno postali aktualni.

Ko se je Slovenija odločila za vstop v EU in NATO, je to na jezikovnem področju pomenilo izjemno zahtevno terminološko delo, saj je bilo treba prevesti evropsko zakonodajo in celoten korpus Natovih dokumentov. Leta 2004 je Slovenija postala polnopravna članica EU, s čimer je prevzela pravni red EU. Pravo EU kot nadvladno pravo velja v vseh članicah EU. Pravo skupnosti je enotno in v celoti veljavno v vsej skupnosti in ga ne more razveljaviti posamezno pravo ene države članice. To pravo ima prednost pred pravom držav članic, celo pred njihovim ustavnim pravom, s čimer je suverenost članic omejena. Pravo EU je mednarodni pravni sistem, ki ima po eni plati meddržavno (*inter-governmental*), po drugi pa naddržavno (*supranational*) naravo (Bohinc 2007, 53–55). Glede na pripadnost velikim pravnim družinam ga nekateri avtorji (Cao 2007) uvrščajo med mešane jurisdikcije (glej poglavju 4.4).

Prevzem pravnega reda EU je imel izjemen vpliv tudi na slovenski pravni jezik, saj je uvedel vrsto novih terminov in poimenovanj, ki so nastali kot prevodi iz uradnih jezikov EU, predvsem iz angleščine in francoščine v postopku prevajanja zakonodaje EU.

V obdobju pristopanja k EU je bilo prevajanje zakonodaje EU izjemno obsežen projekt, ki je moral biti izpeljan do vstopa Slovenije v EU maja 2004. Služba Vlade RS za evropske zadeve je prevzela koordinacijo dela med vsemi udeleženi v tem prevajalskem projektu – prevajalci, lektorji in redaktorji, pa tudi skrb za uporabo enotnega izrazja, spremljanje prevoda od naročila do končnega besedila, lektoriranje ter strokovno in pravno redakcijo. V okviru pripravljanja slovenske različice pravnih aktov Evropske unije v okviru nekdanjega Sektorja za prevajanje, redakcijo in terminologijo Službe Vlade RS za evropske zadeve (SVEZ) je nastala terminološka zbirka *Evroterm*, ki je od avgusta 2000 javno dostopna, da bi tako zagotovila poenoteno rabo terminologije EU. Ta zbirka se ureja in dopolnjuje vsak dan in poleg izrazja iz prevodov pravnih aktov EU vsebuje tudi izraze iz prevodov slovenskih predpisov, mednarodnih pogodb, državne korespondence, poročil in sorodnih besedil. *Evroterm* je povezan z *Evrokorpusom*, ki daje možnost, da preverimo kolokacije termina v izvirnem besedilu/izvirnih besedilih in prevodu/prevodih ter tudi, kako je posamezen termin vključen v sobesedilo oziroma kako sobesedilo/kontekst določa uporabo prevodne ustrezne.

Od zaključka predpristopnega projekta priprave slovenske različice pravnih aktov EU nastaja nova terminologija EU v tistih institucijah EU, ki so prevzele pristojnost za pripravo slovenskih različic pravnih aktov EU in se zbira v medinstitucionalni terminološki zbirki *IATE* (In-

ter-Active Terminology for Europe), ki je prav tako kot Evroterm javno dostopna. Terminologija Evroterma je nastajala v skladu z Navodili za prevajanje in lektoriranje pravnih aktov Evropskih skupnosti, ki so bila nekaj časa dostopna na spletnem naslovu SVEZ, zdaj pa so navodila za prevajanje in terminološko usklajevanje del medinstitucionalnega slogovnega priročnika, ki je dostopen na spletu v vseh uradnih jezikih E U.²

5.3.3 Vplivi drugih jezikov na pravno slovenščino

Ker je slovenski pravni jezik sistematično nastajal v drugi polovici 19. stoletja, predvsem na podlagi nemških pravnih besedil, nekatere poteze sodobne pravne slovenščine nakazujejo vpliv nemškega pravnega jezika.

Primer takšnega vpliva je raba trpnika, ki pa je danes »skupaj z brezosebnim izražanjem konstitutivna prvina pravnih in uradovnih (tudi znanstvenih) besedil, ker daje tem besedilom ton uradnosti.« (Kalin Golob 2003, 32–33). Raba trpnika v pravnih besedilih poudarja tudi njihovo splošno veljavnost. Tako so formulacije, kot na primer »Tožba se zavrne« povsem umestne, ker postavljajo v ospredje glagolsko dejanje, vršilec pa je samoumeven oziroma le izvrševalec nečesa, kar določa zakon ali predpis. Raba trpnika pa ni umestna, kadar ga moremo in moramo zaradi jasnosti nadomestiti s tvornikom (Kalin Golob 2003, 33). Trpnik je tako v slovenskih pravnih besedilih pogost in njegova raba smiselna, čeprav njegova razširjenost verjetno kaže tudi na vplive pravne nemščine.

Vpliv pravne nemščine je najmočnejši na leksikalni ravni, saj je slovenska pravna terminologija nastajala pretežno v procesu prevajanja iz nemščine in sta nemško in avstrijsko pravo neposredno vplivala na njeno pojmovno strukturo. Veliko slovenskih pravnih terminov je nastalo s kalkiranjem, na primer predpis (*Vorschrift*), pravni posel (*Rechtsgeschäft*), izjava volje (*Willenserklärung*), in so danes del slovenskega pravnega besedišča.

V času skupne države je na slovenski pravni jezik vplival tudi srbohrvaški jezik in nekateri slavizmi so ohranjeni tudi v sodobnem slovenskem (pravnem) jeziku, na primer *zaključek*, *prekiniti*, *tajnost* (*podatkov*), mnogi pa so bili upravičeno ukinjeni (na primer glasom, potom).

Mattila (2006, 136–158) opozarja, da je v sodobnih pravnih jezikih, torej tudi v slovenščini, še čutiti vpliv latinščine, in sicer tako, da se

2. Glej <http://publications.europa.eu/code/sl/sl-000100.htm>.

uporabljajo neposredno latinski izrazi (na primer *causa* ali kavza, *bona fides, sui generis*), izrazi latinskega izvora, kot na primer kodeks, derogacija, latinski izreki, kot na primer »*Pacta sunt servanda*.« (Dogovore je treba spoštovati), in pa kalki, kot je na primer »litispendenca/visečnost pravde«, »lastnoročno« (lat. *manu propria*). Zanimivi kalki so tudi tako imenovani pravni zaimki (*legal pronouns*), kot so »zgoraj/spodaj imenovani« (*supranominatus/infranominatus*), »omenjeni« (*dictus*), ki so iz pravne latinščine prešli v večino pravnih jezikov.

V sodobnem slovenskem pravnem jeziku je močan tudi vpliv angleščine, saj je bilo prevzetih veliko angleških besed, nekatere so bile prilagojene v pisavi (na primer »franšiza«, »lizing«), mnoge pa ostajajo v izvorni obliki (*know-how, joint-venture*).

V procesu pridruževanja EU je s prevajanjem evropske zakonodaje slovenski pravni jezik prevzel številne termine, med drugim poimenovanja različnih institucij EU, kot na primer Evropsko sodišče, pa tudi specifičnih pojmov, kot je na primer pravni red EU (*acquis communautaire*), direktive, notranji trg ipd. Nekateri avtorji s tem v zvezi govorijo celo o nastajanju evroslovenščine (Kalin Golob 2003, 130–131).

6 Razmerje pravni jezik – pravni sistem

Ko prevaja med različnimi pravnimi sistemi, bi moral prevajalec oceniti stopnjo sorodnosti pravnih sistemov, obenem pa tudi upoštevati tipološko sorodnost jezikov, med katerimi poteka prevod. Če gre za nesorodne pravne sisteme, bo moral računati s problemom pomanjkljive ekvivalence med pravnimi koncepti, v primerih, da prevaja med sorodnimi jeziki, pa se mora zavedati nevarnosti tveganja, da se pri prevodu pojavijo tako imenovani lažni prijatelji.¹

6.1 Prevajalske situacije pri prevajanju pravnih besedil

Po de Grootu (1992, 293–297) so možne situacije, ki se pojavljajo pri prevajanju in se navezujejo na sorodnost pravnih sistemov in pa pravnih jezikov, naslednje:

1. pravni sistemi in jeziki, ki sodelujejo v prevodu, so tesno povezani, kot v primeru Španije in Francije ali Slovenije in Hrvaške, kar pomeni, da bo prevajanje sorazmerno enostavno;
2. pravni sistemi so sorodni, jeziki pa niso, kot na primer pri prevajanju med nizozemskim pravnim sistemom in francoskim pravom (v tem primeru prevajanje ne bo izjemno težavno);
3. pravni sistemi so različni, jeziki pa so sorodni, v tem primeru bodo težave precejšnje, še posebej, ker sorodnost jezikov lahko privede do uporabe tako imenovanih lažnih prijateljev, kar se dogaja pri prevajanju nemških pravnih besedil v nizozemščino in obratno;
4. najtežja naloga je prevajanje med nesorodnimi pravnimi sistemi in prav tako nepovezanimi jeziki (ki tipološko ne sodijo v isto skupino), na primer prevajanje besedil iz pravnih sistemov, ki sodijo v anglo-ameriško družino in so sestavljeni v angleščini, v slovenščino.

1. Termin lažni prijatelj (fr. *faux amis*) označuje dvojice leksikalnih enot v dveh jezikih, ki so etimološko sorodne (pogosto so grškega ali latinskega izvora), so podobne oblike, pogosto zvenijo podobno, pomensko pa se popolnoma ali delno razlikujejo (Beneditk 2004).

V prevajalski praksi pa se izkaže, da de Grootova kategorizacija prevajalskih situacij ne prepoznava še dveh možnih scenarijev in bi jo torej bilo treba razširiti. Pri prvem gre za prevajanje znotraj (večjezičnega) mednarodnega ali pa nadnacionalnega pravnega sistema (torej prevod ne zadeva različnih pravnih sistemov), na primer znotraj skupnosti Združenih narodov ali Evropske unije, kjer pa se pravne pojme, ki sodijo na primer v pravo Evropske unije prevaja z uporabo obstoječe nacionalne terminologije, ki je vezana na nacionalni pravni sistem. Takšni termini utegnejo biti obarvani s pomenom, ki se jim ga pripisuje znotraj izvirnega pravnega sistema, in če so tudi tolmačeni ob navezavi na ta sistem, obstaja tveganje, da pride od napačnih interpretacij. Da bi takšne termine lahko ustrezno uporabili znotraj pravnega sistema Evropske unije, bi jih bilo treba nevtralizirati, to je izkoreniniti iz njihovega izvornega pravnega sistema in jih na novo terminologizirati, morda tako, da jim dodamo opombo, ki opozarja na njihov pomen znotraj pravnega sistema EU.

Naslednji možni scenarij, ki je povezan s potencialnimi prevajalskimi pastmi, je prevajanje med pravnimi sistemi, ki so relativno sorodni (na primer nemški in slovenski, ki oba sodita v sistem kontinentalnega prava), v katerih pa kot sredstvo komunikacije uporabimo tretji jezik, tako imenovano *lingvo franko*, ki se navezuje na pravni sistem, ki je dejansko irelevanten za dano komunikacijsko situacijo, kar se pogosto dogaja, ko se kot *lingva franka* uporablja angleški jezik. V takšni situaciji je treba načelo kulturne vpetosti uporabljati zelo selektivno – na ravni skladenjskih, pragmatških in slogovnih značilnosti besedila, na leksikalni ravni pa obstaja tveganje, da v komunikacijo uvedemo termine in s tem posredno koncepte iz pravnega sistema, na katerega se navezuje *lingva franka* (v primeru angleščine sistema *common-law*), ki so tujki glede na pravne sisteme udeležencev v komunikaciji in kot taki lahko delujejo moteče ali celo onemogočijo komunikacijo.

Težave, ki izhajajo iz neujemanja med sistemi anglo-ameriškega in kontinentalnega prava, so občutene tudi v Evropski uniji, kjer je angleščina najpogosteje uporabljena *lingva franka* (Kjaer 1999, 72) in se uporablja za opisovanje pojmov evropskega prava ali nacionalnih pravnih sistemov, ki sodijo v kontinentalno pravno družino znotraj EU, pri čemer so uporabljeni termini pogosto obarvani s pomenom, ki ga imajo znotraj anglo-ameriške pravne družine.

Ko torej prevajamo pravne pojme, jih moramo nujno obravnavati v kontekstu pripadajočega pravnega sistema. S tem v zvezi Weisflog

(1987) govori o »sistemskem razkoraku«, ki obstaja med pravnimi sistemi in ima za posledico razkorak, ki razdvaja pravne jezike. Širši, kot je razkorak med sistemi, višja je stopnja prevajalske zahtevnosti in posledično nižja raven ekvivalence, ki jo lahko pričakujemo.

6.2 Dihotomija med anglo-ameriškim (*common-law*) in kontinentalnim pravom ter njeno odražanje v jeziku

Razkorak, ki deli pravne sisteme in ki ima za posledico pomanjkanje ekvivalence med ustreznimi termini in koncepti, je posebej očiten, če analiziramo in primerjamo dve glavni pravni družini, ki danes obstajata v svetu, to sta anglo-ameriški in kontinentalni pravni sistem. Razlike med tema dvema poglavitnima pravnima sistemoma zadevajo predvsem tri terminološka področja (Cao 2007, 60–63), to so termini, ki se uporabljajo za označevanje različnih pravnih poklicev, strukturo sodišč in pa terminologija, ki zadeva različna področja prava in pripadajoče institute. Ko prevajamo med tema dvema pravnima družinama, lahko s precejšnjo gotovostjo napovemo domene, na katerih bo težko doseči ekvivalenco.

Na področju pravnih poklicev na primer pravni strokovnjak, ki mu država podeli licenco oziroma pooblastilo za svetovanje strankam v pravnih zadevah in njihovo zastopanje na sodišču, ki ga v slovenščini imenujemo odvetnik, v nemščini *Rechtsanwalt*, nima neposredne prevodne ustreznice v anglo-ameriškem pravnem sistemu. V ZDA so odvetniki običajno imenovani *lawyer* ali *attorney* ali bolj formalno *attorney-at-law* in lahko brez izjeme zastopajo stranke pred sodiščem, ki priznavajo njihov status. V Združenem kraljestvu, Kanadi, Avstraliji in nekaterih drugih državah, ki pripadajo jurisdikciji *common-law*, se kategorija *lawyer* deli na *barrister* (ki je pooblaščen za nastopanje na sodiščih višje stopnje) in *solicitor* (ki strankam v glavnem svetuje in sme nastopati samo na sodiščih nižje stopnje), medtem ko se v škotskem pravu zanje uporablja termin *advocate*.

Podobni terminološki problemi se pojavljajo na področju terminologije, ki zadeva sodne uradnike in pa strukturo in hierarhijo sodišč. V anglo-ameriškem pravosodju se uporabljata dva izraza za označevanje sodišč: splošni izraz *court* in ožji termin *tribunal*, ki se nanaša na organe in telesa, ki opravljajo upravne ali parasodne funkcije z omejeno ali posebno jurisdikcijo, medtem ko se v nemščini in slovenščini uporablja en sam termin, in sicer *Gericht* oziroma sodišče.

Na težave pri iskanju ekvivalentnih terminov naletimo tudi pri pre-

vajanju terminologije, ki se uporablja za označevanje različnih področij prava in pripadajočih institutov. Znotraj kontinentalne pravne družine v vseh državah obstajajo ista področja prava: ustavno pravo, upravno pravo, mednarodno pravo, kazensko pravo, postopkovno pravo, civilno pravo, gospodarsko pravo in delovno pravo (David in Grasmann 1998, 157). Ta razdelitev pravnih panog je skupna vsem pravnim redom, ki sodijo v romansko-germansko družino in se odraža tudi na nižji ravni, pri posameznih pravnih institutih in pojmi. Zato prevajanje pravnih terminov med jeziki kontinentalne pravne družine ne predstavlja velikih težav. Če pa ta področja in pripadajoče institute primerjamo z razporeditvijo pravnih sistemov, ki sodijo v anglo-ameriško pravno družino, lahko ugotovimo številne konceptualne in strukturne razlike. Kontinentalno pravo pozna institute, ki so popolnoma tuji anglo-ameriškem, kakršen je na primer koncept kavze (to je pravne podlage pogodbe oziroma posla). Obenem pa v anglo-ameriškem pravu obstajajo koncepti, ki jih kontinentalno pravo ne pozna, kot na primer koncept *consideration* v pogodbenem pravu (ki pravzaprav spominja na kavzo, prevaja pa se zelo različno, na primer kot odškodnina, kupnina, izpolnitev pogodbe), *estoppel* (prekluzija) ali koncept *privity* v različnih pravnih kontekstih. Nadalje obstaja široko in izjemno pomembno področje, to je obligacijsko pravo, ki je temeljnega pomena za kontinentalno pravo, predvsem za romanske in germanske pravne sisteme, ki pa nima ustreznice v anglo-ameriškem sistemu in je bilo razvito v teku stoletij na osnovi elementov rimskega prava. Podobno je ključni del strukture angleškega prava pravo pravičnosti (*equity*), ki nima prave protiteži v kontinentalnem pravu, saj je večina njegovih konceptov in pravil edinstvena in zanjo ne obstajajo vzporednice v nobenem drugem pravnem sistemu.

Statusno pravo oziroma pravo družb je prav tako področje, v okviru katerega obstajajo ključne razlike med obema pravnima družinama, zaradi česar je težko najti ekvivalentne terminološke rešitve (Kocbek 2008, 64). Anglo-ameriško pravo družb tako ne razlikuje med kategorijama kapitalskih družb *Kapitalgesellschaften* in osebnih družb *Persongesellschaften*, ampak le med *incorporated companies*, ki imajo status pravne osebe, in *unincorporated companies*, ki niso pravne osebe.

Termina *public limited company* in *limited liability company* lahko s sorazmerno gotovostjo uporabimo, ko prevajamo obliki družb delniška družba (*Aktiengesellschaft*) in družba z omejeno odgovornostjo (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*), ne obstajajo pa povsem ekvivalentni

izrazi v angleški pravni terminologiji za družbo z neomejeno odgovornostjo (*Offene Handelsgesellschaft*), ki je običajno prevedena kot *General Partnership*, ali komanditno družbo (*Kommanditgesellschaft*), ki je običajno prevedena z *Limited Partnership*.

Različna sistema upravljanja, ki sta v rabi v delniških družbah, in sicer anglo-ameriški enotirni in kontinentalni dvotirni sistem sta prav tako pogosto vir prevajalskih problemov. Enotirni sistem namreč pozna le en organ upravljanja, to je *board of directors*, (upravni odbor, *Direktorium*, *Leitungsgremium*), medtem ko dvotirni sistem predvideva dva organa upravljanja, to je upravo (*Vorstand*), ki se običajno prevaja kot *management board*, in pa nadzorni svet (*Aufsichtsrat*), ki se prevaja kot *supervisory board*. Termina *management board* in *supervisory board* pravzaprav v anglo-ameriškem pravnem jeziku ne obstajata in ju lahko po de Grootu označimo kot neologizma. V praksi imajo izvršni (notranji) direktorji (*executive directors*) podobno vlogo kot člani uprave v dvotirnih kontinentalnih pravnih sistemih, vloga neizvršnih (zunanjih) direktorjev (*non-executive directors*) pa je podobna vlogi članov nadzornega sveta. Zanimivo je, da slovenski Zakon o gospodarskih družbah predvideva funkcijo izvršnega direktorja tudi v družbah, ki imajo dvotirni sistem upravljanja, vendar v tem primeru ne gre za člana uprave, ampak za vodstveno funkcijo, ki je sicer lahko, ni pa nujno, vključena v upravo. Ti dve poimenovanji, to je slovenski termin izvršni direktor in angleški *executive director*, sta primer lažnih prijateljev. Podobno funkcija prokurista (*Prokurist*) v britanskih in ameriških družbah ne obstaja in jo je zato smiselno opisovati z izvirnim terminom ali s parafrazo (*a representative of a company holding a special power-of-attorney, i. e. a procura, authorizing him/her to act on behalf of the company*). V nekaterih prevodih se pojavlja angleški izraz »*procurator*«, ki pa je dober primer lažnega prijatelja, saj ima v angleškem pravu običajno povsem drug pomen, *procurator general* namreč pomeni državnega ali javnega tožilca. Prenovljeni slovenski Zakon o gospodarskih družbah, ki je bil sprejet 4. aprila 2006, v zadnji različici predvideva možnost obeh sistemov upravljanja, torej tako enotirnega kot tudi dvotirnega, kar kaže na medsebojne vplive anglo-ameriškega in kontinentalnega sistema.

Razlike med anglo-ameriškim in kontinentalnim pravom povzročajo težave tudi v Evropski uniji, kjer je angleščina najpogosteje uporabljena *lingva franca* (Kjaer 1999, 72). Če namreč angleščino uporabljamo za opisovanje specifičnih aspektov in konceptov prava EU ali nacionalnih

pravnih sistemov, ki sodijo v kontinentalno družino v EU, se pogosto uporabljajo termini, katerih pomen je obarvan oziroma zaznamovan s pomenom, ki se jim pripisuje v anglo-ameriškem pravnem sistemu. Na ta problem sicer opozarja več avtorjev (Kjaer 1999; Born in Schütte 1995; de Groot 1992), vendar iz obravnavane literature ne izhaja, da bi bil sistemsko obravnavan in rešen.

Takšni termini, ki so obarvani s pomeni, ki jih imajo v nacionalnih pravnih sistemih, lahko povzročajo težave pri tolmačenju mednarodnih ali nadnacionalnih pravnih besedil (de Groot 1992, 283). Ko na primer prevajamo kontinentalni pojem dobra vera oziroma *bona fides* v angleščino, se najpogosteje uporabi izraz *good faith*, kar pa ne ponazarja v celoti pomenskega obsega kontinentalnega pojma. Angleško pojmovanje dobre vere namreč izključuje malomarnost, medtem ko kontinentalno razumevanje pojma dobra vera pojmuje grobo malomarnost kot enakovredno pojmu slabe vere. Poleg tega pokriva kontinentalni koncept širše semantično polje in vključuje odnos zaupnosti ter minimalni standard pričakovanega obnašanja strank, ki sodelujejo v gospodarskem poslu (Cao 2007, 57–58).

Podoben primer težav, ki izhajajo iz interpretacije terminov, obarvanih s pomeni, ki jih imajo v anglo-ameriškem sistemu, predstavlja dogajanje, povezano z mednarodno konvencijo o omejevanju odgovornosti ladjarjev (*Multilateral International Convention relating to the limitation of the liability of owners of sea-going ship*), ki je bila sprejeta v Bruslju leta 1957 (Pallua 1975, 121 in dalje). Ko so o besedilu konvencije, ki je morala biti sestavljena v dveh enakovrednih jezikovnih različicah v angleščini in francoščini, razpravljali mednarodni strokovnjaki, je enega glavnih problemov predstavljal koncept *actual fault or privity*, ki je specifičen za sistem *common-law*. Ta koncept izvira iz zakona o pomorski trgovini *Merchant Shipping Act* iz leta 1894 in nima ustreznice v kontinentalnem pravu. Zato so predstavniki držav, ki sodijo v kontinentalno pravno družino, ugovarjali, da bi glede na to, da tega koncepta ni mogoče ustrezno prevesti v francoščino, uporaba termina v angleškem izvorniku pomenila tveganje, da bi bil ta koncept tolmačen v skladu s pomenom, ki ga ima v zgoraj omenjenem zakonu, s čimer bi v mednarodno pravno besedilo uvedli koncept iz anglo-ameriškega prava, kar pa je bilo za podpisnike konvencije nesporejmljivo. Po obsežni diskusiji je bil ta koncept preveden v francoščino s formulacijo »*faute personnelle du propriétaire*«, s čimer je bil pojem *privity* prenesen v semantično polje, ki ga pokriva koncept osebne odgovornosti.

V podobnih situacijah, ko se želimo izogniti tveganju, da bi uporabili neekvivalentne termine v različnih jezikovnih različicah nekega pravnega besedila, je smiselno terminologizirati, to je natančno določiti pomen besed ali besednih zvez, ki so uporabljene v besedilu (na primer v uvodnem delu pogodbe definirati terminologijo, tako da zapišemo neke vrste definicijo, kakršna je na primer naslednja: »Za potrebe te pogodbe bodo v nadaljevanju navedene besede imele naslednji pomen...« (v angleščini je običajna formulacija »For the purpose of this Agreement, the following words and phrases shall mean the following...«, v nemščini se v ta namen pojavlja del besedila z naslovom *Begriffsdefinitionen*, v katerem so posamezni pojmi definirani s formulacijo »Unter dem Begriff... ist zum Zwecke dieses Vertrages Folgendes zu verstehen...«).

Takšne vrste definicij so sicer ena od značilnih vsebinskih sestavin (*memov*) anglo-ameriških pogodbenih besedil (več o tem v poglavju 8.2.2.2).

6.3 Prevajalske rešitve glede na ekvivalenco pravnih terminov

Ko prevaja med različnimi pravnimi jeziki in kulturami, mora prevajalec najprej preučiti pomen termina v izvirnem jeziku znotraj izvirnega pravnega sistema. Nato bo ob upoštevanju *skoposa* prevoda in vsakokratnega konteksta, kot tudi stopnje sorodnosti pravnih sistemov, vključnih v prevajalsko situacijo, poskušal najti termin, ki označuje isti koncept v ciljnem jeziku. Pri tem bo uporabil vsa razpoložljiva prevajalska orodja: slovarje, glosarje, terminološke baze, korpuse povezanih besedil ali vzporedne dokumente (sorodne izvirnemu besedilu). Včasih je ekvivalentne ustreznice možno najti v zgodovini pravnega jezika, kar se je dogajalo na primer s terminologijo prava družb v obdobju socializma v Sloveniji. Takrat so prevajalci za prevode konceptov s področja prava družb, ki kot tako v takratnem slovenskem pravnem sistemu ni obstajalo, črpali iz slovenske pravne terminologije, ki je bila v rabi v obdobju med obema vojnama.

Če zaradi nesorodnosti pravnih sistemov ni mogoče najti ekvivalentnih prevodnih rešitev, lahko uporabimo eno od naslednjih možnosti:

1. uporabimo termin v izvirnem jeziku v izvorni ali transkribirani različici (ter po potrebi dodamo razlago ali komentar v opombi);
2. izvorni termin parafraziramo ali pa
3. ustvarimo neologizem, to je termin v ciljnem jeziku, ki v obstoječi terminologiji ciljnega jezika še ne obstaja; pri tem je smiselno upo-

rabiti latinske ali starogrške korene in (po potrebi) dodati razlago v opombi (prim. de Groot 1998, 25).

Mattila opozarja na še eno pogosto uporabljeno rešitev, in sicer tvorbo kalka oziroma prevzete besede (2006, 119–121).

Vendar pa bi se morali, kadarkoli uporabimo eno od teh rešitev, zavesti procesa, ki ga sprožimo s prevodom. S tem v zvezi Chesterman opisuje prevod kot mehanizem preživetja za *meme* (1997), pri čemer je *mem* enota, ki vsebuje ideje, koncepte, pojme, ki se prek prevodov prenašajo iz ene kulture v drugo. Chesterman ta postopek pojmuje kot širjenje, propagiranje, celo kot evolucijo *memov*, torej kot proces, ki odločilno vpliva tako na izvirno kot tudi na ciljno kulturo. Ob prenašanju *memov* s prevodi novi koncepti vstopajo v ciljno kulturo in pripadajoči jezik. Tovrstnemu dogajanju smo bili priča v preteklih desetletjih, ko so pravni sistemi držav članic EU doživljali proces harmonizacije in so novi koncepti izraženi z novimi ali pa z že obstoječimi termini, ki so dobivali nov pomenski obseg oziroma katerih pomen je bilo treba na novo definirati ali razširiti, vstopali v posamezne nacionalne pravne kulture. Kadarkoli prevajamo koncepte, kakršni so *consideration* ali *equity* in jih pravzaprav uvajamo v ciljno okolje enega od kontinentalnih pravnih sistemov, ne glede na uporabljeno prevajalsko rešitev z njimi razširjamo novo znanje in jih vgrajujemo v novo okolje. Na ta način pravno prevajanje prispeva k poglobljanju in širjenju znanja o različnih pravnih sistemih, k dviganju zavesti o njihovih skupnih lastnostih in razlikah ter končno k vzpostavljanju zakladnice najpomembnejših *memov*, ki predstavljajo temelje različnih pravnih sistemov.

V tem delu bomo ugotovitve in kategorizacije, predstavljene v predhodnih poglavjih, aplicirali na pogodbe kot besedilno vrsto. S preučevanjem korpusa pogodb v angleškem, nemškem in slovenskem jeziku bomo ob uporabi pristopa od spodaj navzgor (*bottom-up*), opisanega v poglavju 1.3.2, ugotavljali, kaj v posameznih pravnih kulturah oblikuje pogodbo kot *kulturem* oziroma kaj pogodbo na zunajbesedilni ravni in na različnih besedilnih ravneh definira kot (kompleksen) *mem* po Chestermanu. Pogodbe so svojevrsten primer *kulturemov*, to je »formaliziranih družbeno in pravno vpetih pojavov, ki v določeni obliki oziroma z določeno funkcijo obstajajo samo v eni do dveh primerjanih kultur« (Vermeer 1983, 8; Nord 1997, 34; prevod A. K.), obenem pa imajo tudi vse značilnosti *kompleksnih memov*, to je kulturnih praks, ki so se v zgodovini in različnih okoljih prenašale, posnemale, mutirale oziroma spreminjale, kar je imelo po eni strani za posledico nastanek nekakšnega globalnega memetskega ogrodja pogodbenih besedil, po drugi plati pa pojav na podlagi tega ogrodja nastalih kulturnospecifičnih pogodbenih besedil, ki predstavljajo *kulturem* pogodbe v vsakokratni pravni kulturi. Vsaka pravna kultura namreč sorodna pravna razmerja ureja s pogodbami, ki so kulturnospecifične in ki v različnih vidikih odražajo pripadnost tej pravni kulturi. Če pogodbe kot besedila obravnavamo kot kompleksna govorna dejanja, ugotovimo, da se za enako ali primerljivo ilokucijo (funkcijo) in perlokucijo (nameravani učinek pogodbenega besedila) v različnih pravnih kulturah uporabljajo besedila, ki imajo po vsebinski plati nekatere kulturno neodvisne skupne značilnosti (univerzalne komponente), obenem pa nekatere prototipične lastnosti, ki so značilne za posamezne pravne kulture in jezike. Te prototipične sestavine oblikujejo besedilne vzorce, obenem pa vsako pogodbeno besedilo označujejo še komponente, ki so rezultat vsakokratne ubeseditve komunikacijskega namena (lokucije) in so črpane iz skoraj neskončnega nabora možnih realizacij ilokucije, ki obstajajo v vsakem jeziku in jih v skladu s svojimi izkušnjami, znanjem in ustvarjalnostjo uporabi tvorec besedila (Teržan Kopecky 2007, 75).

Da bi opisali pogodbo kot *kulturem*, je smiselno preučevati vse razsežnosti, ki tvorijo njeno memetsko strukturo – zunajbesedilno raven pogodb, na kateri vsakokratni pravni sistem oziroma pravna kultura s svojimi specifičnimi normami in konvencijami zaznamujeta pogodbeno besedilo in pa različne besedilne ravni – makro raven besedila, to je obseg pogodbenega besedila z značilnimi strukturnimi elementi (členi, določbami) v funkciji vsebine, kot tudi njegovo mikro raven, ki se nadalje deli na leksikalno, skladijsko, pragmatično in slogovno raven (Göpferich 2002).

Potem ko bomo ugotovili, kakšni so *kulturemi* pogodb v različnih kulturah, bomo lahko definirali, katere so univerzalne poteze oziroma *univerzalni memi* pogodb (skupni vsem trem obravnavanim pravnim kulturam), katere so prototipične komponente pogodb oziroma *memi*, ki oblikujejo besedilne vzorce pogodb v posameznih kulturah in katere specifične sestavine nastopajo v konkretnih realizacijah posameznih pogodbenih besedil za izražanje ene ključnih pogodbenih funkcij – prevzemanje oziroma naložitev obveznosti.

7 Pravni okvir pogodbe kot kulturema

V svojem delu *Elementi politike (The Elements of Politics)*, ki je bilo prvič objavljeno leta 1898, angleški filozof Henry Sidgwick (1908) o vlogi pogodb v človeški družbi pravi:

Withdraw contract – suppose that no one can count upon the fulfilment of any engagement – and the members of a human community are atoms that cannot effectively combine; the complex co-operation and division of employments that are the essential characteristics of modern industry cannot be introduced among such beings. Suppose contracts freely made and effectively sanctioned, and the most elaborate social organisation becomes possible, at least in a society of such human beings as the individualistic theory contemplates – gifted with mature reason, and governed by enlightened self-interest.

(»Odmislimo pogodbe – predstavljajmo si, da nihče ne more računati na izpolnitev katerekoli obljube/obveznosti – in člani človeške skupnosti bodo kot atomi, ki se ne morejo učinkovito povezovati, med takimi bitiji ne bo mogoče vzpostaviti zapletenih razmerij sodelovanja in delitve dela, ki so bistvene značilnosti sodobnega poslovnega sveta. Zamislimo pa si pogodbe, ki so sklenjene na podlagi svobodne volje in učinkovito izpolnjene, in z njimi bodo omogočene tudi najbolj dovršene oblike družbene organiziranosti, vsaj v skupnosti takih človeških bitij, kakršna obravnavajo individualistične teorije – bitij obdarjenih z zrelim razumom, ki jih vodi razsvetljeni lastni interes.« Prevod A. K.)

Zweigert in Kötz (1998, 324) v svojem temeljnem delu o primerjalnem pravu v uvodnem delu poglavja o pogodbah navajata 1134. člen francoskega Civilnega zakonika (*Code civil*), ki pravi, da »imajo zakonito/legalno sestavljene pogodbe za stranke, ki so jih sklenile, moč zakona« (prevod A. K.).

S pravnega in sociološkega stališča so torej pogodbe definirane kot konkretna, individualna pravna pravila, ki se nanašajo na že obstoječe dejanske okoliščine (oziroma na okoliščine, ki jih prav ta pravila ustvarjajo), v katerih naj se pravni subjekti vedejo in ravnavajo na določen način (Kušej, Pavčnik in Perenič 1996, 73).

Nadalje so pogodbe opredeljene kot pravni akti v širšem smislu (za razliko od pravnih aktov v ožjem smislu, ki neposredno ustvarjajo nova pravna pravila, kot so na primer zakoni, uredbe, odloki, statuti ipd.), njihovo vsebino pa predstavljajo nova individualna, konkretna pravila. Kupo-prodajna pogodba na primer ustanavlja vzajemne pravice in dolžnosti med kupcem in prodajalcem in jima nalaga ustrezno vedenje in ravnanje.

Bistvo vsakega pravnega akta je razvijanje pravnega reda oziroma uresničevanje pravnih posledic, ki jih ta akt zahteva ali dopušča, z zavestnimi dejanji. Posledično pravni red sam z ustreznimi pravnimi pravili ureja izdajanje pravnih aktov in se torej izkaže kot skupek pravnih aktov, ki so med seboj stopnjevani, torej v nekakšnem hierarhičnem razmerju, tako da pravni akt višje stopnje ureja izdajo pravnega akta nižje stopnje (Kušej, Pavčnik in Perenič 1996, 87–88).

V kontinentalnih pravnih sistemih so tako v okviru obligacijskega prava kot pomembne sestavine civilnega prava posebej opredeljene različne vrste pogodb (Kušej, Pavčnik in Perenič 1996, 100). V slovenski pravni ureditvi je najpomembnejši pravni vir obligacijskega prava Obligacijski zakonik (OZ), ki velja od leta 2002 in je nadomestil prejšnji jugoslovanski Zakon o obligacijskih razmerjih (ZOR). Slovensko obligacijsko pravo je prevzelo tudi monistični sistem jugoslovanskega ZOR, tako da so gospodarske in negospodarske pogodbe urejene enotno v enem skupnem zakoniku.

V nemškem pravu velja tako imenovani dualistični sistem, saj nemško pravo negospodarska razmerja ureja v civilnem zakoniku (BGB) iz leta 1896, gospodarska razmerja pa v trgovinskem zakoniku (Handelsgesetzbuch oziroma HGB) iz leta 1897.

Pomembno vlogo v mednarodni trgovini in pogodbah tega področja ima tudi UNCITRAL (*United Nations Commission on International Trade Law*) – komisija ZN za mednarodno trgovinsko pravo, ustanovljena 1966, s sedežem na Dunaju, ki pripravlja smernice in vzorčno zakonodajo, predvsem pa različne konvencije s tega področja (na primer Dunajska konvencija oziroma Konvencija ZN o pogodbah o mednarodni prodaji blaga/*UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods – CISG*).

Za pogodbe v mednarodni trgovini so pomembne tudi konvencije, ki jih je sprejel inštitut UNIDROIT (*International Institute for the Unification of Private Law – Mednarodni inštitut za unifikacijo zasebnega prava*) v Rimu, ki je namenjen poenotenju mednarodnega zasebnega

prava in je sestavljen tudi načela za mednarodne gospodarske pogodbe.¹

V okviru EU deluje Komisija za evropsko pogodbeno pravo (*Commission on European Contract Law*), ki je 2003 objavila Načela evropskega pogodbenega prava (*Principles of European Contract Law – PECL*; glej Lando in Beale 2003), v skladu s katerimi naj bi se harmoniziralo tudi področje pogodbenega prava v EU.

Pogodbe imajo torej ključno vlogo pri urejanju določenih razmerij med člani neke družbe ali neke skupnosti. Šinkovec in Tratar v uvodu k priročniku z vzorci pogodb (2002) povzemata temeljne pojme s področja pravne ureditve pogodb za slovenski pravni prostor. Pogodbe tako definirata kot temeljni pravni naslov za nastanek obveznosti. Bavcon in sodelavci pogodbo opredeljujejo kot pravni posel, ki nastane s soglasjem volj strank. Pogodbe imajo ključno vlogo v obligacijskem pravu, kjer se z njimi ustanavljajo, spreminjajo in odpravljajo pravna razmerja (*Pravo* 2003, 242). Obligacijske pogodbe, ki so obravnavane v tem delu v 8. poglavju, so opredeljene kot dvostranski pravni posli, ki jih urejajo določila obligacijskega prava in pri katerih se na podlagi soglasne volje pogodbenih strank (pogodbenega konsenza) ena stranka, ki je definirana kot dolžnik, zaveže drugi stranki, to je upniku, nekaj dati, storiti, dopustiti ali opustiti (Šinkovec in Tratar 2002, 17–18).

Poleg zakona je pri urejanju pogodbenih razmerij treba upoštevati tudi običaje, uzance, splošne pogoje poslovanja, pravne standarde in sodno prakso kot neobvezne neformalne pravne vire. Uzance so podrobna pravila za ravnanje, ki veljajo v določenem poslovnem okolju, ki jih lahko sprejme posamezni subjekt, najpogosteje pa jih pripravijo in sprejmejo strokovna združenja, kot so gospodarske zbornice, panožne organizacije ipd.

Vse pomembnejše pogodbe sodijo med vzajemne pogodbe. To so tiste, ki so odplačne in obojestransko obvezne. Pri teh pogodbah obveza ene stranke ne more nastati brez obveze druge stranke – to vzajemno razmerje odvisnosti se imenuje *sinalagma*. V kontinentalnem pravu je pogodba sklenjena, ko se pogodbeni stranki zedinita o njenih bistvenih sestavinah in jo podpišeta. Poenostavljeno rečeno je za nastanek pogodbe potrebno, da ena stranka, to je ponudnik, določeni osebi posreduje ponudbo, to je predlog za sklenitev pogodbe, ki vsebuje vse bi-

1. Unidroit Principles of International Commercial Contracts, katerih zadnja izdaja iz leta 2004 je dostopna v angleščini, francoščini, italijanščini in španščini na spletni strani <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>.

stvene sestavine pogodbe, tako da se pogodba lahko sklene s sprejemom tega predloga. Pogodba je sklenjena, ko ponudnik od druge stranke (naslovnika ali »oblata«) prejme izjavo, da ponudbo sprejema, torej ko pride do ujemanja ponudbe in akcepta (izjave o sprejemu ponudbe). Vsaka pogodbeni obveznost mora imeti dopustno podlago – to je razlog ali kavzo (*Pravo* 2003, 241).

V anglo-ameriškem pravu je za sklenitev pogodbe poleg ponudbe in njenega sprejema potrebna še *consideration*, to je izpolnitev pogodbe oziroma kupnina (zelo poenostavljeno se *consideration* razlaga kot nekaj vrednega, kar morata pogodbeni stranki dati druga drugi, pri kupoprodajni pogodbi na primer prodajalec daje prodajano stvar, kupec pa kupnino v denarju). *Consideration* je ključen koncept anglo-ameriškega prava, ki je običajno tudi izrecno omenjen v besedilu pogodbe, je pa nekoliko soroden kontinentalnemu konceptu kavze ali podlage. Kot že omenjeno v poglavju 4.5, anglo-ameriško pravo nima področja, ki bi ustrezalo obligacijskemu pravu, obenem pa v njegovem okviru predstavlja pogodbeno pravo (*contract law*) samostojno vejo prava. ZDA imajo sicer od leta 1956 Univerzalni/splošni trgovinski zakonik (UCC – *Universal Commercial Code*), v Veliki Britaniji pa obstajajo posamezni zakoni, ki urejajo prodajo blaga in podobne posle. Nadrejeni pravni akti, ki urejajo sestavljanje in sklepanje pogodb, so torej v anglo-ameriškem in kontinentalnem pravnem sistemu različni, kar se odraža tudi v vsebini in strukturi pogodb in formulacijah, ki so v pogodbah uporabljene.

Določila obligacijskega prava v kontinentalnem pravu so dispozitivne (neprisilne) narave, prisilne oziroma kogentne določbe obstajajo le, kadar je to potrebno za varstvo javnega interesa ali pa šibkejše pogodbene stranke. Poleg tega pa velja za stranke tudi načelo avtonomije volje (v anglo-ameriškem pravu ta aspekt opisujejo kot pogodbeno svobodo – »*freedom of contract*«), ki dopušča svobodno urejanje vsebine pogodbenega razmerja, zato je za sorodno pogodbeno vsebino možno skleniti neomejeno število pogodbenih oblik (Bohinc, Cerar in Rajgelj 2006, 412–414), ki pa imajo kljub vsakokratnim specifičnim lastnostim številne skupne, to je prototipične poteze.

8 Protistavna analiza pogodb kot kulturemov

Toporišič pogodbo označuje kot besedilno vrsto ali žanr, ki sodi v funkcijsko podzvrst uradovanih strokovnih besedil, ta pa se uvrščajo v funkcijsko zvrst strokovnega jezika (2000, 715–716 in 721). Besedilno vrsto opisuje kot stalno obliko besedil, ki ima svoje posebne, to je vrstne ali žanrske značilnosti.

V praksi imajo stalne oblike besedil, kar zadeva pogodbe, pogosto obliko besedilnih vzorcev, v tem primeru vzorcev pogodb, ki so na razpolago v različnih priročnikih ali na svetovnem spletu (nekateri so prosto dostopni, drugi so plačljivi). Te vzorce stranke v pogodbi ali sestavljalci pogodbenih besedil (odvetniki, pravni strokovnjaki) uporabijo tako, da jih dopolnijo s svojimi podatki in prilagodijo svojim potrebam. Takšni priročniki obstajajo v različnih jezikih in vsebujejo vzorčne pogodbe, pogosto tudi s komentarji in primeri iz sodne prakse. Te vrste priročnik je na primer knjiga britanskega strokovnjaka za gospodarsko pravo Richarda Christoua *Drafting Commercial Agreements* (1993), ki sorodne tipe pogodb za gospodarske pravne posle (pri čemer gre za avtentična besedila, ki so bila uporabljena v precedenčnih pravnih poslih), kakršni so na primer kupo-prodaja blaga in storitev, zastopanje in podobno, predstavlja združene po poglavjih z izčrpnim komentarjem. Podoben nemški priročnik je Fingerhutov *Formularbuch für Verträge* (2002). Pri sestavljanju pogodb v slovenskem pravnem okolju in pri prevajanju v slovenščino je dragocen tovrsten pripomoček delo J. Šinkovca in B. Tratarja *Vzorci pogodb civilnega in gospodarskega prava in aktov gospodarskih družb s komentarji in sodno prakso* (2002). V veliko pomoč so lahko tudi dvojezične izdaje, kakršno je na primer delo *Formulario commentato di contrattualistica commerciale, Germania – Italia, Formulario bilingue* (Dolce, Corradini in Romani 1995), ki za posamezne vrste pogodb predstavlja dve jezikovni inačici – nemško in italijansko, prav tako s komentarji in pripombami, ki opozarjajo na sorodnosti in razlike v pravnem redu in praksi sklepanja pogodb.

Žal takega dela, v katerem bi bila eden od upoštevanih jezikov slovenščina, zaenkrat ni.

Besedila v teh priročnikih ali zbirkah pogodbenih besedil lahko razumemo kot besedilne vzorce, kakršni so opisani v poglavju 1.3 in obenem tudi najbolj odražajo norme in konvencije, ki veljajo v neki pravni kulturi, in oblikujejo *kulturem* pogodbenega besedila; konkretne pogodbe, ki lahko nastanejo na njihovi podlagi z večjimi in manjšimi prilagoditvami in bolj ali manj temeljitimi spremembami ter z vsakokrat tipično in enkratno ubeseditvijo, pa kot konkretne primere besedilnih vrst (*tokens*). V okviru raziskave bodo konkretna pogodbenega besedila (*tokens*) obravnavana, tako da bodo preučevane njihove zunajbesedilne in besedilne razsežnosti. Pri tem bomo ugotavljali, katere lastnosti zaznamujejo posamezne ravni besedil na tak način, da jim lahko priznamo status *memov*. V ta namen bodo pogodbenega besedila iz preučevanega korpusa primerjana z vzorčnimi besedili za vsako pravno kulturo, poleg tega pa bodo primerjana tudi besedila med posameznimi pravnimi kulturami. Na ta način bomo definirali prevladujoči *kulturem* pogodbe za vsako pravno kulturo in s primerjavo teh *kulturemov* bomo ugotavljali po eni plati morebitna prekrivanja, oziroma skupne poteze, ki jih lahko označimo kot *univerzalne meme* pogodbenih besedil, po drugi plati pa bistvena razhajanja, torej lastnosti in elemente *kulturema*, ki so prototipični samo za določeno pravno kulturo, in torej predstavljajo *mem* te kulture. Primerjava bo zadevala besedilne in zunajbesedilne vidike pogodbenih besedil kot *kulturemov*.

Pri obravnavi pogodbenih besedil kot *kulturemov* se izkaže, da se funkcionalistično načelo kulturne vpetosti, predstavljeno v poglavju 4.3, udejanja na več ravneh. Vsako pogodbeno besedilo je vpeto v določen pravni sistem (nacionalni ali nadnacionalni pravni red), ki z relevantnimi zakoni in pravnimi pravili neposredno vpliva na vsebino pogodbe in oblikuje *mem* na zunajbesedilni ravni.

Na besedilni ravni pa je smiselno prototipične sestavine besedila pojmovati kot *meme*, ki so se oblikovali v posameznih pravnih kulturah skozi medsebojno delovanje vsakokratnega pravnega sistema in jezika in se kažejo tako na makro ravni, torej v vsebini in obsegu besedila, kot na mikro ravni – v uporabljenih jezikovnih strukturah na leksikalni, skladijski, slogovni in pragmatični ravni (Göpferich 2002, 163 in dalje). Memetsko strukturo pogodbenih besedil bomo zato preučevali na naslednjih ravneh:

1. skozi makrostrukturo oziroma vsebino in posledično obseg pogodbenega besedila (v katerem se besedilna raven vsebinsko povezuje

z zunajbesedilno razsežnostjo, to je z vsakokratnim pravnim redom, ki ureja pogodbo, pa tudi s širšim kulturnim ozadjem) in njegove strukturne elemente (pri pogodbi so to najpogosteje posamezni členi ali določila), izražene z bolj ali manj izčrpnimi formulacijami, v katerih se v obsegu besedila odražajo norme, ki v določeni pravni kulturi veljajo glede tega, kaj je nujno izrecno navesti v besedilu pogodbe in kaj velja kot implicitno oziroma skoraj samoumevno, kot posledica tega, da za pogodbo velja neki nadrejeni pravni akt, kot so na primer določila obligacijskega prava v kontinentalnih pravnih sistemih;

2. na leksikalni ravni s preučevanjem specifičnega izrazja in strokovnih terminov, ki označujejo pojme, specifične za določen pravni sistem (na primer *consideration*/izpolnitev pogodbe, *estoppel*/prekluzija v anglo-ameriških pogodbah), arhaizmov, kalkov in prevzetih besed iz latinščine in drugih jezikov, pa tudi stalnih besednih zvez (skrbnost dobrega gospodarja, *due diligence*/skrbni pregled, *amicable solution of disputes*/reševanje pogodbenih sporov po mirni poti, *der Schriftform bedürfen*/morebitne spremembe pogodbe morajo biti izvršene v pisni obliki), v anglo-ameriških pogodbah tudi besednih nizov (*word strings*), kjer je za en pojem oziroma sorodne pojme naveden cel niz besed, v nekaterih besedilih pa tudi rabe pravne latovščine (ang. *legalese*);
3. na skladenjski ravni bomo preučevali pogostost uporabe trpnika, dolgih, kompleksno zloženih povedi (s številnimi priredji in podredji);
4. na slogovni ravni bomo ugotavljali specifičen, neoseben, praviloma formalen, v primeru anglo-ameriških pogodb celo arhaičen slog besedil (v angleških in nemških pogodbah, deloma tudi v slovenskih, ga npr. zaznamuje pogosta raba trpnika);
5. na pragmatični ravni bomo preučevali uporabo specifičnih jezikovnih sredstev, na primer za izražanje obveznosti (leksikalnih glagolov, kot so »obvezati se«, »zavezati se« v slovenščini, »*sich verpflichten*« v nemščini, »*to undertake*« v angleščini, modalnih oziroma naklonskih glagolov, prihodnjika s »*shall*« v angleščini, strukture »*sein + zu + nedoločnik*« v nemščini ipd.).

V nadaljevanju bomo preučevali korpus pogodb, ki ga sestavlja 11 pogodb v nemškem, angleškem in slovenskem jeziku, ki vse urejajo gospodarska razmerja. Zaradi varovanja tajnosti podatkov, ki zadevajo po-

godbene stranke, so obravnavana pogodbeno besedila označena s črkami:

- A pogodba o dolgoročnem sodelovanju med nemškim proizvajalcem motornih vozil in slovenskim dobaviteljem sestavnih delov o proizvodnji in dobavi sestavnih delov;
- B razvojna pogodba sklenjena med nemškim proizvajalcem kot naročnikom in slovenskim dobaviteljem kot izvajalcem za realizacijo razvojnega projekta;
- C kreditna pogodba med avstrijsko banko in slovenskim podjetjem kot kreditojemalcem in
- D pogodba med slovenskim in nemškim podjetjem o pretovoru živine preko živinskega terminala;
- E pogodba med dvema angleškima podjetjema in enim ameriškim podjetjem o prodaji podjetja;
- F pogodba med ameriškim podjetjem o varovanju poslovnih skrivnosti;
- G pogodba med slovenskim luškim podjetjem in švicarskim trgovcem z boksitom o izgradnji in vzdrževanju terminala za skladiščenje in pretovor boksita;
- H pogodba med romunskim in slovenskim podjetjem o poslovnem sodelovanju (osnutek);
- I zastopniška pogodba med slovenskim in hrvaškim podjetjem;
- J pogodba dveh slovenskih podjetij o finančnem lizingu;
- K najemna pogodba slovenskega podjetja z drugim slovenskim podjetjem o najemu dela nepremičnine.

Ker je namen te raziskave identificirati *kulturem* pogodbe, kakršen obstaja v okviru posameznih pravnih kultur, so bila preučevana avtentična besedila pogodb, ki niso bila vselej sestavljena z vnaprej določenim ali izrecno izraženim namenom, da bo besedilo prevedeno v drugi jezik. Za nekatera besedila prevodi nikoli niso bili izdelani. Zanimalo nas je tudi, kako se pogodbeno besedilo razlikuje, če pogodbe sklepajo stranke iz istega pravnega sistema in pravne kulture, ter kakšne so morebitne razlike, če pogodbene stranke prihajajo iz različnih pravnih sistemov in jezikovnih okolij. Pri sestavi korpusa pogodb se je izkazalo, da tudi v primerih, ko pogodbe sklepajo stranke iz različnih kulturnih okolij, pogodbeno besedilo ne nastane vselej kot rezultat eksplicitnega,

klasičnega prevajalskega procesa, pri katerem je besedilo najprej sestavljeno v izhodiščnem jeziku in nato prevedeno v ciljnega, ampak v gospodarskih stikih vse pogosteje v takih primerih stranke besedilo sestavijo soglasno v enem samem jeziku (ki je lahko tudi *lingva franca*), v prevajalskem procesu, ki poteka nekako implicitno ali »tiho« (brez besedila v kateremkoli izhodiščnem jeziku), saj stranke obenem, ko sprejetim dogovorom dajejo ustrezno jezikovno obliko, te dogovore tudi prevajajo v dogovorjeni jezik (glej pogodbi G in H v nadaljevanju). V teh primerih pogodbene stranke velikokrat delujejo kot »spontani oziroma naravni prevajalci« (*natural translators*) po Nordovi (1997, 16), ker pa nimajo vselej zadostnih prevajalskih znanj, so tako nastala besedila lahko pomanjkljiva oziroma kažejo znake neprofesionalnega prevajanja. Zaradi vse močnejšega vpliva globalizacije in intenzivnejših gospodarskih stikov med različnimi državami in posledično pravnimi kulturami je mogoče pričakovati tudi, da prihaja do interferenc med *kulturemi* pogodbenih besedil, zaradi česar se v pogodbenih besedilih kažejo vplivi *memov*, ki so se za ta besedila uveljavili v drugih pravnih kulturah, posebno v pravnih kulturah, ki imajo zaradi spleta gospodarskih, družbenih in političnih okoliščin prevladujočo vlogo (kot na primer ZDA).

Potem, ko bomo z analizo preučevanega korpusa identificirali *meme* na posameznih ravneh pogodbenih besedil oziroma prepoznali norme in konvencije, ki na ta besedila delujejo v različnih pravnih kulturah, bomo določili *kultureme* pogodb za posamezne pravne kulture, pri čemer bomo ugotavljali tudi, v kolikšni meri in na kakšen način morajo ali smejo *meme* na posameznih ravneh besedila biti upoštevani pri prevajanju gospodarskih pogodb, oziroma kje razlike v normah in konvencijah med ciljno in izhodiščno kulturo lahko povzročijo asimetrijo med izhodiščnim in ciljnim besedilom, ki v prevajalskem procesu zahteva posebno obravnavo.

8.1 Zunajbesedilna raven pogodbe kot odraz razmerja med pravno kulturo in jezikom

Če preučujemo načelo kulturne vpetosti v pogodbah, ki so sklenjene med strankami iz različnih držav (torej posledično pripadajo različnim pravnim sistemom), ugotovimo, da je razmerje med kulturo (pravnim sistemom in širšimi kulturno-socialnimi normami, na katerih pravni sistem temelji) in jezikom v primeru pogodb zelo specifično. Ker so pogodbe po definiciji pravni posli, podležejo določilom veljavnega prava. Ena bistvenih sestavin gospodarske pogodbe je določilo o merodaj-

nem pravu (*applicable/governing law, anzuwendendes Recht*), s katerim stranke določijo, katero pravo velja za sklenjeno pogodbo. O merodajnem pravu je mogoče sklepati tudi iz določila o sodni pristojnosti (*venue/forum, Gerichtsstand*), ki določa, katero sodišče je pristojno v primeru sporov med strankami, ki izhajajo iz pogodbe, razen če se stranke ne odločijo za arbitražo (pogodba G). V pogodbah med strankami iz različnih držav (ki so zasebnopravni akti), je merodajno pravo najpogosteje pravo države ene od pogodbenih strank, razen če se stranke izrecno ne odločijo drugače, morda za mednarodni ali nadnacionalni pravni red.

Funkcionalistični koncept kulturne vpetosti besedil (Kovačič 1997), ki predpostavlja sovpadanje kulture in jezika tako pri izhodiščnem kot tudi pri ciljnem besedilu, v primeru pogodb zahteva kritičen pristop in selektivno obravnavo. Če je pogodba že ob sklenitvi sestavljena v dveh jezikih (izhodiščno besedilo je torej prevedeno v ciljni jezik že ob sklenitvi oziroma podpisu pogodbe), sta obe jezikovni različici lahko enakovredni (glej poglavje 4.1.1), kar pa je pri gospodarskih pogodbah redek pojav. Bolj običajno je, da se določi, katera od jezikovnih različic prevlada v primeru odstopanj med besedili, oziroma da se besedilo v enem od jezikov določi kot merodajno ali avtentično (*authentic text, maßgebender Text/verbindlicher Wortlaut*). V tem primeru je prevod pogodbe v jezik druge stranke s pravnega stališča samo informativnega značaja. Merodajno pravo pri gospodarskih pogodbah je v vsakem primeru eno samo, tudi pri pogodbah, ki se sklepajo med dvema strankama različnih kultur in jezikov. Če pravo upoštevamo kot bistveno sestavino kulture, to pri morebitnih prevodih pogodbe pomeni, da so jezikovne različice iste pogodbe vpete v eno samo kulturno podstat – en sam pravni sistem, tako da pri prevodu v ciljni jezik prevajalec (če ni kot merodajen določen pravni sistem ciljne kulture) pravzaprav ne sme upoštevati ciljnega pravnega sistema in s tem posredno ne upošteva bistvenega elementa ciljne kulture, torej ravna v nasprotju s funkcionalističnim načelom kulturne vpetosti besedila.

Pri pogodbah, ki so sklenjene v nemškem (A, B, C, D) oziroma angleškem jeziku (G, I), pri katerih je ena od strank slovensko podjetje, prevod pogodbenega besedila v slovenski jezik ni pravno zavezujoč in ima samo informativno vrednost. Pri pogodbi H je kot pravno zavezujoče (v angleškem besedilu) navedeno slovensko besedilo – prevod v angleščino naj bi bil le informativen – dejansko pa slovensko besedilo nikoli ni bilo sestavljeno, ker je pogodba služila kot osnutek za posel, ki zaradi razhajajočih se stališč strank nikoli ni bil sklenjen. Poseben problem

PREGLEDNICA 8.1 Razmerje med nacionalnostjo/kulturno pripadnostjo strank v pogodbi, jezikom/jeziki, v katerih je pogodba sklenjena, veljavnim pravom, sodno pristojnostjo in avtentičnim besedilom

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
A	slov.	nem.	nem.	nem.	nemško	ZRN
B	slov.	nem.	nem.	nem.	nemško	ZRN
C	slov.	nem. ¹	nem.	nem.	avstrijsko	Avstrija
D	slov.	nem.	nem.	nem.	slovensko	Slovenija
E	ang.	ang.	ang.	ang.	angleško	angleška sodišča
F	ang.	amer.	ang.	ang.	pravo Kalifornije + določila CISG	Santa Clara, San Jose v Kaliforniji
G	slov.	švicarska	ang.	ang.	švicarsko	arbitraža
H	slov.	romunska	ang. ²	slov. ³	slovensko	Slovenija
I	slov.	hrvaški	ang.	ang.	slovensko	Slovenija
J	slov.	slov.	slov.	slov.	slovensko	Slovenija
K	slov.	slov.	slov.	slov.	slovensko	Slovenija

Naslovi stolpcev: (1) oznaka, (2) nacionalnost, (3) kulturna pripadnost strank, (4) pogodba sklenjena v, (5) avtentično besedilo, (6) veljavno pravo, (7) sodna pristojnost. Opombe: ¹ avstrijska, ² osnutek, ³ ni bilo sestavljeno.

predstavljajo pogodbe, ki so sklenjene v *lingvi franki*, torej jeziku, ki pogosto ne sovпада s kulturo nobene od pogodbenih strank. V primerih G, H in I je bila *lingva franka* angleščina, ki je posebno problematična glede na razlike med pravnimi sistemi (glej poglavje 6.2), saj je vpeta v anglo-ameriški pravni sistem, kar potencialno pomeni tveganje vnašanja konceptov (*memov*), pa tudi norm in konvencij anglo-ameriškega prava in pravnega jezika v komunikacijo med strankami iz kontinentalnih pravnih okolij. Še posebno problematično je dejstvo, da je merodajno pravo pri teh pogodbah slovensko (H, I), oziroma švicarsko (G), ki oba pripadata kontinentalni pravni družini, zato prihaja v teh primerih do razhajanja med pogodbenim jezikom (angleškim) in njegovo kulturno podlago – kontinentalnim pravnim sistemom.

Norme in konvencije, ki veljajo za pogodbe v anglo-ameriškem pravnem okolju, oziroma *memi*, ki so se v tem okolju oblikovali, lahko v kontinentalnem pravnem okolju delujejo kot tujek, posebno tvegano pa je prenašanje specifičnih pravnih terminov, ki označujejo *meme*, vezane na anglo-ameriške pogodbe (na primer termin *consideration*, ki je uporabljen v preambuli k pogodbi G), ki jih kontinentalno pravo ne pozna

in zato lahko ogrozijo komunikacijo, ki poteka prek pogodbe. Slovenski pogodbi (J, K) sta sestavljeni za uporabo v Sloveniji, veljavno pravo je slovensko, čeprav ni izrecno omenjeno, ampak je o tem mogoče sklepati iz določil, da sta za spore, izhajajoče iz pogodb, pristojni sodišči v dveh slovenskih mestih.

Zanimiv primer pravne komunikacije med strankami iz različnih držav, obenem pa iz sorodnih anglo-ameriških pravnih okolij, ki uporabljajo tudi isti jezik, je pogodba E, sklenjena med angleškima in ameriško stranko, pri čemer je merodajno angleško pravo, za reševanje sporov pa so pristojna angleška sodišča. Tudi pri pogodbah, kakršna je pogodba E, imamo opravka s specifično situacijo, saj je pri pogodbah med ameriški strankami prav tako nujno določiti sodno pristojnost in merodajno pravo (pravo ustrezne zvezne države v ZDA), glede na relativno neodvisnost posameznih ameriških zveznih držav na pravnem področju (glej poglavje 5.2.6). Povezavo med nacionalno oziroma kulturno pripadnostjo strank v pogodbi, jezikom (oziroma jeziki), v katerih je pogodba sklenjena, veljavnim pravom, sodno pristojnostjo in avtentičnim besedilom v primeru obravnavanih pogodb prikazuje preglednica 1.

8.2 Besedilna raven pogodbe

Besedilno razsežnost pogodbe bomo preučevali na različnih ravneh: na makro ravni, kjer se skozi vsebino in posledični obseg pogodbe oblikuje makrostruktura besedila, in pa na mikro ravni, kjer bomo preučevali jezikovne strukture, ki pogodbeno besedilo zaznamujejo na leksikalni, skladenjski, slogovni in pragmatični ravni (Göpferich 2002, 163 in dalje).

8.2.1 Makrostruktura – obseg besedila v odvisnosti od vsebine

V posameznih pravnih kulturah so se izoblikovale tradicije pisanja pogodb oziroma *kulturemi* pogodbenih besedil, pri katerih gre v veliki meri za standardizirane formulacije pogodbenih razmerij, ki na svojski način vplivajo tudi na pričakovanja udeležencev v komunikacijskih situacijah, v katerih se pogodbe sklepajo. Stranke v pogodbi se na nekonvencionalne, manj običajne formulacije v pogodbenem besedilu pogosto odzovejo z nezaupanjem, kar je verjetno tudi razlog za to, da velja pri sestavljanju pogodb svojevrsten tradicionalizem oziroma neke vrste splošno sprejeta plagiatorska praksa. Sestavljalci pogodb pogosto kot osnutek za novo pogodbo uporabijo vzorčno pogodbo iz ene od dostopnih zbirk vzorcev pogodb ali pa avtentično preteklo besedilo (v pravnih pisarnah

in podjetjih pogosto pogodbo, ki je bila sklenjena za primerljiv pravni posel) in ga prilagodijo novim razmeram in svojim potrebam.

Kot že omenjeno, pri pogodbi ne moremo govoriti o jasnih vlogah tvorca in prejemnika besedila, saj sta pogodbeni stranki (ali pogodbene stranke) obenem tako tvorca oziroma tvorci kot tudi prejemnika oziroma prejemniki besedila. V praksi se običajno dogaja, da ena od strank pripravi osnutek, ki služi kot osnova za pogajanja o končnih dogovorih. Tudi v končnem besedilu pogodbe je včasih še opaziti neke vrste nesorazmerje glede pravic in dolžnosti med strankami oziroma privilegirana stranke, ki je pripravila osnutek, to je prvo različico pogodbenega besedila. Pri določenih vrstah pogodbe (kakršna je pogodba C), takšno nesorazmerje izhaja iz narave posla, ki se sklepa s pogodbo – v tem primeru kreditnega posla, pri čemer ima kreditodajalec gotovo močnejši pogajalski položaj in lahko nasprotni strani, kreditojemalcu, narekuje pogoje sodelovanja. Podobna asimetrija lahko velja tudi v primeru kupoprodajne pogodbe, pri kateri je kupec praviloma v prednostnem položaju. V takih besedilih je mogoče prepoznati neke vrste neuravnoteženost v obveznostih oziroma v ostrejših pogojih, ki bremenijo eno stran. Morda je takšno razmerje moči odraz stanja v poslovnem svetu, ki ga ponazarja rek, da je kupec kralj (*»Der Kunde ist König.«*).

Končno besedilo pogodbe stranke oblikujejo v pogajanjih, ki praviloma potekajo na podlagi predlaganega osnutka, ki ga je pripravila ena od strank, zgodi pa se tudi, da stranke zaradi prej omenjene neuravnoteženosti pogodbenih pravic in dolžnosti ne dosežejo soglasja glede pogodbe in do sklenitve ne pride (takšen primer predstavlja pogodba H).

Če primerjamo pogodbeni besedila iz kontinentalnih pravnih okolij, v našem primeru nemškega in slovenskega pravnega reda, s pogodbenimi besedili iz anglo-ameriškega pravnega okolja, je prva razlika, ki jo opazimo, precejšnje odstopanje v dolžini besedila. Da bi lahko mero dajno sodili o tej razsežnosti pogodbenih besedil, bi morali primerjati besedila, sklenjena za enako vsebino v različnih pravnih kulturah, česar pa v okviru obravnavanega korpusa ne moremo storiti dovolj natančno. Bolj smiselno je bilo v tem oziru primerjati pogodbe za sorodno vsebino v navedenih priročnikih s pogodbenimi besedili. Če torej primerjamo besedila ene od običajnih gospodarskih pogodb, to je pogodbe o zastopanju, v treh predhodno omenjenih priročnikih, ugotovimo, da ima v slovenskem priročniku besedilo Pogodbe o zastopanju 14 členov (Šinkovec in Tratar 2002, 43–44), v nemškem priročniku primerljiva pogodba o

izključnem zastopanju *Alleinvertriebsvertrag* 11 členov (Fingerhut 2002, 541–543), angleški priročnik pa za to vsebino prinaša dve različici pogodbenih besedil, krajšo *Short form agency agreement*, ki ima 15 členov (Christou 1993, 229–231), ki pa so precej obsežnejši kot člani v slovenski in nemški pogodbi, in daljšo *Long term agency agreement*, ki ima 48 členov (1993, 232–240). Iz navedene primerjave izhaja, da so pogodbeni besedila v anglo-ameriški kulturi daljša od primerljivih nemških ali slovenskih pogodb.

Dejstvo, da so anglo-ameriška pogodbeni besedila običajno znatno daljša kot primerljiva celinskoevropska, potrjuje tudi raziskava ameriških avtorjev Hillove in Kinga z zgovornim naslovom *How Do German Contracts Do as Much with Fewer Words* («Kako nemške pogodbe enako dobro služijo svojemu namenu z manj besedami», prevod A. K.), v kateri sta primerjala zahtevnejše gospodarske pogodbe (prevzemi, odkupi, financiranje in sorodni posli), ki so jih sklepala večja ameriška in nemška podjetja (Hill in King 2004, 889–926). Preučevala sta pogodbe, ki so bile sklenjene samo med strankami ene ali druge države, ne pa tudi takih, ki bi urejale posle, ki segajo preko državnih meja, saj zanje ugotavljata, da vse bolj sledijo anglo-ameriškemu načinu sestavljanja pogodb, kar dokazuje, da se anglo-ameriški *kulturem* pogodbenih besedil vse bolj širi in uveljavlja. Ta dva avtorja na primeru pogodb o prevzemih ugotavljata številne razlike med anglo-ameriški in nemškimi pogodbami, predvsem pa, da so anglo-ameriške pogodbe za tretjino, včasih pa tudi polovico daljše od primerljivih nemških besedil (Hill in King 2004, 894–895). To razliko v obsegu pogodbenih besedil pojasnjujeta po eni plati z razlogi, ki temeljijo v tradiciji sestavljanja pogodbenih besedil v ZDA in Nemčiji, po drugi pa z razlikami v pravni ureditvi pogodb v teh državah in pa z vzroki, ki imajo svoje korenine v značilnostih pravnih jezikov teh kultur (glej poglavje 5).

V zvezi s tradicijo pisanja pogodb med drugim navajata, da tvorca pogodbenih besedil v Nemčiji pogosteje uporabljajo vzorce besedil iz različnih zbirk, ki so oblikovani kot obrazci s praznimi mesti, v katere stranke le vnesejo svoje podatke (kar potrjuje tudi naslov že omenjenega nemškega priročnika *Formularbuch für Verträge*, torej Knjiga pogodbenih obrazcev) in se pretežno odločajo za splošnejše, bolj standardizirane formulacije pogodb. Omeniti je treba, da so tudi vzorci pogodb v slovenskem priročniku oblikovani kot obrazci s praznimi mesti, ki jih je treba zapolniti z ustreznimi podatki oziroma navedbami, ki ustrezajo pogodbenim strankam. Anglo-ameriška pogodbeni bese-

dila pa so daljša tudi zato, ker so običajno sestavljena bolj po meri, torej bolj prilagojena vsakemu poslu in tudi vsakokratnim strankam. Kadar sestavljalci besedil uporabijo besedila iz zbirk vzorčnih pogodb, ta niso oblikovana kot zgoraj omenjeni obrazci nemških in slovenskih pogodb, ampak gre za prave precedenčne primere, torej pogodbe, uporabljene v predhodnih pravnih poslih, ki jih uporabniki nato preoblikujejo in prilagodijo (to velja tudi za besedila v omenjenem angleškem priročniku R. Christoua, pa tudi za besedila, dostopna na različnih spletnih straneh), skoraj vedno pa pri taki predelavi v besedilu ostane tudi veliko določil iz prvotnega besedila, ki morda niso nujno potrebna, pa jih sestavljalec pogodbe ne izloči, ker se ravna po nekakšni inerciji. Posledično se na ta način ohranja ustaljena, skoraj arhaična tradicija pisanja, ki pogosto nima smiselnega opravičila, kar omenja tudi Hillova (2001, 63) v svojem članku o uporabi pravne latovščine v ameriških pogodbah *Why Contracts are Written in »Legalese«* (»Zakaj so pogodbe pisane v pravni latovščini«, prevod A. K.), ko opisuje prakso sestavljanja pogodbenih besedil v velikih anglo-ameriških odvetniških družbah.

Glede razlik v pravni ureditvi pogodb, ki izhajajo iz narave pravnih sistemov in vplivajo na dolžino pogodbenih besedil, Hillova in King omenjata, da je v nemški pravni kulturi (zaradi sorodnosti sistemov in pomembne vloge obligacijskega prava to velja tudi za slovenski pravni sistem) močnejši vpliv nadrejenih pravnih aktov s področja civilnega prava, ki veljajo za posamezno pogodbo in so pogosto celo izrecno omenjeni v pogodbenem besedilu, zaradi česar velja, da okoliščin, ki jih urejajo ti nadrejeni akti, ni treba posebej urejati v pogodbi. Poleg tega na pogodbe v kontinentalnem pravu vplivajo tudi uzance, pogosto pa veljajo kot sestavni deli pogodbe tudi neformalni pravni viri (glej 7. poglavje), kakršni so splošni pogoji poslovanja, ki veljajo za poslovanje določene gospodarske družbe, včasih pa tudi celotne gospodarske panoge in so pogodbam priloženi ali pa v pogodbenem besedilu omenjeni z navedbo, kje oziroma na kakšen način je strankam omogočen vpogled vanje.

Te ugotovitve glede nadrejenih pravnih aktov in neformalnih pravnih virov potrjujejo tudi nekateri elementi v analiziranih pogodbah, ki so sklenjene med strankami iz kontinentalnih pravnih sistemov. V pogodbi A je tako pod točko 11.1. navedeno, da glede jamstva proizvoda veljajo za posle po tej pogodbi tudi relevantna veljavna zakonska določila (v tem primeru gre za pravo ZRN), v točki 20.1. pa je omenjeno, da veljajo za pogodbo, če ni izrecno dogovorjeno drugače, nabavni pogoji ene od pogodbenih strank v vsakokratni zadnji veljavni različici. V pogodbi

B je pod točko 8.4. v dveh zaporednih alinejah omenjeno, da za stranke veljajo tudi določila (nemškega) Zakona o preprečevanju neloyalne konkurence (UWG – *Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb*), pod točko 10.3. pa je navedeno, da za vse, kar ni izrecno urejeno s pogodbo, veljajo določila (nemškega) obligacijskega prava glede podjemne pogodbe, glede naročanja pa, če ni drugače dogovorjeno med strankama, naročnikovi splošni pogoji nabave. Podobno so tudi v pogodbi C, v točki 6.d omenjeni Splošni pogoji poslovanja posojilodajalca, v točki 7.d pa je izrecno navedeno, da ti pogoji veljajo za posel, sklenjen s pogodbo, in da jih kreditojemalec potrjuje s sklenitvijo pogodbe. V pogodbi H (angleško besedilo) je v 11. členu pod št. 11.5. navedeno, da za vse pravice in obveznosti strank, ki niso izrecno urejene s pogodbo, velja (slovenski) Obligacijski zakonik v tistem delu, ki zadeva podjemne pogodbe. V pogodbi J je v 1. členu navedeno, da je lizingojemalec sprejel lizingodajalčeve Splošne nabavne pogoje (ki torej veljajo skupaj s pogodbo), ti pa so omenjeni tudi v 12. členu poleg splošnih veljavnih predpisov. Iz tega izhaja, da za pogodbe, ki so nastale v kontinentalnih pravnih sistemih (nemškem, avstrijskem in slovenskem), veljajo nadrejeni pravni predpisi in/ali neformalni pravni viri, zaradi česar v pogodbah pogosto naletimo le na sklicevanje nanje, ne da bi morali vse, kar je urejeno s temi predpisi, v pogodbi tudi izrecno zapisati.

V pogodbah E, F, ki sta nastali v anglo-ameriški pravni kulturi, takšnega sklicevanja na nadrejene pravne akte ali morebitne neformalne pravne vire, kakršni so na primer splošni pogoji poslovanja, ni zaslediti, pogodbeni besedili sta bistveno daljši in posamezna določila dajejo vtis, da so sestavljenci pogodbe poskušali zajeti vanje vse možne primere in dogodke, do katerih bi lahko prišlo v okviru pogodbe, kar je tipično za anglo-ameriški način pisanja (*kulturem*) pogodb. Podobne lastnosti kaže pogodba G, ki je sicer sklenjena med strankami iz kontinentalnih pravnih redov, vendar angleško besedilo povsem posnema *kulturem* izvornih anglo-ameriških pogodbenih besedil, čeprav je merodajno pravo švicarsko, v katerem ima obligacijsko pravo dolgoletno tradicijo in pomembno vlogo, zaradi česar je ta pogodba svojevrsten hibrid.

Hillova in King v zvezi s tradicijo pisanja pogodb omenjata, da je anglo-ameriški način pisanja pogodb povezan z določenimi pastmi – splošnejše, manj eksplisitne formulacije, na kakršne običajno naletimo v obrazcih pogodb kontinentalnega prava, bodo ustrezale večjemu številu možnih pogodbenih razmerij in dogodkov kot zelo specifične, natančno določene formulacije, sestavljene »po meri« določenega pogodbenega

razmerja. Poleg tega pri anglo-ameriškem načinu sestavljanja pogodbe prej zaidemo v neke vrste začarani krog – bolj podrobne so formulacije, ožji je njihov pomen in s tem večja verjetnost, da ne zajamejo oziroma predvidijo vseh možnosti (Hill in King 2004, 920–921).

Ta vidik pogodbenega besedila dokumentirajo naslednji primeri za določilo o izločitvi neveljavnega pogodbenega določila in njegovem nadomestilu z novim (salvatorična klavzula/*severability clause/salvatorische Klausel*). V pogodbi B pod točko 6.10 najdemo naslednjo formulacijo:

The parties hereto have negotiated and prepared the terms of this Agreement in good faith with the intent that each and every one of the terms, covenants and conditions herein be binding upon and inure to the benefit of the respective parties. Accordingly, if any one or more of the terms, provisions, promises, covenants or conditions of this Agreement or the application thereof to any person or circumstance shall be adjudged to any extent invalid, unenforceable, void or voidable for any reason whatsoever by a court of competent jurisdiction, such provision shall be as narrowly construed as possible, and each and all of the remaining terms, provisions, promises, covenants and conditions of this Agreement or their application to other persons or circumstances shall not be affected thereby and shall be valid and enforceable to the fullest extent permitted by law. To the extent this Agreement is in violation of applicable law, then the parties agree to negotiate in good faith to amend the Agreement, to the extent possible consistent with its purposes, to conform to law.

(»Pogodbeni stranki sta se pogajali o pogojih te pogodbe in jih pripravili v dobri veri z namenom, da bi bili vsi in vsako posamezno določilo, dogovor in pogoj te pogodbe obvezujoči in učinkovali v korist vsakokratne stranke. Skladno s tem, če pristojno sodišče razsodi, da je katerokoli ali več določil, obljub, dogovorov ali pogojev te pogodbe ali njihovo uresničevanje v kakršnikoli meri neveljavno, neizvršljivo, nično ali izpodbojno iz kakršnegakoli razloga, bo takšno določilo tolmačeno v čim ožjem smislu, tako da to ne bo vplivalo na katerokoli in na vsa preostala določila, obljube, dogovore in pogoje te pogodbe in njihovo uveljavljanje v odnosu do tretjih oseb ali okoliščin, in bo veljalo ter bo izvršljivo v najširšem obsegu, ki ga dovoljuje zakon. Če bi ta pogodba v določenem obsegu predstavljala kršitev veljavne zakonodaje, stranki soglašata, da se bosta v dobri veri pogajali glede spremembe pogodbe do takšne mere, kot jo dopušča namen pogodbe in kot je potrebno, da jo uskladita z zakonom.« Prevod A. K.)

Primerljivo nemško določilo v pogodbi A pod št. 22.1. se glasi:

Sollten einzelne Bestimmungen dieses Vertrages ungültig sein oder

ungültig werden, so wird die Gültigkeit der übrigen Bestimmungen davon nicht berührt. Die Parteien verpflichten sich, ungültige Bestimmungen durch solche zu ersetzen, die ihnen in ihrem Sinn und Zweck möglichst nahe kommen.

(»Če bi posamezna določila te pogodbe bila ali postala neveljavna, to ne vpliva na veljavnost ostalih določil. Stranki se obvezujeta, da bosta neveljavna določila nadomestili s takšnimi, ki so jim po smislu in namenu najbližja.« Prevod A. K.)

V slovenski pogodbi J je to določilo zajeto v 13. členu, kot sledi:

V primeru, da se ugotovi neveljavnost ali ničnost katere od določb te pogodbe, to ne vpliva na veljavnost ostalih določb, ki ostanejo v veljavi. Pogodbeni stranki soglašata, da bosta morebitno ugotovljeno neveljavno določbo nadomestili z novo, ki bo po namenu najbližje prejšnji določbi.

Ti primeri ilustrirajo poleg izčrpnega načina oblikovanja pogodbenih določil v anglo-ameriških pogodbah tudi nekatere lastnosti posameznih pravnih jezikov, ki so opisane v 5. poglavju, po eni plati predvsem strnjen, zgoščen način izražanja in relativno enostavne strukture, značilne za nemški pravni jezik, po drugi plati neke vrste gostobesednost v angleškem pravnem izražanju, z značilno uporabo besednih nizov za enake ali sorodne pojme. Nemškemu izrazu *Bestimmung* oziroma slovenskemu določba ali določilo tako v angleški formulaciji ustreza besedni niz »*terms, provisions, promises, covenants or conditions*«. Več o tem pri obravnavi leksikalne ravni jezika pogodb v poglavju 8.2.3.

Hillova in King (2004) kot razlog za razlike v obsegu pogodb nadalje navajata, da je v anglo-ameriških pogodbah zaradi prej omenjenega prizadevanja, da bi v besedilu predvideli vse možne dogodke in zaplete pri izpolnjevanju pogodbe, znatno več pojasnjevanja, natančnega določanja (posebej v začetnem delu pogodbe, kjer so navedene izčrpne definicije pojmov in njihova tolmačenja – *Definitions and interpretations*, glej poglavje 8.2.2.2) in omejevanja (*limitations*, z izrazi, kakršni so »*including, but not limited to*« – vključno z, vendar ne omejeno na; »*provided that*« – pod pogojem da). Po njunih ugotovitvah jezik teh pogodb vsebuje tudi večji delež tako imenovane pravne latovščine (*legalese*). Ta je sicer v posameznih anglo-ameriških besedilih podobna, ne pa povsem enaka, prav tako so si pogodbena besedila za določen tip pravnega posla sicer med seboj podobna v glavnih potezah, konkretne formulacije pa se od pogodbe do pogodbe občutno razlikujejo. Pri nemških pogodbenih besedilih pa opazata, da je pravne latovščine v teh besedilih manj, poleg tega pa so deli besedila, izraženi z uporabo te latovščine, v pogodbah

za sorodne vsebine skoraj povsem enaki. Tako v Fingerhutovem priročniku v vseh pogodbah, ki vsebujejo standardno določilo, da morajo biti morebitne spremembe, dopolnitve ali razveljavitve pogodbe izvršene v pisni obliki, najdemo skoraj popolnoma enako formulacijo, kot v pogodbi o zastopanju v 10. členu (Fingerhut 2002, 543):

Änderungen, Ergänzungen, Kündigungen, sowie Aufhebungen dieses Vertrages bedürfen (zu ihrer Wirksamkeit) der Schriftform.

Če primerjamo pogodbe o zastopanju v ostalih dveh jezikih (glej str. 168), ugotovimo, da se podobno slovensko določilo na str. 44, 12. člen pogodbe o zastopanju, v slovenskem priročniku glasi:

Spremembe in dopolnitve te pogodbe zavezujejo pogodbeni stranki le, če so sklenjene v pisni obliki.

V angleškem priročniku najdemo primerljivo določilo v pogodbi o zastopanju (Standard Agency Agreement) na str. 237, pod tč. 8.1:

No waiver, alteration, variation or addition to the Agreement shall be effective unless made in writing on or after the date of signature of this agreement by both parties and accepted by an authorised signatory of both parties.

Če povzamemo ugotovitve, ki izhajajo iz primerjave makrostrukture *kulturemov* pogodb v anglo-ameriškem in nemškem oziroma slovenskem pravnem okolju (kot predstavnikoma celinskoevropskih pravnih sistemov), ugotovimo, da se *kulturemi* razlikujejo po svojem obsegu, in sicer so anglo-ameriške pogodbe praviloma bistveno daljše. Razlike v dolžini izhajajo iz močnejšega vpliva nadrejenih pravnih aktov in neformalnih pravnih virov v kontinentalnem pravu, pa tudi iz bolj univerzalne narave pogodbenih besedil v teh sistemih v primerjavi z anglo-ameriški besedili, ki so pisana nekako »po meri« vsakega pravnega posla in s težnjo, da bi zajela prav vse možne dogodke in razmerja, ki naj jih ureja pogodba (ang. *all-inclusiveness*).

8.2.2 Makrostrukturni elementi – deli pogodbenega besedila

Razlika v obsegu pogodbenih besedil, ki izhaja iz anglo-ameriške tradicije, po kateri si sestavljalci besedila prizadevajo čim bolj izčrpno opisati vse dogovorjene pogoje, obveznosti in pravice, se kaže, kot je razvidno iz obravnavanih besedil, tudi v večjem številu standardnih elementov pogodbe, ki niso neposredno povezani z vsebino posla, ki je urejen s pogodbo in je običajno naveden v predmetu pogodbe. Vsaka pogodba poleg specifičnih določil, ki se nanašajo na vsakokratni predmet pogodbe, vsebuje tudi nekatere standardne sestavne dele oziroma

univerzalne komponente pogodbenih besedil (pogosto gre za celotne pogodbene člene), na katere naletimo v večini pogodb ne glede na vrsto razmerja, ki je urejeno s pogodbo (v angleškem pravnem žargonu jih imenujejo *boilerplate clauses*). Nekatere te komponente so skupne vsem trem obravnavanim pravnim kulturam (predstavljajo torej *univerzalen vsebinski mem*), druge pa so specifične za pravne sisteme anglo-ameriške ali kontinentalne družine. Caova kot standardne elemente in klavzule anglo-ameriških pogodb navaja uvodni del, imenovan preambula ali recital (*preamble, recital*), ki mu sledi operativni del pogodbe, ki se začne z definicijami in tolmačenji pojmov (*definitions and interpretations*), uporabljenih v pogodbi, in se nadaljuje z osrednjim delom, v katerem so navedene pravice in obveznosti strank, ki so vezane na vsakokratni konkretni posel, urejen s pogodbo. Med običajnimi elementi pogodbenih besedil omenja še določila o višji sili (*force majeure* ali *unexpected event*), o prenehanju oziroma prekinitvi pogodbe (*termination*), o kršitvah pogodbe in odškodnini (*breach and remedies*), reševanju sporov (*dispute resolution*), odpovedi in odpovednem roku (*notice*), o prenosu pogodbenih pravic in obveznosti (*assignment*), o odpovedi ali izvzetju pravic (*waiver*), jamstvih in zagotovilih (*warranties and representations*), nedeljivosti/celovitosti pogodbe in prenehanju veljave predhodnih dogovorov in pogodb (*entire agreement*), veljavnem pravu (*governing law*), o avtentični različici besedila (*language clause*), če je pogodba sklenjena v dveh ali več jezikih, o številu izvodov pogodbe (*counterparts*), o začetku veljavnosti pogodbe (*entering in force*) ter zaključni element besedila s podpisi strank in datumom podpisa pogodbe.

Na nekatere od teh elementov naletimo v vseh analiziranih pogodbah, ne glede na pravno okolje, v katerem so nastale, drugi se pojavljajo pretežno v anglo-ameriškem okolju, nekateri (kot je predmet pogodbe) pa predvsem v besedilih iz celinskoevropskih pravnih okolij.

V nadaljevanju bodo predstavljeni najpogostejši sestavni elementi pogodbenih besedil v anglo-ameriški, nemški in slovenski pravni kulturi, s primerjavo besedil v preučevanem korpusu pa bomo ugotavljali njihovo zastopanost v obravnavanih pogodbah:

8.2.2.1 *Uvodni del pogodbe – preambula oziroma recital ali uvodna določila*

V uvodnem delu, ki je včasih označen tudi kot glava pogodbe (*Vertragskopf*), so običajno navedene stranke v pogodbi, njihovi naslovi, v primeru podjetij imena pooblaščenih podpisnikov pogodbe in nji-

hova funkcija (*represented by ... as ...*, *vertreten von ... als ...*, ki jo zastopa ... kot ...), kot tudi oznaka oziroma naziv, s katero je stranka navedena v nadaljnjem besedilu pogodbe (*hereinafter referred to as ...*, *nachstehend/im weiteren Wortlaut/Text ... genannt*, v nadaljevanju imenovan/-a ...).

Pri anglo-ameriških pogodbah, vse pogosteje pa tudi v pogodbah med strankami iz drugih pravnih okolij, je v uvodnem, predoperativnem delu besedila tudi tako imenovana preambula oziroma »recital« (včasih imenovan tudi »uvodna določila« ali »uvodne določbe«, *preamble*, *recital*, *Präambel*), kjer so navedene okoliščine, ki so privedle do sklenitve pogodbe. To so formalne izjave o statusu strank in razlogih za sklenitev pogodbe. V pogodbah anglo-ameriškega okolja so te izjave pogosto oblikovane kot tipične formulacije v odvisnikih, tako imenovanih *whereas clauses*, kjer je *whereas* razumeti kot »upoštevajoč dejstvo, da ...« ali preprosto kot »ker ...«. Ti stavki se pojavljajo v začetnem delu pogodbe, pred tako imenovanim operativnim delom. Potem, ko so navedene okoliščine, v katerih se sklepa pogodba, običajno z uporabo več odvisnih stavkov, ki se začenjajo z *whereas*, sledi glavni stavek, ki uvaja vse, o čemer sta se stranki oziroma so se stranke sporazumele:

Whereas ...,

now (therefore) it has been/is agreed (by and between the parties) as follows.

ali

now therefore ... the parties hereto agree as follows.

Mnogi pravni strokovnjaki opozarjajo na to, da je raba veznika *whereas* anahronistična in zastarela (Dick 1985, 145) in bi jo bilo kot tako smiselno opustiti, pa te formulacije trdoživo ostajajo tudi v sodobnih pogodbenih besedilih. V preučevanih besedilih je tako recital z »*whereas*« stavki v pogodbah E in F, ki sta nastali v angleškem oziroma ameriškem okolju, pa tudi v pogodbah G in I, ki sta sklenjeni med strankami iz celinskoevropskega pravnega okolja v angleščini kot *lingvi franki*. Presemetljivo je, da je prav v preambuli k pogodbi G uporabljena tudi formalna in arhaična formulacija »/t/his agreement ... witnesseth« (pogodba izpričuje, s poudarjeno arhaično glagolsko obliko), ki jo v sodobnih anglo-ameriških pogodbenih besedilih redko srečamo. V pogodbi H je ta del besedila naveden pod oznako *General provisions* (Splošne določbe). Pri nemških pogodbah ima pogodba A formalno označeno preambulo (*Präambel*), v kateri so prav tako navedene okoliščine, ki so privedle do

sklenitve pogodbe. Tudi slovenski pogodbi J in K imata samostojno poglavje z naslovom Uvodna določila, ki vsebinsko ustreza recitalu. Glede na to, da tega elementa ne vsebuje nobeno pogodbeno besedilo v Fingerhutovem priročniku, kot tudi ne v priročniku Šinkovca in Tratarja, lahko sklepamo, da gre za prevzemanje besedilne konvencije oziroma posnemanje *mema* iz anglo-ameriške kulture, saj so pogodbene stranke v omenjenih primerih podjetja, ki delujejo globalno in imajo poslovne stike z anglo-ameriškim poslovnim prostorom in posledično s tamkajšnje pravno kulturo. Opaziti pa je, da je ta strukturni element besedila v omenjenih primerih krajši kot v izvirnih anglo-ameriških pogodbah oziroma v pogodbah v angleščini kot *lingvi franki*.

8.2.2.2 Definicije in tolmačenja (*Definitions and Interpretations*)

V anglo-ameriških besedilih preambuli običajno sledi začetek operativnega dela pogodbe, v katerem je definiran pomen posameznih izrazov, uporabljenih v pogodbi, oziroma določen način, kako je treba te izraze razumeti oziroma tolmačiti. Ta del pogodbe se imenuje *definitions* oziroma *interpretations* in se začne s formulacijami kot so:

For the purpose of this agreement the following terms ... are defined.

In this agreement ... has the meaning/means ...

Unless otherwise expressly stated herein the following definitions ... shall apply:

... shall have the meaning ascribed to it in ...

Med obravnavanimi pogodbami imajo ta del pogodbe E, F in G, pogodbe v nemškem jeziku takega elementa (*Begriffsdefinitionen*) nimajo, prav tako ga nimata pogodbi H in I, čeprav sta sestavljeni (tudi) v angleščini. Tudi v slovenskih pogodbah J in K tega elementa besedila ne zasledimo, kar kaže, da je to običajni sestavni del (*mem*) anglo-ameriških pogodb, ni pa običajen v pogodbah kontinentalnega prava, razen če te ne sledijo zelo dosledno anglo-ameriškim besedilnim vzorcem. Ta pogodbeni element pa ima nedvomno več kot zgolj formalno vlogo, saj se je s takšno začetno terminologizacijo izrazja v pogodbi mogoče izogniti kasnejšim nejasnostim in sporom zaradi različnih tolmačenj uporabljenih terminov in bi ga bilo smiselno uporabiti tudi v pogodbenih besedilih, ki nastajajo zunaj anglo-ameriškega pravnega prostora, skoraj standardno pa se uporablja v mednarodnih pogodbah in konvencijah na meddržavni ravni.

Med definicijami pojmov se v zadnjem času v vseh jezikih pojavlja določilo, ki poudarja enakost med spoloma pri uporabi oznak za osebe (tudi pogodbene stranke), oziroma določa, da je treba oznake za osebe, ki so samostalniki moškega spola, razumeti in tolmačiti kot nevtralne, to je, da zajemajo tako osebe moškega kot ženskega spola. To določilo v gospodarskih pogodbah ni zelo pogosto, postaja pa vse bolj razširjeno v sodobnih pogodbenih besedilih, ker se uvaja v vse vrste pravnih besedil, posebno zakonov, v duhu tako imenovane politične korektnosti. Razširilo se je iz angleške zakonodaje, kjer je že leta 1850 *Act for Shortening the Language of Acts Used in Parliament* (Zakon o okrajšavah jezika zakonov/pravnih aktov, ki so v rabi v parlamentu; prevod A. K.) predpisoval, da »... bodo v vseh zakonih besede, rabljene v obliki moškega spola, veljale tudi za osebe ženskega spola ... če v zvezi s spolom izrecno ni določeno drugače« (Greenberg 2008, 63; prevod A. K.). V zadnjem obdobju naletimo nanj tudi v slovenskih in nemških pogodbenih besedilih, ki sledijo anglo-ameriškem *kulturemu*, in sicer so običajne formulacije na primer:

Alle Bezeichnungen sind geschlechtsneutral, d. h. die *männliche Form* steht auch für *weibliche* Personen.

Uporabljeni izrazi, zapisani v moški spolni slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za moške in ženske.

Every word importing the masculine gender shall, unless the contrary intention appears, be construed as if it also imported the feminine gender.

Pri obravnavanih pogodbah naletimo nanj samo v pogodbi F pod št. 6.15 z naslovom *Gender and Number* (spol in število uporabljenih izrazov), ker določilo omenja tudi rabo števila besed, ki vključuje tako ednino kot tudi množino, če to zahteva kontekst pogodbe, in se glasi:

Whenever the context of this Agreement requires, the gender of all words herein shall include the masculine, feminine and neuter, and the number of all words shall include the singular and plural.

8.2.2.3 *Predmet pogodbe (Vertragsgegenstand, subject of the agreement)*

V pogodbah kontinentalnega prava je kot uvodni del operativnega dela pogodbe običajen člen ali določilo, ki govori o predmetu pogodbe (nem. *Vertragsgegenstand*); izvirne anglo-ameriške pogodbe tega elementa običajno nimajo, kar potrjujejo tudi vzorčna besedila v omenjenih priročnikih (Fingerhut 2002; Šinkovec in Tratar 2002; Christou 1993). V

prevodih ali besedilih, v katerih je angleščina *lingva franka*, se za pomenovanje tega elementa pojavljajo izrazi *Object(s) of the Agreement*, pri čemer gre verjetno za kalk, *subject* ali *subject matter of the agreement* ali pa *purpose of the agreement* oziroma *scope of the agreement*. V teh primerih gre običajno za širši namen pogodbe ter ne za predmet pogodbe v smislu pravnega posla, ki je urejen s pogodbo. Temu ustrezno ga imajo med obravnavanimi pogodbami pogodbe A, B, D, G, H (naveden kot *purpose of the contract*), I, J in K. V primeru pogodb G in I, ki sta sestavljeni v angleškem jeziku kot *lingvi franki*, in sicer sledita anglo-ameriškem *kulturemu*, predstavlja člen o predmetu pogodbe neke vrste hibridni element, ki združuje v enem besedilu dve tradiciji pisanja pogodb. Pogodba H je v eni jezikovni različici sestavljena v angleščini, kjer je za predmet pogodbe uporabljen angleški prevod *purpose of the contract* (namen pogodbe), kar ni povsem ustrezno, glede na tudi siceršnje nedoslednosti v tem besedilu v zvezi s kulturno vpetostjo pa je treba to verjetno pripisati pomanjkljivemu poznavanju besedilnih norm in konvencij sestavljalcev pogodbe.

Tem začetnim elementom pogodbe sledi večje ali manjše število členov ali določil (glede na kompleksnost pravnega posla, urejenega s pogodbo), ki urejajo pravice, obveznosti in odgovornosti pogodbenih strank (o formulacijah, ki so v ta namen v rabi v različnih jezikih, več v poglavju o pragmatični ravni pogodbenih besedil 8.2.6).

Poleg teh elementov pogodbenih besedil, ki bi jih lahko označili kot namenske (ker ustrezajo vsakokratnemu namenu pogodbe), operativni del pogodb praviloma vsebuje še več že omenjenih splošnih sestavnih delov (členov ali klavzul), ki niso neposredno določeni s specifičnim predmetom pogodbe, zato jih najdemo bolj ali manj v vseh pogodbah (ang. *boilerplate clauses*), ki bodo obravnavane v nadaljevanju.

8.2.2.4 Določilo o višji sili (*force majeure, höhere Gewalt*)

Na to določilo naletimo v pogodbi D, v pogodbah E, G in pogodbi I, pri čemer pogodbe D, G in I sodijo v celinskoevropske pravne ureditve, pogodba F pa v anglo-ameriško, kar kaže na to, da je to univerzalno določilo v obeh pravnih ureditvah, torej *univerzalen pogodbeni mem*.

Uporabljene formulacije so različne; v pogodbi E, točki 6.17. je besedilo naslednje:

Neither party shall be liable or deemed to be in default for any delay or failure in performance, other than confidentiality and use restrictions, under this Agreement or other interruption of service deemed to result,

directly or indirectly, from Acts of God, civil or military authority, acts of public enemy, war, accidents, explosions, earthquakes, floods, failure of transportation, strikes or other work interruptions by either party's employee, or any other similar cause beyond the reasonable control of either party unless such delay or failure in performance is expressly addressed elsewhere in this Agreement.

(»Nobena od strank ne bo odgovorna za kakršnekoli zamude ali neizpolnitve po tej pogodbi ali štela, kot da zaostaja z izpolnitvijo pogodbe, razen v primerih, ko gre za varovanje skrivnosti in omejitve uporabe, po tej pogodbi ali v primeru drugačne prekinitve storitev, za katero bo štelo, da je bila posredna ali neposredna posledica naravne nesreče, dejanj civilnih ali vojaških oblasti, državnih sovražnikov, vojne, nesreč, eksplozij, potresov, poplav, odpovedi transportnih sredstev, stavk ali drugih prekinitev dela zaposlenih katerekoli od pogodbenih strank ali iz kateregakoli drugega podobnega razloga, ki je zunaj razumnega nadzora obeh strank, če taka zamuda ali neizpolnitev ni izrecno obravnavana na drugem mestu v tej pogodbi.« Prevod A. K.)

Na različnost formulacij tega določila v anglo-ameriških pogodbah kažejo tudi primeri formulacij, ki jih navaja Caova (2007, 87). Caova opozarja tudi, da se v pogodbah namesto izraza *force majeure* uporablja tudi *unexpected event*. V zvezi s tem določilom in formulacijami v angleškem jeziku bi bilo treba upoštevati kulturno občutljivost izraza »*act of God*«, ki ima v različnih kulturnih in predvsem verskih okoljih lahko različne konotacije. Če uporabljamo angleščino kot *lingvo franko* v poslovnih stikih z versko občutljivimi kulturami, je izraz verjetno smiselno nadomestiti z drugimi formulacijami, na primer »*fire, flood, cyclone, tornado, hurricane or any other form of weather or conditions resulting from such weather*«, da bi se izognili morebitnemu žaljenju verskih čustev (Cao 2007, 87).

V pogodbi G so določila o višji sili izjemno obsežna, saj so vsebovana v 10. členu (*Force Majeure*), ki ima 5 podtočk (*No liability, Definition of F. M., Place of F. M., Notice of F. M., Cessation of F. M.*). Takšna natančna obravnava je razumljiva glede na predmet pogodbe – upravljanje z luškim terminalom z vsemi povezanimi dejavnostmi, na katere dejavniki višje sile vsekakor lahko odločilno vplivajo.

V pogodbah, za katere velja nemško ali slovensko pravo, določilo o višji sili ni izrecno navedeno, kar pa ne pomeni, da takšna določila za pogodbe ne veljajo. Kot že omenjeno, veljajo v teh primerih določila o višji sili iz Obligacijskega zakonika oziroma iz ustreznega nemškega civilnega oziroma trgovinskega zakonika kot nadrejenih pravnih aktov.

8.2.2.5 Začetek veljavnosti pogodbe, trajanje, prenehanje, odpoved pogodbe

Določila, ki zadevajo trajanje, prenehanje in odpoved pogodbe, so lahko vsebovana v enem samem členu, pogosto pa so razporejena tudi v več členih. Tako so v pogodbi A določila o začetku veljavnosti, trajanju pogodbe, možnosti podaljšanja in redni odpovedi navedena v 2. točki (*Vertragsdauer*), določila o izredni odpovedi pogodbe pa v 18. točki (*Kündigungsrecht*). V pogodbi B so ta določila združena v 9. točki (*Vertragsdauer, Kündigung*). V pogodbi C so trajanje pogodbe in odpovedni pogoji zajeti v 5. točki (*Laufzeit und Kündigungsrecht*), v pogodbi D pa v 10. členu (*Vertragsgültigkeit*).

Pogodba E teh določil ne vsebuje, kar je verjetno povezano z naravo posla, urejenega s pogodbo – gre za prodajo podjetja, pri čemer velja, da je pogodba izpolnjena nemudoma, potem ko jo stranke podpišejo. V pogodbi F je začetek veljavnosti urejen v preambuli pogodbe (*Effective Date*), v IV. členu pa je urejeno trajanje in prenehanje pogodbe (*Term and Termination*). V pogodbi G so določila o veljavnosti, trajanju in odpovedi vsebovana v 12. členu (*Term of Agreement* s podtočkami *Effective Date* – datum začetka veljavnosti, *Termination* – prenehanje pogodbe, *Early Termination* – predčasna odpoved pogodbe). V pogodbi H so ta določila vsebovana med drugimi zaključnimi določili v 11. členu, trajanje, možnost podaljšanja in redna odpoved v točki 11.1., začetek veljavnosti pa v točki 11.5. V pogodbi I je trajanje pogodbe urejeno v V. točki (*Duration of the Contract* – trajanje pogodbe), natančneje trajanje in možnost podaljšanja določa 1. člen (*Term of Contract*), predčasno odpoved zaradi utemeljenih razlogov pa 2. člen (*Premature Termination*). V pogodbi J je trajanje pogodbe urejeno v 5. členu (»Trajanje lizinga«), prenehanje, možnost odstopa od pogodbe in odstopni pogoji v X. poglavju, 12. členu, začetek veljavnosti pogodbe pa v XI. poglavju med končnimi določbami v 16. členu. V pogodbi K je trajanje pogodbe skupaj s pogoji za odstop od pogodbe urejeno v IV. poglavju (»Trajanje najema«), začetek veljavnosti pa v V. poglavju (»Ostale določbe«) v 19. členu.

Glede na pogostost pojavljanja teh določil je mogoče trditi, da gre tudi v tem primeru za *univerzalen vsebinski pogodbeni mem*, ki obstaja v anglo-ameriškem, kot tudi v celinskoevropskih pravnih sistemih.

8.2.2.6 Jamstva in zagotovila/*Representations and Warranties*

V pogodbah anglo-ameriškega prava je običajno določilo, s katerim stranke dajejo določena jamstva in zagotovila ob sklenitvi – med drugim

o svojem statusu, o resničnosti navedb v pogodbi ipd. Izraza *warranty* v tem kontekstu ne smemo tolmačiti kot jamstvo oziroma garancija za proizvod, pri katerem proizvajalec jamči za brezhibno delovanje izdelka v določenem obdobju. V obravnavanih pogodbah naletimo na to določilo v pogodbi E v točki 4.2., ki se izrecno glasi:

The Seller represents and warrants to the Purchaser ... (Prodajalec kupcu jamči in zagotavlja ... Prevod A. K.)

Nadalje v točki 4.4., ki se glasi:

The Purchaser represents and warrants to the Seller ... (Kupec prodajalcu jamči in zagotavlja ... Prevod A. K.)

In v 10. točki – *Seller's Warranties* (prodajalčeva jamstva), v kateri prodajalec med drugim jamči tudi za natančnost zagotovil in zato, da ta niso zavajajoča. V podtočkah k točkama 4.2. in 4.4. je podrobno navedena vsebina teh zagotovil, na primer v točki 4.2.1.:

»... that it is registered for the purpose of VAT ...« (... da je registriran kot zavezanec za DDV ... Prevod A. K.).

Na podobna zagotovila v pogodbah kontinentalnih pravnih sistemov ne naletimo, saj je tako dejstvo skoraj samoumevno, posebej če upoštevamo načelo, da se pravni posel sklepa v skladu z načelom »dobre vere«.

V pogodbi F tega določila ni, vendar pa je v III. členu zapisan preključ oziroma zanikanje jamstev (*Warranty Disclaimer*), s katerim se stranki seznanjata z dejstvom in soglašata, da niso dana nikakršna jamstva glede zaupnih informacij, med drugim glede tržnosti, ustreznosti za določen namen, lastništva, izvršljivosti ali nekršenja.

V pogodbi G so jamstva obeh pogodbenih strank navedena v dveh ločenih členih – v členu 4.2. jamstva luškega podjetja glede lokacije in infrastrukture, kjer v podtočkah ta stranka med drugim zagotavlja in jamči, da ne obstajajo predpisi ali določila javnega reda, ki bi lahko omejevali uporabo terminala za namene, opisane v pogodbi, nadalje v členu 4.4. zagotovila in jamstva glede varnega sidrišča, v točki 5.3. pa so vsebovana zagotovila in jamstva druge pogodbene stranke glede upravljanja in opravljanja dejavnosti terminala.

V slovenskih pogodbah J in K naletimo na samostojna člena, ki sta vsebinsko sorodna zgoraj opisanim. V pogodbi J, v III. poglavju z naslovom »Jamčevanje« so v 4. členu navedena zagotovila in jamstva obeh pogodbenih strank, v pogodbi K pa v VI. poglavju (7. člen) »Jamstva najemnika«. Glede na to, da teh določil nemški in slovenski priročnik z vzorci pogodb ne omenjata, v angleškem priročniku pa so izčrpno

obravnavana tudi med komentarji k posameznim vrstam pogodb (Christou 1993, 48–51 in 290–292), je možno sklepati, da gre za prvenstveno anglo-ameriški *mem*, ki pa se s širjenjem anglo-ameriškega *kulturema* pogodb uveljavlja tudi v drugih pravnih kulturah (pogodba G tudi sicer jasno kaže, da je pisana po vzorcu anglo-ameriških besedil), pri pogodbah J in K pa gre za prevzemanje nekaterih *memov* anglo-ameriških pogodb, kot so na primer v točki 8.2.2.1 omenjena uvodna določila v besedilu, ki sicer sledi kontinentalnemu *kulturemu*.

Na določilo o jamstvih in zagotovilih se navezuje tudi element pogodbe, ki obravnava kršitve pogodbe in pravna sredstva, ki jih ima na razpolago prizadeta stranka ob kršitvi (*Breach and Remedies*). Ta element ima poseben pomen v anglo-ameriških pogodbah, v katerih obstaja razlika med pogodbenimi določili (*terms of the contract*), in sicer se ta delijo na bistvena oziroma temeljna (*fundamental*) določila, to so pogoji (*conditions*) in nebistvena določila, to so jamstva ali zagotovila (*warranties*). Če ena od pogodbenih strank ne izpolni bistvenega določila ali ga krši, sme druga stranka prekiniti pogodbo. Če pa je kršeno jamstvo/zagotovilo, lahko prizadeta stranka zahteva odškodnino, ne more pa prekiniti pogodbe, ne da bi pri tem nasprotna stran imela pravico tožiti. V pogodbah anglo-ameriškega prava so določila glede kršitve teh jamstev in pravnih sredstev, ki jih ima prizadeta stranka na razpolago, da bi dosegla nadomestilo škode, ki jo je utrpela zaradi kršitve (povrnitev v začetno stanje, odškodnina, prisilna izpolnitev pogodbe), običajno združena v enem elementu. Pri analiziranih pogodbah ta element najdemo samo v pogodbi E v 11. členu (*Purchaser's Remedies* – pravna sredstva, ki jih ima na razpolago kupec ob kršitvi prodajalčevih jamstev), sicer pa je odgovornost strank za kršitve pogodbenih določil obravnavana na več mestih v različnih členih. Glede na zastopanost tega elementa le v anglo-ameriškem besedilu ga lahko označimo kot *mem* pogodbenega *kulturema* pripadajoče pravne kulture.

8.2.2.7 Reševanje sporov, veljavno pravo, pristojno sodišče

Med splošnimi določili pogodb običajno najdemo enega ali več členov, ki urejajo reševanje sporov, ki nastanejo ali bi lahko nastali med strankami na podlagi pogodbe ali bi iz te pogodbe izhajali. S tem v zvezi je treba določiti, katero sodišče je pristojno za reševanje takšnih sporov in katero pravo velja za določeno pogodbo. V pogodbi A so ta določila združena v 21. točki – *Erfüllungsort und Gerichtstand* (kraj izpolnitve in sodna pristojnost), kjer je kot veljavno pravo določeno nemško pravo, kot pri-

stojno sodišče pa sodišče v Kölnu. V pogodbi B je v točki 10.4. kot kraj izpolnitve in izključne sodne pristojnosti določen München, kot veljavno pravo pa prav tako nemško pravo. V pogodbi C je v 2. točki kot pristojno sodišče določeno okrožno sodišče v Borovljah, o veljavnem pravu je mogoče sklepati na podlagi sodne pristojnosti, ni pa izrecno navedeno. V pogodbi D je v 11. členu (*Streitigkeitsregelung* – reševanje sporov) kot pristojno sodišče določeno sodišče v Kopru, veljavno pravo ni izrecno omejeno. V pogodbi E je v 23. točki kot veljavno pravo določeno angleško pravo, v 24. točki pa je sodna pristojnost poverjena angleškim sodiščem. V pogodbi F je v točki 6.6. z naslovom *Governing law* (veljavno pravo) kot veljavno pravo določeno pravo države Kalifornije in pa konvencija Združenih narodov za mednarodno prodajo blaga (UNCISG), kot pristojno sodišče pa Višje sodišče okrožja Santa Clara, oddelek v San Joseju. V pogodbi G je v 13. členu *Governing Law and Disputes* (Veljavno pravo in spori) kot veljavno pravo določeno švicarsko pravo, reševanje sporov pa sta pogodbeni stranki poverili arbitraži, sestavljeni v skladu s Pravili o poravnavi in arbitraži Mednarodne trgovinske zbornice, kot kraj arbitraže pa je določen Pariz. Pogodba H v IX. Poglavju (*Governing Law and Place of Jurisdiction* – Veljavno pravo in sodna pristojnost) v 9. členu kot veljavno pravo predpisuje slovensko pravo (točka 9.1.), za reševanje sporov pa je izključno pristojno sodišče v Kopru (točka 9.2.). Podobno je tudi v pogodbi I v 7. členu (*Applicable Law and Competent Jurisdiction* – veljavno pravo in pristojno sodišče) kot veljavno pravo določeno slovensko pravo, za reševanje sporov pa je izključna pristojnost poverjena slovenskim sodiščem. V pogodbi J je v 15. členu kot pristojno sodišče za reševanje sporov iz pogodbe določeno sodišče v Kopru, v pogodbi K pa sodišče v Mariboru. Veljavno pravo ni izrecno navedeno.

Glede na to, da na določila o veljavnem pravu, sodni pristojnosti in načinu reševanja sporov naletimo v vseh analiziranih pogodbah, jih lahko označimo kot *univerzalen pogodbeni mem*, ki se pojavlja v vseh obravnavanih pravnih kulturah in je ključnega pomena, saj s pravnim sistemom določa kulturo, v katero je vpeto pogodbeno besedilo in ki je oblikovala *kulturem* pogodbenega besedila.

8.2.2.8 Določilo o prenosu ali odstopu pogodbe oziroma pravic in obveznosti, izhajajočih iz pogodbe (*Assignment, Übertragung*)

S tem določilom stranke določijo, če in pod kakšnimi pogoji je pogodba lahko prenesena na tretje stranke. Pogodbe A, B, C in D takšnega določila ne vsebujejo, nanj pa naletimo v pogodbi E v 6. točki (*Transfer*

of Contracts – prenos pogodb), v kateri so v podtočkah od 6.1. do 6.9. določeni pogoji in potrebna soglasja za prenos pogodbe. V pogodbi F je v točki 6.9. (*Binding Effect; Assignment* – zavezujoči učinek pogodbe, prenos pogodbe) izrecno predpisano, da pogodbe niti iz nje izhajajočih pravic ne sme prenesti nobena od strank brez predhodnega pisnega soglasja druge stranke. V pogodbi G so pogoji prenosa določeni v 11. členu (*Assignment* – prenos). Pogodba H tega določila ne vsebuje, v pogodbi I pa je vsebovano v 4. točki (*Prohibition of Assignment* – prepoved prenosa), kjer je določeno, da sme zastopnik pogodbo prenesti samo s soglasjem principala. Pogodba I tega določila ne vsebuje, medtem ko je v pogodbi K v V. poglavju (»Ostale določbe«) v 13. členu med strankama dogovorjeno, da najemnik pravic iz pogodbe ne sme prenesti na nobeno drugo osebo brez predhodnega pisnega soglasja najemodajalca.

Glede na zastopanost tega elementa v obravnavanih besedilih lahko ugotovimo, da se pojavlja predvsem v anglo-ameriških pogodbah oziroma pogodbah v angleškem jeziku, ki bolj ali manj posnemajo *kulturem* anglo-ameriške pogodbe. V slovenskih besedilih se pojavi v novejši pogodbi, v kateri je tudi v drugih elementih opaziti interference med *kulturemi* pogodbenih besedil anglo-ameriškega in kontinentalnega prava.

8.2.2.9 Celovitost in nedeljivost pogodbe (*Entire Agreement*)

Pri tem pogodbenem elementu gre za določilo, s katerim se stranke dogovorijo, da pogodba, ki jo sklepajo, v celoti predstavlja njihove dogovore in da nadomešča vse morebitne predhodne dogovore. V pogodbi A je tako določilo vsebovano med končnimi določili (*Schlussbestimmungen*) v točki 22.2., kjer sta se stranki dogovorili, da predstavlja pogodba celoten dogovor med strankami in da ne obstajajo morebitni stranski dogovori. Pogodbe B, C in D takega določila ne vsebujejo. Pogodba E ima v 17. točki (*Entire Agreement* – celovitost oziroma nedeljivost pogodbe) zapisano določilo, da pogodba predstavlja celoviti in edini dogovor med strankami glede posla, urejenega s pogodbo. V pogodbi F je sorodno določilo vsebovano v točki 6.5., kjer je navedeno, da pogodba skupaj z drugimi navedenimi dogovori in prilogami predstavlja celoto dogovorov med strankami in nadomesti vse predhodne pisne in ustne dogovore, kot tudi vse sočasne ustne dogovore in neformalne sporazume. Pogodba G ima v točki 2.2. z naslovom *Other Agreements* (Drugi dogovori/druga pogodbe) navedeno, da pogodba nadomesti in razveljavi predhodne dogovore in komunikacijo med strankami, kot tudi, da v primeru izrecnih ali implicitnih nesoglasij med predhodnimi dogovori

in pričujočo pogodbo prevladajo določila slednje. Ostale pogodbe tega določila ne vsebujejo.

Iz preučevanih pogodbenih besedil izhaja, da je element običajen v izvornih anglo-ameriških besedilih in tistih, ki posnemajo *kultureme* teh besedil, hkrati pa nanj naletimo, sicer redkeje, tudi v pogodbah kontinentalnega prava. V vzorčnih besedilih nemškega in slovenskega priročnika to določilo ni zastopano, zato lahko domnevamo, da gre za *mem*, ki je prototipičen pretežno za anglo-ameriška pogodbeniška besedila, širi pa se v druge kulture obenem s prenašanjem anglo-ameriškega načina pisanja pogodb.

8.2.2.10 Spremembe in dopolnitve pogodb

Določilo, ki predpisuje, da morajo biti morebitne spremembe in dopolnila pogodbe v pisni obliki, je vsebovano v vseh vzorčnih besedilih v nemškem, precej pogosto je tudi v pogodbah v slovenskem priročniku, v angleškem pa nanj naletimo le v nekaterih vrstah pogodb (na primer pogodbi o zastopanju – *Standard Agency Agreement* na str. 237). V obravnavanih pogodbah se pojavlja v nekaterih primerih kot samostojen člen, v drugih pa kot sestavni del obsežnejšega člena. V pogodbi A je tako to določilo med zaključnimi določili (*Schlussbestimmungen*) kot del točke 22.2., prav tako je med zaključnimi določili tudi v pogodbi B v točki 10.1. V pogodbi C tega določila ni. V pogodbi D je v 10. členu, ki sicer ureja veljavnost pogodbe (*Vertragsgültigkeit*), vsebovano tudi določilo, da mora biti vsaka sprememba ali nova ureditev pogodbe izvršena v pisni obliki kot aneks. V pogodbi E tega določila ni, v pogodbi F pa je vključeno v obsežnejšo točko 6.12. *Amendment and execution* (spremembe in podpis pogodbe) kot določilo, ki predpisuje, da je sama pogodba in vsaka njena sprememba sklenjena v pisni obliki, v imenu pogodbenih strank pa jo podpišejo v več izvodih, posredovanih po telefaksu ali drugače, pooblaščenim zastopnikom strank. Pogodba G takšne določbe ne vsebuje. V pogodbi H nanjo naletimo v XI. poglavju – med Zaključnimi določbami (*Final provisions*), in sicer v 11. členu, točki 11.2., ki določa, da bodo spremembe in dopolnitve pogodbe veljavne le, če bodo sprejete v pisni obliki. Pogodba I ima v VI. poglavju med zaključnimi določbami (*Final provisions*) 3. točko z naslovom *Variations* (Spremembe), v kateri je dogovorjeno, da spremembe in dodatki k pogodbi niso veljavni, če niso izvršeni v pisni obliki in izrecno dogovorjeni med obema strankama. V 14. členu pogodbe J sta se stranki dogovorili, da so »/v/se spremembe in dopolnitve pogodbe veljavne le, če so sklenjene v pisni obliki in pod-

pisane s strani obeh pogodbenih strank«. Pogodba K ima v 17. členu sorodno določilo, da so vse spremembe in dopolnitve pogodbe veljavne le, če so sklenjene v pisni obliki.

Zastopanstvo tega določila v obravnavanih besedilih kaže, da gre za element besedila, ki je sicer pogostejši v pogodbah celinskopravnih sistemov, vendar pa nanj naletimo tudi v anglo-ameriških besedilih, in ker na neki način pripomore k natančnejši ureditvi pogodbenih razmerij v primeru, da se ta po sklenitvi prvotnega besedila spreminjajo, se ga zdi smiselno upoštevati kot *univerzalni mem*.

8.2.2.11 *Salvatorična klavzula*

Gre za pogodbeno določilo, s katerim se pogodbene stranke zavarujejo, da v primeru, če ena ali več pogodbenih določb postane neveljavnih, ostalo pogodbeno besedilo ostane v veljavi, neveljavno določilo pa se nadomesti z novim, vsebinsko ustreznim. Pogodba A ima takšno določilo med zaključnimi določili pod točko 22.1., in sicer je dogovorjeno, da v primeru, da so posamezne določbe pogodbe neveljavne ali postanejo neveljavne, to ne vpliva na veljavnost ostalih pogodbenih določil, stranke pa se obvezujejo neveljavne določbe nadomestiti s takšnimi, ki so jim po smislu in namenu najbližje. Podobno določilo vsebuje tudi pogodba B med zaključnimi določili v 10. točki. Pod točko 10.2. je tako dogovorjeno, da če je ena od pogodbenih določb neveljavna ali postane neveljavna, to ne vpliva na veljavnost preostalega dela pogodbe, stranke pa so v mejah možnega dolžne v dobri veri neveljavno določbo nadomestiti s takšno dopustno ureditvijo, ki ji je po ekonomskem učinku enakovredna, če s tem ne pride do bistvene spremembe pogodbe. Pogodbe C, D in E takega določila ne vsebujejo. Pogodba F ima obsežno salvatorično klavzulo, ki je formulirana zelo izčrpno, z značilnimi besednimi nizi:

The parties hereto have negotiated and prepared the terms of this Agreement in good faith with the intent that each and every one of the terms, covenants and conditions herein be binding upon and inure to the benefit of the respective parties. Accordingly, if any one or more of the terms, provisions, promises, covenants or conditions of this Agreement or the application thereof to any person or circumstance shall be adjudged to any extent invalid, unenforceable, void or voidable for any reason whatsoever by a court of competent jurisdiction, such provision shall be as narrowly construed as possible, and each and all of the remaining terms, provisions, promises, covenants and conditions of this Agreement or their application to other persons or circumstances shall not be affected thereby and shall be valid and enforceable to the

fullest extent permitted by law. To the extent this Agreement is in violation of applicable law, then the parties agree to negotiate in good faith to amend the Agreement, to the extent possible consistent with its purposes, to conform to law.

(»Pogodbeni stranki sta se pogajali o pogojih te pogodbe in jih pripravili v dobri veri z namenom, da bi bili vsi in vsako posamezno določilo, dogovor in pogoj te pogodbe obvezujoči in bi učinkovali v korist vsakokratne stranke. Skladno s tem, če pristojno sodišče razsodi, da je katerokoli ali več določil, obljub, dogovorov ali pogojev te pogodbe ali njihovo uresničevanje v kakršnikoli meri neveljavno, neizvršljivo, nično ali izpodbojno iz kakršnegakoli razloga, bo takšno določilo tolmačeno v čim ožjem smislu, tako da to ne bo vplivalo na katerokoli in na vsa preostala določila, obljube, dogovore in pogoje te pogodbe in njihovo uveljavljanje v odnosu do tretjih oseb ali okoliščin ter bo veljalo in bo izvršljivo v najširšem obsegu, ki ga dovoljuje zakon. Če bi ta pogodba v določenem obsegu predstavljala kršitev veljavne zakonodaje, stranki soglašata, da se bosta v dobri veri pogajali glede spremembe pogodbe do takšne mere, kot jo dopušča namen pogodbe in kot je potrebno, da jo uskladita z zakonom.« Prevod A. K.)

Pogodbi G in H tega določila ne vsebujeta, pogodba I ima v 5. točki (*Invalid Clause* – neveljavne klavzule) določeno, da v primeru, če je ena ali več določb pogodbe neveljavna, to ne vpliva na veljavnost preostalih pogodbenih določb. V 13. členu pogodbe J sta se stranki dogovorili, da v primeru, da se ugotovi neveljavnost ali ničnost katere od določb pogodbe, to ne vpliva na veljavnost ostalih določb, ki ostanejo v veljavi, kot tudi da soglašata, da bosta morebitno ugotovljeno neveljavno določbo nadomestili z novo, ki bo po namenu najbližje prejšnji določbi. V pogodbi K je v 15. členu vsebovano podobno določilo, ki glede nadomeščanja neveljavne določbe z novo strankam predpisuje tudi, da morata novo določbo uporabljati na način, ki bo v najširšem obsegu, ki ga dopušča zakon, po namenu najbližje prejšnji določbi.

Pri salvatorični klavzuli lahko na podlagi njene zastopanosti v pogodbenih besedilih iz anglo-ameriške, kot tudi celinskoppravne pravne ureditve ugotovimo, da gre za *univerzalni mem* obeh pravnih kultur.

8.2.2.12 *Določilo o številu izvodov pogodbe, ki veljajo kot izvirniki, in avtentičnem besedilu*

Vsebinski element pogodbe, ki navaja, v koliko izvodih je bila pogodba sklenjena, in v primeru, da obstaja več jezikovnih različic, katera jezikovna različica je merodajna v primeru odstopanj, je običajno umeščen

v zaključni del pogodbe. Pogodbe A, B in C tega določila ne vsebujejo, v pogodbi D je vsebovano v 10. členu, ki ureja veljavnost pogodbe (*Vertragsgültigkeit*) in navaja, da je pogodba sklenjena v štirih izvodih, od katerih vsaka stranka prejme dva. V pogodbi E je to določilo pod točko 21 – *Counterparts* (Nadaljnji izvodi) in določa, da je pogodba lahko podpisana v poljubnem številu izvodov ter da pogodbene stranke lahko podpisujejo ločene izvode, vendar pa bo pogodba začela veljati šele, ko bodo vse stranke podpisale vsaj en izvod. V pogodbi F v točki 6.8. z enakim naslovom je dogovorjeno, da je pogodba, vključno z drugimi dokumenti, ki so v njej omenjeni, lahko podpisana v več izvodih, od katerih bo vsak štel kot izvirnik, vendar pa bodo vsi predstavljali eno in isto pogodbo. Pogodba G tega določila ne vsebuje. XI. poglavje pogodbe H v 11. členu pod točko 11.1. v angleškem besedilu (slovenska različica nikoli ni bila sestavljena, ker pogodba ni bila podpisana) navaja, da je izvirnik pogodbe sestavljen v slovenskem jeziku (besedilo osnutka pogodbe je angleško) in da v primeru odstopanja med slovensko in angleško različico kot merodajno velja slovensko besedilo. Pogodba I v zadnjem členu, ki sledi *kulturemu* anglo-ameriških pogodb, ki se pogosto zaključijo s formulacijo *in witness whereof*, vsebuje zaključni stavek: »*In witness whereof the parties hereto have duly executed and delivered this Agreement in duplicate as of 4*«. Ta stavek je ponesrečena imitacija podobnih anglo-ameriških formulacij, saj v zaključnem delu, ki se v prevodu glasi: »V potrditev predhodno navedenega sta stranki ustrezno podpisali in izročili to pogodbo v dvojniki . . .«, omenja dva izvoda pogodbe, izvodi pa so dejansko bili štirje. Preostalo besedilo »*as of 4*« je nesmiseln hibrid, saj je v izvornih angleških besedilih na ta način opisan datum sklenitve pogodbe (*contract executed in duplicate as of . . . day of . . . month*). To besedilo odlično ponazarja nekritično in nesmiselno prenašanje *kulturema* iz angleške kulture v kontinentalno pravno kulturo, še posebej, ker ima takšno posnemanje ob pomanjkljivem poznavanju specifičnih leksikalnih *memov* lahko za posledico nesmiselno besedilo, kot se je zgodilo v opisanem primeru, kjer je šlo za pogodbo, sklenjeno v 4 izvodih, od katerih je vsaka stranka prejela dva, česar pa iz angleškega besedila ni bilo mogoče razbrati.

V pogodbi J je v 16. členu navedeno, da je sestavljena v dveh enakih izvodih, pogodba K pa tega vsebinskega elementa ne vsebuje.

Glede na zastopanost tega vsebinskega elementa v vseh obravnavanih pogodbah ga lahko označimo kot univerzalnega za vse pravne kulture.

PREGLEDNICA 8.2 Zastopanost posameznih splošnih členov (»boilerplate clauses«) v obravnavanih pogodbah

Jezik pogodbenega besedila	Nemški				Angl.		Angl.*			Slov.	
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
Vsebinski element pogodbe											
Preambula ali recital (uvodna določila, ugotovitve)	x	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x
Definicije in tolmačenja	-	-	-	-	x	x	x	-	-	-	-
Predmet pogodbe	x	x	-	x	-	-	x	x	x	x	x
Višja sila	-	-	-	x	-	x	x	-	x	-	-
Veljavnost, prenehanje, odpoved	x	x	x	x	-	x	x	x	x	x	x
Jamstva in zagotovila	-	-	-	-	x	x	x	-	-	x	x
Reševanje sporov, veljavno pravo, pristojno sodišče	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Prenos pravic in obveznosti	-	-	-	-	x	x	x	-	x	-	x
Celovitost in nedeljivost pogodbe	x	-	-	-	x	x	x	-	-	-	-
Spremembe in dopolnitve	x	x	-	x	-	x	-	x	x	x	x
Salvatorična klavzula	x	x	-	-	-	x	-	-	x	x	x
Avtentično besedilo in število izvodov	-	-	-	x	x	x	-	x	x	x	-

Opombe: *lingva franka.

Zaključni del pogodbe s podpisi pogodbenih strank oziroma njihovih pooblaščenih zastopnikov in pa datumom sklenitve pogodbe je nujna sestavina pogodbe in kot taka predstavlja *univerzalen pogodbeni mem.* V nekaterih primerih se stranke odločijo tudi, da posebej podpišejo oziroma parafirajo vsak list pogodbenega besedila.

V preglednici 8.2 je prikazana zastopanost obravnavanih vsebinskih elementov v analiziranih pogodbah, iz česar je razvidno, katere od teh elementov lahko pojmujejo kot *univerzalne pogodbene meme* in kateri *memi* so prototipični za posamezne pravne kulture, kot tudi, kako so oblikovani *kulturemi* pogodb v teh kulturah.

8.2.3 Leksikalna raven

8.2.3.1 Strokovni termini, koncepti (memi) posameznih pravnih kultur

Na leksikalni ravni se v obravnavanih pogodbah odraža značaj pogodbe kot besedilne vrste s področja pravnega jezika, ki jo kot tako zaznamuje raba pravnega jezika kot strokovnega jezika s specifičnim besedjem in za to zvrst jezika značilnimi stalnimi besednimi zvezami. Za nekatere od obravnavanih gospodarskih pogodb je med drugim značilna tudi po-

vezanost z drugimi strokovnimi področji, ki jih zadeva vsakokratno pogodbeno razmerje, kar se posledično kaže tudi v rabi besedišča s področja avtomobilske industrije (A, B), bančništva (C), logistike (D, G) in elektroenergetike (K).

Besedila obravnavanih pogodb so formulirana v vsakokratnem pravnem jeziku z značilnostmi, ki so opisane v poglavju 5. Morda najbolj opazna značilnost teh besedil je uporaba številnih pravnih terminov, ki so v rabi v posameznih pravnih kulturah in odražajo pojme in koncepte pripadajočih pravnih sistemov. V določeni meri je ta terminologija univerzalna: gre za termine, ki odražajo pojme, skupne vsem zastopanim pravnim kulturam (na primer pojmi višje sile, sodne pristojnosti, veljavnega prava, stopanja v veljavo, prekinitve pogodbe), ki pri prevajanju teh besedil ne povzročajo večjih težav, saj vsi upoštevani pravni jeziki vsebujejo ekvivalentne izraze zanje. Na konceptualni in terminološki ravni se kot problematični izkažejo izrazi za koncepte, ki so prototipični za določen pravni sistem in v ostalih obravnavanih pravnih sistemih ne obstajajo. Primer takega pojma je izraz *consideration*, ki je ključni pojem anglo-ameriškega pogodbenega prava (glej poglavji 4.2.3.1 in 6.2) in ga najdemo v obeh pogodbah, ki izvirata iz anglo-ameriške pravne ureditve. V pogodbi E je vsebovan v samostojni 3. točki, iz katere je razvidno, da je v tej pogodbi izražen kot prodajna cena za opredmetena in neopredmetena poslovna sredstva. V pogodbi F je pojem *consideration* uporabljen že v preambuli, in sicer v stavku, ki odlično ponazarja tudi razliko med izrazom *consideration* v vsakodnevni rabi (upoštevanje) in isto besedo kot pravnim terminom:

NOW, THEREFORE, in consideration of the mutual promises of the parties, and of good and valuable consideration, it is agreed by and between the parties as follows:

(»Glede na prej navedeno in ob upoštevanju vzajemnih obljub strank kot tudi kakovostne izpolnitve, sta se stranki dogovorili naslednje:«
Prevod A. K.)

V pogodbi G se termin *consideration* prav tako pojavi v zadnjem delu preambule v podobni formulaciji:

NOW THEREFORE, in exchange for the mutual covenants and considerations set forth herein, the parties hereto agree as follows:

(»Glede na vse zgoraj navedeno ter s tem, da si izmenjata medsebojne dogovore in izpolnitve, določene v tej pogodbi, se stranki po tej pogodbi dogovorita naslednje:« Prevod A. K.)

Žal pa je termin *consideration* v tej pogodbi rabljen povsem neumestno, saj za pogodbo velja švicarsko pravo, ki sodi v kontinentalno pravno družino, ki pojma *consideration* v pravni ureditvi pogodb ne pozna, torej je ta pojem glede na pravno kulturo, v katero sodi pogodba, tujek. Uporaba tega termina dokazuje, da je bil pri tej pogodbi povsem nekritično uporabljen precedenčni besedilni vzorec (najverjetneje izvirna anglo-ameriška pogodba), ki pa ni bil smiselno prilagojen rabi v kontinentalnem pravnem okolju. Očitno napačno rabo tega termina, ki izhaja iz nepoznavanja in nerazumevanja pojma, ki ga termin označuje, dokazuje dejstvo, da je v isti pogodbi pod točko 7 (*The Fee* – plačilo ali honorar) določeno plačilo, ki pripada eni od strank za vsak meter razsutega tovora, naloženega na železniški vagon ali tovornjak iz silosa ali neposredno z ladje. To plačilo povsem ustreza konceptu *consideration*, kakršen velja v anglo-ameriškem pravnem okolju.

Podobno problematičen je izraz *mortgage*, ki je v isti pogodbi uporabljen v točki 8.2. Gre za termin, ki se ga običajno prevaja s »hipoteka«, vendar bi ga bilo treba v prevodu ustrezno komentirati. Anglo-ameriški termin *mortgage* namreč lahko zadeva tako obremenitev premičnin kot tudi nepremičnin in je zato pomensko soroden pojmu »zastava« (*Verpfändung*), celinskopravni pojem »hipoteka« pa se nanaša samo na zastavno pravico na nepremičninah.

Poleg že omenjenih potez anglo-ameriškega *kulturema* pogodbenega besedila, ki mu sledi ta pogodba, je uporaba teh pojmov, ki imajo (posebno *consideration*) v anglo-ameriškem pogodbenem pravu moč in veljavo *mema*, eden najočitnejših dokazov prenašanja besedilnega *kulturema* iz enega pravnega okolja (anglo-ameriškega) v drugo (kontinentalno), kjer lahko pride na ravni leksikalnih *memov* do motenj v komunikaciji. Če bi se podpisnice pogodbe temeljito poglobile v pogodbeno besedilo, bi ugotovile, da je raba tega termina in posledično prenašanje *mema* iz anglo-ameriške pravne kulture v pravni posel, za katerega velja kontinentalno pravo, napačna in neumestna.

Podobno pomensko močan pravni pojem, ki ima v anglo-ameriškem pravnem okolju status *mema*, je »estoppel«. Ta termin je uporabljen v pogodbi F v točki 6.3. z naslovom NO IMPLIED LICENSES (ni implicitno podeljenih licenc) v stavku:

Nothing contained in this Agreement shall be construed as conferring any rights by implication, estoppel or otherwise, under any intellectual property right, other than the rights expressly granted in this Agreement with respect to Confidential Information.

(»Ničesar, kar je vsebovano v tej pogodbi, se ne sme tolmačiti kot podeljevanje kakršnihkoli pravic na impliciten način, na podlagi prekluzije (estoppel) ali na drug način iz naslova pravice intelektualne lastnine, razen pravic, ki so glede zaupnih podatkov izrecno podeljene v tej pogodbi.« Prevod A. K.)

Oba omenjena *mema* sta se razvila in obstajata samo v anglo-ameriški pravni kulturi in v primeru, da angleško pogodbeno besedilo, v katerem sta uporabljena, prevajamo v jezik, ki je vpet v kontinentalni pravni red, zahtevata posebno obravnavo – glede na *skopos* ciljnega besedila ju je treba ohraniti v izvorniku s primernim komentarjem ali pa nadomestiti s pomensko najbližjim in namenu prevoda najustreznejšim *memom* ciljne pravne kulture (pojem *consideration* na primer s pojmom kupnina ali cena).

Pojem, ki je podobno specifičen in unikaten, vendar samo za kontinentalne pravne sisteme, je celotno področje obligacijskega prava, ki je na primer izrecno omenjeno v pogodbi B, pod točko 10.3. v delu besedila, kjer je navedeno:

Soweit Einzelheiten in diesem Vertrag nicht ausdrücklich geregelt sind, ist Werkvertragsrecht anzuwenden.

(»Za vse podrobnosti, ki niso izrecno urejene s to pogodbo, veljajo določila (nemškega) obligacijskega prava glede podjemne pogodbe.« Prevod A. K.)

Obligacijski zakonik oziroma podjemne pogodbe so omenjene tudi v pogodbi H, in sicer v 11. členu, točka 11.5., v angleškem besedilu:

For mutual rights and obligations between the parties that are not explicitly regulated in this agreement the Law of Obligations shall be applied in the part that regulates the contract of work and services.

(»Za medsebojne pravice in obveznosti strank, ki niso izrecno urejene v tej pogodbi, velja (slovenski) Obligacijski zakonik v delu, ki ureja podjemne pogodbe.« Prevod A. K.)

Celotno področje obligacijskega prava ima nedvomno vse lastnosti kompleksnega *mema*, zato se v primeru pogodbe H, v kateri je angleški jezik uporabljen kot *lingva franka*, izkaže vsa problematičnost rabe *lingve franke*. Pravna angleščina, ki je prvenstveno vezana na anglo-ameriški pravni sistem, kot *lingva franka* služi za izražanje prototipičnega *mema* celinskoevropske pravne kulture, ki v anglo-ameriški pravni kulturi ne obstaja. Formulacija »*the Law of Obligations . . . in the part that regulates the contract of work and services*« bi bila posledično za prejemnike

v anglo-ameriški kulturi nerazumljiva ali celo zavajajoča, v omenjeni pogodbi pa sta jo stranki, katerih pravna sistema sodita v kontinentalno družino, domnevno sprejeli kot funkcionalno ustrezno (pogodba namreč ni bila sklenjena).

8.2.3.2 *Nasprotni samostalniški pari, ki označujejo vršilca dejanja (Nomen actionis)*

Ena univerzalnih leksikalnih lastnosti pogodbenega jezika je, da se v besedilu kot imenovanja strank pogosto pojavljajo pomensko nasprotni samostalniški pari, kot na primer kupec – prodajalec (*Buyer/Purchaser/Vendee – Seller/Vendor; Käufer – Verkäufer*), najemnik – najemodajalec (*lessor – lessee; Mieter – Vermieter*), kreditojemalec – kreditodajalec (*Kreditnehmer – Kreditgeber; lender – borrower*), lizingodajalec – lizingojemalec (*lessor – lessee; Leasinggeber – Leasingnehmer*). V angleškem jeziku se te oznake pogodbenih strank pogosto končujejo na *-or* oziroma *-ee*, kar je dediščina tako imenovane pravne francoščine oziroma *law French* (več o tem v poglavju 5.2.4). Podobno vlogo kot končnica *-or* v angleščini ima pri nekaterih poimenovanjih strank v nemškem jeziku predpona *Ver-*, na primer *Vermieter* (najemodajalec), *Verkäufer* (prodajalec), *Verpächter* (zakupodajalec).

8.2.3.3 *Stalne besedne zveze*

V vseh treh pravnih jezikih, uporabljenih v obravnavanih pogodbah, se pojavlja vrsta stalnih besednih zvez, od katerih so nekatere prerasle v frazeme (stalne besedne zveze, katerih pomena ni mogoče razbrati neposredno iz pomenov besed, ki tako besedno zvezo sestavljajo), ki so značilni za jezik pogodb, nekateri pa tudi širše za pravni in poslovni jezik. Ko prepoznavamo meme, ki se na leksikalni ravni pojavljajo v pogodbah obravnavanih pravnih kultur, je pomembno, da stalne besedne zveze v posameznih pravnih jezikih identificiramo in jih ob prevajanju znamo nadomestiti z enakovrednimi formulacijami v ciljnem jeziku, pri čemer pa se moramo zavedati, da tudi v tem primeru obstajajo nekateri *univerzalni memi*, ki jih poznajo vsi trije obravnavani jeziki, na primer frazemi višja sila (*force majeure; höhere Gewalt*), tretja stranka (*third party/Dritte*), drobni tisk (*small print; Kleindruck*), v dobri veri (*bona fides/in good faith; nach Treu und Glauben*), stopiti v veljavo oziroma začeti veljati (*enter in force; in Kraft treten*), reševanje sporov po mirni poti (*amicable solution of disputes; Streitigkeiten auf dem friedlichem Weg beilegen*) in drugi, ki so prototipični za posamezne pravne jezike in so ključ-

nega pomena pri oblikovanju leksikalne ravni pogodbe kot besedilnega *kulturema*.

V nemških pogodbah se tako pojavljajo naslednje stalne besedne zveze:

Pogodba A:

- Einsicht gewähren (9.1)
- (letzter) Stand der Technik (9.6)
- die (Stück-)preise verstehen sich ab Werk (5.2)
- auf den Einwand ... verzichten (10.2)
- Kosten tragen/übernehmen (10.4, 13.1)
- erforderliche Maßnahmen treffen (10.3.)
- zur Anwendung kommen (gesetzliche Bestimmungen) (11.1)
- der Zustimmung bedürfen (13.1)
- Mitspracherecht einräumen (13.1)
- nach einvernehmlicher Einigung (13.2)
- in den Verantwortungsbereich von ... fallen (17.2)
- gegen den Vertrag verstoßen (18.1)
- außerordentliche Kündigung
- in Kraft bleiben (18.2)
- sich das Recht zu ... vorbehalten (19.3)
- Erfüllungsort (21.)
- Gerichtsstand (21.)
- die Gültigkeit (nicht) berühren (22.1.)
- im Sinn und Zweck nahe kommen (22.1.)
- der Schriftform bedürfen (22.2.)

Pogodba B:

- der neueste Stand von Wissenschaft und Technik (2.1)
- nach schriftlicher Zustimmung (2.5)
- als verbindlich vereinbart gelten (2.5, 3)
- Mängel feststellen/beseitigen (5.)
- unter Anwendung der branchenüblichen Sorgfalt (7.1.)
- Schutzrechte/Urheberrechte (7.)
- mitbenutzungsberechtigt sein (7.2)
- Nutzungsrecht erhalten (7.2)
- schutzrechtsfähig sein (7.4)
- ausschließliches, unwiderruffliches, übertragbares, (un)begrenzt
Recht (7.5.)

nach vorheriger schriftlicher Genehmigung (7.6)
 der Geheimhaltungsverpflichtung unterliegen (8.2.)
 Betriebs- und Geschäftsgeheimnisse (8.4.)
 (vorzeitige) Kündigung des Vertrages (9.2)
 Beendigung des Vertrages (9.2)
 auf das Formerfordernis der Schriftlichkeit verzichten (10.1)
 nach Treu und Glauben (10.2)
 im Rahmen des Zumutbaren (10.2)
 dem Recht unterstehen (10.4.)
 Erfüllungsort und ausschließlicher Gerichtsstand (10.4.)

Pogodba C:

anfallende Zinsen (1)
 die Gerichtsbarkeit des ... Gerichtes anerkennen (2)
 Kreditgeber/Kreditnehmer
 Biancowerchsel (3)
 Sicherheit für eine Forderung (3)
 Geltendmachung der (Wechsel-)Forderung (3)
 dem Konto anlasten (4)
 Schweigen gilt als Anerkenntnis (4)
 ein Kredit fällig/zahlbar stellen (4)
 unter Einhaltung einer (Kündigungs-)Frist (5)
 die Einbringlichmachung einer Forderung gefährden (6)
 zahlungsunfähig werden (6)
 einstweilige Verfügung (6)
 eine Exekution führen (6)
 ein Insolvenzverfahren beantragen (6)
 die Firma auflösen (6)
 Verpflichtungen (termingerecht) erfüllen (6)
 unter Setzung einer Nachfrist (6)
 Bürgschaft/Haftung übernehmen (7b)
 in allen übrigen Belangen (7f)
 eine Bankgarantie hinterlegen (8)

Pogodba D:

Kosten sind (nicht) inbegriffen (4)
 in einem Annex festhalten (5)
 höhere Gewalt (Art. 9)

V angleških pogodbah so bile najdene naslednje stalne besedne zveze:

Pogodba E:

a company incorporated under the laws of ... (preambula)

(un)audited financial statements (1.1)

to assume obligations (1.1)

business assets (1.1.)

business goodwill (1.1)

intellectual property (1.1)

common stock (1.1)

representations and warranties (1.1)

right, title and interest (2.1.7)

value added tax (4)

to fall within the provision of (4.5)

payment falls due (4.5.2)

to take all steps necessary (4.8.2)

completion of the contract (5)

to comply with obligations (5.4.)

to enter into an agreement (5.5.)

to constitute an assignment (6.1.)

breach of contract (6.2.)

with effect from (6.1.)

in lieu of (6.4.)

to be liable for (6.5.)

to hold in trust ... (6.6.1)

to obtain the consent (6.7.)

to indemnify somebody against (6.9., 7.4.)

to impose an obligation on (7.3.3.)

to have effect from (9.1.)

to take effect upon (9.2.)

to terminate the employment (9.3.)

terms and conditions (9.4.)

to be entitled to ... (10.2.)

to undertake to ... (10.3.)

to expressly provide to the contrary (10.5.)

without restricting the rights (11.2)

to be entitled to damages (12.1)

to bring a claim against (12.3.)

to give rise to (12.4.)

at the expense of (13.1.)

to confer rights, powers (16.1.)
 to execute the agreement in ... counterparts (21.1)
 to be governed by and construed in accordance with ... Law (23)
 to have jurisdiction (24.)
 dispute arising out of/in connection with (24)
 Pogodba F:
 to enter into an agreement (preambula)
 to consummate transactions (1.2.)
 to execute documents (1.2.)
 to violate an agreement (1.2)
 to set forth (1.5.)
 limited liability company (1.13)
 legal entity (1.13)
 equity interest (1.13)
 to be entitled to vote (1.13)
 to disclose information (2.1.)
 to have the right to (2.2.)
 to exercise rights (2.3)
 to grant the right (2.4.)
 to be free to ... (2.4.)
 to give prompt and timely notice (2.5)
 to take steps to (2.5)
 reasonable in light of applicable law and regulations (2.5)
 to restrict somebody from (2.6)
 to remain in full force and effect (4.1.)
 to acquire/disclose information (4.2.)
 to survive the termination of the agreement (4.2.)
 to settle disputes (5)
 (in) good faith (5.1.)
 to resolve disputes (5.1.)
 to have the authority to (5.1.)
 to honor requests (5.1)
 to leave to the discretion of (5)
 in the event that (5.1.)
 to commence litigation (5.1.)
 to settle a dispute by negotiation (5.1.)
 to seek relief from a court (5.2.)
 court of competent jurisdiction (5.2.)

breach of obligation (5.2.)
 infringement, misappropriation, misuse of right (5.2.)
 pending court action (5.2.)
 provide service (5.3.)
 honour commitments (5.3.)
 to be liable for damages (6.1.)
 to adhere to applicable laws (6.2)
 to confer rights (6.3.)
 to institute action/suit against (6.4.)
 to supersede prior ... agreements and understandings (6.5)
 to be governed by (6.6.)
 to have jurisdiction and venue over disputes (6.6.)
 to inure to the benefit of (6.9)
 to be binding upon (6.9)
 to enforce the agreement (6.9)
 to be null and void (6.10)
 to have the power and authority to (6.13)
 force majeure (6.17)
 Act of God (6.17)
 to be in default for (6.17)
 beyond the reasonable control (6.17)

Pogodba G:

transfer of title (2.1)
 normal wear and tear (4.2.)
 to apply the highest standards of care and diligence (5.1)
 to (be) subject to the provisions (5.3.)
 to have the sole responsibility for (6.1.)
 to jeopardize someone's interests (6.3)
 to negotiate in good faith (8.1.)
 transfer of title (8.2.)
 to encumber assets (8.2.)
 to hold somebody harmless for a loss (9.1.)/from a claim (9.2.)
 to assign and delegate rights and obligations (11.1.)
 to enter into force (12.1)
 to terminate an agreement subject to a ... notice (12.3)
 to settle disputes (13.2)
 Rules of Conciliation and Arbitration (13.2.)

Pogodba H:

to prolong an agreement (Article 11)
 the ... language version prevails (11.3)
 to disclose information (6.1.)¹

Pogodba I:

due diligence of a responsible businessman (prudent) (I. – 1. člen)
 to have complete discretion (II. – 2. člen)
 to devote one's best efforts (II. – 6. člen)
 to infringe ... rights (II. – 7. člen)
 to divulge information (II. – 9. člen)
 to be entitled to a commission (IV. – 1)
 to terminate the contract (V. člen)

V slovenskih pogodbah se pojavljajo naslednje stalne besedne zveze:

Pogodba J:

sprejeti v rabo in uživanje (2. člen)
 izročiti v posest (2. člen)
 prejeti v last (3. člen)
 izkoristiti (opcijsko) pravico (3. člen)
 odgovarjati za stvarne in pravne napake (4. člen)
 izpolnitev obveznosti (4. člen)
 odstopiti pravice/terjatve (4. člen)
 zavarovati interese (4. člen)
 odpovedati se pravici do (4. člen)
 odpovedati pogodbo (5. člen)
 po predhodnem pisnem soglasju (5. člen)
 smiselno uporabiti določbo (5. člen)
 v roku ... dni (6. člen)
 izstaviti fakturo (6. člen)
 obrok zapade v plačilo (6. člen)
 anuitetni načrt (6. člen)
 uporabljati kot dober gospodarstvenik (8. člen)
 izključno za potrebe (8)
 dogodki zunaj normalne rabe (10. člen)

1. V tej pogodbi je zaradi pomanjkljivega znanja opaziti napake, ki kažejo na nepoznavanje stalnih besednih zvez angleškega pogodbenega jezika, na primer *to renounce an agreement* (10.1) – pravilno *to terminate, to respect the paragraphs* (10.2) (napačna raba) – pravilno *to abide by the provisions/to comply with the provisions*.

brez predhodne obvestitve (10. člen)
 višja sila (11. člen)
 vinkulirati zavarovalno polico (11. člen)
 povrniti škodo (11. člen)
 prenehanje pogodbe (X.)
 Splošni pogoji poslovanja/nabave (12. člen)
 v brezhibnem stanju (12. člen)
 izrecno in nepreklicno pooblastiti (12. člen)
 neveljavnost in ničnost (13. člen)
 sporazumno reševati spore (15. člen)
 pristojno sodišče (15. člen)

Pogodba K:

najemodajalec in najemnik (1. člen)
 dati/vzeti v najem (2. člen)
 s skrbnostjo dobrega strokovnjaka (4. člen)
 imeti pravico (4. člen)
 v skladu z veljavnimi predpisi (5. člen)
 redno vzdrževati (5. člen)
 prevzeti odgovornost (5. člen)
 tretja oseba (5. člen)
 izključiti odgovornost (5. člen)
 brez prehodnega soglasja (5. člen)
 pridobiti soglasje (5. člen)
 skleniti zavarovanje za riziko (6. člen)
 v zakonsko dopustnih mejah (7. člen)
 po predhodni pisni najavi (8. člen)
 vzpostaviti prvotno stanje (11. člen)
 prenesti pravice iz pogodbe (13. člen)
 brez pravnega učinka (15. člen)
 najširši obseg, ki ga dopušča zakon (15. člen)

Pri oblikovanju leksikalne ravni ciljnega besedila v prevodih pogodbenih besedil je ključnega pomena poznavanje *univerzalnih memov*, ki se kot frazemi pojavljajo v vseh treh obravnavanih pravnih jezikih, in pa memov, ki zaznamujejo leksikalno raven *kulturemov* pogodbenih besedil v posameznih pravnih kulturah kot kulturno-specifične stalne besedne zveze.

8.2.3.4 Arhaizmi

Poleg nekaterih skupnih jezikovnih lastnosti, ki jih ugotavljamo pri vseh obravnavanih pogodbah, kažejo angleška besedila še nekatere specifične posebnosti. Zanje je značilna raba nekoliko arhaičnih povezovalnih izrazov, s katerimi se sklicujemo na druge dele istega besedila, pa tudi na druge dokumente ali povezane kontekste. Takšni izrazi so:

- the aforementioned (v sodobnejših besedilih nadomeščen z set out above/written above)
- the undermentioned (sodobneje set out below/written below)
- hereafter (after this)
- herein (in this document)
- hereinafter (after this in this same document)
- hereof (of this document)
- hereto (to this document)
- hereunder (under this contract)
- thereof (of that)
- thereto (to that)
- whereof (of which)

Od obravnavanih besedil najdemo te formulacije v pogodbi F, ki je izvorno ameriško besedilo, in G, ki tudi sicer zvesto posnema precej arhaičen anglo-ameriški *kulturem* pogodbenega besedila, v pogodbi E, ki pa je izvorno angleško besedilo, so že uporabljene sodobnejše formulacije, na primer »*the parties to this agreement*«, »*notice given under this agreement*« namesto formulacij »*parties hereto*« ali »*hereunder*«, na kateri naletimo v pogodbah F in G.

V nemških in slovenskih besedilih v vlogi teh izrazov naletimo na daljše formulacije, ki ustrezajo sodobnejšim angleškimi (namesto »*herein*« slovensko »v tej/pričujoči pogodbi«, nemško pa »*in diesem/gegenständlichem Vertrag*«), izrazom, kot sta *the aforementioned/the undermentioned* pa ustrezajo v nemščini *der/die/das oben genannte/vorgenannte* ali *unten/nachstehend genannte*, v slovenščini pa »zgoraj/spodaj omenjeni« oziroma »navedeni«.

Med ostalimi arhaičnimi izrazi naletimo tudi na *notwithstanding* (sodobnejše formulacije bi bile v pravnem pomenu *despite/in spite of/even if/without regard to or impediment by other things as stated* – kljub/ne glede na/ne da bi druge navedene stvari lahko vplivale ali zadržale) – uporabljen v pogodbi F v točki 2.4.:

Notwithstanding any other provisions of this Agreement ...

(»Ne glede na druga določila te pogodbe ...«)

V pogodbi E je uporabljen v formulaciji:

Notwithstanding the other provisions of this clause, a party may disclose confidential information:

(»Ne glede na druga določila te klavzule sme stranka razkriti zaupne informacije v naslednjih primerih:«)

Na ta izraz naletimo tudi v pogodbi G v točki 12.2.:

Notwithstanding, Article 8.3. shall survive such termination.

(»Ne glede na prej navedeno, bo člen 8.3. ostal v veljavi tudi po opisnem prenehanju pogodbe.«)

8.2.3.5 Besedni nizi

Eden od bistvenih prototipičnih *memov* anglo-ameriških pogodb je uporaba besednih nizov (*word strings*). Pri besednih nizih gre pravzaprav za dva različna jezikovna pojava – po eni plati za čim bolj izčrpne sezname, po drugi pa za sklope sinonimov in/ali polysinonimov.

Pri eni vrsti teh nizov gre za izčrpne sezname pojmov, dogodkov itn., ki nastanejo kot posledica že omenjenega prizadevanja anglo-ameriških pravnih strokovnjakov, da bi zajeli prav vse možne situacije in primere, ki naj bi jih urejala pogodba. Značilno za te vrste besednih nizov je, da poskušajo biti čim izčrpnější (v angleščini je ta lastnost opisana kot *all-inclusiveness*), obenem pa zaradi možnosti tveganja, da kljub vsemu ne zajamejo vsega želenega, pogosto vsebujejo formulacijo »including, but not limited to« ali »including, without limitation« (»vključno z vsem navedenim, vendar ne omejeno na vse navedeno« ali »vključno z, a brez omejitev«).

Tako v pogodbi E med definicijami pojmov v točki 1.1. med drugim naletimo na naslednji besedni niz:

TAX or TAXATION includes (without limitation) all taxes, levies, duties, imposts, charges and withholdings of any nature whatsoever.

V pogodbi F je takšnih izčrpnih seznamov več, na primer v točki 1.2:

CONFIDENTIAL INFORMATION means any and all financial, technical, commercial or other information ... including, without limitation, all information, notes, client lists and record, reports, analyses, financial statements, compilations, studies, forms, business or management methods, marketing data, fee schedules, information technology systems and programs, projections, forecasts or trade secrets of ...

Podobno izčrpen je tudi opis zaupnih informacij v pogodbi I v 6. členu, točki 6.4:

According to »A« a confidential information is:

- know-how, all confidentiality rights (patents, licenses, other copyrights) and other business results, which are not reported and were achieved as a result of a business cooperation;
- developmental drawings, data of materials, instructions related to procedures, prototypes, drawings, models, samples, moulds and ideas;
- price calculations and prices, data of suppliers and customers;
- other, to third parties not disclosing² information, which were acquired as a result of cooperation between the contractual parties by a third party.

Zaradi težnje, da bi čim natančneje določili razmere in stanja, ki veljajo kot primeri višje sile, je njihov opis v točki 10.2 pogodbe G izjemno obsežen:

Force majeure shall mean future wars (whether declared or not); revolution; insurrection; riot; civil commotion or disturbances; mob violence; sabotage; blockade; military or usurped power; serious destruction; explosion; fire; lightning; storm; wind; drought; flood; earthquake; epidemic; quarantine; general boycott by foreign government; general strikes or other labor disturbances; acts or restraints of governmental authorities prohibiting the construction or indirectly prohibiting or restricting the furnishing or use of materials or labor required for such construction, acquisition or installation or which adversely affect the operation of the Terminal; inability to secure materials, machinery, equipment or labor because of priority, allocation or other regulations of any governmental authorities or otherwise; and acts of any government adversely affecting the shipment of equipment or materials, including refusal of export or import licenses and restriction, embargo, allotment, allocation or other limitation.

Enako obsežni so sezname okolščin, ki štejejo kot delovanje višje sile tudi v pogodbah F (6.17) in I (točka VI. Zaključne določbe – 2).

Pri drugi vrsti besednih nizov pa gre za dvojice, trojice ali celo številčnejše nize sinonimov, polsinonimov ali vsaj sorodnih povezanih izrazov, ki so bili v preteklosti običajni tudi v nemškem pravnem jeziku (glej str. 111), danes pa so ena od značilnosti pravne angleščine (glej str.

2. Pri izrazu *disclosing* gre za napako, ker gre za informacije, ki so bile razkrite, torej »disclosed«.

128). Ti obsegajo vse od binarnih obrazcev do zelo številčnih nizov sorodnih izrazov, ki so lahko vir resnih prevajalskih problemov, saj ostali pravni jeziki pogosto nimajo tako številnih sorodnih poimenovanj. Tiersma (1999, 13–15) razlaga uporabo teh nizov z zgodovinskega stališča, po stari anglosaški jezikovni tradiciji naj bi bilo namreč običajno združevanje dveh ali več besed z zelo sorodnim pomenom, za katere je bila pogosto značilna tudi aliteracija. V današnji pravni angleščini so na primer še v rabi besedni pari »*new and novel*«, »*part and parcel*«, »*safe and sound*«. V pravni francoščini (*law French*), ki je bila od srednjega veka v rabi v angleškem pravu, se je raba takih besednih parov nadaljevala, vendar pogosto tako, da so se v pare združevali izvorni angleški izrazi z ustreznim francoskim izrazom. Takšni besedni pari, ki so še v rabi v današnjem angleškem pogodbenem jeziku, so na primer »*acknowledge and confess*«, »*had and received*«, »*fit and proper*«. Uporaba aliteracijskih obrazcev v pravnem jeziku je bila razširjena tudi pri drugih germanskih plemenih (glej poglaviji 5.1.1 in 5.2.3). Dick (1985, 126–127) navaja nekatere najpogostejše pravne besedne nize, na katere naletimo v pogodbah in ki so pravzaprav sinonimi, med drugim na primer binarne izraze:

authorise and direct,
 bind and obligate,
 deemed and considered,
 final and conclusive,
 furnish and supply,
 release and discharge,
 have and hold,
 null and void,
 power and authority,
 save and except,
 terms and conditions

in pa trojice izrazov:

assign, transfer and set over,
 cease, desist and be at an end,
 costs, charges and expenses,
 obey, observe and comply with,
 documents, instruments and writings,
 changes, variation and modifications,
 business, enterprise or undertaking.

Pri teh izrazih gre pravzaprav za sinonime in polsinonime, za katere pri prevajanju v ciljnim jeziku nimamo vselej na voljo tolikšnega števila ustreznih z vsemi pomenskimi odtenki. V obravnavanih pogodbah so tovrstni besedni nizi, in sicer tako binarni obrazci kot daljši nizi, zastopani pretežno v pogodbah E in F, torej v izvirnih anglo-ameriških besedilih, in v pogodbi G, torej v besedilu, ki posnema anglo-ameriški besedilni *kulturem*.

V pogodbi E so primeri takšnih nizov:

- ... all right, title and interest of the Seller in ... (2.1.7)
- ... (assets free from) all liens, charges and encumbrances (2.2)
- ... (not be liable for) any liabilities, losses, charges, costs, claims or demands (6.5.)
- ... perform, assume and pay and discharge ... all Assumed Obligations. (7.1.)
- ... governed by and construed in accordance with (the law) (23. in v pogodbi H – 9. člen)

V pogodbi F naletimo celo na binarni obrazec z aliteracijo:

(Each party) acknowledges and agrees (III.)

sicer pa še na naslednje pare in nize:

- (remain in full) force and effect (4.)
- (adhere to all applicable) laws, regulations and rules (6.2.)
- any notice, demand, offer, request or other communication ... (6.7)
- terms, provisions, promises, covenants or conditions (of this Agreement) (6.10)
- invalid, unenforceable, void or voidable (6.10.)
- execute, deliver and perform (this Agreement) (6.13.)
- legal, valid and binding (6.13.).

V pogodbi G so ti besedni nizi v glavnem krajši (trojice ali pari), na primer

- designed, constructed and ... maintained(4.2.)
- care and diligence (5.1.)
- approvals, authorizations, permits, etc. (5.5.)
- liens, mortgages or similar encumbrances (8.2.)
- loss, damage or injury (10.2.).

Razširjenost besednih nizov v pogodbah, ki predstavljajo *kulturem* besedila v anglo-ameriški pravni kulturi, lahko označimo kot enega od prototipičnih *memov*, ki zaznamujejo ta *kulturem* na leksikalni ravni.

V slovenskih in nemških pogodbenih besedilih je tovrstnih besednih nizov bistveno manj, stalni besedni pari pomensko sorodnih izrazov so redki, nizi pa se pojavljajo predvsem kot naštevanja, s katerimi se poskuša za potrebe pogodbe čim natančneje zajeti dogodke in situacije, stvari in pojme, ki jih zadeva vsakokratno pogodbeno določilo, kar bolj ustreza prvi od zgoraj omenjenih vrst besednih nizov. V nemških pogodbah naletimo tudi na nekatere pomensko povezane oziroma sorodne besedne pare, v pogodbi A na primer:

tariflich und gesetzlich (tč. 4.2.) – zakonsko in s kolektivno pogodbo določeno oziroma dogovorjeno
 einwandfrei und unbeschädigt (tč. 5.5.)
 Kosten und Aufwendungen (tč. 11.2.)
 Abnehmer oder Endkunden (12.1)
 Sanierungen/Nachbesserungen (12.1)
 Die Ausführung und Konstruktion (13.1)
 Änderungen und Ergänzungen (22.2, tudi v pogodbi B, v točki 10.1)

in pa na besedne nize, v katerih gre za izčrpne sezname v zgoraj omenjenem smislu:

einschließlich aller Erfindungen, des Know-hows, Versuchs- und Entwicklungsberichte, Anregungen, Ideen, Entwürfe, Gestaltung, Vorschläge, Muster, Modelle, etc. (točka 7.3)
 das ausschließliche, unwiderrufliche, übertragbare, zeitlich, örtlich und inhaltlich unbegrenzte Recht (točka 7.5.).

V pogodbi C gre prav tako za podobna izčrpna naštevanja:

Vermögenswerte (Liegenschaften, Einrichtungsgegenständen, Warenbestände, Forderungen, usw.) (točka 7b)
 Verpfändung, Verkauf, Schenkung, Übergabe, Verpachtung, usw. (točka 7b)
 Kosten, Auslagen, Stempel, Gebühren, Steuern und sonstige Abgaben (točka 7c)

V slovenskih pogodbah naletimo na naslednje nize, ki smiselno ustrezajo tistim, ki so opisani v nemških pogodbah, torej takšne, katerih namen je naštetim možne dogodke ali okoliščine, ki jih obravnava posamezna pogodbeno določba. V pogodbi J naletimo na naslednje:

okvara ali poškodba (10. člen),
 poslabšanje, okvara ali tatvina stroja (10. člen),
 višja sila, lom, strela, ogenj, izliv vode, tatvina ali rop (11. člen),
 uničenje, kraja, rubež stroja ali drugi dogodek (11. člen),

uničenje, poškodbe ali okvara stroja (11. člen),
stečaj, prisilna poravnava, likvidacija ali prisilno prenehanje (12. člen),
uničenje, tatvina, večja okvara (12. člen),
spremembe ali dopolnitve (14. člen),

v pogodbi K pa samo na:

dobava, montaža, instaliranje, obratovanje, upravljanje in vzdrževanje (4. člen).

Veliko redkejše pojavljanje besednih nizov v slovenskih in nemških pogodbah kot v anglo-ameriških, kot tudi dejstvo, da praviloma služijo naštevanju okoliščin ali dogodkov, ki jih zadeva posamezna pogodbeno določba in ne predstavljajo prepoznavne značilnosti nemškega in slovenskega pogodbenega jezika, potrjuje, da so besedni nizi *prototipičen mem* jezika anglo-ameriških pogodb.

8.2.3.6 Tujejezični vplivi

Vsi uporabljeni pravni jeziki izkazujejo tudi nekaj tujejezičnih vplivov, ki so opisani v 5. poglavju. V nemščini gre predvsem za tujke angleškega izvora, kot na primer *know-how*, v angleščini za latinske izraze, kot je na primer *inter alia* (pogodba G – 8.2.) in *bona fide* (G – 5.1.), ostanke pravne francoščine, kot so izrazi *in lieu of* (pogodba E – točka 6.4.), *force majeure* (pogodbe F, G, H, I), v slovenščini prav tako pretežno za angleške izraze, kot je *lizing – leasing* (pogodba J).

8.2.4 Skladenjska raven

8.2.4.1 Zložene povedi

Na skladenjski ravni je v vseh obravnavanih pogodbah v vseh treh jezikih opazno, da so pogodbeno določila zaradi svoje kompleksne vsebine pogosto ikonsko izražena v dolgih, podredno in priredno zloženih povedih. Zaradi narave pogodbe, ki določa podrobnosti medsebojnih dogovorov glede obveznosti in pravic pogodbenih strank ter pogoje, pod katerimi ti dogovori veljajo, so v pogodbah pogosto uporabljeni pogojni odvisniki.

Nekaj primerov takih stavkov (imena pogodbenih strank so zaradi varovanja tajnosti podatkov označena z X in Y):

Für den Fall, dass X Lizenzen für die Herstellung, den Vertrieb und die Benutzung von X-Produkten vergibt, ist Y damit einverstanden, dass X auch die Rechte an den Teilen, die Gegenstand dieses Vertrages sind,

auf den Lizenznehmer nach vorheriger Vereinbarung mit Y überträgt.
(A – 17.1)

Erfüllungsort und ausschließlicher Gerichtsstand, soweit nicht gesetzlich zwingend anders vorgeschrieben, für alle Streitigkeiten, die sich aus oder im Zusammenhang mit diesem Vertrag ergeben, ist München. (B – 10.4)

Unabhängig von dem Recht des Kreditgebers, den Kredit fällig und zahlbar zu stellen, verpflichtet(en) sich der (die) Kreditnehmer, im Falle eines Zahlungsverzuges zuzüglich zu den vereinbarten Kreditzinsen, Verzugszinsen w. o. angeführt zu entrichten. (C – 4. člen)

Without restricting the rights of the Purchaser or its ability to claim damages on any basis, the Seller undertakes to indemnify the Purchaser in respect of all liabilities, losses, charges, costs, claims or demands (...) incurred or made by the Purchaser as a consequence of, or which would not have occurred or arisen either directly or indirectly but for any Warranty being breached, inaccurate or misleading. (E – 11.2)

Nothing in this Agreement shall restrict the Disclosing Party from using, disclosing, or disseminating its own confidential Information in any way provided that, in so doing, it does not use, disclose or disseminate any Confidential Information of the Receiving Party.
(F – 2.6)

X may use its Site, Improvements and Fixtures for other purposes, such as temporary storage, docking or vessels unrelated to Y, etc., provided that such usage does not in any way impede or disrupt the docking of Y's vessels, discharging of the same or storage and handling of Y's Bulk Materials. (G – 4.1)

V primeru posebnih sprememb predpisov ali posebnih odredb države, ki imajo za posledico dodatne stroške za lizingodajalca, v primeru večjih organizacijskih sprememb pri lizingojemalcu ali specifičnih zahtev končnega kupca izdelka, ki predstavljajo odmik od prvotnih zahtev, lahko lizingodajalec odstopi od pogodbe z odpovednim rokom 1 meseca.
(J – 12. člen)

Kot je razvidno iz zgoraj navedenih primerov, se v pogodbah pogosto želi natančno določiti veljavnost dogovorov in nedvoumno predpisati, pod katerimi pogoji oziroma v katerih primerih veljajo. V ta namen se v slovenščini uporabljajo izrazi, kot »v primeru, da/če/(vendar) pod pogojem, da«, v nemščini izrazi kot »für den Fall/Im Fall, dass/soweit/sofern«, v angleščini pa formulacija »provided that« ali »subject to«. V anglo-ameriških pogodbah, ki sledijo bolj arhaičnemu *kulturemu*, so taki pogoji imenovani skupno *provisos* in lahko obsegajo sezname posameznih

pogojev, od katerih vsak začenja s formulacijo »PROVIDED THAT«, naslednji pa z »AND PROVIDED (FURTHER) THAT«. Namen teh formulacij je dodatno omejiti in zožiti predhodno izraženo določilo. Sam izraz *proviso* izhaja iz zgodnjih angleških zakonov, v katerih so se posamezni odseki začenjali z latinsko frazo »*Provisum est*« (določeno/predpisano je).

Uporaba pogojnih odvisnikov za določanje pogojev, pod katerimi veljajo pogodbeni določila, je razširjena v *kulturemih* vseh treh obravnavanih pravnih kultur in predstavlja *univerzalni mem* skladišne ravni pogodbenih besedil.

8.2.4.2 Trpnik

Tako za jezik angleških kot tudi nemških pogodb, v bistveno manjši meri pa za slovenske pogodbe, je značilna uporaba trpniških struktur. Caova navaja, da se trpniške strukture tudi v pravnem jeziku uporabljajo zato, ker se tvorec besedila z njihovo uporabo lahko izogne imenovanju ali sklicevanju na vršilca dejanja. Nadalje ugotavlja, da je pravni jezik naklonjen uporabi trpnika, ker njegovi uporabniki pogosto ne želijo neposredno identificirati osebe, ki jo določena izjava zadeva, ali nedvoumno dodeliti odgovornosti (Cao 2007, 94).

V jeziku slovenskih pogodb je trpnik bistveno redkeje uporabljen kot v angleških in nemških pogodbah, vendar pa je v nekaterih pogodbenih formulacijah običajen tako trpnik z deležnikom na *-n/-t* kot neosebna oblika s *se*. Kot omenja tudi Kalin Golobova (2003, 32–33), trpnik omogoča neosebno, čustveno neobarvano izražanje, ki je v pravnih in uradovanih besedilih zaželeno, saj ustvarja vtis nepristranskosti in kot tako predstavlja eno njihovih ključnih in zaznamovalnih prvin. Tudi v pogodbah trpnik omogoča postaviti v ospredje dejanje ali postopek, vršilec dejanja je običajno razviden iz konteksta pogodbenega besedila, kjer pa ga ni mogoče nedvoumno določiti, je tudi v trpniških strukturah izrecno naveden.

V nadaljevanju so navedeni nekateri primeri, pri katerih je vršilca dejanja mogoče razbrati iz konteksta pogodbe:

Terminänderungen werden wöchentlich mitgeteilt. (A – 15.4.)

Iz pogodbe je razvidno, da te spremembe sporoča naročnik.

Über eine Weitergabe der ... Kostenverbesserungen ... wird jeweils gesondert verhandelt. (A – 7.2)

Samoumevno je, da se bosta o prenosu stroškovnih izboljšav pogodbeni stranki ločeno pogajali.

Mangelhafte Leistungen, die innerhalb von 12 Monaten nach Abnahme auftreten, werden in angemessener Frist nachgebessert oder ... neu erbracht. (B – 6.)

Iz konteksta pogodbe je razumljivo, da obveznost popravila zadeva stranko, ki je izvajalka storitev.

Podobno je mogoče vršilca dejanja razbrati iz pogodbenega konteksta v naslednjih primerih:

... if the ruling is received (pogodba E – 4.5.1)

... the documents referred to (E – 4.5.2)

If any Third Party Consent to the assignment of the Contract is not obtained or a novation agreement is not entered into ... (E – 6.7.)

Except as otherwise provided in this agreement ... (E – 7.1)

Once that offer has been made ... (E – 9.3.)

If the contract of employment of any Employee is found or alleged not to have effect ... (E – 9.4).

Each of the Warranties shall be construed ... (E – 10.5)

No claim shall be brought against the Seller ... (E – 12.3)

... all confidential information is provided on an »as is, where is« basis ... (F – 3. člen)

Any Dispute regarding the following is not required to be negotiated ... (F – 5.2)

... rights expressly granted in this Agreement ... (F – 6.3)

Unless otherwise expressly stated herein (G – 1. člen)

Fixtures ... are duly designed, constructed and at all times maintained ... (G – 4.2)

... X shall be entitled (G – 4.1)

... conditions referred to in Article ... (G – 8.2)

This agreement is written and signed in ... (H – 11.6)

Tudi v slovenskih pogodbah je v naslednjih primerih vršilca mogoče razbrati iz konteksta pogodbe:

Brez predhodnega soglasja ni dovoljeno spreminjati lokacije stroja (J – 8. člen)

... lizingodajalec je s to pogodbo izrecno in nepreklicno pooblaščen ... (J – 12. člen)

... plačani obroki lizinga se štejejo kot nadomestilo (J – 12. člen)

V primeru, da se ugotovi neveljavnost ali ničnost katere določbe te pogodbe ... (J – 13. člen)

Ta pogodba je sestavljena v dveh enakih izvodih (J – 16. člen)

Naprava bo montirana in instalirana ... (K – 4. člen)

Glede na določbo 4. alineje 1. odstavka tega člena je odgovornost najemodajalca za stvarne napake ... izključena. (K – 7. člen)

V ta namen se pogodbeni stranki dogovorita, da ima najemodajalec pravico od najemnika zahtevati, da se naprava ali njen del trajno premesti ..., začasno premesti ... ali odstrani (K – 8. člen)

Ta pogodba je sklenjena za določen čas ... (K – 10. člen)

Vse pravice, ki jih ima najemodajalec po tej pogodbi, so določene in dogovorjene ... (K – 14. člen)

V primeru, da bi bila katera od določb te pogodbe ugotovljena za neveljavno ... (K – 15. člen)

V nekaterih primerih pa je treba vršilca dejanja nedvoumno označiti in takrat je izrecno naveden, in sicer je v nemškem jeziku uveden s predložnimi predmeti z *von* ali *durch* (včasih so uporabljeni tudi drugi predlogi, kot na primer *seitens*, *zwischen*, *unter*, struktura *von Seiten* ipd.), v angleščini z *by* (občasno z *between*, *among*), v slovenščini s predlogom *od* ali s formulacijo »s strani«, ki je značilna za slovensko pravno latovščino.

Er verlängert sich jeweils um 2 Jahre, wenn er nicht von einer Partei mit einer Frist von 24 Monaten gekündigt wird. (A – 2.1.)

Nachkalkulationen werden von B nicht akzeptiert. (A – 4.3)

Für den Fall, dass A von Dritten aufgrund von Produkthaftung in Anspruch genommen wird ... (A – 11.2)

Nacharbeiten werden ... durch Mitarbeiter und/oder Repräsentanten von A durchgeführt. (A – 10.3)

Die Kosten für Ersatzbeschaffung ... werden von B ... übernommen. (A 13.3)

... zwischen A und B wird ... die Fehlerquote des externen Ausschusses ... festgelegt. (A – 10.3)

... immediately upon the Seller being advised by the Commissioners (E – 4.7)

This agreement shall be governed by and construed in accordance with English law (E – 23).

... it is agreed by and between the parties (F – preambula)

The Receiving Party ... will be compelled by a court (F – 2.5)

... a format to be agreed between the parties hereto ... (G – 5.1)

... to the extent not covered by any insurance ... (G – 6.2.3)

... failure is caused by force majeure ... (G – 10.1)

Vse spremembe ali dopolnitve te pogodbe so veljavne le, če so sklenjene v pisni obliki in podpisane s strani obeh pogodbenih strank. (J – 14. člen)

Namesto trpnika se predvsem v nemških pogodbah pojavljajo tudi trpniške parafraze; posebno pogosta je struktura z glagoloma *erfolgen* ali *unterliegen* z izglagolskim samostalnikom, ki označuje dejanje (*Nomen actionis*), kot kažejo naslednji primeri:

Die Festlegung und die Umsetzung der Maßnahmen erfolgt in Gesprächen zwischen A und B. (A – 9.2)

... die ... Arbeitnehmer ... unterliegen Geheimhaltungsverpflichtungen. (B – 8.2)

Der diesbezügliche Informationsaustausch erfolgt ausschließlich über den Einkauf. (B – 9.3)

Alle Modelle unterliegen einer Standzeitbetrachtung. (A – 13.2)

Mengen und Termine ... stellen Trendaussagen dar und unterliegen somit zwangsläufig starken Veränderungen. (A – 15.7)

Pogosto se nadomestne oblike pojavljajo tudi namesto trpnških struktur z naklonskimi glagoli, najpogosteje struktura »*sein* + *zu* + nedoločnik« (pogosto tudi z navedenim vršilcem dejanja):

Kostenveränderungen sind grundsätzlich vom Einkauf des Auftraggebers zu genehmigen. (A – 8.3)

Eventuell erforderliche Sonderverpackungen und deren Kosten sind zwischen A und B zu vereinbaren. (A – 5.3)

Uporaba trpnika je na skladišnji ravni prototipična za jezik nemških in angleških pogodb, v manjši meri pa se pojavlja tudi v slovenskih pogodbah, kjer z jezikom želimo ustvariti vtis, da gre za besedilo, ki je neosebno in objektivno in kot tako izkazuje pričakovane lastnosti uradnega dokumenta.

Ta skladišnja lastnost je obenem tudi stilistično sredstvo, značilno za pogodbeni jezik.

8.2.5 Slogovna raven

Na slogovni ravni izkazujejo pogodbe kot besedilna vrsta lastnosti, ki tudi sicer zaznamujejo pravni jezik (glej poglavje 4.2.3.4), obenem pa imajo še nekatere specifične poteze. V vseh treh jezikih je slog izražanja uporabljen v pogodbah, neoseben in formalen, zaradi česar je posebno v angleščini in nemščini razširjena uporaba trpnika z navedbo vršilca dejanja ali brez nje (glej poglavje 8.2.4.2). K neosebnemu, uradnemu

tonu teh besedil pripomore tudi dejstvo, da se stranke, ki pogodbo sklepajo in ki so pogosto tudi tvorci besedila, v pogodbenem besedilu dosledno pojavljajo v tretji osebi ednine, na primer »*the Seller undertakes*«, »*der Auftragnehmer verpflichtet sich*«, »lizingojemalec se obvezuje« ali pa množine »*the parties agree*«, »*die Vertragsparteien vereinbaren*«, »stranki sta se sporazumeli«. Tak način navajanja pogodbenih strank lahko označimo kot *univerzalni mem* slogovne ravni pogodbenih besedil.

Jezik angleških pogodb dodatno ustvarja vtis formalnosti tudi z rabo arhaičnih struktur (*whereas clauses*, *provisos*, latinski in francoski izrazi), česar v nemških in slovenskih besedilih ni opaziti.

Slog pisanja pogodbenih besedil na svojski način odraža pravno kulturo, v kateri besedilo nastaja (glej poglavje 4.5). Nemške pogodbe so tako sestavljene v jeziku, ki je zgoščen in logičen, misli so izražene neposredno in jedrnato, čeprav prav zaradi jedrnatosti formulacije včasih delujejo abstraktno. Za angleške pogodbe je značilna, kot že omenjeno, težnja po čim večji natančnosti in izčrpnosti, zaradi česar formulacije v anglo-ameriških pogodbah ustvarjajo vtis svojevrstne gostobesednosti (ang. *verbosity*). Jezik slovenskih pogodb je iz razlogov, ki so opisani v poglavju 5.3.2, vsekakor bližji nemškemu kot angleškemu.

V ilustracijo teh razlik med jeziki posameznih pogodb navajamo formulacije člena v pogodbi, ki obravnava pristojno sodišče in merodajno pravo, v vseh treh jezikih.

V nemški pogodbi A je ta aspekt urejen z naslednjim besedilom:

Es gilt das Recht der Bundesrepublik Deutschland.
Erfüllungsort und Gerichtsstand ist Köln.

V angleški pogodbi E je primerljiva formulacija:

The agreement shall be governed by and construed in accordance with English law.

The courts of England are to have jurisdiction to settle any dispute arising out of or in connection with this agreement. Any legal proceedings may be brought in the English courts.

V slovenski pogodbi J je to določilo izraženo, kot sledi:

Pogodbeni stranki soglašata, da bosta vse morebitne spore iz te pogodbe reševali sporazumno, v nasprotnem primeru je za njihovo reševanje pristojno sodišče v Kopru.

V tej pogodbi merodajno pravo ni izrecno navedeno, običajna formulacija v slovenskih pogodbah pa je sicer:

Za to pogodbo se uporablja slovensko pravo.

Merodajno je slovensko pravo.

Vsem trem pravnim jezikom je skupna raba strokovnih terminov in značilnih stalnih besednih zvez, ki na slogovni ravni zaznamujejo besedilo in obenem udeležencem v komunikaciji delujejo kot zagotovilo potrebne strokovnosti (glej poglavje 8.2.3.1). Ker pogodbe za pogodbene stranke in v njihovem imenu pogosto sestavljajo njihovi pravni zastopniki, ti pravni strokovnjaki tudi z uporabo poudarjeno strokovnega jezika, to je strokovnih terminov in značilnih formulacij, pa tudi z namensko rabo pravne latovščine in oblikovanjem besedila v skladu z normami vsakokratne pravne kulture, utemeljujejo in opravičujejo svojo vlogo v komunikacijskih situacijah, ki so urejene s pogodbo.

8.2.6 Pragmatična raven

Če pogodbe preučujemo s stališča pragmatike, torej kot besedila, v katerih pogodbene stranke sprejemajo in obenem druga drugi nalagajo obveznosti, ugotovimo, da gre za besedila s prevladujočo direktivno ali usmerjevalno in pa komisivno ali zavezovalno funkcijo (glej poglavje 1.3.3). Obenem pa se iz primerjave pogodbenih besedil v različnih jezikih izkaže, da posamezne pravne kulture ta vidik, torej prevzemanje in nalaganje obveznosti, izražajo s kulturnospecifičnimi oziroma za pravno kulturo in pripadajoči jezik prototipičnimi sredstvi. Pri pogodbah kot *kulturemih* je tako na pragmatični ravni mogoče določiti *mem*, ki ga ustvarja jezikovna raba v funkciji izražanja obveznosti, in ugotoviti, kako se spreminja oziroma kakšne mutacije doživlja v različnih pravnih kulturah.

V nadaljevanju bomo tako preučevali leksikalna in slovnična sredstva, ki se pojavljajo pri izražanju *memov* prevzemanja in nalaganja obveznosti.

Če izhajamo iz tega, da pri pogodbi stranke, kot že omenjeno, istočasno nastopajo v vlogi tvorca in prejemnika oziroma pošiljatelja in naslovnika sporočila, prehaja usmerjevalno ali pozivno govorno dejanje (nalaganje obveznosti) v zavezovalno dejanje (prevzemanje obveznosti). Ker se stranke sporazumno dogovorijo o medsebojnih obveznostih (sicer do sklenitve pogodbe ne pride), gre pri pogodbi pravzaprav za obvezujoč poziv, ki ga pogodbeni stranki naslovita druga na drugo ali pa le na eno od njih in je izražen v pogodbi. Lokucijsko dejanje pri pogodbah je uresničeno pretežno z jezikovnimi sredstvi, ki pripadajo slovnič-

no-semantičnemu polju modalnosti, natančneje obvezujočega poziva, naj se nekaj stori (ki ga zaznamujejo semi obveznosti ter časovna perspektiva sedanjosti oziroma prihodnosti) (Sommerfeldt 1991, 33). Pri teh jezikovnih sredstvih pa se zdi smiselno razlikovati med tistimi, ki v vsakem okolju (torej tudi zunaj pravnega, pogodbenega konteksta) služijo za izražanje obveznosti, in tistimi, ki svojo naklonsko komponento, to je pomen obveznosti, v celoti razvijejo šele v kontekstu pogodbenega besedila zaradi situacije oziroma okoliščin komunikacijskega dejanja, ki se uresničuje s pogodbo in so torej situacijsko oziroma kontekstualno pogojena.

V nadaljevanju bodo ta jezikovna sredstva dokumentirana s primeri iz preučevanih pogodb, pri čemer se izkaže, da različni pravni jeziki posegajo po različnih sredstvih za izražanje obveznosti, da je torej ta pragmatični vidik pogodbenega besedila močno kulturno zaznamovan, torej ima vse lastnosti *mema*. Iz tega razloga bo *mem* izražanja obveznosti obravnavan ločeno za vsako pravno kulturo oziroma pripadajoči pravni jezik.

8.2.6.1 Pragmatična raven nemških pogodb

Zelo pogosto služijo za izražanje obveznosti leksikalna sredstva, kot so polnopomenski glagoli, funkcijske glagolske zveze in stalne besedne zveze.

8.2.6.1.1 Polnopomenski glagoli. Ti glagoli izrecno izražajo prevzemanje obveznosti, kot na primer glagol *sich verpflichten* (obvezati/zavezati se), ki deluje eksplicitno performativno in je v vseh vrstah pogodb najpogosteje uporabljen. V preučevanih pogodbah pa so uporabljeni tudi nekateri drugi glagoli, ki prav tako odražajo prevzemanje obveznosti, na primer *gewährleisten* (jamčiti), *garantieren* (garantirati), *sicherstellen, zusichern* (zagotavljati, zagotoviti), *vertreten* (v pomenu: odgovarjati oziroma biti odgovoren).

Primeri:

X verpflichtet sich diesbezüglich Y frühzeitig über evtl. Änderungsabsichten am Bauteile zu informieren. (A – 4.4)

Der Kreditnehmer verpflichtet sich ohne vorherige schriftliche Verständigung des Kreditgebers keine wesentlichen Veränderungen an seinen Vermögenswerten ... vorzunehmen. (C – 7.b)

X verpflichtet sich die Umschlagsmengen ständig zu erhöhen ... (D – 2. člen)

Der Auftragnehmer verpflichtet sich sämtliche Arbeitsergebnisse ... geheim zu halten ... (B – 8.1)

X. gewährleistet die Einhaltung der technisch zugesicherten Eigenschaften, wie sie von Y ... festgelegt sind. (A – 1.2)

X garantiert, dass die ... Bedarfe ... in seinem Lager versandfertig zur Verfügung stehen. (A – 15.2)

X garantiert die volle Wettbewerbsfähigkeit der gelieferten Produkte ... (A – 4.4)

X stellt sicher, dass keine Serienlieferungen vor schriftlicher Freigabe durch D. zur Auslieferung kommen. (A – 9.7)

Darüber hinaus sichert X sofortige, den Y – Betriebsbedürfnissen entsprechende Neuanfertigung bzw. Neulieferung der verworfenen Teile zu. (A – 10.6)

... wenn X trotz Abmahnung wiederholt und in bedeutendem Maße die vereinbarten Lieferzeiten nicht einhält, ausgenommen Fälle der Verzögerung, die X nicht zu vertreten hat (= für die X keine Verpflichtung übernommen hat) (A – 18.1.c)

Werden dabei Mängel festgesellt, die der Auftragnehmer zu vertreten hat ... (= für die der Auftragnehmer die Verantwortung, also gewisse Verpflichtungen übernommen hat) (B – 5.)

8.2.6.1.2 Funkcijske glagolske zveze in stalne besedne zveze. Mnoge od teh struktur vsebujejo samostalniki *Verpflichtung* in druge pomensko sorodne izraze, kot na primer *die Verpflichtung zu etw. übernehmen* (prevzeti obveznost); *der Verpflichtung unterliegen* (biti podvržen obveznosti); *die Verpflichtung umfasst/gilt für/beschränkt sich auf/besteht* (obveznost obsega/velja za/se omejuje na/obstaja); *zu etw. verpflichtet sein* (biti dolžan nekaj storiti), *für etw. verantwortlich sein* (biti odgovoren za nekaj), *in den Verantwortungsbereich von ... fallen* (spadati v območje odgovornosti nekoga), *im Verantwortungsbereich von ... liegen* (soditi v območje odgovornosti nekoga) in druge sorodne besedne zveze, kot kažejo primeri

Der Auftragnehmer bestätigt hiermit, dass die ... Arbeitnehmer und sonstigen Beauftragten entsprechenden Geheimhaltungsverpflichtungen unterliegen. (B – 8.2)

Die Gewährleistungsverpflichtung des Auftragnehmers beschränkt sich auf die Einhaltung der ... Anforderungen ... (B – 6)

Die Verpflichtung zur vertraulichen bzw. geheimen Behandlung der Informationen gilt auch nach Erledigung der Aufträge und nach Beendigung der Zusammenarbeit. (A – 19.4)

Der Auftragnehmer ist verpflichtet ... technische Änderungen vorzuschlagen. (B – 2.5)

Sofern die Schadensursache im Verantwortungsbereich von X liegt, trägt X die Beweislast. (A – 11.2)

8.2.6.1.3 *Glagol »bedürfen« s samostalnikom v rodilniku.* Specifična za pravni in pogodbeni jezik je struktura z glagolom *bedürfen*. V vseh besedilih v Fingerhutovem priročniku vzorčnih pogodb, pa tudi sicer v veliki večini avtentičnih pogodb naletimo na naslednjo formulacijo:

Änderungen und Ergänzungen bedürfen der Schriftform. (= müssen von den Parteien in schriftlicher Form realisiert werden./Die Parteien verpflichten sich evtl. Änderungen und Ergänzungen nur in Schriftform durchzuführen.) (A – 22.2 in B – 10.1)

Podoben primer je tudi:

Eine Beauftragung eines anderen/weiteren Modellbauers bedarf der Zustimmung von Y. (= Bevor ein anderer Modellbauer beauftragt wird, muss die Zustimmung von Y eingeholt werden./X verpflichtet sich, für die Beauftragung eines anderen Modellbauers die vorherige Zustimmung von Y einzuholen.) (A – 13.1)

8.2.6.1.4 *Naklonski izrazi – prislovi.* Obveznost je včasih izražena ali okrepljena z uporabo naklonskih izrazov (predvsem prislovov načina), kakršni so na primer *obligatorisch* (obvezno), *unbedingt* (brezpogojno, nujno), *zwangsläufig* (nujno), *ausschließlich*, *exklusiv* (izključno) itd.:

Der diesbezügliche Informationsaustausch erfolgt ausschließlich über den Einkauf. (B – 9.3)

Von Y entwickelte Teile, die ... , werden exklusiv an Y geliefert. (A – 16.1)

8.2.6.1.5 *Tvorniške in trpniške oblike naklonskih glagolov »müssen« in »(nicht) dürfen«.* Naklonski glagol *müssen* se v tej vlogi pojavlja kot izraz nujnosti, obveznosti, glagol *dürfen* v zanikani obliki z *nicht* za izražanje prepovedi, pri obeh pa gre za pomensko sestavino obveznosti. Ti glagoli se pojavljajo tako v tvorniški kot tudi v trpniški obliki. Pri trpniških oblikah prevladujejo dvočlenske strukture brez navedbe vršilca dejanja. Vršilec praviloma ni naveden, kjer ga je mogoče nedvoumno prepoznati iz konteksta pogodbe in je pogodbenim strankam poznan. Kjer vršilca ni mogoče identificirati iz konteksta, je naveden na način, opisan v poglavju o skladišnji ravni pogodbenih besedil (8.2.4).

Nekaj primerov:

X muss hierzu in den Behälterverkehr aufgenommen werden. (= Y verpflichtet sich X hierzu in den Behälterverkehr aufzunehmen.) (A – 5.6)

Evtl. festgestellte ... Funktionsabweichungen müssen im Vorfeld mit unserer Entwicklung und Qualitätssicherung ... vor der Auslieferung der Bauteile abgestimmt und genehmigt werden. (= X verpflichtet sich evtl. Abweichungen mit der Entwicklung und Qualitätssicherung abzustimmen und die entsprechende Genehmigung einzuholen.) (A – 9.7)

Jede Ergänzung oder Neuregelung zu diesem Vertrag muss schriftlich als Annex festgelegt werden. (= Die Parteien verpflichten sich, jede Ergänzung oder Neuregelung zu diesem Vertrag schriftlich als Annex festzulegen.) (D – 10. člen)

Aus den Einrichtungen dürfen nur Teile für Y gefertigt werden. (= X verpflichtet sich unter Anwendung der Einrichtungen nur Teile für Y zu fertigen.) (A – 13.1)

Zur Absicherung der dauerhaften Lieferbereitschaft dürfen ... Werkzeuge ... durch X nur mit schriftlicher Zustimmung von Y geändert werden. (= X verpflichtet sich Werkzeuge nur mit schriftlicher Zustimmung von Y zu ändern.) (A – 16.4)

Strukturam z naklonskim glagolom »müssen« po pomenu ustrezajo tudi trpniške parafraze z naklonskim faktorjem.

8.2.6.1.6 *Skladenjska struktura »sein + zu + nedoločnik«*. Vršilec dejanj je tudi pri teh strukturah lahko izražen s predložnim predmetom z *von* ali *durch*, kot tudi *zwischen* ali *unter*.

Primeri:

Die Abrufe ... sind als Fertigungsfreigabe ... zu verstehen. (= müssen (von den Parteien) als Fertigungsfreigabe verstanden werden./Die Parteien verpflichten sich die Abrufe als Fertigungsfreigabe zu interpretieren) (A – 15.5)

Eventuell erforderliche Sonderverpackungen und deren Kosten sind zwischen X und Y zu vereinbaren. (= müssen zwischen den Vertragsparteien vereinbart werden./Die Parteien verpflichten sich evtl. erforderliche Sonderverpackungen und deren Kosten zu vereinbaren.) (A – 5.3)

Soweit Einzelheiten in diesem Vertrag nicht ausdrücklich geregelt sind, ist Werkvertragsrecht anzuwenden. (= muss von den Parteien angewandt werden./Die Parteien verpflichten sich, Werkvertragsrecht anzuwenden.) (B – 10.3)

Der Kredit ist in gleichbleibenden Raten zurückzuzahlen. (= muss vom Kreditnehmer in gleichbleibenden Raten zurückgezahlt werden./Der Kreditnehmer verpflichtet sich den Kredit in gleichbleibenden Raten zurückzuzahlen.) (C – 1. člen)

Von allen Veränderungen, die Auswirkungen auf den Lieferumfang ... haben können, ist Y frühzeitig zu informieren. (= muss vom X informiert werden./X verpflichtet sich Y von ... zu informieren) (A – 6.1)

8.2.6.1.7 Skladijska struktura »haben + zu + nedoločnik«. Ta struktura služi v kontekstu pogodbe izražanju nujnosti, obveznosti (Helbig-Busch 1996, 128), in sicer kot tvorniška oblika, ki je enakovredna strukturam z naklonskim glagolom *müssen* in nedoločnikom.

Nekaj primerov:

Sind dem Auftragnehmer Schutzrechte Dritter bekannt ... hat er diese dem Auftraggeber unverzüglich nach Bekanntwerden mitzuteilen ... (= der Auftragnehmer ist verpflichtet Schutzrechte Dritter dem Auftraggeber unverzüglich nach Bekanntwerden mitzuteilen.) (B – 7.1)

Der Auftragnehmer hat schutzrechtsfähige Erfindungen, die seine Arbeitnehmer bei der Durchführung dieses Vertrages machen, durch Erklärung gegenüber dem Erfinder unbeschränkt in Anspruch zu nehmen. (= muss schutzrechtsfähige Erfindungen, die ..., durch Erklärung gegenüber dem Erfinder unbeschränkt in Anspruch zu nehmen./Der Auftragnehmer ist verpflichtet schutzrechtsfähige Erfindungen, die ..., durch Erklärung gegenüber dem Erfinder unbeschränkt in Anspruch zu nehmen.) (B – 7.4)

8.2.6.1.8 Prilastkovno rabljeni sedanji deležnik (gerundiv) s »zu«. Specifično za nemški jezik je izražanje obveznosti s sedanjim deležnikom (gerundivom) v povezavi s predlogom *zu*. Tudi v tej strukturi je vršilec dejanja lahko izražen s predložnim predmetom z *von* ali *durch* (pa tudi s *zwischen* ali *unter*).

Primeri:

... ein zwischen X und Y zu installierendes Projektteam (= das von den Parteien X und Y installiert werden muss./X und Y verpflichten sich, ein Projektteam zu installieren.) (A – 3)

... vom Y zu genehmigende Veränderungen (= die von Y genehmigt werden müssen./X verpflichtet sich, für evtl. Veränderungen die Genehmigung von Y einzuholen.) (A – 6.2)

... in mit X abzustimmenden Einzelfällen (= die mit X abgestimmt werden müssen./Y verpflichtet sich Einzelfälle mit X abzustimmen) (A – 16.3)

... das zu liefernde Teilevolumen ... (= das Teilevolumen, das geliefert werden muss./Der Lieferant ist verpflichtet das Teilevolumen zu liefern.) (A – 15.6)

Naslednja jezikovna sredstva pridobijo polni zavezovalni pomen šele v kontekstu pogodbe.

8.2.6.1.9 Kontekstualno obarvana sedanjik s pomenom prihodnosti in prihodnjik za izražanje obveznosti. Če upoštevamo dejavnik situacijskosti, v skladu s katerim pomen in rabo besedila določa vsakokratna situacija, to pa je treba razumeti kot okoliščine, v katerih poteka komunikacijsko dejanje, potem se izkaže, da je treba tudi glagolske oblike sedanjika in prihodnjika v kontekstu pogodbe razumeti kot izraz trdne namere, kar tudi sicer ustreza eni od možnih pomenskih različic teh glagolskih časov (Helbig-Buscha 1996, 146-147). Izjave, ki bi v drugem kontekstu imele drugo funkcijo (ilokucijo) in nameravani učinek (perlokucijo), tako v kontekstu pogodbe pridobijo pomensko/modalno komponento obveznosti, saj se pomen trdne namere še okrepi do pomena obveznosti.

Primeri:

Bei einer vorzeitigen Kündigung ... ersetzt X dem Auftragnehmer die ... entstandenen ... Kosten. (= ist X verpflichtet dem Auftragnehmer die entstandenen Kosten zu ersetzen.) (B – 9.2)

Der Auftragnehmer erbringt die ... Leistungen in eigener Verantwortung auf eigenes Risiko ... (= Der Auftragnehmer verpflichtet sich die ... Leistungen in eigener Verantwortung auf eigenes Risiko ... zu erbringen.) (B – 2.6.)

Der Kreditgeber erstellt zum 31.12. eines jeden Jahres einen Kontoabschluss und teilt den ermittelten Saldo ... dem Kreditnehmer mit. (= Der Kreditgeber ist verpflichtet zum 31.12. eines jeden Jahres einen Kontoabschluss zu erstellen und den ermittelten Saldo dem Kreditnehmer mitzuteilen.) (C – 4. člen)

X wird Y auf Anforderung Einsicht gewähren ... (= X ist verpflichtet Y auf Anforderung Einsicht zu gewähren.) (A – 9.1)

X wird für die fehlerhaften Teile gleich ... die Stückpreise gemäß Anlage 1 an Y erstatten. (= X ist verpflichtet für die fehlerhaften Teile gleich ... die Stückpreise gemäß Anlage 1 an Y zu erstatten.) (A – 10.3 b)

Pomenska komponenta modalnosti velja tako za tvorniške kot tudi za trpniške oblike. Glede izražanja vršilca dejanja velja zgoraj navedeno.

Nekaj primerov:

Mangelhafte Leistungen, die innerhalb von 12 Monaten nach Abnahme auftreten, werden in angemessener Frist nachgebessert oder ... neu

erbracht. (= müssen von der Partei, die die ursprünglichen Leistungen erbracht hat, nachgebessert oder ... neu erbracht werden./Die Partei, die die ursprünglichen Leistungen erbracht hat, ist verpflichtet, mangelhafte Leistungen ... in angemessener Frist nachzubessern oder neu zu erbringen.) (B – 6.)

Termin- und/oder Mengenänderungen werden X wöchentlich mitgeteilt. (= müssen von Y als Auftraggeber X wöchentlich mitgeteilt werden./Y ist verpflichtet X Terminänderungen wöchentlich mitzuteilen.) (A – 15.4)

Über eine Weitergabe der ... Kostenverbesserungen ... wird jeweils gesondert verhandelt. (= muss von den vertragsschließenden Parteien jeweils gesondert verhandelt werden. Die vertragsschließenden Parteien verpflichten sich, über ... zu verhandeln.) (A – 7.2)

Če je vršilec dejanja pomemben in mora biti nedvoumno določen, je naveden s pomočjo predlogov *von/durch* (ali pa drugih, kot so *seitens*, *zwischen* ali *unter*).

Primeri:

Nacharbeiten werden ... durch Mitarbeiter und/oder Repräsentanten vom Auftraggeber durchgeführt. (= müssen durch Mitarbeiter und/oder Repräsentanten vom Auftraggeber durchgeführt werden./Mitarbeiter und/oder Repräsentanten vom Auftraggeber sind verpflichtet Nacharbeiten durchzuführen.) (B – 10.3)

Die Kosten für Ersatzbeschaffung ... werden vom Auftraggeber ... übernommen. (= müssen vom Auftraggeber übernommen werden./Der Auftraggeber verpflichtet sich die Kosten ... zu übernehmen.) (A – 13.3)

Des weiteren wird zwischen X und Y ... die Fehlerquote des externen Ausschusses ... festgelegt. (= die Fehlerquote muss zwischen X und Y festgelegt werden./X und Y verpflichten sich ... die Fehlerquote des externen Ausschusses ... festzulegen.) (B – 10.3)

Entsprechend der DIN ISO wird von Seiten X's auch die Zusammenarbeit mit Unterlieferanten nach den gleichen vorliegenden Prinzipien durchgeführt. (= muss von X nach den ... Prinzipien durchgeführt werden./Entsprechend der DIN ISO ist X verpflichtet auch die Zusammenarbeit mit Unterlieferanten nach ... Prinzipien durchzuführen.) (A – 9.8)

8.2.6.1.10 Kontekstualno obarvane trpniške parafraze. Od trpniških parafraz naletimo v nemških pogodbah pogosto na funkcijske glagolske zveze z glagoli *erfahren*, *erfolgen*, *erhalten*, *finden*, *gelangen*, *genießen*, *kommen*, *unterliegen*, *unterstehen* in sorodnimi v povezavi z izglagolskim samostalnikom (*Nomen actionis*).

Vršilec je v teh primerih lahko naveden, vendar praviloma le s predlogom *durch*. Primeri:

Die Herstellung und Lieferung der Teile erfolgt ausschließlich für Y.
(= Die Herstellung und Lieferung der Teile muss ausschließlich für Y durchgeführt werden./Der Auftragnehmer ist verpflichtet die ... ausschließlich für den Auftraggeber durchzuführen.) (A – 1.4)

Alle Streitigkeiten, die sich aus oder im Zusammenhang mit dieser Vereinbarung ergeben, unterstehen dem Recht der BRD. (= Alle Streitigkeiten ... müssen dem Recht der BRD unterzogen werden./Die Parteien verpflichten sich alle Streitigkeiten ... dem Recht der BRD zu unterziehen.). (B – 10.4)

Für die Produkthaftung kommen die jeweils gültigen gesetzlichen Bestimmungen zur Anwendung. (= müssen die jeweils gültigen gesetzlichen Bestimmungen angewandt werden./Die Parteien verpflichten sich die ... Bestimmungen anzuwenden) (A – 11.1)

Der Auftragnehmer bestätigt, dass die ... Arbeitnehmer und sonstigen Beauftragten entsprechenden Geheimhaltungsverpflichtungen unterliegen (= müssen den Geheimhaltungsverpflichtungen unterzogen werden./Der Auftragnehmer ... und ... verpflichten sich entsprechende Geheimhaltungsverpflichtungen zu erfüllen.) (B – 8.2)

8.2.6.1.11 *Kontekstualno obarvana raba glagolov »vereinbaren, gelten, sich einigen« in pomensko sorodnih funkcijskih glagolskih zvez. Tudi za nekatera leksikalna jezikovna sredstva velja, da jih je v kontekstu pogodbe treba razumeti kot izraz obveznosti, torej da implicitno izražajo prevzemanje obveznosti. Mednje sodijo polnopomenski glagoli, kakršni so na primer *vereinbaren* (dogovoriti se), *gelten* (veljati), *sich einig sein* (strinjati se), *zustimmen* (privoliti), *übereinstimmen* (soglašati), kot tudi funkcijske glagolske zveze s pomensko sorodnimi, pogosto iz zgoraj navedenih glagolov izpeljanimi samostalniki, kot na primer *eine Vereinbarung treffen* (dogovoriti se/skleniti dogovor), *sich an die Vereinbarung halten* (spoštovati dogovor); *nach/mit/nicht ohne Zustimmung von ... etwas tun* (storiti nekaj po pridobitvi soglasja/s soglasjem/ne storiti nečesa brez soglasja), *die Zustimmung einholen* (pridobiti soglasje), *zustimmend etwas tun* (storiti nekaj v znak soglasja); *einverstanden sein mit* (strinjati se z) itd. Formulacije, kakršni sta *etwas nur mit Zustimmung/nicht ohne Zustimmung tun*, izražajo obveznost izpolnitve določene pogoja.*

Primeri:

Die Vertragsparteien vereinbaren wie folgt: X. wird den Viehumschlag

für Y über das Viehterminal durchführen. (X verpflichtet sich den Viehumschlag für Y über das Viehterminal durchzuführen. (D – 1. člen)

Bis zur Einigung über Änderung von Bedingungen gelten die jeweils vorher getroffenen Vereinbarungen. (= die Partner sind verpflichtet bis zur ... die getroffenen Vereinbarungen zu respektieren.) (A – 15.10)

X stimmt einer detaillierten ... Untersuchung zu. (= verpflichtet sich, die Untersuchung zu ermöglichen) (A – 7.1)

In allen übrigen Belangen gelten die Allgemeinen Geschäftsbedingungen des Kreditgebers ..., deren zustimmende Kenntnisnahme der Kreditnehmer hiermit bestätigt. (= bestätigt die Kenntnisnahme der Allgemeinen Geschäftsbedingungen und verpflichtet sich, sie zu berücksichtigen.) (C – 7.f)

Eine Verschrottung von Werkzeugen ... wird X ebenfalls nicht ohne die vorherige schriftliche Zustimmung von Y vornehmen. (= X verpflichtet sich für eine evtl. Verschrottung vorher die Zustimmung von Y einzuholen.) (A – 16.4)

Der Kreditnehmer erklärt sich einverstanden, dass alle ihn betreffenden ... Daten ... weitergegeben werden. (= verpflichtet sich, die Weitergabe der Daten zu ermöglichen/erlauben.) (C – 7.h)

Es gilt das Recht der Bundesrepublik Deutschland. (= die Vertragspartner verpflichten sich die Bestimmungen des deutschen Rechts zu respektieren und anzuwenden) (A – 21)

In allen Streitigkeiten aus diesem Rechtsgeschäft ... anerkennt der Kreditnehmer ... die Gerichtsbarkeit des Bezirksgerichtes X. (= der Kreditnehmer verpflichtet sich die Gerichtsbarkeit des Bezirksgerichtes X anzuerkennen.) (C – 2.)

8.2.6.1.12 Kontekstualno obarvana raba strukture »sein« + izglagolski naklonski pridevnik z obrazilom -bar. Ta struktura izraža nujnost (necesitativno komponento, ki pomensko ustreza glagoloma *müssen* in *sollen*) ali možnost (potencialno komponento), ki ustreza glagolu *können* (Helbig-Buscha 1996, 128). V naslednjih primerih pa izjave zaradi pogodbenega konteksta pridobijo pomen nujnosti, obveznosti. Vršilca dejanja pri tej strukturi ni mogoče navesti, v navedenih primerih pa ga je mogoče nedvoumno razbrati iz konteksta.

Dieser Betrag ist wie folgt zahlbar. (= muss wie folgt bezahlt werden./Der Auftraggeber ist verpflichtet diesen Betrag wie folgt zu zahlen.) (B – 4.2)

Rechnungen sind zahlbar am 15. des der Lieferung folgenden Monats netto. (= Y muss Rechnungen am 15. des der Lieferung folgenden

Monats netto zahlen./Y verpflichtet sich, Rechnungen am 15. des der Lieferung folgenden Monats netto zu zahlen.) (A – 5.1)

Analiza nemških pogodbenih besedil je pokazala, da je celotni zgoraj opisani nabor jezikovnih sredstev za izražanje obveznosti v nemških pogodbah zastopan s številnimi primeri, prevladujejo pa leksikalna sredstva (posebno glagol *sich verpflichten* ter pomensko sorodni izrazi in strukture) in struktura »sein + zu + nedoločnik« oziroma »haben + zu + nedoločnik«, ki jih zato lahko označimo kot prototipične za pragmatično raven nemških pogodbenih besedil in v njih na tej ravni identificiramo *mem*, ki ga je treba upoštevati pri sestavljanju in prevajanju nemških pogodb.

8.2.6.2 Pragmatična raven angleških pogodb

Iz analize anglo-ameriških pogodb oziroma pogodb, v katerih angleščina služi kot *lingva franca*, izhaja, da so sredstva, ki se pojavljajo v teh besedilih za izražanje obveznosti, manj številčna, čeprav nekatere strukture, ki so sorodne tistim, ki v nemških pogodbah služijo temu namenu, obstajajo tudi v angleščini (na primer »have + to + nedoločnik«), vendar jih v obravnavanih besedilih ni bilo zaslediti.

8.2.6.2.1 Prihodnjiks »shall« za izražanje obveznosti. Od jezikovnih sredstev, ki služijo izražanju obveznosti, izstopa predvsem slovnično sredstvo, to je prihodnjik s *shall*, ki je glede na to, da je absolutno najbolj pogosto uporabljeno sredstvo v ta namen, nedvomno prototipičen za jezik anglo-ameriških pogodb in ima vse lastnosti *mema*. Ta status dokazuje tudi dejstvo, da številni učbeniki za pravno angleščino kot eno izmed ključnih značilnosti tega jezika izpostavljajo »specifično rabo naklonskega glagola *shall*, s katerim se nekemu naloži obveznost ali dolžnost« in pa na »uporabo glagola *shall* z direktivnim namenom« (Brown in Rice 2007, 42; prevod A. K.).

Med opisi možnih funkcij angleškega prihodnjika z obema pomožnima glagola, torej s *shall* in *will*, tudi sicer poleg časovne dimenzije najdemo tudi »namen, pripravljenost in obljubo« (Blagajne in Konte 1987, 247–249; prevod A. K.). Razlaga za to pomensko različico uporabe tega glagolskega časa je, da sta bila pomožna glagola prvotno polnopomenska glagola z lastnim leksikalnim pomenom, pri čemer je *will* izražal voljo ali odločenost, *shall* pa obveznost ali prisilo, in zato vsaj deloma tudi v sodobni rabi še ohranjata to funkcijo (str. 247). Da gre v tem primeru za prototipični element pogodbenega jezika, opozarja tudi Swan,

ki to specifično rabo prihodnjika s *shall* opisuje, kot sledi: »V pogodbah in drugih pravnih dokumentih je *shall* pogosto uporabljen z osebkom v tretji osebi za izražanje obveznosti ali dolžnosti« (Swan 1995, 216; prevod A. K.).

V obravnavanih pogodbah je prihodnjik s *shall* najpogosteje uporabljeno sredstvo za izražanje sprejemanja ali nalaganja obveznosti, dokaj pogosto pa naletimo tudi na *will*, ki pa to funkcijo v celoti razvije šele v kontekstu pogodbe oziroma ustrezne komunikacijske situacije.

Prihodnjik s *shall* za izražanje obveznosti se lahko pojavlja v tvorniški obliki.

Primeri:

- Completion shall take place immediately after signature ... (E – 5.1.)
- ... the Seller ... shall use all reasonable endeavours ... (E – 6.3.)
- ... the Purchaser shall perform such Contract ... (E – 6.4.)
- ... the Seller shall indemnify the Purchaser against any liabilities ... (E – 6.9)
- ... each party shall pay its own costs and expenses ... (E – 20.1)
- ... the Receiving Party shall ... protect the Confidential Information ... (E – 2.1)
- ... the parties shall make a good faith effort to negotiate such Dispute ... (E – 5.2)
- Both parties shall adhere to all applicable laws, regulations and rules ... (E – 6.2)
- X shall subject to the provisions of the of the Customs Free Zone Act (G – 4.4)
- X shall duly guard the area ... (G – 4.4.)
- The parties shall jointly establish and implement guidelines ... (G – 5.1)

Prevzemanje obveznosti z glagolom *shall* je lahko izraženo tudi v trpniških strukturah brez navedbe vršilca dejanja (v teh primerih je vršilca mogoče razbrati iz konteksta pogodbenega besedila):

- The consideration for the sale of the Business Assets shall be satisfied in accordance with clause 5. (= shall be satisfied by the Purchaser) (E – 3.2)
- The Purchaser shall not be obliged to complete the purchase (= shall not be obliged by the Seller) (E – 5.3.)
- ... any payment ... shall be calculated ... (= shall be calculated by the parties) (A – 11.3)
- Nothing contained in this agreement shall be construed as (= shall be construed by the parties) (F – 6.3.)

... all the causes enumerated in the preceding paragraph shall be considered force majeure ... (= considered by the parties) (G – 10.3).

Kjer je vršilec pomemben in mora biti nedvoumno prepoznaven, je naveden s predlogom *by* (a tudi z *between, among*), kot kažejo naslednji primeri:

... all disputes hereunder shall be governed by the laws of the State of California. (= the parties undertake to submit the disputes to the provisions of the law of the State of California) (F – 6.6.)

... the costs of additional spareparts shall be shared between the parties ... (G – 6.4.)

All disputes arising in connection with this Agreement shall be finally settled ... by three arbitrators ... (G – 13.2)

8.2.6.2.2 *Kontekstualno obarvani prihodnjik z »will« za izražanje obveznosti.* Kot že omenjeno, se kot jezikovno sredstvo za izražanje prevzemanja obveznosti uporablja tudi prihodnjik z *will*, ki pa ta zavezovalni pomen v celoti pridobi šele v kontekstu pogodbe (je torej situacijsko in/ali kontekstualno pogojen), kot kažejo naslednji primeri:

... the Seller will pay to the Purchaser ... all amounts ... (E – 4.8)

the Seller will indemnify the Purchaser against the costs ... (E – 9.3.)

Unless otherwise agreed in writing, the parties will continue to provide service and honor all other commitments under this Agreement ... during the course of dispute resolution ... (F – 5.3)

X will for the term of this Agreement provide the following supplies and utilities: (G – 4.3)

Prihodnjik z *will* kot izraz obveznosti lahko stoji tudi v trpniku:

... any benefit will be promptly paid over to the Purchaser. (E – 6.6.1)

... any other name of the Seller which includes the word X ... will be changed within 28 days ... (E – 13.1)

... all reasonable requests made by one party to the other for information, including requests for copies of relevant documents, will be honored. (F – 5.1.)

8.2.6.2.3 *Naklonski glagol »must«, struktura »to be + to + nedoločnik«.* Med ostala situacijsko in kontekstualno nevezana slovnična sredstva za izražanje obveznosti sodi tudi v angleščini naklonski glagol *must*, in sicer v tvorniški in trpniški obliki. Vendar pa je ta oblika v pogodbi redko uporabljena, saj v obravnavanih besedilih naletimo le na naslednja dva primera:

However, the Purchaser must make the request no later than 15 days after becoming aware of the finding or allegation. (E – 9.2)

The Implementer must weekly inform the Quality manager of X about all done services. (H – 4.2)

V pogodbi H je *must* uporabljen še v enem stavku, vendar pa glede na to, da gre za besedilo, v katerem je angleščina *lingva franka*, in glede na tudi siceršnje jezikovne pomanjkljivosti, tega stavka ni mogoče upoštevati kot merodajnega za angleški pogodbeni jezik.

In case that X renounce to (napačna raba – v smislu odpovedati pogodbo bi bil pravilen izraz »terminate«, napaka pri rabi glagolske oblike za tretjo osebo ednine) this Agreement before time, the Implementer must conclude all started activities.

Struktura »*have + to + nedoločnik*«, ki v običajni jezikovni rabi lahko nadomesti naklonski glagol *must* z nedoločnikom, v obravnavanih pogodbah ni uporabljena.

Od parafraz trpnika z naklonskim glagolom *must* naletimo na strukturo glagol »*to be + to + nedoločnik*« (ki ustreza nemški strukturi »*sein + zu + nedoločnik*«) le v eni pogodbi, in sicer v pogodbi E, v točki 24:

The courts of England are to have jurisdiction (= must have jurisdiction)

8.2.6.2.4 Polnopomenski glagoli »*to undertake*«, »*to bind oneself*«, »*to guarantee*« idr. ter povezane stalne besedne zveze. Poleg prihodnjika s *shall* imajo pomembnejšo vlogo pri izražanju obveznosti v anglo-ameriških pogodbah tudi leksikalna jezikovna sredstva, predvsem polnopomenski glagoli, ki izražajo prevzemanje obveznosti. Od teh se najpogosteje pojavlja glagol *undertake* (obvezati se), nekoliko redkeje pa glagol *bind oneself* (obvezati/zavezati se), prevzemanje obveznosti pa je lahko v posameznih primerih izraženo tudi z glagoli, kakršni so *warrant* ali *guarantee* (jamčiti) in podobnimi, ali z besednimi zvezami *make/give a warranty* (v pomenu: obvezati se, prevzeti obveznost), kot prikazujejo naslednji primeri:

Except as otherwise provided in this agreement, the Purchaser undertakes to the Seller that, with effect from Completion, it will properly perform, assume and pay and discharge when due, and indemnify the Seller against, all Assumed Obligations. (E – 7.1)

Except as otherwise provided in this agreement, the Purchaser undertakes that from Completion it will perform the outstanding obligations and liabilities under the Contracts ... (E – 7.3)

The Seller undertakes to disclose in writing to the Purchaser anything which is or may constitute a breach ... (E – 10.3)

... the Seller undertakes to indemnify the Purchaser in respect of all liabilities, losses, charges, costs, claims or demands ... (E – 11.2)

The Seller undertakes that it will not either alone or in conjunction with or on behalf of any other person, do any of the following things:

(E – 14.1)

The Implementer binds himself to do the work properly. (H – 4.2)

Neither party nor any of its subsidiaries has made or will make any warranty (= has assumed any obligation) (F – III)

Med ostalimi leksikalnimi sredstvi s to pomensko funkcijo pa naletimo na izraze: *to be liable for/to* (biti odgovoren/dolžan/zavezan), *to be obliged to, to be bound to* (biti dolžan/obvezan), *to be binding upon somebody* (obvezovati nekoga), *to assume/have the obligation* (prevzeti/imeti dolžnost), *be under the obligation* (za nekoga velja obveznost), *impose the obligation on somebody* (nekomu naložiti obveznost)/*to be responsible* (biti odgovoren)/*to bear the responsibility* (biti odgovoren/nositi odgovornost). Posebnost angleških besedil je, da so ti izrazi pogosto uporabljeni v prihodnjiku s *shall* (ki ima, kot je zgoraj opisano, že sam po sebi pomen nalaganja oziroma prevzemanja obveznosti, tako da je v teh primerih obveznost izražena tako leksikalno kot tudi slovnično in gre pravzaprav za neke vrste okrepitev oziroma redundanco).

... the Purchaser shall perform such Contract and be bound by it ... (E – 6.4).

... such source was not bound by a confidentiality agreement with or other obligation of secrecy to the Disclosing Party ... (F – 1.2)

This Agreement shall ... be binding upon the parties hereto ... (F – 6.9)

... the persons, who are involved in the cooperation, are bound to keep confidential information (zaradi že omenjenih jezikovnih pomanjkljivost gre za okorno rabo – bolje bi bilo: are bound to keep such information confidential) (H – 6.5)

The Purchaser shall not be liable for any liabilities, losses, charges, costs, claims or demands (= shall assume no obligations referring to ...) (E – 6.5)

In no event shall either party or its subsidiaries be liable to the other party or its subsidiaries for any special, consequential, indirect, incidental or punitive damages, lost data or lost profits, however caused ... (F – 6.1.) (= shall have no obligation towards the other party or its subsidiaries)

Neither party shall be liable or deemed to be in default for any delay or failure in performance, other than of confidentiality and use ... (F – 6.17) (= shall have any obligation for)

The Purchaser shall not be obliged to complete the purchase of any of the Business Assets ... (E – 5.3)

The Receiving Party shall have no obligation to pay royalties for any use ... (F – 2.4.)

... there is no obligation on the Disclosing Party to conform Third Party agreements to the terms of this Agreement. (F – 2.8)

Neither party shall have any obligation hereunder to institute any action or suit against Third Parties ... (F – 6.4.)

... nothing in this agreement shall ... impose any obligation on the Purchaser ... (E – 7.3.3)

... the Seller shall be responsible ... for obtaining ... any such Third Party Consent. (E – 6.3)

The Seller shall be responsible (both before and after Completion and at its own expense) for entering into and procuring that all relevant third parties enter into a novation agreement. (E – 6.4)

The Seller shall continue to be responsible for and shall promptly discharge all debts, liabilities and obligations ... (E – 7.4)

8.2.6.2.5 Kontekstualno obarvana leksikalna sredstva za izražanje obveznosti – glagoli »to agree/consent to« in sorodne stalne besedne zveze. Tudi v angleškem pogodbenem jeziku za nekatera leksikalna jezikovna sredstva velja, da jih je v kontekstu pogodbe treba razumeti kot izraz obveznosti, torej da implicitno izražajo prevzemanje obveznosti. Mednje sodijo polnopomenski glagoli, kakršni so na primer *agree to*, *consent to* (soglašati z/strinjati se), kot tudi stalne besedne zveze s pomensko sorodnimi samostalniki, kot na primer *enter into an agreement* (skleniti dogovor ali pogodbo), *comply with the agreement* (spoštovati dogovor ali pogodbo), *perform the agreement* (izpolnjevati dogovor ali pogodbo), *obtain the consent* (pridobiti soglasje), *do sth. upon the consent of/subject to the consent of* (storiti nekaj s soglasjem/po pridobitvi soglasja nekoga) itd.

The Seller has agreed to sell (or procure the sale of) and the Purchaser has agreed to purchase the Business (= the Seller undertakes to see and the Purchaser undertakes to purchase) (E – preambula)

The Seller agrees that it will promptly make and prosecute all claims and take all other steps necessary (= undertakes to promptly make ...) (E – 4.8)

... the parties agree to negotiate in good faith to amend the Agreement, to the extent ... (= undertake to negotiate) (F – 6.10)

... the other party has given prior written consent to the disclosure ...
(has undertaken to enable/render such disclosure possible ...
(E – 19.2.6)

... not disclose such Confidential Information to any Third Party ...
without prior written consent of the Disclosing Party (= undertake to
obtain the consent of the Disclosing party before disclosing such
Confidential Information). (F – 2.1)

... neither party may assign this Agreement or any rights or obligations
hereunder, without the prior written consent of the other party (= the
parties undertake to obtain the written consent of the other party
before assigning this Agreement) (F – 6.9)

8.2.6.2.6 Naklonski izrazi. Izrazi obveznosti so tudi v angleškem jeziku lahko okrepljeni s pridevniki ali prislovi, kot *obligatory*, *compulsory* (obvezno, nujno), *exclusive* (izključno) itd.

Resolution of any and all Disputes arising from or in connection with
this Agreement shall be exclusively governed by and settled in
accordance with the provisions of this Article V. (F – V)

Possible disputes shall be subject to the exclusive jurisdiction of the
Court in Koper. (H – 9.1.)

The Agent recognizes that x is the exclusive holder ... of all trademarks
(undertakes to consider X the only holder of ...)

Od vseh opisanih jezikovnih sredstev za izražanje obveznosti pa se je pri analizi obravnavanih pogodbenih besedil prihodnjik s *shall* izkazal kot nedvomno najbolj razširjen, zato ga lahko označimo kot prototipičnega za angleški pogodbeni jezik oziroma mu priznamo status *mema*, ki zaznamuje pragmatično raven anglo-ameriških pogodb. Po razširjenosti mu sledi pomenski glagol *to undertake*, vsa ostala jezikovna sredstva pa so v primerjavi z nemškim pogodbenim jezikom uporabljena znatno redkeje in jih ni mogoče označiti kot prototipična.

8.2.6.3 Pragmatična raven slovenskih pogodb

Iz analize obravnavanih slovenskih pogodbenih besedil izhaja, da so v slovenščini jezikovna sredstva za izražanje obveznosti predvsem leksikalna – gre za polnopomenske glagole, ki izražajo prevzemanje obveznosti, ali glagole, ki to pomensko razsežnost pridobijo v kontekstu pogodbe, in pa slovnična sredstva – prihodnjik in sedanjik s pomenom prihodnjika, ki sta prav tako kontekstualno oziroma situacijsko obarvana.

8.2.6.3.1 *Leksikalna sredstva za izražanje obveznosti – glagol »zavezati/obvezati se« in pomensko sorodne stalne besedne zveze.* V preučevanih besedilih je za izražanje obveznosti najpogosteje uporabljena besedna zveza »biti dolžan« in pa glagoli »zavezati se/obvezati se«. V tej funkciji se pojavljajo kot v nemščini in angleščini tudi pomensko sorodni glagoli »jamčiti, odgovarjati, zagotoviti« in pa besedne zveze, kot na primer »prevzeti odgovornost«, kar je razvidno iz naslednjih primerov.

Orodja ... ostanejo last lizingodajalca in jih je lizingojemalec ob prenehanju lizinga po tej pogodbi dolžan vrniti lizingodajalcu.
(J – 3. člen)

Skupna pogodbeno vrednost lizinga, ki jo je lizingojemalec dolžan plačati lizingodajalcu po tej pogodbi, znaša ... (J – 6. člen)

Lizingojemalec je dolžan ves čas trajanja lizinga stroj in orodja vidno označiti ... (J – 8. člen)

Lizingojemalec je dolžan v času trajanja lizinga kriti vse stroške ... (J – 8. člen)

Najemnik je dolžan za vsako leto trajanja najema po tej pogodbi ... skleniti ustrezno zavarovanje ... (K – 6. člen)

Lizingojemalec se zavezuje stroj in orodja uporabljati kot dober gospodarstvenik ... (J – 8. člen)

Lizingojemalec se zavezuje lizingodajalca nemudoma telefonsko in pisno obvestiti o vsakem poslabšanju, okvari ali tatvini stroja ... (J – 10. člen)

Lizingojemalec se zavezuje lizingodajalcu povrniti vso škodo na stroju in orodjih. (J – 11. člen)

Najemnik se zavezuje ob prenehanju najema po tej pogodbi na svoje stroške napravo, njeno instalacijo in opremo odstraniti ... (K – 11. člen)

Najemnik se zavezuje najemodajalcu povrniti vso škodo, ki bi jo najemodajalec utrpel ... (K – 12. člen)

Lizingojemalec se obvezuje za spremembo lokacije stroja pridobiti pisno soglasje lizingodajalca (J – 8. člen)

Najemnik jamči najemodajalcu, da ... je naprava tehnično brezhibna, varna ... (K – 7. člen)

Najemnik bo zagotovil, da bo naprava ves čas trajanja najema ohranjala primeren videz ... (K – 5. člen)

V naslednjih dveh primerih gre za zanikano prevzemanje obveznosti:

Lizingodajalec ne odgovarja za stvarne in pravne napake stroja ... (J – 4. člen)

Najemodajalec ne prevzema odgovornosti za izvajanje varovanja in zaščite naprave ... (K – 5. člen)

8.2.6.3.2 Naklonska glagola morati in (ne) smeti. Za naložitev obveznosti se redkeje uporablja naklonski glagol »morati« z nedoločnikom in pa »(ne) smeti« z nedoločnikom za prepoved:

Odstopljene pravice mora lizingojemalec izpolnjevati s potrebno skrbnostjo ... (J – 4. člen)

... lizingojemalec lahko ukrepa tudi brez predhodne obvestitve lizingodajalca ... vendar mora tudi v tem primeru pisno obvestiti lizingodajalca ... (J – 10. člen)

Najemnik ne sme pravic iz te pogodbe prenesti na nobeno drugo osebo brez predhodnega pisnega soglasja najemodajalca. (K – 13. člen)

8.2.6.3.3 Kontekstualno obarvani sedanjik s pomenom prihodnosti in prihodnjik. Tudi v slovenskih pogodbenih besedilih sta tako sedanjik kot tudi prihodnjik uporabljena za izražanje obveznosti, vendar ta odtenek pomena pridobita zaradi učinkovanja sobesedila oziroma komunikacijske situacije.

Sedanjik lahko tudi sicer služi za izražanje prihodnosti, obenem pa tudi za izražanje naklonskih dejanj, kot so na primer namera, volja, pripravljenost (Toporišič 2000, 393), v kontekstu pogodbe pa se ta razsežnost okrepi v izražanje obveznosti.

Izročitev stroja se opravi predvidoma do ... (= lizingodajalec se obvezuje stroje izročiti do ...) (J – 2. člen)

Poleg stroja izroči lizingodajalec najemniku v rabo tudi orodja ... (= se obvezuje izročiti) (J – 2. člen)

Lizingodajalec daje lizingojemalcu stroj v lizing. (= se s pogodbo obvezuje dati stroj v lizing) (J – 5. člen)

Najemodajalec s to pogodbo daje, najemnik pa vzame v najem ... (= najemodajalec se obvezuje dati, najemnik pa vzeti ...) (K – 2. člen)

V nekaterih primerih je naložitev obveznosti izražena z glagolom v prihodnjiku. Poleg svoje temeljne funkcije izražanja prihodnosti prihodnjik namreč pogosto izraža tudi naklonska dejanja, med drugim tudi ukaz (Toporišič 2000, 398). Ta funkcija je pomensko sorodna naložitvi obveznosti, ki jo izraža v kontekstu pogodbe, kot kažejo naslednji primeri:

Lizingodajalec bo v 8 dneh po podpisu zapisnika o prevzemu stroja izstavil lizingojemalcu fakturo ... (= se obvezuje izstaviti fakturo) (J – 6. člen)

Najemnik bo napravo namestil v skladu s skicami projektne dokumentacije ... (= se obvezuje namestiti napravo v skladu z ...) (K – 2. člen)

Najemnik bo najemnino iz prejšnjega odstavka tega člena plačeval najemodajalcu vnaprej, najpozneje do 8. dne v mesecu ... (= se obvezuje plačevati najemnino ...) (K – 3. člen)

Najemnik bo postavitve naprave izvedel s skrbnostjo dobrega gospodarja ... (= se obvezuje izvesti postavitev naprave ...) (K – 4. člen)

Najemnik bo napravo uporabljal v skladu s tehničnimi karakteristikami ... (= se obvezuje napravo uporabljati ...) (K – 5. člen)

8.2.6.3.4 Kontekstualno obarvani glagoli »dogovoriti se« in »soglašati« ter pomensko sorodne stalne besedne zveze. Kot v nemškem in angleškem jeziku nekateri polnopomenski glagoli v kontekstu pogodbenega besedila implicitno izražajo prevzemanje obveznosti, in sicer takšne, ki zavezuje obe stranki. Te vrste glagoli so »dogovoriti se«, »soglašati«, »sporazumeti se«, »strinjati se«. Podobno zavezovalen pomen imajo tudi strukture »storiti nekaj samo s predhodnim soglasjem/ne storiti nečesa brez predhodnega soglasja«.

Nekaj primerov:

Stranki se dogovorita, da lizingodajalec izroči, lizingojemalec pa sprejme v rabo in uživanje ... (J – 2. člen)

Pogodbeni stranki se dogovorita, da bo lizingojemalec ... izvajal za lizingodajalca mehansko obdelavo ... (J – 9. člen)

Pogodbeni stranki soglašata, da bosta vse morebitne spore iz te pogodbe reševali sporazumno ... (J – 15. člen)

Stranki soglašata, da bosta vse morebitne spore iz tega sporazuma reševali sporazumno. (K – 18. člen)

Brez predhodnega pisnega soglasja lizingodajalca ... ni dovoljeno spreminjati lokacije stroja ... (J – 8. člen)

Najemnik na predmetu najema ne bo izvajal nikakršnih posegov ali sprememb brez predhodnega pisnega soglasja najemodajalca. (= najemnik se obvezuje, da bo za posege ali spremembe pridobil pisno soglasje najemnika) (K – 5. člen)

8.2.6.3.5 Naklonski izrazi – prislovi. Tudi v slovenskih pogodbah je naložena obveznost v nekaterih primerih še okrepjena ali zožena z uporabo izrazov, kot so »izključno, izrecno, nepreklicno« in podobnih, kar kaže naslednji primer:

... lizingodajalec je s to pogodbo izrecno in nepreklicno pooblaščen ... (J – 12. člen)

Kot je razvidno iz zgoraj navedenih primerov, v slovenskih pogodbah za izražanje obveznosti prevladujejo leksikalna jezikovna sredstva, ki jih torej lahko pojmujejo kot *mem* pragmatične ravni slovenskih pogodbenih besedil, poleg njih pa so v rabi tudi slovnična sredstva, predvsem sedanjik in prihodnjik z zavezovalnim pomenskim odtenkom, ki pa ga v celoti razvijeta šele v okviru pogodbenega besedila.

Iz analiz obravnavanih pogodb izhaja, da vsaka od upoštevanih pravnih kultur v pogodbenih besedilih na pragmatični ravni oblikuje *mem*, ki ga tvorijo za vsakokratni pravni jezik prototipična sredstva za izražanje obveznosti v pogodbah. Jezik nemških pogodb v ta namen uporablja predvsem leksikalna sredstva (glagol *sich verpflichten* in drugi pomensko sorodni izrazi), poleg teh pa izstopajo še struktura »haben + zu + nedoločnik« in trpniška parafraza »sein + zu + nedoločnik«. V angleških pogodbenih besedilih izstopa raba prihodnjika s *shall*, ki se izkaže kot najbolj prototipičen izraz obveznosti v pogodbenem besedilu, v manjšem obsegu se pojavljajo še leksikalna jezikovna sredstva. Za slovenska pogodbenega besedila je značilna predvsem raba leksikalnih sredstev za izražanje obveznosti, predvsem glagola »zavezati se« in »obvezati se« ter besedna zveza »biti dolžan«, v manjši meri pa še sedanjika in prihodnjika z naklonsko razsežnostjo.

Pri obravnavi pogodbe kot *kulturema* posamezne pravne kulture se izkaže, da je smiselno *kulturem* razčleniti na več ravni in ugotavljati, kateri *memi* oblikujejo posamezne razsežnosti besedila. Prepoznavanje teh *memov* je ključnega pomena pri prevajanju pogodbenih besedil, ko ustrezno vsakokratnemu *skoposu* oblikujemo ciljno besedilo tako, da prenašamo nekatere *meme* izhodiščnega *kulturema* na različnih ravneh besedila, ti pa nato z večjimi ali manjšimi mutacijami postanejo elementi, ki skupaj z namensko izbranimi *memi* ciljnega *kulturema* ustvarjajo ciljno besedilo. Ustrezno namenu prevoda in tipu prevoda, ki ta namen najboljše uresničuje, je ciljno besedilo delno (na eni ali več ravneh) ali pa popolnoma prilagojeno *kulturemu* pogodbenega besedila, kakršen obstaja v ciljni pravni kulturi. Postopek oziroma model, ki mu prevajalec sledi pri prehodu od izhodiščnega do ciljnega besedila, je obravnavan v naslednjem poglavju.

9 Večstopenjski prevajalski model za prevajanje pogodb

V nadaljevanju je opisan prevajalski model, ki združuje teoretične podlage različnih prevodoslovnih pristopov, opisanih v 2. poglavju, s ključnimi ugotovitvami primerjalnega prava o razlikah med pravnimi sistemi in njihovem odražanju v pravnih jezikih (poglavje 4.4), te pa so dopolnjene z izsledki primerjalne analize korpusa pogodbenih besedil glede njihovih memetičnih značilnosti na zunajbesedilni in besedilni ravni (8. poglavje). Ta model je poskus odslikave postopka, ki ga je na podlagi dolgoletnega ukvarjanja s prevodi pravnih besedil in predvsem pogodb, prek samorefleksije lastnega prevajalskega ravnanja izoblikovala avtorica. Predstavlja shematiziran protokol glasnega razmišljanja (glej poglavje 2.1.4), ki naj bi prek smiselnega zaporedja miselnih postopkov usmerjal potek prevajanja pogodb kot predstavnic pravnih besedil.

Model je nastajal v več fazah, v več različicah (prim. Kocbek 2009), ki so bile postopoma nadgrajevane in razširjene do sedanje oblike. Ta predvideva deset korakov ali smernic, ki zadevajo različne vidike prevajalskega procesa. Te faze ne potekajo vselej nujno v enakem zaporedju, predvsem pa niso v vseh prevajalskih situacijah enako intenzivne in izčrpne. Glede na *skopos* prevoda, zahtevnost besedila, prevajalčeve izkušnje in znanja včasih nekatere faze potekajo simultano ali celo implicitno, vendar so izkušnje pokazale, da jih je sicer mogoče strniti in pospešiti, ne pa popolnoma opustiti. Kot ključna dejavnika, ki vplivata na potek in razčlenjenost modela, sta se izkazala *skopos*, torej nameravana funkcija ciljnega besedila, in pa dojemanje besedila, v tem primeru pogodbe, kot *kulturema* – pojava, ki je vpet v vsakokratno kulturo in ki ga odločilno oblikuje načelo kulturne vpetosti. Raziskava je pokazala, da je treba funkcionalistično načelo kulturne vpetosti besedila razčleniti na več ravni in tako izhodiščno kot tudi ciljno besedilo preučevati in oblikovati ob upoštevanju zunajjezikovnih in jezikovnih kulturnih dejavnikov, ki na posameznih ravneh besedila oblikujejo za vsakokratno pravno kulturo specifične *meme*.

9.1 Določanje/prepoznavanje *skoposa* prevoda

V tej fazi prevajalec uporabi podatke, vsebovane v naročilu prevoda, pridobi potrebne dodatne informacije od naročnika prevoda in po potrebi ovrednoti okoliščine sporazumevalne situacije, za katero je potreben prevod ter na ta način določi *skopos*, torej predvideno uporabo ciljnega besedila. Pri prevodih pogodbenih besedil je možen širok razpon *skoposov*, ki sega od prevoda, ki bo služil zgolj kot informacija o izvirnem besedilu za prejemnika v ciljni kulturi, ki ne obvlada izvirnega jezika, do prevoda pogodbenega besedila, ki bo imel status izvirnika, torej avtentičnega besedila v ciljni kulturi. Nekateri možni nameni uporabe prevoda pogodbe so naslednji:

- sestavljen bo kot ena od dveh ali več jezikovnih različic pogodbe, ki so vse enako pravno obvezujoče v okviru mednarodnega pravnega posla, za katerega bo kot merodajen veljal en pravni red;
- izhodiščno besedilo bo služilo kot podlaga za izdelavo nove pogodbe v ciljnem pravnem sistemu in bo torej moralo biti prilagojeno (s prenašanjem in mutiranjem *memov* na različnih ravneh) novim komunikacijskim okoliščinam, torej ciljnemu pravnemu sistemu;
- ciljno besedilo bo izdelano za prejemnike v ciljnem pravnem sistemu, ki ne obvladajo izhodiščnega pravnega jezika, da bi jim omogočili preučevanje značilnosti in elementov izvirnega ciljnega jezika in pripadajočega pravnega sistema;
- ciljno besedilo bo izdelano za stranko, ki ni vključena v pogodbo, na primer za finančno institucijo ali banko, kot dokaz o pričakovanem dohodku iz posla, urejenega s pogodbo, ki naj upraviči odobritev posojila;
- prevedeni deli ciljnega besedila bodo uporabljeni v ciljni kulturi zaradi objave in obveščanja javnosti o pravnem poslu, sklenjenem s pogodbo, na primer v obliki časopisnega članka.

Potem ko bo določil *skopos*, se bo prevajalec posvetil naslednjemu koraku v postopku, določiti bo moral vrsto prevoda, ki ga bo treba izdelati glede na načrtovani *skopos*.

9.2 Določanje vrste prevoda ob upoštevanju *skoposa*

V tej fazi prevajalec določi, katera vrsta prevoda bo najbolj ustrezala nameravani rabi ciljnega besedila. S tem v zvezi bo upošteval osnovno razvrstitev prevodov v dve kategoriji, kakršno zagovarja Nordova, in sicer

bo izdelal dokumentarni prevod, če bo namen prevoda izdelati besedilo v obliki dokumenta v ciljnem jeziku o določenih vidikih komunikacijske interakcije, v kateri pošiljatelj v izvirni kulturi prek izvirnega besedila v izvirnem jeziku komunicira s prejemniki v izvirni kulturi ob upoštevanju pogojev, ki veljajo v izvirni kulturi, ali pa instrumentalni prevod, katerega namen je izdelati instrument oziroma sporazumevalno sredstvo v ciljnem jeziku, ki bo služilo za novo komunikacijsko interakcijo med pošiljateljem iz izvirne kulture in prejemniki v ciljni kulturi, pri čemer bo kot model uporabil celotno ali pa le nekatere elemente (po Chestermanu *meme*) izvirnega besedila (Nord 1997, 47). Če pa bo upošteval vso specifičnost prevajanja v pravnem okolju, bo prevod ustrezal eni od kategorij v razvrstitvi pravnih prevodov, kakršno je razvila Caova – odločiti se bo moral, če naj za izpolnjevanje *skoposa* izdela prevod v normativne, informativne ali splošne pravne ali sodne namene (2007, 10–12).

Prevodi v normativne namene po klasifikaciji Caove ustrezajo instrumentalnim prevodom Nordove, saj gre v tem primeru za prevode mednarodnih pravnih instrumentov v dvo- ali večjezičnih pravosodnih sistemih, kjer sta izvorno in ciljno besedilo enako pravno obvezujoča. V primeru pogodbe je ta vrsta prevoda potrebna, ko gre za prevode pogodbenih besedil, ki nastajajo na primer na dvojezičnih območjih Republike Slovenije, v Švici, ali pa kot ena od različic večjezičnih pogodb, ki se sklepajo znotraj nadnacionalnih pravnih ureditev, kakršni sta OZN ali EU, ali v okviru mednarodnih organizacij. Te vrste besedil običajno nastanejo v eni jezikovni različici, kasneje se izdela prevod, ki pa ima status originala in enako pravno moč kot izvornik.

Nadaljnji dve kategoriji po razvrstitvi Caove, to so informativni prevodi in prevodi v splošne pravne ali sodne namene, ustrezata dokumentarnim prevodom Nordove, in sicer gre pri informativnih prevodih pogodb za prevode, ki imajo samo informativno vrednost, niso pa pravno zavezujoči. Ta vrsta prevodov je zelo pogosta, ko se pogodbe sklepajo med strankami iz različnih pravnih kultur in v različnih jezikovnih inačicah, kjer se določi, da je merodajno samo eno besedilo, prevodi v drugi jezik ali druge jezike pa imajo le informativno vrednost.

Večkrat že pogodbeno besedilo vsebuje določilo, da v primeru odstopanj med različnimi jezikovnimi verzijami prevlada različica besedila, ki je dogovorjena kot merodajna – tako imenovano avtentično besedilo. Ta vrsta prevoda mora prejemniku posredovati vse zanj ključne informacije, predvsem kar zadeva obveznosti in pravice, ki zanj izhajajo

iz pogodbe, obenem pa je na zunajbesedilni ravni treba upoštevati, da sta tako izhodiščno kot tudi ciljno besedilo vpeta v isti pravni sistem, ki so ga pogodbene stranke izbrale kot merodajno pravo. Pri tej vrsti prevodov ni smiselno in tudi ni dopustno izhodiščnega *kulturema* besedila na vseh ravneh prilagoditi *kulturemu* pogodbe, kakršen obstaja v ciljni kulturi. Na zunajbesedilni ravni (vpetost v določen pravni red), na ravni makrostrukture besedila (vsebinski elementi – členi pogodbe) in na leksikalni ravni (specifična terminologija kot izraz kulturnospecifičnih pojmov) besedila ne bo mogoče prilagajati ciljni kulturi, prilagajanja so možna na skladenjski, slogovni in pragmatični ravni. Posebno na pragmatični ravni je ključno, da so obveznosti, ki zadevajo pogodbeno stranko, ki je obenem prejemnica ciljnega besedila, izražene z jezikovnimi sredstvi, ki so prototipična za ciljno kulturo in tako nedvoumno razumljiva.

Prejemnik takega prevoda je najpogosteje ena od strank v pogodbi, lahko pa je prevod namenjen tudi zunanjemu prejemniku, ki je lahko tudi stranka zunaj pravnega okolja, morda izobraževalna ustanova, ki ji bo prevod služil za preučevanje lastnosti izhodiščnega pravnega sistema in jezika (na primer prevod anglo-ameriške pogodbe za študente prava v celinskoevropski pravni kulturi za preučevanje pogodbenega prava in memetičnih lastnosti jezika pogodb), finančna inštitucija (kupo-prodajna pogodba ali pogodba o dolgoročnih dobavah kot dokazilo o bodočem prihodku, ki naj upraviči odobritev posojila), javna občila (lahko tudi delni prevod relevantnih delov besedila kot informacija javnosti o razvoju odnosov in sodelovanja med gospodarskimi družbami iz različnih držav).

Tretji možni tip prevoda glede na *skopos* po razvrstitvi Caove (ki predstavlja še eno podkategorijo dokumentarnih prevodov po Nordovi) je prevod v splošne pravne ali sodne namene, pri katerem se izvorna besedila prevajajo za uporabo v sodnem postopku kot dokumentarno dokazno gradivo. Ti prevodi imajo tako informativno kot tudi deskriptivno vrednost. Prevodi pogodbenih besedil v sodne namene, torej kot dokazno gradivo o prevzetih obveznostih in pridobljenih pravicah strank, so dokaj pogosti. Praviloma so taki prevodi poverjeni sodno zapriseženim prevajalcem in tolmačem, ki s posebno overitveno klavzulo potrdijo, da je prevod enakovreden izvorniku. Tak prevod dopušča le minimalna prilagajanja ciljni kulturi, na leksikalni ravni po potrebi s komentarjem ali razlago pojmov, ki imajo status leksikalnih *memov* v izvorni kulturi, na slogovni in pragmatični ravni pa v tolikšnem obsegu, da so prevzete

obveznosti in podeljene pravice posameznih strank enako nedvoumno razvidne kot v izvirnem besedilu. V takšnih postopkih je včasih treba prevajati tudi dokumente, ki za razliko od pogodbe nimajo statusa pravnega instrumenta, vendar pa so s pogodbo oziroma s poslom, ki je urejen s pogodbo, povezani, kot na primer poslovno korespondenco, ki je bila izmenjana pred sklenitvijo pogodbe ali po njeni sklenitvi v zvezi z izvajanjem pogodbe, račune za blago ali storitve, ki predstavljajo predmet pogodbe ipd. Tako prevodi pogodb kot tudi z njimi povezane dokumentacije so namenjeni za uporabo strankam v sodnem postopku, ki ne obvladajo uradnega jezika sodišča, ali pa odvetnikom in sodnim uradnikom, ki jim mora biti zagotovljeno razumevanje izvirnih dokumentov, pisanih v jeziku, ki ni uradni jezik sodišča.

Izkušeni prevajalec bo običajno sposoben sam določiti *skopos* in vrsto prevoda, ki najbolj ustreza *skoposu* in vsakokratnemu pravnemu okolju, potrebne informacije s tem v zvezi pa so lahko vsebovane v naročilu prevoda, ki lahko, kot opozarja teorija *skoposa*, znatno pripomore h kakovosti in funkcionalnosti prevoda, s tem da prevajalcu posreduje eksplisitne ali implicitne informacije o nameravani funkciji in rabi ciljnega besedila, o njegovih predvidenih prejemnikih, o času, kraju in okoliščinah, v katerih je bilo sestavljeno izvorno besedilo, kot tudi o razlogih za sestavo in sprejem besedila. Pri prevajanju pogodbe je ključnega pomena informacija (če ni vsebovana že v izhodiščnem besedilu) o merodajnem pravu.

9.3 Ugotavljanje števila pravnih sistemov, udeleženih v prevajalski situaciji, in njihovih hierarhičnih razmerij

Pri prevajanju pogodbenih besedil prevajalski proces poteka med dvema različnima jezikoma in pravnima kulturama. Vendar pa se je pri prevajanju pogodb ključno zavedati, da vsi udeleženi pravni sistemi ne bodo neposredno upoštevani. Ko prevod poteka znotraj mednarodnega ali nadnacionalnega pravnega sistema, kakršna sta pravo OZN ali EU, ali pa znotraj večjezičnega pravnega sistema (kakršen je na primer pravni red na dvojezičnih območjih v Sloveniji), bo v prevajalskem procesu udeležen en sam pravni sistem, ki bo kot tak tudi merodajen. Pri pogodbah, ki urejajo pravne posle med strankami iz različnih držav, v katerih stranke običajno določijo en pravni red kot merodajen, bosta udeležena dva pravna sistema (ali več), vendar bo le eden izmed njiju obvezujoč in zato hierarhično nadrejen. Posledično bosta tako izvorno kot ciljno besedilo vpeta v isti pravni red.

Obstaja tudi možnost, da je skladno s *skoposom* izvorno pogodbeno besedilo prevedeno iz izvirnega pravnega jezika in posledično iz pravnega sistema, v katerega je vpeto, v ciljni jezik in ciljni pravni sistem, pri čemer mora biti preneseno v ciljni pravni sistem in tudi prilagojeno temu sistemu, ki bo v tem primeru hierarhično nadrejen. Zato, da bo ciljno besedilo vpeto v ciljni pravni sistem, bo prevod zahteval prilagoditve besedila ciljni pravni kulturi (mutacije) na vseh memetskih ravneh, kjer se bo to izkazalo za potrebno. V takšni prevajalski situaciji bosta udeležena dva pravna sistema in stopnja prevedljivosti besedila bo odvisna od ravni njune sorodnosti.

9.4 Določanje ravni sorodnosti pravnih sistemov, udeleženih v prevajalski situaciji

V tej fazi bo prevajalec moral ugotoviti, katerim pravnim družinam pripadajo pravni sistemi, ki so udeleženi v prevodu, in določiti stopnjo njihove sorodnosti. Pri tem bo moral upoštevati dejstvo, na katero opozarja Sandrini, in sicer, da je prevedljivost pravnih besedil neposredno odvisna od stopnje povezanosti oziroma sorodnosti pravnih sistemov, udeleženih v prevodu (Sandrini 1999, 17). Prevajalec bo v tej fazi nujno moral poznati glavne pravne družine, razlike med njimi in njihove skupne poteze, potreboval bo torej temeljna znanja s področja primerjalnega prava in bo tako znal napovedati, kje je treba računati z možnimi prevajalskimi pastmi, ki so posledica nesorodnosti med pravnimi sistemi.

Glede na navedeno v 7. poglavju, bo znal napovedati, da je pričakovati več prevajalskih problemov pri prevajanju anglo-ameriških pogodbenih besedil v jezik enega od pravnih sistemov, ki pripada tako imenovani celinskoevropski ali kontinentalni pravni družini, kot na primer pri prevajanju med dvema pravnima redoma, ki pripadata isti pravni družini. Če je njegovo poznavanje pravnih sistemov zadostno, bo znal tudi vnaprej določiti področja prava, v katerih so razlike med pravnimi sistemi tolikšne, da bi znale ovirati prevajalski proces (na primer obligacijsko pravo v kontinentalnih pravnih ureditvah, pravo pravičnosti – *equity* v anglo-ameriškem pravnem redu).

9.5 Določanje razmerij med jeziki in pravnimi sistemi, udeleženimi v prevodu

Potem, ko bo določil raven sorodnosti pravnih sistemov, ki predstavljajo kulturno podstat prevoda, bo prevajalec moral oceniti tudi stopnjo so-

rodnosti jezikov, udeleženih v prevodu. S tem v zvezi bo moral nujno upoštevati dejstvo, da je pravni jezik vpjet v pripadajočo pravno kulturo, da ga torej določa in omejuje pravni sistem, na katerega se navezuje. Pri prevodu bo ključno vlogo odigral pravni sistem in manj splošna kultura neke družbe. Upoštevati bo moral večji ali manjši sistemski razkorak med pravnimi sistemi po Weisflogu (glej poglavje 6.1), ki ima za posledico ustrezen razkorak med pravnimi jeziki.

Če pogodbeno besedilo pojmuje kot *kulturem*, bo pravni sistem neposredno vplival na besedilo na zunajjezikovni ravni – prek nadrejenih pravnih aktov, uzanc, neformalnih pravnih virov, ki veljajo za določena pogodbeno razmerja in so lahko tudi izrecno omenjeni v pogodbenem besedilu (kot je pokazala analiza korpusa besedil v poglavju 8.1 pri pogodbah iz nemškega in slovenskega pravnega okolja), posledično pa tudi na makro strukturni ravni besedila, kjer bo obseg pogodbenega besedila odvisen od tega, kolikšen vpliv imajo prej omenjeni nadrejeni pravni akti, uzance in neformalni pravni viri in kaj mora biti v odvisnosti od tega vpliva v pogodbenem besedilu izrecno navedeno oziroma kaj velja kot urejeno s temi akti (glej poglavje 8.2.1). Sorodnost pravnih jezikov bo pri prevodu pogodbe pomembna predvsem kot večja ali manjša sorodnost ali podobnost na različnih memetskih ravneh besedila (na primer uporaba trpnika tako v nemških kot v anglo-ameriških pogodbah na skladišnji ravni, razlike med jezikovnimi sredstvi za izražanje obveznosti med posameznimi pravnimi jeziki na pragmatični ravni).

Upoštevajoč sorodnost ali nesorodnost pravnih sistemov in jezikov, bo prevajalec moral prepoznati enega od možnih prevajalskih scenarijev (opisanih v poglavju 6.1), ki nastanejo zaradi medsebojnega delovanja pravnih sistemov in jezikov oziroma razkoraka med njimi. Pri prevajanju med nesorodnimi pravnimi sistemi (na primer med anglo-ameriškim in nemškim ali slovenskim) bo znal oceniti, kje mora računati na probleme zaradi pomanjkanja ekvivalence med pravnimi pojmi v teh dveh sistemih, na primer pri pojmih *consideration* in *estoppel* v anglo-ameriških besedilih (glej poglavje 6.2) ali pojmu podjemne pogodbe iz obligacijskega prava v nemških in slovenskih besedilih. Pri prevajanju med sorodnimi jeziki bo moral računati s tveganjem, da ima pri navidezno enakovrednih izrazih opravka z lažnimi prijatelji (pri pogodbah, ki zadevajo gospodarske družbe, slovenski izraz »direktor« ali nemški *Direktor*, ki opisuje operativno vodstveno funkcijo, v primerjavi z angleškim *director*, ki opisuje člana vodstvenega organa v enotirnem sistemu upravljanja delniške družbe, ali funkcija prokurista, za katero včasih na-

letimo na neustrezen prevod v angleščino *procurator*, pa tudi frazem *in good faith* v anglo-ameriških pogodbah, ki vsebinsko ni povsem enakovreden pojmu »v dobri veri« ali »nach Treu und Glauben«).

Prevajalec se bo s tem v zvezi moral posebno zavedati problemov, ki izhajajo iz rabe jezika kot *lingve franke* v pogodbenih besedilih, saj tudi s tem v zvezi obstaja tveganje, da nastane izjemno zapletena situacija, v kateri jezik, uporabljen kot *lingva franka*, ni v povezavi s pravnim sistemom, ki je merodajen za določeno pogodbo in zato prinaša tveganje, da se z *lingvo franko* v pravni sistem, ki je merodajen za pogodbo, nekritično prenašajo *meme*, ki so temu sistemu tuji. Primer za to je pogodba G, v kateri je na leksikalni ravni prenesen ključni *mem* anglo-ameriškega pogodbenega *kulturema* »*consideration*«, ki pa je v pogodbenem razmerju, za katerega velja švicarsko, torej celinskoevropsko pravo, popoln tujek. Poleg tega obstaja tudi možnost, da so na leksikalni ravni termini, izraženi v *lingvi franki*, razumljeni in tolmačeni v skladu s pomenom, ki ga imajo znotraj pravnega sistema, na katerega se navezuje *lingva franka*. V primeru, kakršnega predstavlja pogodba G, obstaja torej tveganje, da na primer pojem *mortgage* razumemo v pomenu, ki ga ima v anglo-ameriškem pravu in ne kot celinskopravni pojem »hipoteka« – razlika je v tem, da kontinentalni pojem hipoteka zadeva samo nepremičnine, *mortgage* pa lahko zadeva tudi premičnine in je v tem primeru soroden pojmu »zastava« ali *Verpfändung*.

Uporaba angleščine kot *lingve franke* torej zahteva od prevajalca pogodbenih besedil posebno pozornost, saj mora računati s tem, da utegnejo biti uporabljeni angleški termini obarvani s pomenom, ki ga imajo v sistemu *common-law*, kar pa je lahko problematično in celo zavajajoče, če so uporabljeni v pogodbi, za katero velja kontinentalni pravni red. V teh primerih je priporočljivo pomenski obseg takih izrazov natančno definirati, na primer s posebno opombo, in se tako izogniti nevarnosti napačnega tolmačenja (glej točko 9.9).

9.6 Analiza izvirnega besedila kot *kulturema* – identifikacija *memov* na različnih ravneh

V tej fazi bo prevajalec moral identificirati *meme*, ki na besedilni in zunajbesedilni ravni oblikujejo *kulturem* izvirnega pogodbenega besedila. Pri tem mu bo v pomoč predhodno znanje o univerzalnih lastnostih pogodbenih besedil in prototipičnih lastnostih, ki zaznamujejo pogodbe v posameznih pravnih kulturah (glej 8. poglavje).

Na makro ravni besedila bodo zunajbesedilni dejavniki (pravni sis-

tem) določali obseg oziroma makro strukturo besedila in pa tiste vsebinske elemente, ki jih določen pravni sistem predvideva kot obvezne ali priporočljive, zato je pri preučevanju te ravni pomembno poznavanje področij prava, ki v določenem pravnem sistemu urejajo pogodbe. S tem v zvezi je potrebno tudi poznavanje ustaljenih načinov sestavljanja pogodbenih besedil – besedila, pisana po meri določenega posla, kakršna so značilna na primer za anglo-ameriško kulturo, in bolj univerzalna besedila, ki nastanejo s prilagoditvami na podlagi besedilnih vzorcev ali obrazcev, ki so običajna v nemški in tudi slovenski kulturi (glej poglavje 8.2.1).

Pri obravnavi besedila bodo prevajalcu v oporo ugotovitve primerjalne analize besedil, opisane v poglavju 8.2.2. Na ta način bo znal prepoznati v izvirnem pogodbenem besedilu univerzalne vsebinske elemente (pogodbene določbe) in pa tiste, ki so prototipični za izvirno pravno kulturo (na primer recital ali definicije v anglo-ameriških pogodbenih besedilih).

Pri preučevanju besedilne razsežnosti *kulturema* pogodbe na mikro ravni bo moral identificirati *meme*, ki *kulturem* pogodbe v izvorni pravni kulturi zaznamujejo na različnih jezikovnih ravneh:

1. Na leksikalni ravni bo moral prepoznati specifične termine, ki označujejo pojme, prototipične za izvirno kulturo, pa tudi pojave, kot so besedni pari in besedni nizi, stalne besedne zveze oziroma frazeme, morebitne arhaizme ipd.
2. Na skladenjski ravni bo določil prevladujočo strukturo stavkov (priredja, podredja, značilne pogojne odvisnike), morebitno rabo trpnika in neosebni glagolskih oblik.
3. Na slogovni ravni bo ugotavljal stopnjo formalnosti in jezikovna sredstva za doseganje učinka objektivnosti, uradnosti besedila (raba trpnika).
4. Na pragmatični ravni bo prepoznal jezikovna sredstva, ki so se v določeni pravni kulturi ustalila za izražanje ključnih pogodbenih razmerij (prevzemanje in nalaganje obveznosti, podeljevanje in pridobivanje pravic) in imajo pogosto močno performativen naboj.

Ko si bo torej ustvaril prevajalec jasno podobo *kulturema* pogodbenega besedila v izvirnem jeziku in izvorni pravni kulturi, jo bo lahko primerjal s *kulturemom*, ki za pogodbenega besedila obstaja v ciljni kulturi.

9.7 Določanje *kulturema* pogodbenega besedila v ciljni kulturi

Na podlagi poznavanja ciljne pravne kulture in védenja o *kulturemu* pogodbenih besedil, kakršen obstaja v ciljni kulturi, si prevajalec oblikuje hipotetično podobo oziroma ogrodje ciljnega besedila na podoben način, kot je določil strukturo *kulturema* izvirnega besedila (glej 9.6), torej njegovo zunajbesedilno razsežnost in pa besedilno razsežnost, ki obsega makro in pa mikro raven, ta pa je razdeljena še na leksikalno, skladenjsko, slogovno in pragmatično raven. S tem, da bo povezal svoje znanje o ciljnem in izvirnem pravnem jeziku ter pripadajočih pravnih sistemih, bo sposoben napovedati potencialne prevajalske pasti, ki izhajajo iz razkoraka med pravnimi sistemi in razlik med pravnimi jeziki.

9.8 Primerjava izvirnega in ciljnega *kulturema* – ujemanja in odstopanja

Potem, ko bo primerjal *kulturem* izvirnega besedila s hipotetičnim *kulturemom* ciljnega besedila, bo ugotovil nekatere univerzalne poteze (*univerzalne meme* pogodbenih besedil), torej prekrivanja med *kulturemoma* izvirnega in ciljnega besedila, obenem pa bo tudi prepoznal in določil odstopanja med *kulturemoma* pogodbenih besedil v izvorni in ciljni kulturi na različnih ravneh besedila.

Pri nadaljnjem ravnanju se kot ključni dejavnik pri oblikovanju ciljnega besedila izkaže *skopos*, torej predvidena funkcija ciljnega besedila, glede na katero prevajalec določi:

1. *meme*, ki bodo neposredno preneseni iz izvirnega besedilnega *kulturema* – to so lahko *memi*, ki so se pri primerjalni analizi pogodbenih besedil izkazali kot splošni ali *univerzalni memi* (na primer raba strokovnega pravnega izrazja, uraden slog besedila), pa tudi takšni, ki so sicer prototipični za izvirno pravno kulturo in morda niso običajni za ciljno pravno kulturo, a jih je vseeno treba ohraniti zaradi upoštevanja *skoposa*, na primer zato, ker tudi za ciljno besedilo velja kot merodajen izvorni pravni sistem, ali zato, ker bo ciljno besedilo služilo prejemnikom v ciljni kulturi kot podlaga za preučevanje pravne ureditve in jezika pogodb v izvirnem pravnem sistemu;
2. *meme*, ki jih bo treba spremeniti (*mutirati*) in prilagoditi ciljni pravni kulturi (to bo potrebno predvsem v primeru, ko izvirno besedilo služi kot podlaga za ciljno pogodbeno besedilo, ki mora biti prilagojeno ciljnemu pravnemu sistemu);

3. obseg in globino potrebnih mutacij *memov*, ki lahko segajo od površinskih, na primer slogovnih prilagoditev (nadomeščanje trpnika v anglo-ameriški pogodbi z drugimi oblikami v slovenskem pogodbenem besedilu), vsebinskih prilagoditev (nadomeščanje anglo-ameriškega pojma *consideration* s sorodnim, a nikakor ne enakovrednim konceptom kavze, nadomeščanje besednih nizov z manjšim številom nadpomenk), vse do popolnega ukinjanja *memov* izvirne pravne kulture (na primer opuščanje tako imenovanih *whereas clauses* v recitalu anglo-ameriških pogodb pri prevajanju in prilagajanju ciljnega besedila kateremukoli celinskoevropskemu pravnemu sistemu) in obratno, do ustvarjanja novih *memov* v ciljnem besedilu, ki jih izvirno besedilo ni vsebovalo, so pa nujni v ciljnem besedilu, če naj to služi sporazumevalnemu namenu v ciljnem pravnem sistemu (če na primer uporabimo besedilni vzorec, kakršen je v rabi v nemški ali slovenski pravni kulturi za sestavo pogodbe, ki sledi anglo-ameriškemu *kulturemu*, bomo besedilo dopolnili z nekaterimi prototipičnimi elementi anglo-ameriških pogodb, kot so recital, definicije, jamstva in zagotovila ipd).

9.9 Dokončno oblikovanje ciljnega besedila

V tej fazi se prevajalec posveti oblikovanju končne podobe ciljnega besedila. Pri tem upošteva ugotovitve predhodnih faz in posnema oziroma imitira tiste *meme* obeh *kulturemov*, za katere so predhodne faze pokazale, da pridejo v poštev glede na *skopos* prevoda. Pomembna smernica v tej fazi prevajalskega ravnanja je spoznanje, da glede na *skopos* prevoda v ciljnem besedilu lahko sobivajo *meme* različnih kultur (na primer prototipične vsebinske klavzule in leksikalni *meme* oziroma pojmi merodajnega izvirnega pravnega sistema, skupaj z *meme* ciljne kulture na slogovni, skladenjski in pragmatični ravni).

Kot je pokazala analiza pogodbenih besedil v 8. poglavju, imajo nekatere memetske lastnosti pogodbenih besedil status *univerzalnih memov*. Kot *univerzalen mem* je tako smiselno upoštevati oblikovanost pogodbenega besedila v člene, ki so običajno oštevilčeni in označeni s ključnimi pojmi (na primer predmet pogodbe, trajanje pogodbe, višja sila ipd.). Nadalje je univerzalna lastnost pogodbenih besedil uraden in neoseben način izražanja ter uporaba kompleksno zloženih povedi (pogosto pogojnih odvisnikov) in struktur, ki ikonsko odražajo kompleksnost in zahtevnost vsebinskih elementov in pogodbenih razmerij.

Pogodbena besedila zaznamuje tudi njihova univerzalna performa-

tivna narava, ki narekuje uporabo jezikovnih struktur, s katerimi se ureničujejo govorna dejanja vzpostavljanja obveznosti, podeljevanja pravic, dovoljevanja, prepovedi ipd., te pa so prototipične za posamezne pravne jezike.

Na leksikalni ravni je univerzalna uporaba strokovnega besedišča, in sicer pravne terminologije in pa terminologije vsakokratnega področja, ki ga zadeva pogodba. Kjer se zaradi razlik med pravnimi sistemi soočamo s primeri pomanjkljive ekvivalence ali neekvivalence, se odločimo za eno od rešitev, opisanih v poglavju 6.3 (uporabimo izvorni termin v nespremenjeni ali transkribirani obliki, parafrazo, neologizem, kalk ali izposojenko).

V teh primerih se pogosto izkaže kot smiselno definirati oziroma terminologizirati besedišče, ki bo uporabljeno v pogodbenem besedilu. Tovrstne definicije pojmov so sicer značilne za *kulturem* anglo-ameriških pogodb, vendar so pri prevodih pogodb nedvomno smiselne, ker se tako izognemo morebitnim problemom v sporazumevanju pogodbenih strank. V pogodbi lahko tako natančno definiramo pomen ključnih pogodbenih pojmov s formulacijami, kakršne so značilne za anglo-ameriške pogodbe:

For the purpose of this agreement, the following words, phrases and terms are defined as follows:

Primer možne tovrstne formulacije v slovenskem jeziku je:

V okviru te pogodbe bodo v nadaljevanju navedene besede imele naslednji pomen:

V nemščini v ta namen uvedemo del besedila z naslovom *Begriffsdefinitionen*, v katerem so posamezni pojmi definirani s formulacijo:

Unter dem Begriff ... ist zum Zwecke dieses Vertrages Folgendes zu verstehen:

Analiza pogodb je pokazala, da se tovrstne definicije kot *mem* postopoma prenašajo iz anglo-ameriških pogodbenih besedil v kontinentalna, kar je vsekakor smiselno, ker pripomorejo k enotnejšemu tolmačenju in razumevanju uporabljene terminologije.

Kadar je prevajalec neposredno udeležen v komunikaciji, povezani s pogodbo (pogosto tolmači v pogodbenih pogajanjih), lahko pripomore h kakovosti prevoda pogodbenega besedila tako, da predlaga terminologijo, ki bo uporabljena v pravnem poslu, urejenem s pogodbo, pri čemer spodbuja stranke, da skupaj razčistijo in sporazumno natančno določijo pomen pojmov, ki bodo uporabljeni ali celo sestavijo ustrezen glosar dogovorjenih terminov in ga vključijo v pogodbo (na ta način se je mogoče

izogniti uporabi terminov, ki vnašajo v komunikacijo kulturno moteče pojme, kakršen je pojem *consideration* v pogodbi G). Postopek terminologizacije zaradi zahtevnosti vselej zahteva interdisciplinarni pristop, ki združuje primerjalnopravni pogled s kontrastivnim jezikoslovjem in prevodoslovjem.

Pri realizacijah preostalih besedilnih ravni je pri oblikovanju končne podobe besedila smiselno upoštevati ugotovitve analize pogodbenih besedil (glej 8. poglavje) in posnemati *meme*, ki so prototipični za posamezne pravne kulture. Posebno pomembno je, da pri ubesediljenju ključnih pogodbenih razmerij, to je nalaganju in prevzemanju obveznosti, podeljevanju in uresničevanju pravic, uporabimo jezikovna sredstva, ki so se zaradi pogostosti in razširjenosti izkazala kot prototipična za posamezne pravne jezike. Upoštevati moramo na primer, da ima angleški prihodnjik *shall* kot absolutno najpogosteje uporabljeno jezikovno sredstvo za izražanje obveznosti v anglo-ameriških besedilih močnejši pragmatični naboj kot nemški ali slovenski prihodnjik in ga je zato smiselno nadomestiti z leksikalnimi jezikovnimi sredstvi, ki so se v analizi besedil izkazala kot prototipična za nemški in slovenski pravni jezik, kakršna so na primer glagoli »zavezati se«, »obvezati se« ali *sich verpflichten* in druge pomensko sorodne strukture, opisane v poglavju 8.2.6.

9.10 Preverjanje pravne varnosti ciljnega besedila in utemeljenosti prevajalskih odločitev

Glede na performativno naravo pravnega jezika in dejstvo, da imajo izjave v pogodbi neposreden učinek na ustvarjanje pogodbenih razmerij, vzpostavljanje obveznosti in pravic, in so torej pravno obvezujoče za pogodbene stranke, se mora prevajalec pogodbenega besedila zavedati s tem povezanih morebitnih tveganj in prevzeti odgovornost za posledice svojega dela. Sandrini (1999, 39) s tem v zvezi navaja dve smernici, ki ju je treba upoštevati.

V skladu s prvo mora prevajalec poskrbeti za pravno varnost ciljnega besedila. V ta namen mora temeljito preveriti pravno podlago pogodbe (če bo na primer ciljno besedilo pogodba, ki bo uporabljena v slovenskem pravnem redu, izdelana pa je na podlagi izvirnega angleškega besedila, mora nujno poznati in upoštevati razlike v pravni ureditvi pogodb med tema dvema sistemoma, v danem primeru predvsem slovensko obligacijsko pravo) in se, posebno če se mu pojavljajo dvomi s tem v zvezi, posvetovati s pravnim strokovnjakom.

Druga smernica pa narekuje transparentnost prevajalskih odločitev, torej predpisuje, da mora prevajalec znati zagovarjati in utemeljevati

svoje prevajalske odločitve, za kar nujno potrebuje interdisciplinarno znanje, ki obsega poznavanje pravnih sistemov, ki so udeleženi v prevodu, temeljito poznavanje pripadajočih pravnih jezikov in pa *kulturemov* pogodbenih besedil, kakršni obstajajo v zadevnih pravnih kulturah.

Tema dvema smernicama sta po svoji vlogi pri prevajanju pogodbenih besedil zelo sorodni tudi dve vrsti norm, ki jih za prevajalsko dejavnost navaja Chesterman. Pri prvi gre za etične norme, ki urejajo delo prevajalcev in so običajno zajete v pravilnikih, statutih, kodeksih in drugih sorodnih dokumentih prevajalskih združenj (glej poglavje 2.3.1) in prevajalcem pogodb kot pravnih besedil nalagajo moralno, etično in v nekaterih primerih tudi kazensko odgovornost za njihovo delo.

Smernico o transparentnosti prevajalskih rešitev je mogoče primerjati s Chestermanovo procesno normo o utemeljenosti prevajalskih odločitev, v skladu s katero mora prevajalec znati zagovarjati uporabljene prevajalske rešitve. V primeru pogodbe mora svoje rešitve znati utemeljevati na zunajbesedilni in besedilni ravni, pri čemer mu je v pomoč poznavanje pravne ureditve pogodb in *kulturemov* pogodbenih besedil v pravnih kulturah, iz katerih oziroma v katere prevaja.

Namen opisanega prevajalskega modela za prevajanje pogodbenih besedil je smiselno usmerjati delo prevajalca in oblikovati strateške smernice, ki upoštevajo vse posebnosti pogodb kot pravnih besedil. Posamezni koraki ali faze naj bi prevajalcu nudili dinamičen okvir, ki njegovo delo oblikuje v logičnem zaporedju in ga obenem opozarja na morebitne prevajalske pasti, ki bi lahko okrnile oziroma znižale kakovost in funkcionalnost ciljnega besedila.

Zaključek

Raziskava, ki je obravnavala prevajanje gospodarskih pogodb, je morala v različnih stopnjah upoštevati vse značilnosti teh besedil. Besedilo-slovna obravnava je pokazala, da gre pri pogodbah za besedila, ki nedvoumno izpolnjujejo vsa besediloslovna merila, obenem pa je na podlagi ugotovitev, ki izhajajo iz preučevanja posameznih besedil, zaradi njihove standardiziranosti in konvencionalnosti mogoče določiti prevladujoče besedilne vzorce v posameznih kulturah. Ti besedilni vzorci so specifični za posamezne (pravne) kulture in na svojski način odražajo razlike med pripadajočimi pravnimi sistemi kot ključnimi elementi kulture, ki v odločilni meri narekujejo vsebinske, oblikovne in jezikovne značilnosti pogodbenih besedil. Izkaže se, da je smiselno prevladujoče besedilne vzorce pogodbenih besedil pojmovati kot *kulturem*, torej kot pojav, ki je specifičen za neko kulturo in v dani obliki obstaja le v tej kulturi – ki torej predstavlja udejanjenje načela kulturne vpetosti besedila. Dejavniki, ki ta *kulturem* oblikujejo, so po eni plati zunajjezikovni (vsakokratni pravni sistem, ki narekuje makrostrukturo in vsebinske elemente *kulturema*), po drugi pa jezikovni (pogodbena besedila so sestavljena v različnih pravnih jezikih, ki so nastajali v razvoju posameznih pravnih sistemov pod njihovim neposrednim ali posrednim vplivom, saj ustroj posameznega pravnega jezika odraža zgodovinski razvoj, filozofijo in logiko določenega pravnega reda). Pravni jezik se torej izkaže kot izjemno sistemsko pogojen jezik.

Raziskava je pokazala, da je pri prevajanju pogodb, če jih obravnavamo kot *kultureme*, smiselno uporabiti prevajalsko strategijo, ki združuje več različnih prevajalskih pristopov. Kot ključni so se izkazali pristopi, ki poudarjajo kulturno vpetost besedila oziroma besedilu dajejo status *kulturema*, vendar jih je treba upoštevati obenem z dognanji teorije *skoposa*, saj je pri prevodih pogodb prav bodoči namen oziroma funkcija ciljnega besedila tista, ki določa, kako se bo preoblikoval *kulturem* izvirnega besedila in v kolikšni meri se bo ciljno besedilo približalo *kulturemu* pogodbe, kakršen obstaja v ciljni pravni kulturi. Funkcionalistično pojmovanje besedila kot *kulturema* je bilo smiselno nadgraditi s

teorijo *memov* in pogodbeno besedilo kot *kulturem* razslojiti na več metemetskih ravni. Ključnega pomena za prevajanje pogodbenih besedil je bilo prepoznati *meme*, ki pogodbeno besedilo oblikujejo in zaznamujejo v njegovi zunajbesedilni in besedilni razsežnosti, besedilno razsežnost pa preučevati še na makro (vsebina in posledični obseg besedila) in mikro ravni, ki zajema leksikalno, skladijsko, slogovno in pragmatično raven. Potem, ko smo na takšen način prepoznali in opisali *kulturem* pogodbe v posameznih pravnih kulturah, je bilo mogoče prevajalski proces prilagoditi *skoposu* prevoda in oblikovati tak tip prevoda, ki najbolje ustreza nameravani funkciji ciljnega besedila.

Izkušnje so pokazale, da je smiselno prevajalski proces izpeljati tako, da sledimo logičnemu zaporedju prevajalskega ravnanja, v katerem v desetih korakih upoštevamo vse vidike in ravni pogodbe kot *kulturema*. Kot primarno pravilo, ki določa vse kasnejše ravnanje, se izkaže *skopos*, ki narekuje vrsto prevoda. Skladno z vrsto prevoda pa s kombiniranjem *memov* izvirnega in ciljnega *kulturema* oblikujemo ciljno besedilo, ki je mozaično sestavljeno iz *memov* različnih kultur. Pri tem se pogodbe zaradi vsebinskega določila o merodajnem pravu izkažejo kot potencialni kulturni hibridi, saj v enem samem besedilu v njegovih različnih razsežnostih in na več ravneh lahko sobivajo *meme* dveh ali celo več pravnih kultur. Kot posebno problematična so se izkazala besedila, sestavljena v *lingvi franki* (v danem primeru je bila to angleščina), saj je to jezik, ki se navezuje na pravno kulturo, ki je bila za pogodbeno razmerja, sklenjena ob upoštevanju merodajnega celinskoevropskega pravnega sistema, irelevantna, zato je treba v takih primerih posebno natančno oblikovati posamezne ravni ciljnega besedila. V teh primerih se zvesto in nekritično posnemanje *kulturema* besedila, ki obstaja v pravni kulturi, na katero se navezuje *lingva franka*, izkaže kot nesmiselno in potencialno zavajajoče, saj lahko sporazumevanje ovira ali celo onemogoči. Ciljno besedilo mora biti v takem primeru nujno hibrid, v katerem so *meme* iz kulturne podstati *lingve franke* preneseni oziroma imitirani predvsem na skladijski, slogovni in pragmatični ravni.

Pri preučevanju *kulturemov* pogodbenih besedil v posameznih kulturah in upoštevanju izsledkov teh analiz pri prevodih pogodb se je pomembno zavedati procesa, ki poteka prek prevoda in na katerega opozarja Chesterman v svoji teoriji *memov*. S prevodi se namreč širi tudi znanje in védenje o posameznih pravnih sistemih. Ko mora prevajalec na primer skladno s *skoposom* v celinskoevropsko pravno okolje prenesti pojem *consideration*, bo ne glede na prevajalsko rešitev, ki jo bo uporabil,

prispeval k širjenju znanja o anglo-ameriškem pravnem sistemu in pogodbenem pravu. Ko s prenašanjem in razširjanjem *memov* oblikujemo posamezne razsežnosti in ravni besedila, lahko, če to počnemo zavestno in kritično, oblikujemo zakladnico *memov*, iz katere je ob upoštevanju prekrivanj in odstopanj med *kulturemi* pogodbenih besedil mogoče oblikovati izjemno funkcionalna in uporabna besedila, ki na najboljši možni način izpolnjujejo komunikacijske cilje pogodbenega besedila.

Za takšen pristop k prevajanju pa je treba v prevajalskem delu sočasno upoštevati temeljne usmeritve izbranih prevodoslovnih pristopov, dognanja besediloslovja o besedilu kot *kulturemu*, osnovna znanja o posameznih pravnih sistemih, ki neposredno vplivajo na vsebinske razsežnosti pogodbe kot *kulturema* in specifično posameznih pravnih jezikov, ki oblikujejo besedilne ravni.

Prevajanje pogodb se tako izkaže kot zahtevna naloga, ki ji bo prevajalec kos le, če si bo pridobil ustrezna interdisciplinarna znanja. Zavedanje o tem, da bo le kombinacija znanj s področja besediloslovja, prevodoslovja, primerjalnega prava in pravne lingvistike prevajalcem omogočila izdelavo kakovostnih in funkcionalnih prevodov, v katerih se bodo znali ustrezno izogniti potencialnim prevajalskim pastem, bi bilo smiselno upoštevati tudi pri izobraževanju bodočih prevajalcev. Primeri prevodov pogodbenih besedil iz prevajalske prakse (še bolj pa besedila, ki nastajajo kot rezultat dela neprofesionalnih prevajalcev) precej pogosto kažejo na nepoznavanje pravne kulture in pomanjkljivo zavedanje o tem, da lahko nekritično prenašanje *memov* med pravnimi kulturami ogrozi pravno varnost udeležencev v pravni komunikaciji.

Čeprav v vsakodnevni praksi v večini primerov tudi nepopolna ali pomanjkljiva pogodbeno besedila nekako služijo svojemu namenu, bi se pomanjkljivosti takih besedil gotovo pokazale z vsemi negativnimi učinki, če bi prišlo do spora med pogodbenimi strankami, v okviru katerega bi bilo treba podrobno preučiti in natančno tolmačiti pogodbeno besedilo. Takrat bi se kulturni tujki, kakršni so pojmi *consideration* ali na primer *mortgage*, če so v besedilu uporabljeni nefunkcionalno, neumestno ali brez ustreznega komentarja, izkazali kot vir resnih pravnih problemov.

Zavedanje o odgovornosti prevajalskega dela in pa o tem, da v pravnih besedilih, kakršne so pogodbe, prevajalske odločitve ne smejo in ne morejo biti naključne, ampak jih mora prevajalec znati upravičiti in razložiti, pa bi prav tako moralo postati ena od ključnih kompetenc, ki naj bi jo razvijali izobraževalni programi za pravne prevajalce in prevajalce

poslovnih besedil, ki se najpogosteje ukvarjajo s prevodi gospodarskih pogodb.

Delo prevajalca je nedvomno zanimivo in prinaša številne izzive, ki omogočajo neprestano širjenje poklicnega obzorja in strokovno rast ter velikokrat tudi zadoščenje ob uspešno opravljeni prevajalski nalogi, obenem pa tudi soočanje z dvomi in neskončnim iskanjem prevajalskih rešitev, ki nikoli niso popolne in dokončne, zato ga še vedno najbolje povzema naslov ene temeljnih razprav o prevajalskem delu in statusu prevajalca, delo španskega filozofa J. Ortege y Gasseta *Miseria y esplendor de la traducción* (*Blišč in beda prevajanja*; prevod A. K.). V tem delu, ki sicer obravnava predvsem literarno prevajanje, a obenem prinaša izjemen miselni okvir za prevajalsko delo nasploh, je avtor zapisal (Ortega y Gasset 1937, 444):

La traducción aparece como problemática – y como tarea casi imposible – porque en ella hay que poner de manifiesto en la lengua a la que se traduce lo que en la lengua de la que se traduce está implícito u oculto. De aquí la enorme dificultad de la traducción: en esta se trata de decir en un idioma precisamente lo que este idioma tiende a silenciar.

(»Prevajanje se izkaže kot vprašljivo opravilo in kot skoraj nemogoča naloga, saj zahteva, da v jeziku, v katerega prevajamo, razkrijemo tisto, kar je v jeziku, iz katerega prevajamo, implicitno in skrito ... Iz tega izhaja velika težavnost prevajanja: pri njem gre za to, da v enem jeziku povemo prav tisto, kar drugi jezik poskuša zamolčati.« Prevod A.K.)

Pri prevajanju pogodb kot besedil, ki imajo veliko pragmatično moč, je dolžnost prevajalca tudi, da po svojem najboljšem védenju naročnika opozori še posebej na tisto, kar bi ta utegnil spregledati in kar bi zanj lahko imelo negativne posledice. Blišču in bedi prevajanja se tako pridružuje še breme velike odgovornosti.

Literatura

- Adamzik, K. 1995. *Textsorten – Texttypologie: Eine kommentierte Bibliographie*. Münster: Nodus.
- Agar, M. 1991. »The Biculture in Bilingual.« *Language in Society* 20 (2): 167–181.
- Amman, M., in H. J. Vermeer. 1990. *Entwurf eines Curriculums für einen Studiengang Translatologie und Translatork*. Heidelberg: Institut für Übersetzen und Dolmetschen.
- Austin, J. L. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- . 1972. *Zur Theorie der Sprechakte*. Stuttgart: Reclam.
- Babnik, J. 1894. *Nemško-slovenska pravna terminologija*. Dunaj: C. k. dvorna in državna tiskarnica.
- Bassnett, S. 1991. *Translation Studies: Revised Edition*. London in New York: Routledge.
- Bassnett, S., in A. Lefevere, ur. 1990. *Translation, History and Culture*. London in New York: Pinter.
- Beaugrande, R. de, in W. U. Dressler. 1981. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer.
- . 1992. *Uvod v besediloslovje*. Prevedla A. Derganc in T. Miklič. Ljubljana: Park.
- Behrends, O. 1991. »Die Eindeutschung der Römisch-Rechtlichen Fachsprache.« *V Sprache – Recht – Geschichte*, ur. J. Eckert in H. Hattenhauer, 3–24. Heidelberg: Müller.
- Benedik, A. 2004. *False friends*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Beran, J., M. Humar; S. Torkar; B. Košmrlj-Levačič in I. Šircelj-Žnidaršič. 1999. *Pravni terminološki slovar: do 1991, gradivo*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Bhatia, V. K. 1997. »Translating Legal Genres.« *V Text Typology and Translation*, ur. A. Trosborg, 203–216. Amsterdam: Benjamins.
- Blaganje, D., in I. Konte. 1987. *Modern English Grammar*. Ljubljana: DZS.
- Bohinc, R. 2007. *Pravo Evropske unije: temelji pravoznanstva EU za študente družboslovja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bohinc, R., M. Cerar, in B. Rajgelj. 2006. *Temelji prava in pravne ureditve: za nepravnike*. Ljubljana: GV založba.

- Born, J., in W. Schütte. 1995. *Eurotexte, Textarbeit in einer Institution der EG*. Tübingen: Narr.
- Bračič, S., U. Fix, in A. Greule. 2006. *Textgrammatik, Textsemantik, Textstilistik: Ein textlinguistisches Repetitorium*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko.
- Brinker, K. 1988. *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Schmidt.
- Brown, G. D., in S. Rice. 2007. *Professional English in Use: Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brunot, F. 1935. *Histoire de la langue française des origines à nos jours*. 8. zvezek: *Le français hors de la France au XVIIIe siècle*. Pariz: Colin.
- Bühler, K. 1934. *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Fischer.
- Busse, D. 2000. »Textsorten des Bereichs Rechtswesen und Justiz.« V *Text- und Gesprächslinguistik: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, ur. K. Brinker, G. Antos, W. Heinemann, in S. F. Sager, 658–675. Berlin in New York: de Gruyter.
- Cao, D. 2007. *Translating Law*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Chesterman, A. 1996. »On Similarity.« *Target* 8 (1): 159–164.
- . 1997. *Memes of Translation*. Amsterdam in Philadelphia, PA: Benjamins.
- Christou, R. 1993. *Drafting Commercial Agreements*. London: Longman.
- Cigale, M. 1853. *Juridisch-Politische Terminologie für die Slawischen Sprachen Österreichs – Deutsch-Kroatische, Serbische und Slowenische Separat-Ausgabe*. Dunaj: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei.
- . 1870. »Slovenske prestave postav in vladnih ukazov.« *Pravnik slovenski* 1 (1–2): 5–12.
- Cruz de, P. 1999. *Comparative Law in a Changing World*. London: Cavendish Publishing.
- Čičerov, A. 1978. »Nekaj misli o uresničevanju ustavnega načela o enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti pri sklepanju mednarodnih pogodb.« *Pravnik* 33 (7–9): 283–290.
- Dolce, R., G. Corradini in B. Romani. 1995. *Formulario commentato di contrattualistica commerciale Germania – Italia: formulario bilingue*. Milano: Giuffrè.
- Dahm, G. 1963. *Deutsches Recht*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Danet, B. 1980. »Language and the Legal Process.« *Law and Society* 14 (3): 447–563.
- David, R., in D. Grasmann. 1998. *Uvod v velike sodobne pravne sisteme*. Prevedel V. Lamut. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Dawkins, R. 1976. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.
- Dick, R. C. 1985. *Legal Drafting*. Toronto: Carswell.

- Duden. 1999. *Das Große Wörterbuch der Deutschen Sprache*. Mannheim: Dudenverlag.
- . 2001. *Das Lexikon der Wirtschaft*. Mannheim: Dudenverlag.
- Fingerhut, M. 2002. *Formularbuch für Verträge*. Köln: Heymanns.
- Fix, U. 2001a. »Grundzüge der Textlinguistik.« V *Kleine Enzyklopaedie Deutsche Sprache*, ur. W. Fleischer, G. Helbig, in G. Lerchner, 470–511. Frankfurt am Main: Lang.
- Fix, U., H. Poethe, in G. Yos. 2001b. *Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger*. Frankfurt am Main: Lang.
- Gasset y Ortega, J. 1983. »Miseria y esplendor de la traducción.« V *Obras completas*, 5. zvezek, ur. J. Gasset y Ortega, 427–488. Madrid: Alianza Editorial.
- Göhring, H. 1978. »Interkulturelle Kommunikation: Die Überwindung der Trennung von Fremdsprachen- und Landeskundeunterricht durch einen integrierten Fremdverhaltensunterricht.« V *Soziolinguistik, Psycholinguistik, Kongreßberichte der 8. Jahrestagung der Gesellschaft für angewandte Linguistik*, ur. M. Kartig, 9–14. Stuttgart: Hochschulverlag.
- Golias, J. 1976. *Petjezični glosar ustave in samoupravljanja* SFRJ. Ljubljana: DZTPS.
- Goodenough, W. H. 1964. »Cultural Anthropology and Linguistics.« V *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology*, ur. D. Hymes, 36–39. New York: Harper & Row.
- Göpferich, S. 2002. *Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung: Entwicklung einer Didaktik des Wissenstransfers*. Studien zur Translation 15. Tübingen: Stauffenburg.
- Greenberg, D. 2008. »The Techniques of Gender-neutral Drafting.« V *Drafting Legislation: A Modern Approach*, ur. C. Stefanou in H. Xanthaki, 63–76. London: Ashgate.
- Grice, H. P. 1979. »Intendieren, Meinen, Bedeuten.« V *Handlung, Kommunikation, Bedeutung*, ur. G. Meggle, 2–15. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Groot de, G.-R. 1992. »Recht, Rechtssprache und Rechtssystem: Betrachtungen über die Problematik der Übersetzung juristischer Texte.« V *Office des publications officielles des Communautés Européennes: Terminologie et traduction*, 279–316. Bruselj in Luksemburg: Commission des Communautés Européennes.
- . 1998. »Language and Law.« V *Netherlands Reports to the Fifteenth International Congress of Comparative Law*, 21–32. Antwerp in Groningen: Intersentia.
- Grosse, E. U. 1976. *Text und Kommunikation: Eine linguistische Einführung in die Funktion der Texte*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Gruntar Jermol, A. 2009. »Hilfsmittel beim Übersetzen von Rechtstexten.« V

- Jezici i kulture u kontaktu: zbornik radova*, ur. I. Lakić, in N. Kostić, 274–285. Podgorica: Institut za strane jezike.
- Halliday, M. A. K., in R. Hasan. 1985. *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic-Perspective*. Melbourne: Deakin University Press.
- Hart, H. L. A. 1994. *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon.
- Hattenhauer, H. 1987. *Zur Geschichte der deutschen Rechts- und Gesetzessprache*. Hamburg: Joachim-Jungius Gesellschaft der Wissenschaften.
- Heinemann, W., in D. Viehweger. 1991. *Textlinguistik: Eine Einführung*. Tübingen: Niemeyer.
- Helbig, G., in J. Buscha. 1996. *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. 17. izdaja. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Hill, C. A. 2001. »Why Contracts are Written in 'Legalese'.« *Chicago-Kent Law Review* 77:59–84.
- Hill, C. A., in Ch. King. 2004. »How Do German Contracts Do As Much with Fewer Words?« *Chicago-Kent Law Review* 79:889–926.
- Holmes, J. S. 1988. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- Holz-Mänttari, J. 1984. *Translatorisches Handeln, Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- . 1993. »Textdesign – Verantwortlich und Gehirngerecht.« *Traducere Navem: Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*, ur. J. Holz-Mänttari in C. Nord, 301–320. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Holz-Mänttari, J., in H. J. Vermeer. 1985. »Entwurf für einen Studiengang Translorik und einen Promotionsstudiengang Translatologie.« *Kääntäjä-Översättaren* 3:4–6.
- Hönig, H. G. 1993. »Vom Selbst-Bewußtsein des Übersetzers.« *V Traducere Navem: Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*, ur. J. Holz-Mänttari in C. Nord, 77–90. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- . 1995. *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg.
- House, J. 1981. *A Model for Translation Quality Assessment*. 2. izdaja. Tübingen: Narr.
- Isenberg, H. 1984. »Texttypen als Interaktionstypen.« *Zeitschrift für Germanistik* 5 (2): 261–270.
- Jakobson, R. 1960. »Linguistics and Poetics.« *V Style in Language*, ur. Th. A. Sebeok, 350–377. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jakulin, V. 1991. »Razvoj slovenskega pravnega sistema.« *Pravna praksa* 10 (21): 17.
- Janko, L. 1991. »Razvoj slovenskega pravnega sistema: problemi, zadrege in dileme.« *Pravnik* 46 (11–12): 469–472.

- Jemec Tomazin, M. 2009. »Prispevek prevodov temeljnih pogodb Evropske unije k slovenskemu pravnemu izrazju.« Neobjavljena doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Jenkins, I. 1980. *Social Order and the Limits of Law: A Theoretical Essay*. Princeton, NY: Princeton University Press.
- Kalin Golob, M. 2003. *Jezikovne reže 2*. Ljubljana: GV revije.
- Kjær, A. L. 1999. »Überlegungen zum Verhältnis von Sprache und Recht bei der Übersetzung von Rechtstexten der Europäischen Union.« V *Übersetzen von Rechtstexten: Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*, ur. P. Sandrini, 63–79. Tübingen: Narr.
- Kocbek, A. 2004. »Razvrstitev nemško-slovenskih in slovensko-nemških slovarjev pravnega in gospodarskega jezika po leksikografskih kriterijih.« *Mostovi* 38 (1): 106–117.
- . 2008. »The Cultural Embeddedness of Legal Texts.« *Journal of Language & Translation* 9 (2): 49–70.
- . 2009. »A Targeted Approach to Legal Translation.« V *Legal Language in Action: Translation, Terminology, Drafting and Procedural Issues*, ur. S. Šarčević in L. Sočanac, 43–62. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Kovačič, I. 1997. »Why Language Studies Matter to Translation Studies.« V *Transfere necesse est*, ur. K. Klaudy in J. Kohn, 225–228. Budimpešta: Scho-lastika.
- Kranjc, J. 1998. »Slovenščina kot uradni jezik.« *Zbornik znanstvenih razprav* 58:167–188.
- . 1988. »Slovenski pravnik in razvoj slovenske pravne terminologije.« *Pravnik* 43 (10): 458–477.
- Kußmaul, P. 1993. »Empirische Grundlagen einer Übersetzungsdidaktik: Kreativität im Übersetzungsprozeß.« V *Traducere Navem: Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*, ur. J. Holz-Mänttari in C. Nord, 271–288. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- . 1995. *Training the Translator*. Amsterdam in Philadelphia, PA: Benjamins.
- Kušej, G., M. Pavčnik in A. Perenič. 1996. *Uvod v pravoznanstvo*. Ponatis tretje spremenjene in dopolnjene izdaje. Ljubljana: Uradni list RS.
- Lando, O., in H. Beale. 2003. *Principles of European Contract Law*. Leiden: Kluwer.
- Lohaus, M. 2000. *Recht und Sprache in Österreich und Deutschland: Gemeinsamkeiten und Verschiedenheiten als Folge geschichtlicher Entwicklungen: Untersuchung zur juristischen Fachterminologie in Österreich und Deutschland*. Gießen: Köhler.
- Maley, Y. 1994. »The Language of the Law.« V *Language and the Law*, ur. J. Gibbons, 11–50. New York: Longman.

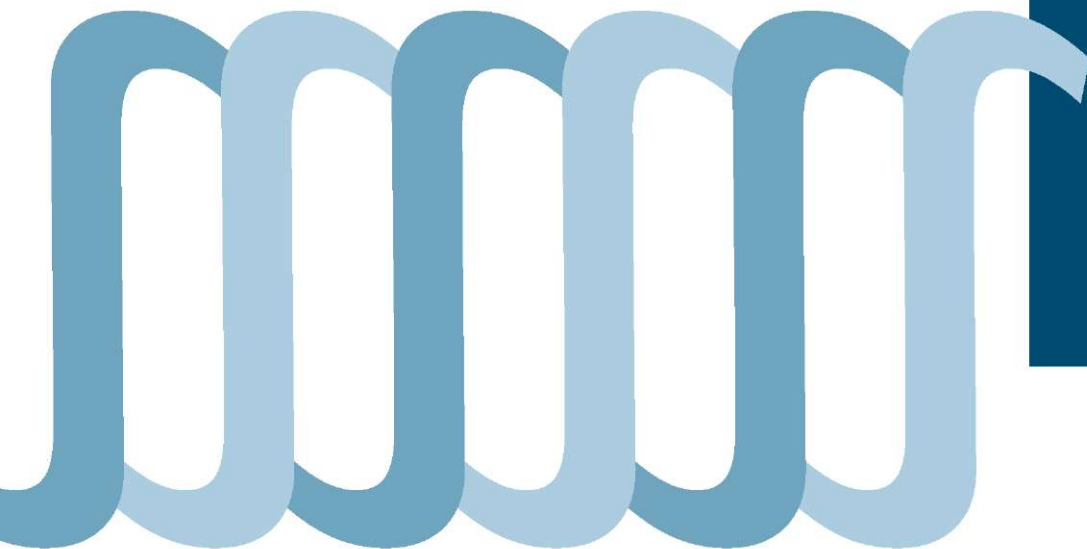
- Mattila, H. S. 2006. *Comparative Legal Linguistics*. Aldershot: Ashgate.
- Mellinkoff, D. 1963. *The Language of the Law*. Boston, MA, in Toronto: Little, Brown and Company.
- Merryman, J. H., A. S. Clark in J. O. Haley. 1994. *The Civil Law Tradition: Europe, Latin America, and East Asia*. Charlottesville, VA: Michie.
- Newmark, P. 1981. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon.
- Nida, E. 1964. *Toward a Science of Translation*. Leiden: Brill.
- Nord, C. 1991. »Scopos, Loyalty and Translational Conventions.« *Target* 3 (1): 91–109.
- . 1997. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome
- Novak, F. 1980. *Poslovni in uradovalni jezik*. Ljubljana: Delo in Gospodarski vestnik.
- Oksaar, E. 1979. »Zur Analyse kommunikativer Akte.« *Wirkendes Wort* 29:391–404.
- . 1988. *Kulturretheorie: Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung*. Hamburg: Joachim Jungius Gesellschaft der Wissenschaften.
- Orožen, M. 1996. *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Pallua, E. 1975. *Pomorsko uporedno pravo*. Rijeka: Viša pomorska škola.
- Polenz, P. von. 1991. *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart 1*. Berlin: Walter de Gruyter
- . 1999. *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart 3*. Berlin: Walter de Gruyter.
- »Pravilnik o sodnih tolmačih.« http://zakonodaja.gov.si/rpsi/ro3/predpis_PRAV4233.html
- Pravo. 2003. *Leksikon Cankarjeve založbe*. 2. izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Prunč, E. 1998. »Kultura prevajanja.« V *Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na 2. kongresu »Jezik za danes in jutri«*, ur. I. Štrukelj, 292–299. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije in Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Rehbein, J. 1977. *Komplexes Handeln: Elemente zur Handlungstheorie der Sprache*. Stuttgart: Metzler.
- Reiß, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Hueber
- . 1977. »Texttypen, Übersetzungstypen und die Beurteilung von Übersetzungen.« *Lebende Sprachen* 22 (3): 97–100.
- . 1989. »Adäquatheit und Äquivalenz.« *Hermes: Journal of Linguistics* 3:161–177.

- Reiß, K., in J. H. Vermeer. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Salmi-Tolonen, T. 2004. »Legal Linguistic, Knowledge and Creating and Interpreting Law in Multilingual Environments.« *Brooklyn Journal of International Law* 29 (3): 1167–1191.
- Sandig, B. 1978. *Stilistik Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung*. Berlin: De Gruyter.
- . 1986. *Stilistik der deutschen Sprache*. Berlin: De Gruyter.
- . 1989. »Stilistische Mustermischung in der Gebrauchssprache.« *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 10:133–150.
- Sandrini, P. 1999. »Translation zwischen Kultur und Kommunikation: Der Sonderfall Recht.« V *Übersetzen von Rechtstexten: Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*, ur. P. Sandrini, 9–43. Tübingen: Narr.
- Searle, J. R. 1977. *Sprechakte: Ein sprachphilosophischer Essay*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Sidgwick, H. 1908. *The Elements of Politics*. 3. izdaja. <http://www.laits.utexas.edu/poltheory/sidgwick/elempol/index.html>
- Snell-Hornby, M. 1988. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam in Philadelphia, PA: Benjamins.
- Sommerfeldt, K.–E. 1991. *Grammatisch-semantische Felder: Einführung und Übungen*. Berlin: Langenscheidt.
- Swan, M. 1995. *Practical English Usage*. Oxford: Oxford University Press.
- Szalatnay, T. 2007. »Die deutsche Sprache und Fremdwörter zur Zeit des 3. Reichs.« Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Šarčević, S. 1997. *New Approach to Legal Translation*. Haag: Kluwer.
- Šink, F. 1974. *Pravni izrazi: primerjalni, z decimalno klasifikacijo slovensko-srbohrvaško-francosko-nemško*. Ljubljana: Uradni list SRS.
- Šinkovec, J., in B. Tratar. 2002. *Vzorci pogodb civilnega in gospodarskega prava in aktov gospodarskih družb s komentariji in sodno prakso*. Lesce: Oziris.
- Škrubej, K. 2007. »Diahrona pomenska stabilnost nekaterih najstarejših slovenskih pravnih izrazov in performativ.« V *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, ur. I. Orel, 247–261. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Tetley, W. 2000. »Mixed Jurisdictions: Common Law vs. Civil Law (Codified and Uncodified).« *Louisiana Law Review* 60:677–738.
- Teržan-Kopecky, K. 2007. »Utrinki iz zakladnice slovenskih prevodov nemških besedil v raznolikosti njihovih medsebojnih odnosov.« V *Slovenski prevodi nemških besedil v obdobju avstro-ogrške monarhije: znanstvene refleksije*, ur. K. Teržan-Kopecky, 73–88. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.

- Tiersma, P. 1999. *Legal Language*. Chicago in London: The University of Chicago Press.
- Toporišič, J. 2000. *Slovenska slovnica*. 4. izdaja. Maribor: Obzorja.
- Toury, G. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Porter Institute.
- Tuma, H. 1915. »Opazke k pravni terminologiji.« *Slovenski pravnik* 31 (4): 97–108.
- Vermeer, H. J. 1978. »Ein Rahmen für eine Allgemeine Translationstheorie.« *Lebende Sprachen* 23 (1): 99–102.
- . 1982. »Translation als Informationsangebot.« *Lebende Sprachen* 27 (2): 97–101.
- . 1983. »Translation Theory and Linguistics.« V *Näkökohtia kääntämisen tutkimuksesta*, ur. R. Roinila, R. Orfanos, in S. Tirkkonen-Condit, 1–10. Joensuu: University of Joensuu.
- . 1986a. *Voraus-Setzungen für eine Translationstheorie: Einige Kapitel Kultur- und Sprachtheorie*. Heidelberg: Vermeer.
- . 1986b. »Betrifft: Dolmetschausbildung.« *TEXTCONTEXT* 1 (4): 234–248.
- . 1987. »What Does it Mean to Translate?« *Indian Journal of Applied Linguistics* 13 (2): 25–33.
- . 1989a. *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*. Heidelberg: Groos.
- . 1989b. »Skopos and Commission in Translational Action.« V *Readings in Translation Theory*, ur. A. Chesterman, 173–187. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Verscheuren, J. 2000. *Razumeti pragmatiko*. Prev. I. Prosenč. Ljubljana: *cf.
- Vezovišek, B. 1991. »Slovensko pravno besedje v devetnajstem stoletju.« *Pravnik* 46 (9–10): 345–362.
- Wilfan, S. 1969. »Odvetništvo na Slovenskem in ljubljanska odvetniška zbornica.« *Pravnik* 23 (9–10): 418–426.
- . 1996. *Pravna zgodovina Slovencev*. Ponatis 1. izd. iz leta 1961. Ljubljana: Slovenska matica.
- Vodušek, B. 1946. »O napakah našega pisanja.« *Ljudski pravnik* 1 (7): 315–316.
- Wacke, A. 1990. »Lateinisch und Deutsch als Rechtssprachen in Mitteleuropa.« *Neue Juristische Wochenschrift* 43 (14): 877–886.
- Weisflog, W. E. 1987. »Problems of Legal Translation.« V *Swiss Reports presented at the 12th International Congress of Comparative Law*, 179–218. Zürich: Schulthess.
- Wieacker, F. 1952. *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Wilfan, J. 1921. »Jezikovno pravo v ustavi.« *Slovenski pravnik* 35 (1): 37–40.
- Wright, von G. H. 1968. *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action*. Amsterdam: North Holland.

- Wunderlich, D. 1976. *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Zweigert, K., in H. Kötz. 1998. *An Introduction to Comparative Law*. 3. izd. Prevedel T. Weir. Oxford in New York: Oxford University Press.

an

ISBN 978-961-266-116-8
Univerza na Primorskem
Fakulteta za management Koper
www.fm-kp.si

€ 30,00

9 789612 661168